

अथ श्रीत्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र.

सप्तम पर्व.

जैनरामायणादि

1

2

3

4

5

श्रीत्रिषष्टि शलाका पुरुष चरित्र.

पर्व ७ मुं. जैनरामायण.

सर्ग १० मां आत्मा वासुदेव, बलदेव अने प्रतिवासुदेवनां चरित्र तथा सर्ग ११-१२-१३ मां श्रीनमिनाथ तथा हरिण अने जयचक्रीनां चरित्र.

मुर्शिदाबादनिवासी बाबुसाहेब रायबुधसिंहजी बहादूर

तथा

मुंबईनिवासी शेठ वीरचंदभाई दीपचंद सी. आइ. इ. नी

मददग्री

छपावी प्रसिद्ध करनार.

श्रीजैनधर्मप्रसारकसभा.

प्रावनगर.

वीर संवत् २४३३ विक्रम संवत् १९६३.

मुंबई-निर्णयसागर प्रेस.

श्रीजैनधर्मप्रसारकसभा,

श्रीजैनधर्मप्रसारकसभा,
जावनगर.

三、

जावन्नगर.

उपोद्घातः

अस्मिन्निषष्टिशलाकापुरुषचरितस्य सप्तमे पर्वणि त्रयोदश सर्गः सन्ति । तत्र प्रथमदशसर्ग्योर्मष्टम-
बद्धदेववासुदेवप्रतिवासुदेवानां रामलक्ष्मणदशग्रीवयुतानामपरत्रिसर्ग्यो च श्रीनमिनाथहरिषेणजयानामेक-
विंशतितमतीर्थैकरदशमैकादशचक्रिणां चरितं वर्णितम् । पर्वेदं चेतश्चमत्कारिचरित्राणां रामादिमहापुरुष-
त्रयाणां बाहुद्वयेन वर्णनाजैनरामायणनाम्ना सुप्रसिद्धमस्ति ।

पर्वण्यस्मिन् स्थाने स्थाने प्रसंगागता विविधसद्रूपदेशा वर्णितास्तथा दशरथजनकवाक्सुग्रीव-
हनुमद्भ्रामंडलबिज्रीषणचरतशत्रुघ्नराजनासुंदरीपवनञ्जयादीनां दशरथवंशवर्णनावसरेऽपि च बहूनां पूर्वेषां
राज्ञां चरितान्याश्चर्यजनकानि वर्णितानीति पर्वेदं पठनपाठनार्हम् ।

किं बहुना ! वाचितेनानेन पर्वणा विदांकुर्वन्तु अन्यदर्शनप्रसिद्धरामायणवर्णितातिशयोक्त्यसंज्ञावि-
तकथानकेनान्न चैतादृशासत्कल्पनाराहित्येनास्य ग्रंथस्य प्रामाण्यं सहृदयाः ॥

एतद्वृत्तग्रंथकर्त्रा श्रीमता हेमचंद्राचार्येण कीदृशमनन्यसहसं पांडित्यं दर्शितमित्यत्र कथनानाघाचकवृ-
त्तस्य सार्धवाचनमेव श्रेयस्करमिति प्रार्थयामहे ।

पापमिहणंभद्रकमिन्दमपि पर्णं तयोरेत दशमीगतोः श्रेष्ठिजोर्भनमाहाय्येन मुद्राप्य प्रसिद्धिं नीत
 मिति प्रतिग्रयजांशुगारं गंरकृतजापानिदेभ्यश्च मुनिर्वैभ्य उपदीकरिष्यते । किंचास्मत्प्रयागमाफद्या
 वासासदे ॥ इति नाम् ॥

संवत् १९६३ ।
 वेमाण. ।

श्रीजैनधर्मप्रसारकसत्ता,
 जावनगर.

अथ सप्तमपर्वणि सर्गानुक्रमणिका-

सर्गः	विषयः	पृष्ठम्	सर्गः	विषयः	पृष्ठम्
१	राक्षसवानरवंशोत्पत्तिः ।	१	९	लवणकुशयोर्जन्म, तयोः परिवर्धनम्, ताभ्यां सह युद्धं, सीताया अग्निशुद्धिः तस्याश्च व्रतग्रहणम् ।	११४
२	रावणदिग्विजयः ।	७	१०	लक्ष्मणमरणं, लक्ष्मणनरकगमनं, रामदीक्षा, रामनिर्वाणं च ।	१२३
३	हनुमदुत्पत्तिः ।	२२	११	श्रीनमिनाथचरितम् ।	१३३
४	रामलक्ष्मणयोर्जन्म, तयोर्विववासगमनं च ।	४०	१२	हरिषेणचक्रिचरितम् ।	१३७
५	वनवासवर्णनं, सीताहरणं च ।	५९	१३	जयचक्रिचरितम् ।	१३९
६	सीताया अन्वेषणम्, हनुमन्मुखेन लब्धा लंकायां तस्याः स्थितेः प्रवृत्तिश्च ।	७५			
७	रावणेन सह युद्धं, रावणवधश्च ।	८९			
८	रामादीनामयोध्यागमनं, सीतागर्भधारणं, सीतापरित्यागश्च ।	१०३			

श्रीत्रिषष्टिशलाका पुरुष चरित्र मूल-

वांचवाजणवाना इहक जैनबंधुओने नीचेनी किंमते मली शकशे-

- १ पर्व पहेलुं. श्रीकृपजदेव तथा चरतचक्रीचरित्र. १-०-०
- २ पर्व बीजुं. श्रीअजितनाथ तथा सगरचक्रीचरित्र. ०-१२-०
- ३ पर्व ३-४-५-६. श्रीसंचवनाथजीथी मुनिसुव्रत स्वामीपर्यंत चरित्रो. २-०-०
- ४ पर्व ७ मुं. जैनरामायण तथा श्रीनमिनाथजी विगेरेना चरित्रो. १-०-०

पर्व ८-९-१० हवे पढी बहार पाडवामां आवशे.

श्रीत्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रज्ञापांतर-

- | | | |
|----------------|---------------|--------|
| १ पर्व १-२ | बीजी आवृत्ति. | २-४-० |
| २ पर्व ३-४-५-६ | बीजी आवृत्ति. | २-४-० |
| ३ पर्व ८-९ | प्रथमआवृत्ति. | १-१२-० |
| ४ पर्व १० मुं. | प्रथमआवृत्ति. | १-८-० |

पर्व ७ मानी बीजीआवृत्ति ठपायठे.

श्रीजैनधर्म प्रसारकसजा, जावनगर.

॥ श्री ॥ त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रे सप्तमपर्वणि ।

॥ अथ प्रथमः सर्गः ॥

अथ श्रीसुव्रतस्वामिजिनेन्द्रस्याञ्जनद्युतेः । हरिवंशैर्मृगांकस्य तीर्थे संजातजन्मनः ॥ १ ॥
बद्धदेवस्य पद्मस्य विष्णोर्नारायणस्य च । प्रतिविष्णो रावणस्य चरितं परिकीर्त्यते ॥ २ ॥
जरतेऽत्र रक्षोघ्नीपे लंकायां घनवाहनः । आसीज्रक्षोर्वंशकंदो विहरत्यजितेऽर्हति ॥ ३ ॥
स महारक्षसे राज्यं सुधीर्दत्त्वा स्वसूनुवे । अजितस्वामिपादान्ते परित्रज्य ययौ शिवम् ॥ ४ ॥
महारक्षा अपि चिरं राज्यं लुक्त्वा स्वनंदने । देवरक्षसि संस्थाप्य प्रब्रज्य च शिवं ययौ ॥ ५ ॥
रक्षोघ्नीपाधिपेष्वेवमसंख्येषु गतेषु तु । श्रेयांसतीर्थेऽञ्जल्कीर्तिधवल्लो राक्षसेश्वरः ॥ ६ ॥
तदा च वैताढ्यगिरौ पुरे मेघपुराजिधे । विद्याधरनरेन्द्रोऽञ्जदतीन्द्रो नाम विश्रुतः ॥ ७ ॥
श्रीमत्यां तस्य कान्तायां श्रीकण्ठो नाम नंदनः । देवीति नाम्ना दुहिता चाञ्जद्वीवरूपतः ॥ ८ ॥
विद्याधरेन्द्रस्तां पुष्पोत्तरो रत्नपुरेश्वरः । सूक्तोः पद्मोत्तरस्यार्थे ययाचे चारुलोचनाम् ॥ ९ ॥
गुणिने श्रीमतेऽप्यस्मै तामतीन्द्रो ददौ न हि । ददौ कीर्तिधवलाय किंतु दैवनियोगतः ॥ १० ॥

१ अज्ञानस्येव द्युतिः कांतिर्यस्य तस्य । २ हरिवंशे चंद्रसमानस्य ।

॥ ११ ॥

तां कीर्तिधवलोढा तु श्रुत्वा पुष्पोत्तरो नृपः । वैरायते स्मातीन्ध्रेण श्रीकंठेन च मानदः ॥ ११ ॥
पद्मोत्तरस्य दुहिता पद्मा पद्मोव रूपतः ॥ १२ ॥
श्रीकंठनैकदा मेरोर्निवृत्तेन व्युदैक्ष्यत । पुष्पोत्तरस्य दुहिता पद्मा पद्मोव रूपतः ॥ १३ ॥
श्रीकंठोऽन्योऽन्यमनुरागोऽन्यस्यः श्रीकंठपद्मयोः ॥ १४ ॥
मेनोचविकाराग्निधिसमुद्भासनदुर्दिनम् । अन्योऽन्यमनुरागोऽन्यस्यः श्रीकंठपद्मयोः ॥ १५ ॥
तिष्ठते स्म कुमारी सा श्रीकंठायेन्मुखांबुजा । स्वयंवररुजमिव द्धिपन्ती स्निग्धया दृशा ॥ १६ ॥
विज्ञाय तदग्निप्रायं श्रीकंठस्तां स्मरातुरः । आदाय व्योममर्गेण गन्तुं प्रववृते द्रुतम् ॥ १७ ॥
पद्मां हरति कोऽपीति पूरूर्वैति स्म वेटिकाः । पुष्पोत्तरोऽपि सन्नह्यान्वधावत् सेवलो बली ॥ १८ ॥
श्रीकंठोऽपि द्रुतं कीर्तिधवलं शरणं ययौ । पद्माहरणवृत्तांतं कथयामास चाखिलम् ॥ १९ ॥
पुष्पोत्तरोऽपि तत्राशु प्राप सैन्यैर्निरन्तरैः । आशाः प्रह्लादयज्ञद्विर्युगान्त इव सागरः ॥ २० ॥
दूतेन कीर्तिधवलः पुष्पोत्तरमज्जाषत । अविमृष्य प्रयासोऽयं मुधा वः सांपरायिकः ॥ २१ ॥
कन्या ह्यवश्यं दातव्या कस्मैचन तथा यदि । स्वयं वृतोऽसौ श्रीकंठस्तदासौ नापराध्यति ॥ २२ ॥
न तत्रोऽशुज्यते योऽहं बुद्ध्वा स्वदुहितुर्मनः । कर्तुं वधूवरोद्गाहकृत्यमेव तु सांप्रतम् ॥ २३ ॥
दुतीमुखेन पद्मापि तदैवेति व्यजिज्ञपत् । वृतो मया स्वयमयं हताहं नामुना पुनः ॥ २४ ॥
इति पुष्पोत्तरः श्रुत्वा शांतकोपोऽजवत् क्षणात् । प्रायो विचारचंचूनां कोपः सुप्रशमः खलु ॥ २५ ॥

श्रीकंठपद्मयोस्तत्रैवोत्सवेन मदीयसा । कृत्वा विवाहं प्रययौ निजं पुष्पोत्तरः पुरम् ॥ २६ ॥
१ कामविकार एव सागरस्तस्य समुल्लासने दुर्दिनम्, अनुरागविशेषणम् । २ सैन्यसहितः । ३ दिशः । ४ शुद्धसंबन्धी प्रयासो

यत्नः । ५ युक्तम् । ६ विचारचतुराणाम् ।

श्रीकंठं कीर्तिधवलोऽब्रवीदत्रेव तिष्ठ यत् । वैताढ्यशैले युष्माकं जूयांसो विधिषोऽधुना ॥ ३५ ॥
 अस्त्यैव राहस्यघीपस्यादूरेण मरुद्दिशि । विद्यते वानरघीपो योजनत्रिशतीमितः ॥ ३६ ॥
 अन्येऽपि बर्बरकूटसिंहलप्रमुखाः सखे । घीपा मदीयास्तिष्ठन्ति घ्रष्टस्वःखंरुसन्निभाः ॥ ३७ ॥
 तेषामेकत्र कुत्रापि राजधानीं निधाय ज्ञोः । सुखमास्स्वाविदूत्वादवियुक्तो मया समम् ॥ ३८ ॥
 न यद्यपि द्विषद्भ्यस्ते जयमस्ति मनागपि । तस्याप्यस्मद्विप्रयोगजयान्नो गन्तुमर्हसि ॥ ३९ ॥
 सस्नेहमिति तेनोक्तस्तद्वियोगातिकातरः । श्रीकंठो वानरघीपनिवासं प्रत्यपद्यत ॥ ३० ॥
 कृत्वाधिवानरघीपं विष्किन्धाज्ञौ महापुरीम् । विष्किन्धां नाम तज्ज्ञेयं तं कीर्तिधवलो न्यधात् ॥ ३१ ॥
 अज्राहीङ्गाम्यतस्तत्र महादेहान् फलाग्निनः । जूयसो वानरान् रम्याञ्ज्हीकंठपृथिवीपतिः ॥ ३२ ॥
 तेषाममारिमाघोष्य सोऽन्नपानाद्यदापयत् । सच्चक्रुस्तानथान्येऽपि यथा राजा तथा प्रजाः ॥ ३३ ॥
 चक्रुश्चित्रे च क्षेत्रे च ध्वजल्लत्रादिदैक्कासु । विद्याधरा वानरांस्ते तदा प्रच्रुति कौतुकात् ॥ ३४ ॥
 वानरघीपरज्येन वानरैर्लङ्घ्यजिस्तथा । वानरा इति कीर्त्यन्ते तत्स्था विद्याधरा अपि ॥ ३५ ॥
 श्रीकंठस्य सुतो जज्ञे वज्रकंठोऽनिधानतः । सोत्कंठो रणवीलासु सर्वत्राकुंठविक्रमः ॥ ३६ ॥
 नन्दीश्वरेऽथ श्रीकंठो यात्रार्थे शाश्वतार्हताम् । अमरान् गह्वतोऽज्राहीर्दास्थानीमास्थितो निजाम् ॥ ३७ ॥
 वाजीव ग्रामपक्ष्यो वाजिनां मार्गयायिनाम् । तेषां दिविषदां सोऽस्थान्वचादीद्भ्रक्संश्रुतः ॥ ३८ ॥
 विमानं गह्वतस्तस्य स्वखितं मानुषोत्तरे । तरंगिणीवेग इव मार्गवर्तिनि पर्वते ॥ ३९ ॥

१ पतितस्वर्गखंडसदृशाः । २ सुखं तिष्ठ । ३ लक्ष्म विन्द्य । ४ समामंडपम् ।

प्राजन्मनि मया तेपे तपोऽद्वयं खलु तेन मे । नंदीश्वरार्हद्यात्रायां नापूर्यत मनोरथः ॥ ४० ॥
इति निर्वेदमापन्नः प्रात्राजीत्सद्य एव सः । तपस्तीव्रतरं तप्त्वा सिद्धिदेशमियाय च ॥ ४१ ॥
इति निर्वेदमापन्नः प्रात्राजीत्सद्य एव सः । तपस्तीव्रतरं तप्त्वा सिद्धिदेशमियाय च ॥ ४२ ॥
श्रीकण्ठो वज्रकंठादिष्वतीतेष्वनेकशः । मुनिसुव्रततीर्थेऽञ्जलिनोदधिरथो नृपः ॥ ४३ ॥
श्रीकण्ठो वज्रकंठादिष्वतीतेष्वनेकशः । मुनिसुव्रततीर्थेऽञ्जलिनोदधिरथो नृपः ॥ ४४ ॥
संकापुर्यामपि तदा समञ्जद्राक्षसेश्वरः । तडित्केश इति नाम्ना जङ्गे स्नेहस्तयोरपि ॥ ४५ ॥
अपरेद्युस्तडित्केशः सान्तःपुरवधूजनः । ययौ क्रीडितुमुद्याने वरे नन्दननामनि ॥ ४६ ॥
क्रीडासक्तं तडित्केशं कोऽप्युत्तीर्य कपिर्दृमात् । श्रीचन्द्रायस्तन्महिष्या विलिखेख नखैः कुक्षौ ॥ ४७ ॥
रोषोद्धुसितकेशस्तं तन्तिकेशः ह्वंगमम् । जघनैकेन बाणेनासह्यो हि स्त्रीपराजवः ॥ ४८ ॥
बाणप्रहारविधुरः किंचिज्जत्वा ह्वंगमः । एकस्य प्रतिमास्थस्य साधोरग्रे पपात सः ॥ ४९ ॥
सोऽदात्तस्मै नमस्कारं परलोकाध्वशंबलम् । मृत्वा च तत्प्रजावेणाब्धिकुमारो बभूव सः ॥ ५० ॥
प्राजन्म सोऽवधेर्ज्ञात्वाभ्येत्यत्र ह्वंगमान् । हन्यमानान् स पेक्षिष्ट सद्यः कोपेन चाज्वलत् ॥ ५१ ॥
अन्यानपि तडित्केशचरैस्तत्र ह्वंगमान् । वर्षस्तहशिलाजालैरुपद्रुज्वाव राहसान् ॥ ५२ ॥
महाह्वंगरूपाणि विकृत्यानेकशश्च सः । वर्षस्तहशिलाजालैरुपद्रुज्वाव राहसान् ॥ ५३ ॥
ज्ञात्वा दिव्यप्रयोगं तं तडित्केशस्तमुच्चकैः । आनर्चोवाच कोऽसीति किमुपद्रवसीति च ॥ ५४ ॥
ततः सोऽब्धिकुमारोऽपि शान्तकोपस्तदर्चया । स्वधनं च नमस्कारप्रज्ञावं च शशंस तम् ॥ ५५ ॥
दंकेशस्तेन देवेन सहैवोपेत्य तं मुनिम् । इत्यपुष्टत्प्रजो वैरहेतुः कः कपिना मम ॥ ५६ ॥

आचख्यौ मुनिरप्येवं श्रावस्त्यां मंत्रिनन्दनः । दत्तो नाम पुराञ्छ्वं काश्यामेष तु दुब्धकः ॥ ५५ ॥
 त्वमुपात्तपित्रज्योऽन्येद्युर्वाराणसीमगाः । दृष्टोऽनेनापशकुनमित्याहत्य निपातितः ॥ ५६ ॥
 माहेन्द्रकद्वये देवोऽञ्चक्षुत्वा चेदृगिहाजवः । प्रांत्वा नरकमेयोऽञ्चूत्कपिस्तदैरकारणम् ॥ ५७ ॥
 वंदित्वा तं महासाधुमसामान्योपकारिणम् । अनुज्ञाप्य च वंकेशं सोऽथ देवस्तिरोदधे ॥ ५८ ॥
 तदाकर्ण्य तडिकेशः सुकेशे तनये निजम् । राज्यं न्यस्य प्रवव्राज वव्राज च परं पदम् ॥ ५९ ॥
 किष्किंधाराज्यमाधाय पुत्रे किष्किंधिनामनि । दीक्षां घनोदधिरथोऽप्यादायेयाय निर्धृतिम् ॥ ६० ॥
 इतश्च वैताढ्यगिरौ नगरे रथनूपुरे । अञ्जत्तदानीमशनिवेगो विद्याधरेश्वरः ॥ ६१ ॥
 तस्यापि स्रुतुर्विजयसिंह इत्यञ्जवज्जयी । विद्युधेगो वित्तीयस्तु तद्दोर्दंडाविवापरौ ॥ ६२ ॥
 गिरौ तत्रैव चादित्यपुरे मन्दिरमाह्वयञ्चूत् । विद्याधरनृपस्तस्य श्रीमाक्षेति च कन्यका ॥ ६३ ॥
 तस्याः स्वयंवरे तेनाहूता विद्याधरेश्वराः । ज्योतीषीवाधिविमानमधिमंचमुपाविशन् ॥ ६४ ॥
 कथ्यमानान् प्रतीहार्यो तान् विद्याधरपुंगवान् । पस्पशं दृष्ट्या श्रीमात्वा कुड्या वृक्षनिवांजसा ॥ ६५ ॥
 अन्यविद्याधरान् सर्वोनतिक्रम्य क्रमेण सा । गत्वावतस्थे किष्किंधौ जाह्नवीव पयोनिधौ ॥ ६६ ॥
 तस्य कंठे निचिक्षेप श्रीमात्वा वरमाक्षिकाम् । नविष्यद्दोर्लताभ्येषसत्यंकारमिवानघम् ॥ ६७ ॥
 वच्चैर्विजयसिंहोऽथ सिंहवत्प्रियसाहसः । ऋकुटीन्नीषणमुखः सरोषमिदमन्यधात् ॥ ६८ ॥
 निर्ध्वंसिताः पुरान्येते सदा दुर्नयकारिणः । वैताढ्यराजधानीतः सुराज्यादिव दैत्यवः ॥ ६९ ॥

१ विमानेषु । २ मन्त्रेषु । ३ क्षुद्रनदी । ४ निष्काशिताः । ५ चौराः ।

तत्केनामी इहानीता दुर्नीताः कुलपांशनाः । तदद्यापुनरावृत्त्यै निहन्येतान् पशुनिव ॥ ७० ॥
इत्युदीर्य महावीर्यः स उत्थाय यमोपमः । चचाळ किष्किंघिपवधायायुधमुत्क्षिपन् ॥ ७१ ॥
किष्किंघितः सुकेशाद्या अन्त्ये विजयसिंहतः । रणयोत्तस्थिरे विद्याधराः पौरुषधुर्याः ॥ ७२ ॥
देन्तादन्तिप्रवृत्तेऽरैरुत्सुखिङ्गीकृतांबरः । कुन्ताकुन्तिमैलत्सादी शराशरिमिलजञ्ची ॥ ७३ ॥
खङ्गखड्गयापतत्पत्तिरसृक्कयं किङ्गच्छतलः । रणस्ततः प्रववृते कल्पान्त इव दारुणः ॥ ७४ ॥
॥ युग्मम् ॥

किं युङ्क्ताथ बाणेन किष्किन्ध्यैर्वज्रोऽन्धकः । शिरो विजयसिंहस्यापातयत् फलवत्तरोः ॥ ७५ ॥
त्रेसुश्च विजयसिंहगृह्या विद्याधरेश्वराः । निर्माथानां कुतः शौर्यं हतं सैन्यं ह्यानायकम् ॥ ७६ ॥
श्रीमादां समुपादाय जयश्रियमिवाङ्गिनीम् । ययावुत्पत्य किष्किन्धिः किष्किन्धां सपरिहृदः ॥ ७७ ॥
श्रुत्वा पुत्रवधोदन्तमकांशाशनिपातवत् । वेगेनाशनिवेगोऽगादधिकिष्किन्धिपर्वतम् ॥ ७८ ॥
किष्किन्धां नगरीं सैन्यैः स चावेष्टदनेकशः । महाद्वीपस्थर्द्धीं क्षीपवर्तीपूर इवांबुजिः ॥ ७९ ॥
गुहाया इव पञ्चास्यौ योऽङ्कुकाभौ सहान्धकौ । वीरौ सुकेशाकिष्किन्धी किष्किन्धाया निरीक्षितुः ॥ ८० ॥
ततः सर्वान्सारेणाशनिवेगोऽत्यमर्षणः । योद्धं प्रववृते वीरस्तृणवज्राण्यन् परान् ॥ ८१ ॥

१ कुलाधमाः । २ दन्तादन्तिबुद्धे प्रवृत्तैर्गजैः । ३ सादी अश्ववारः । ४ शोणितेन पङ्किलं भूतलं यस्मिन् सः । ५ अवरजो-

१ कुलाधमाः । २ दन्तादन्तिबुद्धे प्रवृत्तैर्गजैः । ३ सादी अश्ववारः । ४ शोणितेन पङ्किलं भूतलं यस्मिन् सः । ५ अवरजो-

सुजन्मता । ६ नदीपूरः ७ सिंहौ । ८ निर्जग्मुः ।

ततो विजयसिंहेऽसिंहस्याजिमुखेऽब्जिदत् । शिरोऽन्धकस्य रोषान्धोऽशनिवेगो महाशुभः ॥ ८२ ॥
 ततो वानरसैन्यानि सदैत्यानि दिशो दिशम् । पवनास्फालिताञ्चोदपटवानीव कुडुबुः ॥ ८३ ॥
 सान्तःपुरपरीवारौ लंकाकिष्किन्धनायकौ । पाताललंकां ययतुः क्वाप्युपायोऽपसर्पणम् ॥ ८४ ॥
 निहत्य सुतहन्तारमाराधरमिव द्विपः । प्रशांतकोपः समञ्जश्च नू पुरपार्थिवः ॥ ८५ ॥
 मुदितो वैरिनिर्घातान्निर्घातं नाम खेचरम् । स राजस्थापनाचार्यो लंकाराज्ये न्यवेशयत् ॥ ८६ ॥
 ततो निवृत्य वैताल्ये स्वपुरे रथनूपुरे । अमरेन्द्रोऽमरावत्यामिवागादशनिर्दृपः ॥ ८७ ॥
 अन्येद्युर्जातसंवेगोऽशनिवेगनृपः स्वयम् । सहस्रारे सुते राज्यं न्यस्य दीक्षासुपाददे ॥ ८८ ॥
 पुर्यां पाताललंकायां सुकेशस्यापि सूतवः । इन्द्राख्यमञ्चवन् माद्री सुमाद्री माहयवानपि ॥ ८९ ॥
 श्रीमादयां च किष्किन्धेर्षौ बभ्रवतुरात्मजौ । नाम्नादित्यरजां रुहरजाश्चेति महाशुभौ ॥ ९० ॥
 अपरेद्युश्च किष्किन्धिः सुमेरौ शाश्वतार्हताम् । यात्रां कृत्वा निवृत्तः सन्नपश्यन्मधुपर्वतम् ॥ ९१ ॥
 किष्किन्धेर्विष्वगुद्याने तत्र मेराविवापरे । मनोरमे मनो रंतुं विशश्रामाधिकाधिकम् ॥ ९२ ॥
 निधाय किष्किन्धपुरं तैस्योपरि पराक्रमी । न्यवासीत् सपरीवारः कैलास इव यद्दराद् ॥ ९३ ॥
 पुत्रास्तेऽपि सुकेशस्य राज्यं श्रुत्वारिर्निहतम् । क्रुधा त्रयोऽग्नय इव जज्वलुर्वीर्यशालिनः ॥ ९४ ॥
 ते समागत्य लंकायां निर्घातं खेचरं रणे । न्यगृह्णन्मृत्यवे हि स्याद्रीरैर्वैरं चिरादपि ॥ ९५ ॥
 ततश्च पुर्यां लंकायां राजा माद्री तदानवत् । किष्किन्धियां तु किष्किन्धिगिरादित्यरजा नृपः ॥ ९६ ॥

१ विजयसिंह एव गजस्तस्मिन् सिंहसदृशस्यान्धकस्य । २ मधुपर्वतस्योपरि । ३ वीरैः साकम् । ४ किष्किंधिवचनेन ।

इतश्च वैताड्यगिरौ नगरे रथनूपुरे । सहस्रारनरेन्ध्रस्याशनिवेगांगजन्मनः ॥ ए७ ॥
त्रार्यायाश्चित्रसुन्दर्या गर्जे कश्चित्सुरोत्तमः । प्रच्युत्यावातरत्सद्यो दृष्टे सुस्वप्नमंगले ॥ ए८ ॥ युग्मम् ॥
काळे च दोहदस्तस्याः शक्रसंभोगलक्षणे । दुष्पूरो दुर्वचश्चाब्रूहदौर्विद्व्यकारणम् ॥ ए९ ॥
निर्वर्धने तु सा पृष्टा कथंचिदपि दोहदम् । कथयामास तं पत्ये लज्जावनमदानना ॥ १०० ॥
सहस्रारः सहस्राह्नैरूपं निर्माय विद्यया । तथा शक्र इति ज्ञातः पूरयामास दोहदम् ॥ १०१ ॥
असूत समये सूनुमनूनजुजविक्रमम् । इन्ध्र इत्युक्तनामानमिन्ध्रसंभोगदोहदात् ॥ १०२ ॥
संप्राप्तयौवनायास्मै विद्यादोर्वीर्यशालिने । ददौ राज्यं सहस्रारः स्वयं धर्मरतोऽन्नवत् ॥ १०३ ॥
स सर्वान् साधयामास विद्याधरनरेश्वरान् । इन्ध्रमन्यश्च समञ्चदिन्ध्रदोहदजन्मतः ॥ १०४ ॥
दिक्पालांश्चतुरश्वके संस्तानीकान्यनीकपान् । तिस्रः परिषदो वज्रमस्त्रमैरावणं द्विपम् ॥ १०५ ॥
रंजादिका वारवधूर्मेत्रिणं च बृहस्पतिम् । नैगैमेषिसमाख्यं च पत्न्यनीकस्य नायकम् ॥ १०६ ॥
॥ युग्मम् ॥

एवं विद्याधैरिन्ध्रपरिवारान्निधाधैः । इन्ध्रोऽहमेवेति धिया सोऽखं राज्यमन्वशात् ॥ १०७ ॥
मौकरध्वजिरादित्यकीर्तिकुक्षिसमुद्भवः । तत्राञ्जत्सोमदिकृपालः प्राच्यां ज्योतिःपुरेश्वरः ॥ १०८ ॥
वरुणामेघरथयोः पुत्रः पश्चिमदिकृपतिः । बज्रव वरुणो विद्याधरो मेघपुरेश्वरः ॥ १०९ ॥

१ अशनिवेगपुत्रस्य । २ आग्रहेण । ३ इन्द्ररूपम् । ४ सप्त सैन्यानि सप्त सेनापतींश्च । ५ नैगमेषिणा तुल्याभिधा यस्य तम् ।
६ मकरध्वजस्य पुत्रः ।

तनयः सूरकनकावह्योरुत्तरदिक्पतिः । कुबेर इति विख्यातोऽचूत् कांचनपुरेश्वरः ॥ ११० ॥
 कादागिश्चीप्रजासूनुः किष्किन्धनगराधिपः । अचूदपाच्यां दिक्पालो यम इत्यभिधानतः ॥ १११ ॥
 विद्याधरेन्द्रमिन्द्रं तमिन्द्रोऽहमिति मानिनम् । गन्धेजोऽन्यमिचमिव न सेहे मालिचूपतिः ॥ ११२ ॥
 ब्रातृजिश्च मंत्रिजिश्च मित्रैश्चातुलविक्रमैः । स चचाखेन्द्रयुधाय नान्यो मंत्रो हि दोष्मताम् ॥ ११३ ॥
 सिंहविपाश्वमहिषवराहवृषादिजिः । यानैः प्रबेहुः खेडन्येऽपि रक्षोवीराः सवानराः ॥ ११४ ॥
 रिष्टाः खैराः फेरैश्च सारसाश्च वैवाशिरे । दक्षिणस्था अपि फले तेषां वामत्वधारिणः ॥ ११५ ॥
 अन्यान्यप्यशकुनानि दुर्निमित्तानि चाजवन् । माली सुमालिनावौरि प्रयाणाच्च सुमेधसा ॥ ११६ ॥
 अवज्ञाय वचस्तस्य माली दोर्बलगर्वितः । जगाम वैताढ्यगिराविन्जमाह्लास्त चाजये ॥ ११७ ॥
 इन्द्रोऽप्यैरावणारूढः पाणिनोद्बालयन् पविम् । सेनानर्थैर्नैगमेषिप्रमुखैः परिवारितः ॥ ११८ ॥
 सोमार्द्यैर्लोकपादैश्च विविधायुधधारिजिः । विद्याधरचटैश्चान्यै रणक्षेत्रमुपाययौ ॥ ११९ ॥ युग्मम् ॥
 इन्द्रराक्षससैन्यानां संफटोऽचूत् परस्परम् । तन्निजिजास्त्रजीष्माणामंजोदानामिवांबरे ॥ १२० ॥
 निपेतुः स्यन्दनाः क्वापि शिखराणीव जूयताम् । पलायंत गजाः क्वापि वातोद्धूता इवांबुदाः ॥ १२१ ॥
 पेतुर्जटानां मूर्धानो राहुशंकाप्रदाः क्वचित् । कूटैकपादाः क्वाप्यभ्याश्रेतुः सन्दानिता इव ॥ १२२ ॥
 अमर्षादिन्द्रसैन्येन मालिसैन्यमचल्यत । बलवानपि किं कुर्यात् प्राप्तः केशरिणा करी ॥ १२३ ॥

१ आकाशे । २ गर्दभाः । ३ शृगालाः । ४ शब्दं चक्रुः । ५ न्यवेधि । ६ युद्धाय । ७ छिन्न एकः पादो येषां ते ।
 ८ बद्धाः ।

अथ रक्षःपतिर्माद्री सुमाद्विप्रमुलैर्धृतः । सयूथ इव वन्येजः ससरंजोऽज्यधावत ॥ १३४ ॥
गदामुजरनाराचैः करकैरिव वारिदः । उपदुज्जवेन्द्रचमूं स वीर्यं विविशेऽश्वरः ॥ १३५ ॥
सखोकपालः सानीकः सानीकपतिरुच्चकैः । इन्द्रोऽप्यैरावणारूढो रुढौके रणकर्मणे ॥ १३६ ॥
स इन्द्रो माद्विना लोकपाद्यप्रचृतयः पुनः । सुमाद्विप्रमुखैः सार्धं योद्धुमारेजिरे जटाः ॥ १३७ ॥
तेषां चिरमभूद्युद्धं प्राणसंशयकृन्मिश्रः । जयाजिप्रायिणां प्रायः प्राण हि तृणसन्निजाः ॥ १३८ ॥
इन्द्रो जगथ निर्दंजरणो दंज्रोऽस्मिन्नावधीत् । विद्युतेवांबुदो गोधां माद्विनं वीर्यमाद्विनम् ॥ १३९ ॥
हृते माद्विनि वित्रेसू राक्षसा वानराश्च ते । सुमाद्व्यधिष्ठिताश्चेत्युल्लंकां पातालवर्तिनीम् ॥ १४० ॥
विश्रवःसूनवे सद्यः कौशिकाकुक्षिजन्मने । लंकां वैश्रमण्यायादादिन्द्रः स्वं च पुरं ययौ ॥ १४१ ॥
पुर्यां पाताललंकायां तिष्ठतश्च सुमाद्विनः । प्रीतिमत्यां सधर्मिण्यां जज्ञे रत्नश्रवाः सुतः ॥ १४२ ॥
संप्राप्तयौवनो रत्नश्रवा रम्यमथान्यदा । जगाम कुसुमोद्यानं विद्यासाधनहेतवे ॥ १४३ ॥
तत्रैकत्र रहःस्थाने सोऽद्वमालाधरो जपन् । नासाग्रन्यस्तदृक् तस्यावालेखित इव स्थिरः ॥ १४४ ॥
इत्थं च तस्थुषे तस्मै कापि तस्थौ समीपतः । विद्याधर्यनवद्यांगी कुमारी पितृशासनात् ॥ १४५ ॥
तदानीं च महाविद्या नाम्ना मानवसुन्दरी । अस्मि सिद्धा तवेत्युच्चै रत्नश्रवसमन्यधात् ॥ १४६ ॥
रत्नश्रवाः सिद्धविद्यो जपमालां मुमोच च । ददर्श च पुरस्थां तां विद्याधरकुमारिकाम् ॥ १४७ ॥
इहागा हेतुना केन कस्य वा कासि वेति च । रत्नश्रवा वज्राषे तां साप्येवं प्रत्यज्ञापत ॥ १४८ ॥

१ वक्षेण । २ चित्रित इव । ३ आगतासि ।

अनेककौतुकागारे पुरे कौतुकमंगले । विद्याधरपतिव्योमबिन्दुर्नामास्ति विश्रुतः ॥ १३ए ॥
 तस्यास्ति ज्यायसी पुत्री कौशिका नाम मे स्वसा । ऊढा यक्षपुरेशेन राज्ञा विश्रवसा तु सा ॥ १४० ॥
 तस्या वैश्रमणो नाम बज्रव तनयो नयी । राज्यं करोति खंकायां योऽधुना शक्रशासनात् ॥ १४१ ॥
 अहं तु कैकसी नाम कौशिकायाः कनीयसी । नैमित्तिकगिरा पित्रा दत्ता तुभ्यमिहागमम् ॥ १४२ ॥
 आहूतबन्धुस्तत्रैवोपयेमे तां सुमादिसूः । पुष्पांतकं पुरं न्यस्य आस्थात् क्रीडंस्तया सह ॥ १४३ ॥
 अन्यदा कैकसी स्वप्ने विशन्तं स्वमुखे निशि । कुञ्जिकुञ्जस्थदीपेदप्रसक्तं सिंहमैहृत ॥ १४४ ॥
 तथा तं स्वप्नमाख्यातं व्याख्याप्रलभ्रवाः प्रेगे । सुनुस्ते विश्वशौडीरो जविष्यति महाश्रुजः ॥ १४५ ॥
 स्वप्नादनंतरं तस्माच्चैत्यपूजां चकार सा । बज्रार च महासारं गर्जं रत्नश्रवःप्रिया ॥ १४६ ॥
 तस्य गर्जस्य संजृतेः प्रचृत्यत्यन्तनिष्ठुरा । वाणी बज्रव कैकस्या दृढं चांगं जितश्रमम् ॥ १४७ ॥
 दर्पणे विद्यमानेऽपि सा खल्वेऽपश्यदाननम् । आक्षां दातुमजिप्रैषीत् सुरराज्येऽप्यशंक्तिम् ॥ १४८ ॥
 विनापि हेतुं हुंकारमुखरं सा दधौ मुखम् । अनामयच्च मूर्धनं कथंचिन्न गुरुष्वपि ॥ १४९ ॥
 विधिषां मूर्धसु चिरं पादं दातुमिषेय सा । इत्यादिदारुणान् जावान् दध्रे गर्जप्रजावतः ॥ १५० ॥
 प्रतिपद्वासनोत्कंपं कुर्वाणस्तनयस्तया । साधिकादशसमासहस्रायुरजन्यत ॥ १५१ ॥
 उल्लसत्सूतिकातदपेऽनद्वयौजाः कंपयन् महीम् । उत्तानशय उद्दामपादकौर्कनदोऽन्न सः ॥ १५२ ॥
 जीमेन्द्रेण पुरा दत्तं नैवमाणिक्यनिर्मितम् । चकर्ष पाणिना हारं पार्श्वस्थितकरण्डकात् ॥ १५३ ॥

१ आहूता बन्धवो येन सः । २ कुंभिनी गजस्य कुमखलभेदेने प्रसक्त आसक्तस्तम् । ३ प्रातःकाले । ४ कौकनदं रत्नकम-
 लम् । ५ नवभिर्माणिक्यैर्निर्मितम् ।

केठे चिदेष तं हारं बाढः सहजचापलात् । जगाम विस्मयं तेन कैकसी सपरिहृदा ॥ १५४ ॥
रत्नश्रवसे सा चख्यौ राक्षसेन्द्रेण यः पुरा । मेघवाहनराजाय दत्तस्त्वत्पूर्वजन्मने ॥ १५५ ॥
॥ त्रिनिर्विशेषकम् ॥
॥ त्रिनिर्विशेषकम् ॥

अथ यावदेवतावद्योऽपूजि तव पूर्वजैः । न शक्यो वोढुमन्यैर्यो नवमाणिक्यनिर्मितः ॥ १५६ ॥
यश्च नागसहस्रेण निधानमिव रक्षयते । हार आकृष्य कंठेऽसौ सोऽङ्केपि शिशुना तव ॥ १५७ ॥
यश्च नामसहस्रेण निधानमिव रक्षयते । हार आकृष्य कंठेऽसौ सोऽङ्केपि शिशुना तव ॥ १५८ ॥

नवमाणिक्यसंक्रांतमुखत्वात्तस्य तत्क्षणम् । नामधेयं दशमुख इति रत्नश्रवा व्यधात् ॥ १५९ ॥
नवमाणिक्यसंक्रांतमुखत्वात्तस्य तत्क्षणम् । नामधेयं दशमुख इति रत्नश्रवा व्यधात् ॥ १६० ॥
नवमाणिक्यसंक्रांतमुखत्वात्तस्य तत्क्षणम् । नामधेयं दशमुख इति रत्नश्रवा व्यधात् ॥ १६१ ॥
नवमाणिक्यसंक्रांतमुखत्वात्तस्य तत्क्षणम् । नामधेयं दशमुख इति रत्नश्रवा व्यधात् ॥ १६२ ॥
नवमाणिक्यसंक्रांतमुखत्वात्तस्य तत्क्षणम् । नामधेयं दशमुख इति रत्नश्रवा व्यधात् ॥ १६३ ॥

साम्रषोडशधनुःसमुन्नतास्ते त्रयोऽप्यहरहः सहोदराः ।
रेमिरे गतत्रया यथासुखं क्रीडयाद्यवयसोऽनुरूपया ॥ १६४ ॥

इत्याचार्यश्रीहिमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाल्ये सप्तमे पर्वणि राक्षसवंशवानरवंशोत्पत्तिरावणजन्मवर्णने
नाम प्रथमः सर्गः ॥

१ तव पूर्वजाय । २ नव माणिक्यानि यस्मिन्तम् ।

॥ अथ द्वितीयः सर्गः ॥

अशान्येद्युर्दशमुखः सानुजोऽपश्यदंबरे । विमानारूढमायांतमृध्वैश्रवाणं नृपम् ॥ १ ॥
 कोऽयमित्यनुयुक्ता तु तेन माताब्रवीदिति । कौशिकाया मस ज्येष्ठजगिन्या ह्येप नन्दनः ॥ २ ॥
 विश्रवोनामधेयस्य विद्याधरपतेः सुतः । सर्वविद्याधरेन्द्रस्येन्द्रस्याग्रमुज्जदो ह्ययम् ॥ ३ ॥
 न्रवत्पितामहज्येष्ठं हत्वेन्द्रो माखिनं रणे । लंकां सराक्षसघ्नीपां ददावस्मै च नः पुरीम् ॥ ४ ॥
 ततः प्रच्युति लंकायाः प्राष्ठ्यैः कृतमनोरथः । इहास्ति ते पिता वत्स युक्तं शक्ते द्विषि ह्यदः ॥ ५ ॥
 लंकां सराक्षसघ्नीपां सह पाताललंकाया । विद्यां च राक्षसीं नाम पूर्वजन्मात्मजन्मजे ॥ ६ ॥
 रेक्षोवंशादिकन्दाय मेघवाहनचूजे । राक्षसेन्द्रो ददौ ज्रीमः प्रतीकाराय विद्विषाम् ॥ ७ ॥ युग्मम् ॥
 तस्यां हुतायामास्यैराजधान्यामरातिर्जिः । पितामहस्तिष्ठति ते पितापि च परासुवेत् ॥ ८ ॥
 अरक्षके क्षेत्रे इवोक्षाणस्तस्यामरातयः । स्वैरं चरन्तीति सदा जीवन्नृप्यं पितुस्तव ॥ ९ ॥
 कदा नु सानुजस्तत्र गत्वा पैतामहासने । आसीनो द्रक्ष्यसे वत्स मयका मंदजाग्यया ॥ १० ॥
 विलोक्य लंकाकुंडाकांस्त्वत्कारायां नियन्त्रितान् । शिरोमणिर्जिविष्यामि कदा पुत्रवती चहम् ॥ ११ ॥
 एवं मनोरथैर्वत्स खपुष्पावचयोपैमैः । क्षामीचवाम्यहरहरमर्लादीव मरौ गता ॥ १२ ॥

१ तव पितामहस्य ज्येष्ठभ्रातरमित्यर्थः । २ राक्षसवंशस्याग्रमुज्जदः । ३ आश्रयेन पारंपर्येणागतायां राजधान्याम् । ४ शत्रुभिः ।
 ५ मृतवत् । ६ दृषाः । ७ बद्धान् । ८ हंसी इव ।

अथैवमवदज्रोषनीषणाहो विन्नीषणः । अलं मातर्विषादेन न वेत्ति सुतविक्रमम् ॥ १३ ॥
 आर्यस्य दशकंठस्य पुरस्ताद्देवि दोष्मतः । क इन्द्रो वैश्रवणः कः केऽन्ये विद्याधरा अपि ॥ १४ ॥
 अज्ञातपूर्वीणा लंकाराज्यं सोढं द्विषामिदम् । दशास्येन प्रसुप्तेन सिंहेनेवजगर्जितम् ॥ १५ ॥
 आस्तामार्यो दशग्रीवः परानतिचदानपि । अप्यार्यः कुञ्जकर्णोऽयं निःशेषीकर्तुमीश्वरः ॥ १६ ॥
 अस्त्वार्यः कुञ्जकर्णोऽपि तदादेशात् करोम्यहम् । द्विषामकांडे संहारं मातः पातः पवेरिव ॥ १७ ॥
 अथोचे रावणोऽप्येवं दशनैरधरं दशन् । त्वं वज्रकठिनास्यं बहूः शहयमधाश्रिम् ॥ १८ ॥
 अप्येकं बाहुस्थान्ना तान् हन्यामिन्द्रादिकान् द्विषः । शस्त्राशस्त्रिकथाप्यस्तु वस्तुतस्ते तृणं हि मे ॥ १९ ॥
 दोर्वीर्येणापि निर्जेतुं यद्यप्यलमहं परान् । तथापि हि प्रयोक्तव्या विद्याशक्तिः क्रमागता ॥ २० ॥
 तद्विद्याः साधयिष्यामि निरवद्याः समन्ततः । अनुजानीहि यास्यामि तत्सिद्ध्यै सानुजोऽप्यहम् ॥ २१ ॥
 एवमुत्तत्वा नमस्कृत्य पितरौ सानुजोऽपि सः । तान्यां च चुंबितो मूर्ध्नि जीमारण्यमुपाययौ ॥ २२ ॥
 शयानशैथुनिः श्वासकंपमानान्तिकद्रुमम् । दृशार्दूलवांगूलाढोदस्फोटितचतुलम् ॥ २३ ॥
 अस्तोकधूकधूत्कारघोरभ्रूरुहगह्वरम् । दृत्यद्भुतपदाघातपतत्रिरितदोपलम् ॥ २४ ॥
 त्रयं करं दिविषदामप्येकं पदमापदाम् । त्रातृन्यां सहितस्तान्यां तदरुणं विवेश सः ॥ २५ ॥
 ॥ त्रिजिर्विशेषकम् ॥

ते जटामुकुटान्मूर्ध्नि धारयन्तस्तपस्विवत् । अक्षसूत्रधरा नासावंशग्रन्थस्तदृष्टयः ॥ २६ ॥

१ एकहस्तबलेन । २ शङ्खजगरः ।

श्वेतांशुकं चतुतो यामदितयेन त्रयोऽपि हि । सर्वका प्रदामष्टाक्षरीं विद्यामसाधयन् ॥ ३७ ॥
 दशकोटीसहस्राणि जपो यस्य फलप्रदः । आरेचिरे ते जपितुं तं मंत्रं षोडशाक्षरम् ॥ ३८ ॥
 तदा त्वनाहतो नाम जंबूद्वीपपतिः सुरः । सान्तःपुरः क्रीडनाय तत्रायातो ददर्श तान् ॥ ३९ ॥
 विद्यासाधनविघ्नाय तेषां यक्षाधिपः स तु । अनुकूलोपसर्गाय प्रजिघाय स्वयोषितः ॥ ४० ॥
 तेषां ह्योच्चार्यमायातास्तद्रूपैरतिसुन्दरैः । ताः ह्योञ्जं स्वयमेवेयुर्विस्मृतस्वामिशासनाः ॥ ४१ ॥
 निर्विकारान् स्थिराकारांस्तूष्णीकानवलोक्य तान् । अकृत्रिमस्मरावेशविवशास्ते वच्चाबिरे ॥ ४२ ॥
 ओ ज्ञो ध्यानजडा यूयं यत्नतः पश्यताग्रतः । देव्योऽपि च वशीचूताः का वः सिद्धिरतः परा ॥ ४३ ॥
 किं विद्यासिद्ध्ये यत्नस्तत्क्षोशेनामुना कृतम् । किं करिष्यथ विद्याभिर्देव्यः सिद्धा वयं हि वः ॥ ४४ ॥
 रमध्वं स्वैरमस्मान्निस्त्रयाणां जगतामपि । रम्यरम्यप्रदेशेषु सुरदेईया यथारुचि ॥ ४५ ॥
 सकाममिति जहपन्त्योऽनहपदैर्येषु तेषु ताः । विदद्या जज्ञिरे यद्वास्ताद्विका नैकहस्तिका ॥ ४६ ॥
 (जंबुद्वीपपतिर्यद्वास्ततस्तानब्रवीदिति । मुग्धैः किमेतदारब्धं युष्माजिः कष्टचेष्टितम् ॥ ३७ ॥
 मन्ये पाखंडिना केनाप्यकांमे मृत्युहेतवे । पाखंडं शिद्धिता यूयमनासेन दुरात्मना ॥ ३८ ॥
 यात याताधुनाप्येतं मुक्त्वा ध्यानदुराग्रहम् । ब्रूताहमपि यन्नामि वांढितं वः कृपापरः ॥ ३९ ॥
 इत्युक्तेऽपि हि तूष्णीकांस्तान् कुक्षः सोऽब्रवीदिति । मुक्त्वा प्रत्यक्षदेवं मां किमन्यं ध्यायथापरम् ॥ ४० ॥
 इति स क्रूरवाग्यद्वास्तत्परिहोचहेतवे । ब्रूसंज्ञया समादिक्षत् किंकरान् वानमंतरान् ॥ ४१ ॥

१ अंशुकं वस्त्रम् । २ देवसदृशाः । ३ एकहस्तेन तालिका न भवेदिति यावत् ।

ततः किल किलारावकारिणो बहुरुपिणः । उत्पाप्य गिरिशृंगाणि तदग्रे केऽपि चिद्भिपुः ॥ ४२ ॥
ततः किल किलारावकारिणो बहुरुपिणः । उत्पाप्य गिरिशृंगाणि तदग्रे केऽपि चिद्भिपुः ॥ ४२ ॥
चंदनद्रुमवत् सर्पीञ्च तान् केऽप्यवेष्टयन् । सिंहीञ्च पुरस्तेषां पूच्छुः केऽपि दारुणम् ॥ ४३ ॥
चंदनद्रुमवत् सर्पीञ्च तान् केऽप्यवेष्टयन् । सिंहीञ्च पुरस्तेषां पूच्छुः केऽपि दारुणम् ॥ ४३ ॥
अच्छजह्वकुब्ज्याघ्रबिडालादिवपुर्भूतः । चक्रुर्विचीषिकां केचिन्नाहुज्यस्ते तथापि हि ॥ ४४ ॥
अच्छजह्वकुब्ज्याघ्रबिडालादिवपुर्भूतः । चक्रुर्विचीषिकां केचिन्नाहुज्यस्ते तथापि हि ॥ ४४ ॥
कैकसीं रत्नश्रवसं जैमिं चन्द्रणखां च ते । विदृत्य बद्ध्वा च पुरस्तेषां सपदि चिद्भिपुः ॥ ४५ ॥
कैकसीं रत्नश्रवसं जैमिं चन्द्रणखां च ते । विदृत्य बद्ध्वा च पुरस्तेषां सपदि चिद्भिपुः ॥ ४५ ॥
रत्नश्रवःप्रचृतयस्ते च मायामयास्तदा । उदश्रुनयना एवं चक्रन्दुः करुणस्वरम् ॥ ४६ ॥
रत्नश्रवःप्रचृतयस्ते च मायामयास्तदा । उदश्रुनयना एवं चक्रन्दुः करुणस्वरम् ॥ ४६ ॥
वयं हन्यामहे बद्ध्वा तिर्यञ्चो लुब्धकैरिव । रज्जिर्गतघृणैः कैश्चिद्युष्माकं पश्यतामपि ॥ ४७ ॥
वयं हन्यामहे बद्ध्वा तिर्यञ्चो लुब्धकैरिव । रज्जिर्गतघृणैः कैश्चिद्युष्माकं पश्यतामपि ॥ ४७ ॥
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ वत्स त्वं त्रायस्व दशकन्धर । एकान्तजकस्तादृक् त्वमस्मान् कथमुपेक्षसे ॥ ४८ ॥
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ वत्स त्वं त्रायस्व दशकन्धर । एकान्तजकस्तादृक् त्वमस्मान् कथमुपेक्षसे ॥ ४८ ॥
यो बालोऽपि महाहारं तं कंठे विन्यधाः स्वयम् । यदेवमस्मान् दीनास्यानुदासीन इवेक्षसे ॥ ४९ ॥
यो बालोऽपि महाहारं तं कंठे विन्यधाः स्वयम् । यदेवमस्मान् दीनास्यानुदासीन इवेक्षसे ॥ ४९ ॥
कुञ्जकर्णे त्वमपि नो नाकर्णयसि किं वचः । यदेवमस्मान् दीनास्यानुदासीन इवेक्षसे ॥ ५० ॥
कुञ्जकर्णे त्वमपि नो नाकर्णयसि किं वचः । यदेवमस्मान् दीनास्यानुदासीन इवेक्षसे ॥ ५० ॥
विचीषण दूष्णमपि न जक्त्विविमुखोऽज्जवः । किं परावर्तित इव द्रष्टृदेवेन संप्रति ॥ ५१ ॥
विचीषण दूष्णमपि न जक्त्विविमुखोऽज्जवः । किं परावर्तित इव द्रष्टृदेवेन संप्रति ॥ ५१ ॥
विलपत्स्वपि तेष्वेवं न चेदुस्ते समाधितः । ततस्तदग्रे तन्मौलींश्चिद्भिदुर्यक्षकिंकराः ॥ ५२ ॥
विलपत्स्वपि तेष्वेवं न चेदुस्ते समाधितः । ततस्तदग्रे तन्मौलींश्चिद्भिदुर्यक्षकिंकराः ॥ ५२ ॥
अपश्यन्त इवाग्रस्थमपि तत्कर्म दारुणम् । न मनागप्ययुः क्षोभं ते ध्यानाधीनचेतसः ॥ ५३ ॥
अपश्यन्त इवाग्रस्थमपि तत्कर्म दारुणम् । न मनागप्ययुः क्षोभं ते ध्यानाधीनचेतसः ॥ ५३ ॥
रावाण्येऽपातयंस्ते मौली तैदनुजन्मनोः । दशग्रीवस्य मूर्धानं तयोऽग्रे तु मायया ॥ ५४ ॥
रावाण्येऽपातयंस्ते मौली तैदनुजन्मनोः । दशग्रीवस्य मूर्धानं तयोऽग्रे तु मायया ॥ ५४ ॥
किञ्चिच्छुभ्रजतुः कोपाकुञ्जकर्णेविचीषणौ । गुरुज्जिस्तत्र हेतुर्न पुनः स्वदृषसस्त्वता ॥ ५५ ॥
किञ्चिच्छुभ्रजतुः कोपाकुञ्जकर्णेविचीषणौ । गुरुज्जिस्तत्र हेतुर्न पुनः स्वदृषसस्त्वता ॥ ५५ ॥
रावणः परमार्थज्ञस्तमनर्थमचिन्तयन् । विशिष्टध्याननिष्ठोऽज्जिरीन् इव निश्चलः ॥ ५६ ॥
रावणः परमार्थज्ञस्तमनर्थमचिन्तयन् । विशिष्टध्याननिष्ठोऽज्जिरीन् इव निश्चलः ॥ ५६ ॥

१ मगिनीम् । २ तस्य लघुभ्रात्रोः ।

साधु साधित्यचूषाणी गीर्वाणानामथांबरे । ते च द्रुतमर्पसर्पश्चकिता यक्षकिंकराः ॥ ५७ ॥
 तव स्मो वशवर्तिन्य इति जहपन्त्य लञ्चकैः । विद्याः सहस्रमन्त्र्येयुर्दशास्यं द्योतितांबरः ॥ ५८ ॥
 प्रहृष्टी रोहिणी गौरी गान्धारी च तथा परा । नजःसंचारिणी कामदायिनी कामगामिनी ॥ ५९ ॥
 अणिमा लघिमाद्दोऽन्या मनःस्तंजनकारिणी । सुविधाना तपोरूपा दहनी विपुलोदरी ॥ ६० ॥
 शुचप्रदा रजोरूपा दिनरान्निविधायिनी । वज्रोदरी समाकुष्टिरदर्शन्यजरामरा ॥ ६१ ॥
 अनलस्तंजनी तोयस्तंजनी गिरिदारणी । अवलोकनी तु वह्निर्घोरा धीरा जुजुझिनी ॥ ६२ ॥
 वारिणी शुवनाडवंध्या दारुणी मदनाशिनी । जास्करी रूपसंपन्ना रेशनी विजया जया ॥ ६३ ॥
 वर्धनी मोचनी चैव वाराही कुटिलाकृतिः । चित्तोद्भवकरी शान्तिः कौबेरी वशकारिणी ॥ ६४ ॥
 योगेश्वरी बल्लोत्सादा चण्डा ज्जीतिः प्रधर्षिणी । दुर्निवारा जगत्कंपकारिणी जानुमालिनी ॥ ६५ ॥
 एवमाद्या महाविद्याः पुरा सुकृतकर्मणा । स्वदैपेरेव दिनैः सिद्धा दशास्यस्य महात्मनः ॥ ६६ ॥

॥ अष्टभिः कुलकम् ॥

संबृद्धिर्जुञ्जणी सर्वाहारिणी व्योमगामिनी । इन्द्राणीति पंच विद्याः कुञ्जकर्णस्य चासिधन् ॥ ६७ ॥
 सिद्धार्थां शत्रुदमनी निर्व्याघाता खगामिनी । विद्याश्चतस्रः संसिद्धाः कुञ्जकर्णानुजन्मनः ॥ ६८ ॥
 जंबुद्वीपपतिः सोऽपि द्दमयामास रावणम् । महतामपराधे हि प्रणिपातः प्रतिक्रिया ॥ ६९ ॥
 स यद्वोऽकृत तत्रैव रावणस्य कृते कृती । स्वयंप्रजं पुरं विघ्नप्रायश्चित्तचिकीरिव ॥ ७० ॥

१ देवानाम् । २ अनस्यम् ।

विद्यासिद्धिं तु तां तेषां श्रुत्वा तौ पितरौ स्वसा । बन्धवश्चाययुस्तत्र प्रतिपत्तिश्च तैः कृता ॥ ७१ ॥
 पित्रोर्हृदां सुधावृष्टिं बन्धूनामेकमुत्सवम् । जनयन्तः सुखं तस्थुर्त्रातरस्ते त्रयोऽपि हि ॥ ७२ ॥
 उपवासैरथो षड्विंशन्द्वादहाससिं वरम् । दशास्यः साधयामासौर्पयिकं साधने दिशाम् ॥ ७३ ॥
 इतश्च वैताड्यगिरौ दक्षिणश्रेणिच्छृणु । पुरेऽञ्जलसुरसंगीते मयो विद्याधरेश्वरः ॥ ७४ ॥
 तस्य हेमवती नाम गुणानां धाम गेहिनी । तत्कुक्षिजन्मा दुहिता नाम्ना मन्दोदरीत्यञ्जत् ॥ ७५ ॥
 तां प्राप्तायौवनां प्रेक्ष्य तत्पराशीं व्यचिन्तयत् । विद्याधरकुमाराणां मयराजो गुणगुणान् ॥ ७६ ॥
 अनुरूपमपश्यंश्च वरं मयनरेश्वरः । यावद्विषादमग्नोऽस्थात्तावन्मंत्र्येवमब्रवीत् ॥ ७७ ॥
 स्वामि न्माविषीद किञ्चिदस्त्यस्या जचितो वरः । रत्नश्रवःसुतो दोष्मान् रूपवांश्च दशाननः ॥ ७८ ॥
 सिद्धविद्यासहस्रस्याकंपितस्य सुरैरपि । विद्याधरेषु नास्यास्ति तुह्यो मेरोरिवाद्भिषु ॥ ७९ ॥
 एवमेतदिति प्रोच्य मयो हर्षमहामनाः । सबान्धवः ससैन्यश्च सान्तःपुरपरिहृदः ॥ ८० ॥
 मन्दोदरीमुपादाय प्रदातुं दशमौलये । पुरुषैर्ज्ञापयित्वा स्वं स्वयंप्रज्जपुरं ययौ ॥ ८१ ॥
 सुमाद्विप्रमुखास्तत्र गोत्रवृद्धा महाशयाः । मन्दोदरो दशास्याय ग्रहीतुं प्रतिपेदिरे ॥ ८२ ॥
 विवाहं कारयामासुस्तयोरथ शुभे दिने । वैवादिकाः सुमाल्याद्या मयप्रचृतयश्च ते ॥ ८३ ॥
 ययुर्मयाद्याः स्वपुरं कृतोपाहमहोत्सवाः । रावणोऽपि चिरं रेमे रमणीवरया तथा ॥ ८४ ॥

१ उपयोगिनम् ।

रावणः क्रीडयान्येद्युर्ययौ मेघरवं गिरिम् । उत्पद्ममिव पार्श्ववद्विनिर्घमंडलैः ॥ ८५ ॥
 संस्थापयन्मज्जन्तीस्तत्र खेचरकन्यकाः । पट् सहस्रान् सोऽप्सरस इव क्षीरसरस्वति ॥ ८६ ॥
 पद्मिन्य इव मार्तण्डं स्मेरलोचनपंकजाः । नौष्ठीयन्त्यः सानुरागास्तमीक्षां चक्रिरेऽथ ताः ॥ ८७ ॥
 सद्योऽप्यपास्य मृन्दाक्षमन्दस्मरपीडिताः । जर्ता नस्त्वं जैवैवं ताः प्रार्थयांचक्रिरे स्वयम् ॥ ८८ ॥
 तत्र पद्मावती सर्वश्रीसुरसुन्दरोद्भवा । मनोवेगाबुधसुता चान्याशोकलताचिधा ॥ ८९ ॥
 अन्या विद्युत्प्रज्ञा नाम सुता कनकसन्ध्ययोः । एवमन्या अपि जगत्प्रख्यातान्वयसंभवाः ॥ ९० ॥
 ताः सरागाः सरगेण दशग्रीवेण कन्यकाः । गान्धर्वेण विवाहेन सर्वो अप्युपयेमिरे ॥ ९१ ॥
 तत्सौविदास्तत्पितृणां मिदमेत्य व्यजिह्वपन् । कोऽप्येष कन्या यौष्माकीः परिणीयाद्य गृह्णति ॥ ९२ ॥
 समं तत्पितृत्रिविधाधैरमरसुन्दरः । कुक्षोऽन्वधावप्रज्ञसा जिघांसुर्दशकन्धरम् ॥ ९३ ॥
 नवोढास्ता दशग्रीवमूचुः प्रकृतिकातराः । त्वरितं प्रेरय स्वामिन् विमानं मा विखंबय ॥ ९४ ॥
 एकोऽप्यजस्योऽयं विद्याधरेन्द्रोऽमरसुन्दरः । किं पुनः कनकबुधप्रमुखैः परिवारितः ॥ ९५ ॥
 दशास्यस्तज्जिरा स्मित्वा व्याजहारेति सुन्दरीः । पश्यताजिं ममामीजिर्गरुडस्योरगैरिव ॥ ९६ ॥
 इति ब्रुवाणमेयुस्तं कुर्वाणाः शस्त्रदुर्दिनम् । घना इव महाशैलं विद्याधरमहाचटाः ॥ ९७ ॥
 अस्त्राश्लक्षैः खंयित्वा रावणो वीर्यदारुणः । सद्यः प्रस्थापनास्त्रेण जिघांसुस्तानमोहयत् ॥ ९८ ॥

१ सरोवरे । २ नाथमिच्छन्त्यः । ३ लज्जाम् । ४ सौविदा अन्तःपुररक्षकाः नपुंसकनराः । ५ हन्तुमिच्छुः । ६ जेतुमशक्यः ।
 ७ संग्रामम् । ८ हन्तुमनिच्छुः ।

नागपाशैरबध्नाच्च पशूनिव दशाननः । प्रेयसीभिः पितृनिह्नां याचितस्तान्मुमोच च ॥ एए ॥
ततस्ते स्वपुरं जग्मुः समं तान्निश्च रावणः । स्वयंप्रचपुरं प्राप दत्तार्थो मुदितैर्जनैः ॥ १०० ॥
अथ कुञ्जपुरेशस्य महोदरमहीपतेः । सुरूपनयनादेवीकुक्षिजां नवयौवनाम् ॥ १०१ ॥
सुतां नाम्ना तस्मिन्मात्रां तडिन्मात्रोपमद्युतिम् । पूर्णकुञ्जस्तनान्नोगां कुञ्जकर्णे ॥ युग्मम् ॥
सुतां नाम्ना तस्मिन्मात्रां तडिन्मात्रोपमद्युतिम् ॥ १०३ ॥ युग्मम् ॥

पुरुष
चरित्रं
॥ १० ॥

वैताल्यदक्षिणश्रेण्यां ज्योतिष्पुरपुरेशिषुः । वीरनाम्नो नन्दवतीदेवीकुक्षिसमुद्रवाम् ॥ युग्मम् ॥
पंकजश्रीदस्युदृशं नामतः पंकजश्रियम् । कन्यां सुरस्त्रियमिव पर्यण्वीद्वित्रीषणः ॥ १०४ ॥ युग्मम् ॥
अथ मन्दोदरी देवी देवेन्द्रसमतेजसम् । पुत्रमिन्द्रजितं नाम सुषुवेऽद्भुतविक्रमम् ॥ १०५ ॥
कियत्यपि गते काले तत्कुञ्जकर्णेबित्रीषणैः । निजौ श्लाघि शिशू हन्त रावणवरजाविमौ ॥ १०६ ॥
आकर्ण्य पितृवरं तत्कुञ्जकर्णेबित्रीषणैः । निजौ श्लाघि शिशू हन्त रावणवरजाविमौ ॥ १०७ ॥
वैश्रवणोऽथ दूतेनेत्यवोचत सुमालिनम् । एतौ पातातलंकास्थौ जेकौ कृपोद्भवावि ॥ १०८ ॥
स्वान्यशक्ती न जानीतो दुर्मदौ वीरमानौ । जितकामितया मत्तौ मया चिरमुपेक्षितौ ॥ १०९ ॥
अस्मत्पुर्णमवस्कन्दं ददाते नलकर्मणा । त्वया सदैव नेष्यामि त्वं वेत्स्यस्मद्वलं न तु ॥ ११० ॥
न चेद्विद्वयसि द्युष्टं तदिमौ मालिवर्त्मना । त्वया सदैव नेष्यामि त्वं वेत्स्यस्मद्वलं न तु ॥ १११ ॥
इत्युक्त्या रावण क्रुद्धोऽन्यथादिति महामनाः । रे क एष वैश्रवणः करदो यः परस्य हि ॥ ११२ ॥

१ कमललक्ष्म्याश्वोरविन्यौ द्यौ नैत्रे यस्यास्ताम् । २ शिक्षय । ३ जेतुमिच्छया ।

अन्यस्य शासनाल्लंकां यः शास्त्र्येवं वदन्स किम् । न लज्जते स्वात्मनोऽपि तस्य धार्ष्ट्यमहो महत् ॥ ११३ ॥
 दूतोऽसीति न हन्मि त्वां याहीति दशमौक्षिना । उक्तो वैश्रवणं गत्वा दूतोऽशंसद्यथातथम् ॥ ११४ ॥
 दूतानुपदमेवाथ दशकंठः ससोदरः । ससैन्यः प्रययौ लंकामर्मर्षेण गरीयसा ॥ ११५ ॥
 अग्रे गतेन दूतेन तेनाख्यातप्रवृत्तिकः । ससैन्यो निर्ययौ लंकापुर्या वैश्रवणो युधि ॥ ११६ ॥
 वैन्यामिव महावातः प्रसरन्ननिवारितम् । क्षणादन्नाक्षीच्च तस्याक्षौहिणीं दशकन्धरः ॥ ११७ ॥
 रावणेन बले जग्मे जगमन्यः स्वयं ततः । एवं वैश्रवणो दध्यौ विधमतक्रोधपावकः ॥ ११८ ॥
 सरसो लूनपद्मस्य जगदन्तस्य दन्तिनः । शाखिनश्चिन्नशाखस्यालंकारस्य च निर्मणेः ॥ ११९ ॥
 नष्टज्योत्स्नस्य शशिनस्तोयदस्य गतांजसः । परैश्च जग्नमानस्य मानिनो धिगवस्थितिम् ॥ १२० ॥

॥ युगम् ॥

तस्याथावास्त्ववस्थानं यतमानस्य मुक्तये । स्तोकं विहाय बह्विणुर्न हि लज्जास्पदं पुमान् ॥ १२१ ॥
 तदलं मम राज्येनानेकानर्थप्रदायिना । उपादास्ये परिव्रज्यां द्वारं निर्वाणवेदमनः ॥ १२२ ॥
 अध्येतावपकर्तारौ कुञ्जकर्णबिज्रीषणौ । जातौ ममोपकर्तारवीद्वकृपथनिदर्शनात् ॥ १२३ ॥
 रावणोऽग्रेऽपि मे बन्धुर्बन्धुः संप्रति कर्मतः । विनास्योपक्रममिमं न हि स्यान्मम धीरियम् ॥ १२४ ॥
 एवं ध्यात्वा वैश्रवणस्यक्त्वा शस्त्रादि सर्वतः । तत्त्वनिष्ठः परिव्रज्यां स्वयमेव समाददे ॥ १२५ ॥
 तं नत्वा रावणोऽप्येवमुवाच रचिताञ्जलिः । ज्येष्ठो भ्राता त्वमसि मे सहस्वागौऽनुजन्मनः ॥ १२६ ॥

१ वनाना समूहो वन्य ताम् । २ मेघस्य । ३ अपराधम् ।

पुरुष
चरित्रं
॥ ११ ॥

राज्यं कुरुष्व निःशङ्को लंकायामपि बान्धव । वयमन्यत्र यास्यामो न हीयतेव मेदिनी ॥ १२७ ॥
तस्मिन्नेवं ब्रूवाणेऽपि महात्मा प्रतिमास्थितः । किञ्चिन्नोचे वैश्रवणस्तत्प्रेचेऽपि शिवंगमी ॥ १२८ ॥
क्षोत्वानीहं वैश्रवणं दमयित्वा प्रणम्य च । विमानं पुष्पकं तस्य सोऽग्रहीत्सह लंकया ॥ १२९ ॥
जयलक्ष्मीलतापुष्पं सोऽधिरुद्धाथ पुष्पकम् । सम्मत्तैलशृङ्गेऽर्हेत्यतिमा वन्दितुं ययौ ॥ १३० ॥
वन्दित्वा प्रतिमाः शैलाजावणस्यावरोहतः । सेनाकलकलेनैको जगर्ज वनकुञ्जरः ॥ १३१ ॥
अथ ग्रहस्त इत्यूचे प्रतिहारो दशाननम् । हस्तिरत्नमसौ देव देवस्यार्हति यानताम् ॥ १३२ ॥
तत पिङ्गेचुङ्गदन्तं मधुपिङ्गललोचनम् । उदग्रकुञ्चशिखरं मदनिर्जैरिणीगिरिम् ॥ १३३ ॥
सप्तहस्तमुच्छ्रायं नवहस्तायतं च तम् । क्रीमापूर्वं वशीकृत्याध्यारुरोह दशाननः ॥ १३४ ॥
॥ युगम् ॥

चकार तस्य शुवनालंकार इति नाम सः । ऐरावणगरुडशकलक्ष्मीं विभ्रवयन् ॥ १३५ ॥
गजमात्वानितं कृत्वा तत्रैवोवास तां निशाम् । दशस्यः प्रातरध्यष्टादास्थानीं सपरिहृदः ॥ १३६ ॥
तत्रोपेत्य प्रतीहारविक्षप्तो घातजर्जरः । विद्याधरस्तं पवनवेगो नतैवमब्रवीत् ॥ १३७ ॥
देव पाताललंकायाः किष्किन्धिनृपनन्दनौ । किष्किन्धायां गतौ सूर्यरजा क्रुद्धरजा अपि ॥ १३८ ॥
अञ्जुद्युप्तं तयोस्तत्र यमेन सह जूजुजा । यमेनेवातिघोरेण प्राणसंशयदायिना ॥ १३९ ॥

१ शिवं गोक्षं गगिष्यतीति । २ इच्छारहितम् । ३ जयलक्ष्मीरेव लता तस्याः पुष्परूपम् । ४ अवतरतः । ५ बाह्वन्ताम् ।
६ मथनथाउत्पन्नत्वेन गिरिसदृशम् ।

चिरं शुभ्वा यमेनोच्चैर्बध्वा कारानिकेतने । क्षिसौ सूर्यरजा कक्षरजाः सपदि दस्युवत् ॥ १४० ॥
 विधाय नरकावासांस्तेन वैतरणीयुतान् । ठेदजेदादिदुःखं तौ प्राप्येते सपरिहृदौ ॥ १४१ ॥
 तौ त्वदीयौ क्रमायातौ सेवकौ दशकन्धर । मोचय त्वमलंघ्याङ्गस्तैव स पराजयः ॥ १४२ ॥
 रावणोऽपि जगदैवमेवमेतदसंशयम् । आश्रयस्य हि दौर्बह्यादाश्रितः परिजृयते ॥ १४३ ॥
 परोक्षतः पत्तयोऽमी यद्वद्भास्तेन दुर्धिया । कारायां यच्च निक्षिप्ता एष यद्वापि तत्फलम् ॥ १४४ ॥
 इत्युदीर्योग्रदेवीर्यः सानीकोऽनीकलासः । पुरीं जगाम किष्किन्धां यमदिवपालपालिताम् ॥ १४५ ॥
 त्रपुपानशिलास्फालपर्युहेदादिदारुणान् । ददर्श नरकांस्तत्र सप्तापि दशकन्धरः ॥ १४६ ॥
 क्षिप्रयमानान्निजान् पत्नीन् दृष्ट्वा रुष्टो दशाननः । परमाधार्मिकांस्तत्रात्रासयजरुनोऽहिवत् ॥ १४७ ॥
 स्वपत्नीन् मोचयामास तत्रस्थानपरानपि । महतामागमो ह्याशु क्लेशहेदाय कस्य न ॥ १४८ ॥
 यमाय नरकारहास्तत्तु नारकमोक्षणम् । क्षणजत्वा समाचख्युः सपूत्कारोर्ध्वबाहवः ॥ १४९ ॥
 क्रोधारुणाद्दः सद्योऽपि यमो यम इवापरः । नगर्यां निर्ययौ योद्धुं युध्नाटकसूत्रचूत् ॥ १५० ॥
 सैन्याः सैन्यैः समं सेनाधिपैः सेनान्य आहवम् । चक्रुर्यमः पुनः क्रुधः क्रुधेन दशमौलिना ॥ १५१ ॥
 शराशरि चिरं कृत्वा यमोऽधाविष्ट वेगतः । शुभादक्षमिव व्याधो दक्षमुत्पाठ्य दारुणम् ॥ १५२ ॥
 खंफशः खंफयामास नालकां नमिवाश्रय तम् । ह्युरपेण दशग्रीवः क्लीबजणयन् परान् ॥ १५३ ॥
 यमः पृथक्कैर्भूयोऽपि ह्यादयामास रावणम् । अवारयजावणस्तौहोत्रः सर्वगुणनिव ॥ १५४ ॥

१ युद्धलालसः । २ युद्धनाटके सूत्रधारः । ३ बाणविशेषेण । ४ बाणेः ।

युगपद्भूयसो बाणान् वर्षन् दशाननः । यमं जर्जर्याचक्रे जरेर्व बलनाशकृत् ॥ १५१ ॥
 अथ प्रणश्य संभ्रामाद्यमस्त्वरितमन्यगात् । रथनूपुरनेतारमिन्द्रं विद्याधरेश्वरम् ॥ १५६ ॥
 यमः शक्रं नमस्कृत्य जगादेति कृताञ्जलिः । जवाञ्जलिर्मयादायि यमत्वाय प्रभोऽधुना ॥ १५७ ॥
 रुष्य वा तुष्य वा नाथ कश्चिन्मे यमतां न हि । उत्थितो हि दशग्रीवो यमस्यापि यमोऽधुना ॥ १५८ ॥
 विजग्व्य नरकारद्वान्नारकास्तेन मोचिताः । ह्यत्रव्रतधनेनोच्चैर्जीवन्मुकोऽस्मि चाहवात् ॥ १५९ ॥
 जित्वा वैश्रवणं तेन लंकापि जगृहे युधि । तद्विमानं पुष्पकं च जितश्च सुरसुन्दरः ॥ १६० ॥
 कुञ्जोऽथ शक्रो युद्धेऽह्निर्निषिद्धः कुलमन्त्रिभिः । तैस्तैरुपायैर्बल्विना सह विग्रहज्जीरुभिः ॥ १६१ ॥
 यमाय सुरसंगीतं पुरमिन्द्रोऽथ दत्तवान् । स्वयं तथैव तस्थौ च बिलसन्नयनपुरे ॥ १६२ ॥
 इतश्चादित्यरजसे किङ्किधां नगरीं ददौ । दशस्य कद्वरजसे पुरमृदुपुरं पुनः ॥ १६३ ॥
 जगाम तु स्वयं लंकाभलैर्कर्मिण्यविक्रमः । दशस्यः प्रशशासाथ राज्यं पैतामहं महत् ॥ १६४ ॥
 अमरेन्द्रोऽमरावत्यामिव तस्यामवस्थितः । दशस्यः प्रशशासाथ राज्यं पैतामहं महत् ॥ १६५ ॥
 इतश्चादित्यरजसः कपिराजस्य नन्दनः । महिष्यामिन्द्रमालिन्यां बाली नामात्रवद्वली ॥ १६६ ॥
 जंबुद्वीपं समुद्रातं बाली बाहुबलोद्वहणः । नित्यं प्रदक्षिणीकुर्वन् सर्वचैल्यान्यवन्दत् ॥ १६७ ॥
 सुग्रीव इति चान्योऽच्छादित्यरजसः सुतः । कन्या कनीयसी तस्य सुप्रचेति च नामतः ॥ १६८ ॥
 अत्रतामृजरजसोऽप्युन्नौ शुवनविश्रुतौ । नारायाणां हरिकान्तायां नलनीलाञ्जिधौ सुतौ ॥ १६९ ॥

१ बलनाशकारिणी दृढावस्थेव । २ अलं समर्थः कर्मणे कार्याय विक्रमो यस्य सः ।

नरेन्द्र आदित्यरजा वालिने बलशालिने । दत्त्वा राज्यं प्रवव्राज तपस्तप्त्वा ययौ शिवम् ॥ १७० ॥
 सम्यग्दृष्टिं न्यायवन्तं दयावन्तं महौजसम् । स्वानुरूपं यौवराज्ये सुग्रीवं वाढ्यपि न्यधात् ॥ १७१ ॥
 अन्यदा तु दशग्रीवश्चैत्यवन्दनहेतवे । सकलत्रो गजारूढः प्रययौ मेरुपर्वते ॥ १७२ ॥
 अत्रान्तरे चञ्चणखामपश्यत् खरखेचरः । जातरागो जातरागां जह्रे मेघप्रन्नात्मजः ॥ १७३ ॥
 ययौ पाताललंकां च तत्र वन्द्रोदरं नृपम् । आदित्यरजसः सृष्टुं निर्वास्यादत्त तां स्वयम् ॥ १७४ ॥
 द्रुणेनाप्याययौ मेरोर्लंकायां दशकन्धरः । आकर्ण्य तच्चञ्चणखाहरणं प्रचुकोप च ॥ १७५ ॥
 खरखेचरघाताय चचादाथ दशाननः । पञ्चानन इव कुञ्जो गैजाखेटककर्मणे ॥ १७६ ॥
 अथ मन्दोदरी देवी निजगदेति रावाणम् । संरञ्जः कोऽयमस्थाने मनाविमृश मानद ॥ १७७ ॥
 कन्या ह्यवश्यं कस्मैचिदातन्या यदि सा स्वयम् । वरं वृणीते रुचितमर्ज्जितातं च साधु तत् ॥ १७८ ॥
 अनुरूपो वरश्चञ्चणखाया दूषणात्मजः । अदूषणश्च ते पत्तिर्नविष्यत्येष विक्रमी ॥ १७९ ॥
 प्रेष्य प्रधानपुरुषांस्तदुच्चाहय तं तथा । अस्मै पाताललंकां च देहि धेहि प्रसन्नताम् ॥ १८० ॥
 एवं सोऽवैरजान्यामभ्युक्तो युक्तविचारकृत् । प्रस्थाप्य मयमारीचौ तेन तां पर्यणाययत् ॥ १८१ ॥
 ततः पाताललंकायां स चञ्चणखया समम् । निर्विघ्नं बुभुजे जोगान् दधञ्जावणशासनम् ॥ १८२ ॥
 निर्वासिते तदा तेन कालाच्चन्द्रोदरे मृते । अनुराधेति तत्पत्नी नङ्गागार्ज्जिणी वने ॥ १८३ ॥

१ खरनामा विद्याधरः । २ निराकृत्य । ३ गजमुगयाकर्मणे । ४ कुलीनम् । ५ अनुजान्याम् । ६ तेन खरेण निर्वासिते चन्द्रोदरे कालान्मृते सतीत्यन्वयः ।

सासूत च वने तस्मिन् सिंही सिंहमिवोद्वन्नम् । विराधं नाम तनयं नयादिगुणजाजनम् ॥ १८४ ॥
सम्प्राप्तयौवनः सर्वकलाजलाधिपारगः । अस्वलदप्रसरः पृथ्वीं विजहार महाभुजः ॥ १८५ ॥
इतः कथाप्रसंगेन सजायां रावणोऽशृणोत् । प्रौढप्रतापं बलिनं वालिनं वानरेश्वरम् ॥ १८६ ॥
रावणोऽन्यप्रतापस्यासहनो जानुमानिव । प्रैजिघार्थानुशिष्यैकं दूतं वालिमहीशुजे ॥ १८७ ॥
स गत्वा वालिनं नत्वा व्याजहारेति धीरवाक् । दूतोऽहं दशकंठस्य राजंस्तप्ताचिकं शृणु ॥ १८८ ॥
अस्माकं पूर्वजं कीर्तिधवलं पूर्वजस्तव । शरख्यं शरणायागाच्छ्रीकंठो वैरिविद्रुतः ॥ १८९ ॥
त्रात्वारिच्यः श्वशुर्यं तं तद्वियोगैककातरः । इहैव वानरक्षीपे श्रीकीर्तिधवलो न्यधात् ॥ १९० ॥
तदादि चावयोर्जर्तृचतुसंबन्धतो मिथः । चूयांसः क्षमाभुजो जग्मुः पद्मयोरुचयोरपि ॥ १९१ ॥
अथात्रवद्विपतिः किष्किन्धिस्ते पितामहः । सुकेश इत्यग्निधया मम तु प्रपितामहः ॥ १९२ ॥
तयोरपि हि निर्व्यूढः स संबन्धस्तथैव हि । ततो नृपः सूर्यरजास्त्वदीयरत्नवत्पिता ॥ १९३ ॥
यमगुप्तेस्तमाकर्षं यथाहं वेत्ति तज्जनः । यथा च किष्किन्धाराख्ये न्यधां तदपि विश्रुतम् ॥ १९४ ॥
नयवांस्तनयस्तस्य वालिस्त्वमधुनात्रवः । प्राग्वत्स्वस्वामिसंबन्धादस्मत्सेवां कुरुष्व तत् ॥ १९५ ॥
कुक्षोऽप्यविकृताकारो गर्भवह्निशमीतरुः । एवं गंजीरगीर्वादी व्याजहार महामनाः ॥ १९६ ॥
अन्योऽन्यं स्नेहसंबंधं जानामि कुलयोर्वयोः । रक्षोवानरराजानामद्य यावदखण्डितम् ॥ १९७ ॥

१ अकुठितगमनः । २ प्रेषयामास । ३ शिक्षयित्वा । ४ श्वशुरपुत्रम् स्थालकम् । ५ निर्वाहीकृतः । ६ स्थापितवान् । ७ सेव्यसेव-
कसंबन्धात् । ८ गर्वं एवाग्निस्तस्मिन् शमीवृक्षसमः ।

संपद्यापि चान्योऽन्यं पूर्वं साहायकं व्यधुः । स्नेहो निबन्धनं तत्र सेव्यसेवकता न तु ॥ १ए८ ॥
 देवं सर्वज्ञमर्हन्तं साधुं च सुगुरुं विना । सेव्यमन्यं न जानीमो मोहः कः स्वामिनस्तव ॥ १ए९ ॥
 मन्यमानेन सेव्यं स्वमस्मानपि च सेवकान् । कुलक्रमागतः स्नेहगुणस्तेनाद्य खणितः ॥ २०० ॥
 तस्य मित्रकुलोत्पत्तेर्निजां शक्तिमजानतः । न करोमि स्वयं किञ्चिदपवादैककातरः ॥ २०१ ॥
 विप्रियं कुर्वतस्तस्य करिष्यामि प्रतिक्रियाम् । अग्रेगूर्न ऋविष्यामि पूर्वस्नेहदुकर्त्तने ॥ २०२ ॥
 यथाशक्ति तव स्वामी स करोतु व्रजारे । वालिनैवं विसृष्टः स गत्वाख्यदशमौलये ॥ २०३ ॥
 तज्जिरोद्दीपितक्रोधपावकोऽथ दशाननः । ससैन्यनुद्धुरस्कंधः किष्किन्धामाययौ हुतम् ॥ २०४ ॥
 सन्नह्य वालिराजोऽपि राजमानो जुजौजसा । तमन्यागादोष्मतां हि प्रियो युष्मातिभिः खलु ॥ २०५ ॥
 ततः प्रववृते युष्मुन्नयोरपि सैन्ययोः । गंरुशैलांगडशैलि द्रुमाद्रुमि गदागदि ॥ २०६ ॥
 तत्राचूर्यन्त शतशो ऋष्टपटवज्राः । मृत्पिरुवदन्निद्यन्त महान्तोऽपि मतंगजाः ॥ २०७ ॥
 कुष्मांडवदखंड्यन्त स्थाने स्थाने तुरंगमाः । चञ्चालपुरुषवद्भूमावपात्यन्त च पत्तयः ॥ २०८ ॥
 तं प्रेक्ष्य प्राणिसंहारं सानुक्रोशः सुवङ्गराट् । वीरः सत्वरमन्येत्य जगादेति दशाननम् ॥ २०९ ॥
 युज्यते न वधः प्राणिमात्रस्यापि विवेकिनाम् । पञ्चेन्द्रियाणां हस्यादिजीवानां वत का कथा ॥ २१० ॥
 विषज्जयाय यद्येषं तथाप्यर्हो न दोष्मताम् । दोष्मन्तो हि निजैरेव दोर्भिविजयकांक्षिणः ॥ २११ ॥

१ पूर्वजाः । २ कारणम् । ३ अग्रेसरः । ४ पूर्वस्नेह एव वृक्षस्तस्य च्छेदने । ५ अररे इति क्षुद्रसंबोधनेऽन्ययम् । ६ दडस्कंधः ।
 ७ अग्निना अष्टाः ये पर्पटाः भाषायां “पापड” तद्वत् । ८ सकरणः । ९ एष प्राणिवधः ।

त्वं दोष्माञ्छावकथासि सैन्ययुद्धं विमुञ्च तत् । अनेकप्राणिसंहाराच्चिराय नरकाय यत् ॥ २१२ ॥
 एवं संबोधितस्तेन दशास्योऽपि हि धर्मवित् । अङ्गेन योद्धुमारेन्ने सर्वयुद्धविशारदः ॥ २१३ ॥
 यद्यदस्त्रं दशग्रीवोऽक्षिपत्तत्तत्कपीश्वरः । स्वास्त्रैः प्रतिजघानोच्चैर्वैहिलेज इवार्यमा ॥ २१४ ॥
 सार्पवारुणमुख्यानि मंत्रास्त्राण्यपि रावणः । मुमोच तानि तादृग्यैश्चैरस्त्रैर्वाली जघान च ॥ २१५ ॥
 शस्त्रमंत्रास्त्रैर्वैफट्यकुजो दशमुखस्ततः । चकर्ष चन्द्रहासासिं महाहिमिव दारुणम् ॥ २१६ ॥
 एकशृंगो गिरिवैकदन्त इव कुञ्जरः । लञ्चन्जहासोऽधाविष्ट वालिने दशकन्धरः ॥ २१७ ॥
 सचन्द्रहासं लंकेशं सशाखमिव शाखिनम् । वामेन बाहुना वाली लीलयैव समाददे ॥ २१८ ॥
 तं कन्दुकमिव नैयस्य विहस्तो हस्तकोटरे । चलुःसमुर्ध्वं बभ्राम क्षणेनापि कपीश्वरः ॥ २१९ ॥
 तदानीमेव तत्रैत्य त्रपावनतकन्धरम् । दशकन्धरमुज्जित्वा वालिराजोऽब्रवीदिति ॥ २२० ॥
 वीतरागं सर्वविदमासं त्रैलोक्यपूजितम् । विनार्हतं न मे कश्चिन्नमस्योऽस्ति कदाचन ॥ २२१ ॥
 अंगोत्थितं क्षिपन्तं तं धिक्मानं येन मोहितः । इमामवस्थां प्राप्नोऽसि मत्प्रणामकुतूहली ॥ २२२ ॥
 पूर्वोपकारान् स्मरता मया मुक्तोऽसि संप्रति । दत्तं च पृथिवीराज्यमखंडाङ्गः प्रशाधि तत् ॥ २२३ ॥
 विजिगीषौ मयि सति तवेयं पृथिवी कुतः । क्व हस्तिनामवस्थानं वने सिंहनिषेविते ॥ २२४ ॥
 तदादास्ये परिब्रज्यां शिवसाम्राज्यकारणम् । किष्किन्ध्यायां तु सुग्रीवो राजास्त्वाज्ञाधरस्तव ॥ २२५ ॥
 एवमुक्त्वा निजे राज्ये सुग्रीवं न्यस्य तत्क्षणात् । स्वयं गगनचन्द्रर्षिपादमूलोऽग्रहीद्व्रतम् ॥ २२६ ॥

१ गारुडाद्यैः । २ अव्यकुलः स त रावण हस्तकोटरे कक्षाया न्यस्य विक्षिप्य । ३ विजेतुमिच्छति मयि ।

विविधात्रिग्रहस्तप्तपरः प्रतिमाधरः । ध्यानवाग्निर्ममो वाली मुनिर्व्याहरतावनौ ॥ २२७ ॥
 वास्त्रिचट्टारकस्याश्चोत्पेदिरे लब्धयः क्रमात् । संपदः पादपस्त्रेव पुष्पपत्रफलादयः ॥ २२८ ॥
 अष्टापदाङ्गौ गत्वा च कायोत्सर्गमदत्त सः । लम्बमानशुभो बज्रदोलादंरु इव द्रुमः ॥ २२९ ॥
 कायोत्सर्गं समुत्सृज्य मासान्ते पारणं व्यधात् । तत्सर्गपारणान्येवं त्रयोचूयश्चकार सः ॥ २३० ॥
 इतश्च दशकंठाय सुग्रीवः श्रीप्रजां ददौ । संशुभ्यत्माकनस्नेहतरोः सारणिसन्निभाम् ॥ २३१ ॥
 यौवराज्ये तु सुग्रीवो वाक्षिपुत्रं महौजसम् । चन्द्ररश्म्युज्वल्यशश्वन्धरिम् न्यवीविशत् ॥ २३२ ॥
 सुग्रीवप्रतिपन्नाङ्गः श्रीप्रजां तत्सहोदराम् । उपयम्य गृहीत्वा च ययौ लंकां दशाननः ॥ २३३ ॥
 विद्याधरनरेन्द्राणामन्येषामपि कन्यकाः । उपयेमे रूपवतीर्विलादपि हि रावणः ॥ २३४ ॥
 नित्यालोकपुरे नित्यालोकविद्याधरेशिलुः । कन्यां रत्नावलीं नाम्ना तदोघोदुं चचात् सः ॥ २३५ ॥
 अष्टापदाङ्गैरुपरि गृह्यतस्तस्य पुष्पकम् । विमानं स्खलितं सद्यो वप्रे बलमिव क्षिपाम् ॥ २३६ ॥
 न्यग्रांगरं महापोतमिव बद्धमिव क्षिपम् । विमानं रुद्रगतिकं प्रेक्ष्याकुप्यदशाननः ॥ २३७ ॥
 को मक्षिमानस्खलनाद्विविद्वति यमाननम् । एवं वदन् समुत्तीर्य सोऽज्जिर्मूर्धनमैक्षत ॥ २३८ ॥
 अधस्तात् स विमानस्य ददर्श प्रतिमास्थितम् । वाकिनं तस्य शैलस्य नवं शृंगमिवोत्थितम् ॥ २३९ ॥
 ऊचे च रावणः क्रुद्धो विरुद्धोऽद्यापि मय्यसि । प्रतं वहसि दंष्ट्रेण जगदेतद्विदंक्षिपुः ॥ २४० ॥
 कथापि माययाग्नेऽपि मां वाहीक इवावहः । प्रात्राजीः शंकमानोऽस्मत्कृतप्रतिकृतं खलु ॥ २४१ ॥

१ सुग्रीवेन प्रक्षिपन्नाशा यस्य सः । २ वेष्टमिच्छति । ३ अस्माकं कृतस्य प्रतिग्न्याम् ।

नन्वद्यापि स एवास्मि त एव मम बाहवः । कुतप्रतिकृतं तत्ते प्राप्तकालं करोम्यहम् ॥ १५२ ॥

सचन्द्रहासं मामूढ्या यथात्राम्यस्त्वमब्धिषु । तथा त्वां साक्षिमुत्पाद्य ह्येस्थामि लवणार्णवे ॥ १५३ ॥

प्रविवेश दशग्रीवश्च्युतो दिव इवाशनिः ॥ १५४ ॥

धरं दुर्धरमुद्गमे तं दोर्बलमदोद्धरः ॥ १५५ ॥

जलज्जलद्वितिलोलाब्धिपर्यमाणरसातलम् ॥ १५६ ॥

विद्यासदृशं स्मृत्या च युगपद्दशकन्धरः । कर्तकमिति निर्भयानितम्बोपवनद्रुमम् ॥ १५७ ॥

तडत्तमिति निर्घोषं विन्नस्तव्यन्तरामरम् । खल्लखडिति बिभ्रद्भयद्रावहृणवन् द्विपम् ॥ १५८ ॥

खल्लखडिति बिभ्रद्भयद्रावहृणवन् द्विपम् । कर्तकमिति निर्भयानितम्बोपवनद्रुमम् ॥ १५९ ॥

गिरिं तेनोद्भूतं ज्ञात्वावधिना स मद्दामुनिः । अनेकलब्धिनद्याब्धिरिति दध्यौ विशुद्धधीः ॥ १६० ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १६१ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १६२ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १६३ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १६४ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १६५ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १६६ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १६७ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १६८ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १६९ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १७० ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १७१ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १७२ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १७३ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १७४ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १७५ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १७६ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १७७ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १७८ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १७९ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १८० ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १८१ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १८२ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १८३ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १८४ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १८५ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १८६ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १८७ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १८८ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १८९ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १९० ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १९१ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १९२ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १९३ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १९४ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १९५ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १९६ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १९७ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १९८ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ १९९ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ २०० ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ २०१ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ २०२ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ २०३ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ २०४ ॥

अनेकप्राणिसंहारमकांडे तनुतेतराम् ॥ २०५ ॥

तस्य चारटनं दीनं श्रुत्वा वाली कृपापरः । तं मुमोचाशु तत्कर्म शिद्धामात्राय न क्रुधा ॥ १५६ ॥
 निःसृत्य दशकंदोऽथ निःप्रतापोऽर्जुनापवान् । उपेत्य वालिनं नत्वा व्याजहोरयुदञ्जलिः ॥ १५७ ॥
 ज्यूो ज्यूोऽपराधानां कर्ताहं त्वयि निरूपः । उतकृपस्त्वं च सोढासि महात्मन् शक्तिमानपि ॥ १५८ ॥
 मन्ये मयि कृपां कुर्वन्नुर्वी प्रागत्यजः प्रचो । न त्वसामर्थ्यतस्तत्तु नाज्ञासिषमहं पुरा ॥ १५९ ॥
 अज्ञानान्नाथ तेनेयं स्वशक्तिस्तोषिता मया । अद्रिपर्यसने यत्नं कलजेनेव कुर्वता ॥ १६० ॥
 ज्ञातमन्तरमधेदं जवतश्चात्मनोऽपि च । शैलवह्मीकयोर्थाहग्याहगरुद्रासंयोः ॥ १६१ ॥
 दत्ताः प्राणास्त्वया स्वामिन्मृत्युकोटिं गतस्य मे । अपकारिणि यस्येयं मतिस्तस्मै नमोऽस्तु ते ॥ १६२ ॥
 दृढजक्वत्येति ज्ञाषित्वा क्षमयित्वा च वालिनम् । त्रिश्च प्रदक्षिणीकृत्य नमश्चक्रे दशाननः ॥ १६३ ॥
 तादृज्जाहात्म्यमुदिताः साधु साध्विति ज्ञाषिणः । उपरिष्ठात्तालिमुनेः पुष्पवृष्टिं व्यधुः सुराः ॥ १६४ ॥
 प्रणम्य वालिनं ज्यूस्तल्लैलमुकुटोपमे । जगाम रावणश्चैत्ये भरतेश्वरनिर्मिते ॥ १६५ ॥
 चन्द्रहासादिशस्त्राणि मुक्त्वा सान्तःपुरः स्वयम् । अर्हतामृषजादीनां पूजां सोऽष्टविधां व्यधात् ॥ १६६ ॥
 समाकृष्य रत्नसां तंत्रीं प्रमृज्य च दशाननः । महासाहसिको जक्त्वा जुजवीणामवादयत् ॥ १६७ ॥
 उपवीणयति ग्रामरागरभ्यं दशानने । गायत्यन्तःपुरे चास्य सप्तस्वरमनोरमम् ॥ १६८ ॥
 चैत्यवंदनयात्रायै धरणः पन्नगेश्वरः । तत्रायथावर्हतश्च पूजापूर्वमवन्दत् ॥ १६९ ॥ युगम् ॥
 अर्हदुण्मयैर्गीतैः करणध्रुवकादिभिः । गायन्तं वीणया प्रेक्ष्य रावणं धरणोऽब्रवीत् ॥ १७० ॥

१ अर्जुनापः पश्चात्तापस्तद्वान् । २ निर्लज्जः । ३ अधिकदयावान् । ४ भासः गृध्रः । ५ मृत्योऽग्रम् । ६ स्नातुम् । ७ वीणां वादयति सति ।

पुरुष
चरित्रं
॥ १६ ॥

पर्व ७
सर्गः २

॥ १६ ॥

अर्हद्गुणस्तुतिमयं साधु गीतमिदं ननु । निजजावानुरूपं ते तेन तुष्टोऽसि रावण ॥ १७१ ॥
 अर्हद्गुणस्तुतेर्मुख्यं फलं मोक्षस्तथाप्यहम् । अजीर्णवासनस्तुभ्यं किं यन्नामि वृणीष्व ज्ञोः ॥ १७२ ॥
 रावणोऽप्यन्यथादेवं देवदेवगुणस्तवैः । युक्तं तुष्टोऽसि नागेन्द्र स्वामिन्नकिर्हि सा तव ॥ १७३ ॥
 यथा तव ददानस्य स्वामिन्नक्तिः प्रकृष्यते । तथा ममाददानस्य सा काममपकृष्यते ॥ १७४ ॥
 न्रयोऽप्युवाच नागेन्द्रः साधुमानद रावण । विशेषतोऽस्मि तुष्टस्ते निराकाङ्क्षतयानया ॥ १७५ ॥
 उक्तवेल्यमोघविजयां शक्तिं रूपविकारिणीम् । सोऽदद्विद्यां रावणाय जगाम च निजाश्रयम् ॥ १७६ ॥
 तीर्थनाथान्नमस्कृत्य नित्यालोकपुरेऽगमत् । व्यूह्य रत्नावलीं लंकामाजगाम दशाननः ॥ १७७ ॥
 वाङ्मनोऽपि तदोत्पेदे केवलज्ञानमुज्ज्वलम् । केवलज्ञानमहिमा विदधे च सुरासुरैः ॥ १७८ ॥
 क्रमेण कमणां सोऽथ न्रवोऽपग्राहिणां ह्ययात् । सिद्धानन्तचतुष्टोऽगात् पदं तदपुनर्भवम् ॥ १७९ ॥
 इतश्च वैताल्यगिरौ पुरे ज्योतिःपुरात्रिधे । बभूव नाम्ना ज्वलनशिखो विद्याधरेश्वरः ॥ १८० ॥
 तस्याञ्जलीमती देवी श्रीमती रूपसंपदा । तस्यां च दुहिता जज्ञे तारा तारविद्योचना ॥ १८१ ॥
 तामेकदा तु चक्राङ्कविद्याधरचूपात्मजः । ददर्श साहसगतिः स्मरार्तः सहसाप्यञ्जत् ॥ १८२ ॥
 ज्वलनं याचयांचक्रे तां साहसगतिर्निरैः । वानरेन्द्रश्च सुग्रीवो रत्ने हि बहवोऽर्थिनः ॥ १८३ ॥
 अञ्जितातौ द्वावपीमौ रूपवन्तौ महौजसौ । तत्कस्मै दीयते कन्या पप्रह्य ज्ञानिनं पिता ॥ १८४ ॥
 अष्टपायुः साहसगतिर्दीर्घायुश्च कपीश्वरः । इति नैमित्तिकेनोक्तं सुग्रीवाय ददौ स ताम् ॥ १८५ ॥

१ साधूना मान ददातीति तत्सन्बोधनम् । २ लक्ष्मीमती । ३ दीर्घलोचना । ४ कुलीनौ ।

अत्रिंलाषविप्रदंजात् साहसोऽपि दिने । अंगारचुंबित इव न प्राप क्वापि निर्वृतिम् ॥ १७६ ॥
 तारायां रममाणस्य सुग्रीवस्य बचूवतुः । द्वावंगदजयानन्दावङ्गजौ दिग्गजोर्जितौ ॥ १७७ ॥
 स चापि साहसगतिस्तारायामनुरागवान् । मन्मथोन्मथ्यमानात्मा चिन्तयमासिवानिदम् ॥ १७८ ॥
 चुंबिष्यामि कदा तस्या मृगशावकचक्षुषः । पक्कबिम्बाधरदलहृदं वदनाम्बुजम् ॥ १७९ ॥
 कदा स्प्रक्ष्याम्यहं तस्याः कुचकुञ्जौ स्वपाणिना । कदा च तौ करिष्यामि गाढालिंगनवामनौ ॥ १८० ॥
 बलेनापि हृलेनापि तां हर्तास्मीति चिन्तयन् । सस्मार शोमुषीं विद्यां रूपस्य पश्चिर्तिनीम् ॥ १८१ ॥
 गत्वा च ह्रुजहिमवद्विरौ स्थित्वा गुहान्तरे । तां साधयितुमारेत्रे चक्रांकनृपनन्दनः ॥ १८२ ॥
 इतश्च पुर्यां लंकाया दिग्यात्रायै दशाननः । विर्कत्तनः पूर्वशैलतटादिव विनिर्ययौ ॥ १८३ ॥
 विद्याधरान्नरेन्द्रांश्च द्वीपान्तरनिवासिनः । वशीकृत्य स पाताललंकां नाम पुरीं ययौ ॥ १८४ ॥
 तत्र चन्द्रणखाचत्रां खरेणैखरचक्राणि । प्राचृतैर्भृतकेनेव निचृतं सोऽन्यपूज्यत ॥ १८५ ॥
 रावणेन सहाचाद्रीत् खर इन्द्रजिगीषया । विद्याधराणां सहस्रैश्चतुर्दशचिरावृतः ॥ १८६ ॥
 ततः सुग्रीवराजोऽपि रक्षोरजस्य दोष्मतः । अन्वचाद्रीत्ससैन्योऽपि वायोरेव विज्ञावसुः ॥ १८७ ॥
 अनेकपृतनाहन्नरोदसीको दशाननः । पयोराशिरिवोद्भ्रान्तः प्रयथावस्खलजतिः ॥ १८८ ॥
 कूजन्मरालमालाञ्जिराबद्धरसनामिव । पुलिनोर्व्यां विपुलया नितम्बेनेव शोचिताम् ॥ १८९ ॥
 अलकानिव बिभ्राणान्तरंगैरतिचंगुरैः । कटाहानिव मुंचन्तीं शफरोघर्तनैर्मुहुः ॥ १९० ॥

१ अभिलाषविरहात् । २ सूर्यः । ३ मृदुभाषिणा । ४ मृत्युनेव । ५ अग्निः । ६ रसना कटिमेखला ।

कामिनीमिव चतुरां रेवां नाम तरंगिणीम् । विन्यथैलाङ्गतरन्तीं ददर्शाथ दशाननः ॥ ३०१ ॥
॥ त्रिचिर्विशेषकम् ॥
रोधस्युवास रेवायाः ससैन्यो दशकन्धरः । सिन्धुरद्रामणीर्युथसमावृत इवोद्धुरः ॥ ३०२ ॥
सोऽथ तस्यां कृतस्नानो वसानो धौतवाससी । अर्हद्विम्बं रत्नमयं न्यस्य पट्टे मणीमये ॥ ३०३ ॥
रेवाञ्जोत्रिः स्नापयित्वा तदञ्जोत्रैर्विकासिञ्जिः । समारेजे पूजयितुं समाधिसुहृदासनः ॥ ३०४ ॥
॥ शुभम् ॥

ततश्च पूजान्यग्रस्य दशग्रीवस्य तस्थुषः । अकस्मादब्धिवेदेव महापूरः समाययौ ॥ ३०५ ॥
उन्मूलयन्मूलतोऽपि शैलमानिव महीरुहान् । तटीनामुन्नतानामप्युपरि प्रासरत्पयः ॥ ३०६ ॥
आस्फोटयंस्तदाघातैस्तैस्तरैस्तटनियन्त्रिताः । विष्वक्कुक्किपुटानीवाञ्ज्रंविहा वीचिपङ्क्तयः ॥ ३०७ ॥
रोधोगतान्मद्वतोऽपि पातालकुहरोपमान् । स पूरः पूरयामास ऋदयं कुक्षिञ्जरीनिव ॥ ३०८ ॥
समन्तादन्तरीपाणि स्थगयामास सा नदी । ज्योतिश्चक्रविमानानि चन्द्रज्योत्स्नेव पार्वणी ॥ ३०९ ॥
मत्स्यानुब्बादयामास प्रोष्ठलाद्भिर्महोर्मिभिः । पूरो महावात इव वेगवान् द्रुमपल्लवान् ॥ ३१० ॥
तत्फेनिलं सौवकरं पूरवारि रयागतम् । अर्हत्पूजामपानैषीदृशकंठस्य कुर्वतः ॥ ३११ ॥
तेन पूजापहारेण शिरस्त्रेदाधिकेन सः । जातकोपो दशग्रीवः सार्द्धेपमिदमच्यगात् ॥ ३१२ ॥
अरे रे केन वारीदं दुर्वारमतिवेगतः । अर्हत्पूजान्तरायायामुच्यतांकारणारिणा ॥ ३१३ ॥

१ तीरे । २ गजनायकः । ३ तृणगुच्छान् । ४ नावः । ५ द्वीपानि । ६ छादयामास । ७ संपङ्कम् । ८ अकारणशत्रुणा ।

परस्तादस्ति किं कोऽपि मिथ्यादृष्टिर्नराधिपः ॥ किं वा विद्याधरः कश्चिदसुरो वा सुरोऽथवा ॥ ३१४ ॥
 अथ विद्याधरः कश्चिदाचख्यौ दशमौलये । इतः पुरस्तादस्त्युच्चैर्देव माहिष्मती पुरी ॥ ३१५ ॥
 तस्यां नाम्ना सहस्रांशुः सहस्रांशुरिवापरः । सहस्रशो नृपैः सेव्यः पार्थिवोऽस्ति महाशुभः ॥ ३१६ ॥
 सेतुबन्धेन रेवायां वारिबन्धं व्यधादसौ । जलक्रीमोत्सवकृते किमसाध्यं महौजसाम् ॥ ३१७ ॥
 समं राक्षीसहस्रेण सहस्रांशुरसावितः । वशाज्जिर्वरदन्तीव सुखं क्रीरुति वारिजिः ॥ ३१८ ॥
 आत्मरक्षा दक्षसंख्या धयोरपि हि तीरयोः । संवर्मिता जदस्त्राश्च तिष्ठन्त्यस्य हरेरिव ॥ ३१९ ॥
 अदृष्टपूर्वोऽवृष्टं चः कोऽप्यस्याग्रतिमौजसः । शोचामात्रं यथा तेऽपि यदि वा कर्मसाक्षिणः ॥ ३२० ॥
 क्षुभितं जलदेवीचिर्यादोचिश्च पलायितम् । जलक्रीडाकराघातैरुज्जैस्तस्य दोषमतः ॥ ३२१ ॥
 इदमत्यंतरुद्धत्वात् स्त्रीसहस्रयुतेन च । तेन पर्यस्यमाणत्वात् काममुद्वुनितं पयः ॥ ३२२ ॥
 रोदसी ह्लावयित्वोजे वेगाघारीदमुद्धतम् । इह ते ह्लावयामास देवपूजां दशानन ॥ ३२३ ॥
 पश्यैतानि च तत्स्त्रीणां निर्माद्व्यानि दशानन । रेवातीरे तरंत्युच्चैस्तदचिह्नानमादिमम् ॥ ३२४ ॥
 तदङ्गनाजनस्याङ्गरैर्मृगमदादिजैः । इदमत्यौखिलं वारि दुर्वारं वीस्वारण ॥ ३२५ ॥
 इति तज्जिरमाकर्ण्य प्राप्याहुतिमिवानलः । उद्दिदीपेऽधिकं चैवमुवाच च दशाननः ॥ ३२६ ॥
 अरे मुमूर्षुणा तेन वारिजिः स्वांगदूषितैः । दूषिता देवपूजेयं देवदूष्यमिवाङ्गनैः ॥ ३२७ ॥
 तद्यात राक्षसजटास्तं पापं जटमानिनम् । बद्धा समानयत ज्ञो मत्स्यमार्गायिकाञ्च ॥ ३२८ ॥

१ ऊर्ध्वशस्त्राः । २ प्रारंभः । ३ सुच्यमानत्वात् । ४ चिन्हम् । ५ अतिरिक्तम् । ६ धीवराः

उच्चैस्तैवमादिष्टा अनुचरास्ते दधाविरे । लक्ष्मो राहस्यतटा रेवोर्मय इवोद्भटाः ॥ ३३७ ॥
 तीरस्थितैः सहस्रांशुसैनिकैः सह ते रणम् । गजा वनांतरगजैरिव चक्रुर्निशाचराः ॥ ३३८ ॥
 विद्याजिर्मोहयन्तस्ते ऋषिष्ठास्तान्नजःस्थिताः । उपडुडुबुंजोदाः शरजान् कारकैरिव ॥ ३३९ ॥
 स्वानुपद्रवमाणस्तु प्रेक्ष्य क्रोधधुलाधरः । चक्षत्पताकहस्तेनश्वासयत् प्रेयसीनिजाः ॥ ३४० ॥
 ऐरावणः सुरसिन्धोरिव रेवात उच्चकैः । निर्जगाम सहस्रांशुरधिज्यं च धनुर्व्यधात् ॥ ३४१ ॥
 बाणैर्विधावयामास रक्षोवीरान्नजःस्थितान् । सहस्रांशुर्महाबाहुस्तण्पूखानिवानिदः ॥ ३४२ ॥
 न्यावृत्तान्तान् रणालयेदय संक्रुजो रावणः स्वयम् । उपतस्थे सहस्रांशुमजिवर्षज्जिह्वीमुखान् ॥ ३४३ ॥
 धावप्यमर्षणौ धावप्यूर्जितौ धावपि स्थिरौ । विविधैरायुधैर्युद्धं विदधाते चिराय तौ ॥ ३४४ ॥
 दोर्वीर्यैणैवजयं तं ज्ञात्वा जग्राह रावणः । विद्यया मोहयित्वेजमिव माहिभ्यतीपतिम् ॥ ३४५ ॥
 तं प्रशंसन्महावीर्यं जित्वापि जितमान्यथ । अनुत्सिक्तो दशग्रीवः स्कन्धावारेऽनयस्त्वयम् ॥ ३४६ ॥
 सज्जयां यावदात्सीनस्तस्यौ हृष्टो दशाननः । चारणश्रमणस्तावन्नतबाहुः समाययौ ॥ ३४७ ॥
 सिंहासनात्समुत्थाय त्यक्त्वा च मणिपादके । अन्युत्तस्थौ दशस्यस्तं पयोदमिव बर्हिणः ॥ ३४८ ॥
 पपात पादयोस्तस्य पंचांगस्पृष्टचूतदः । रावणो मन्यमानस्तमर्हज्जणधरोपमम् ॥ ३४९ ॥
 आसने चासयामास तं मुनिं स्वयमर्पिते । प्राणम्य च दशग्रीवः स्वयमुर्व्यासुपाविशत् ॥ ३५० ॥

१ अधापदशृगान् । २ बाणान् । ३ विजेतुमशक्यम् । ४ आत्मानं जितमन्येनेति यावत् मन्यत इति तथा । ५ गर्वरहितः ।
 ६ मयूरः ।

विश्वास इव मूर्तिस्थो विश्वाश्वासनबान्धवः । धर्मलाक्षाशिषं तस्मै सोऽदात् कट्याण्मातरम् ॥ ३४३ ॥
 बद्धाञ्जलिं रावणेन समागमनकारणम् । मुनिप्रष्ठः परिपृष्टोऽजाषिष्टाष्टुष्ट्या गिरा ॥ ३४४ ॥
 शतबाहुरहं नाम्ना माहिष्मत्यां नृपोऽञ्जवम् । जववासादितो ज्रीतः शार्दूलः पावकादिव ॥ ३४५ ॥
 सहस्रकिरणे राज्यमारोप्य निजनन्दने । मोक्षाध्वस्यन्दनप्रायमहं व्रतमशिश्रियम् ॥ ३४६ ॥
 इत्यर्थोक्ते दशग्रीवो नमद्ग्रीवोऽब्रवीदिति । किमसौ पूज्यपादानामंगजन्मा महाशुजः ॥ ३४७ ॥
 ओमित्युक्ते मुनीन्ध्रेण निजगाद दशाननः । दिग्जयाय क्रमेणाहमिहागहं नदीतटे ॥ ३४८ ॥
 दत्तावासस्तटेऽमुष्मिन्नानार्ची विकचांबुजैः । अर्चिता यावदेकाग्रमानसस्तन्मयोऽञ्जवम् ॥ ३४९ ॥
 अमुना तावदुन्मुक्तैर्निजस्नानमखीमसैः । वारिन्निः स्नाविता पूजा तेनाकार्षमिदं क्रुधा ॥ ३५० ॥
 अज्ञानादमुनाप्येतत् कृतं मन्ये महात्मना । त्वत्सूनुष किं कुर्यादर्हदाशतनां क्वचित् ॥ ३५१ ॥
 एवमुक्त्वा सहस्रांशुं नत्वानैषीद्दशाननः । लज्जानन्वाननः सोऽपि ननाम पितरं मुनिम् ॥ ३५२ ॥
 रावणस्तं बभ्राणैवं भ्राता मे त्वमतः परम् । तवेवायं ममाप्येष शतबाहुमुनिः पिता ॥ ३५३ ॥
 गह्वराधि निजं राज्यं गृहाणान्यामपि ह्मितिम् । अस्माकं हि त्रयाणां त्वं चतुर्थोऽस्यंशचाक् श्रियः ॥ ३५४ ॥
 एवमुक्तश्च मुक्तश्च सहस्रांशुरदोऽवदत् । न हि राज्येन मे कृत्यं वपुषा वाप्यतः परम् ॥ ३५५ ॥
 पित्राश्रितं श्रयिष्यामि व्रतं संसारनाशनम् । अयं हि पंथाः साधूनां निर्वाणमुपतिष्ठते ॥ ३५६ ॥
 शत्रुदीर्घं दशास्याय समर्थं तनयं निजम् । व्रतं चरमेदेहः स पितृपादान्तिकेऽग्रहीत् ॥ ३५७ ॥

१ सुनीनां प्रष्ठः श्रेष्ठः । २ मोक्षम् ।

अनरथनरेन्द्राय वाचिकेन तदैव सः । स्वयमात्तां परित्रज्यां कथयामास सौहृदात् ॥ ३५८ ॥
 सोऽप्ययोध्याधिपो दध्यौ प्रियमित्रेण तेन मे । संकेत एवमजवदादेयं युगपद्भूतम् ॥ ३५९ ॥
 स्वप्रतिज्ञामिति स्मृत्वा राज्यं दशरथाय सः । दत्त्वा स्वसूनुवै सत्यधनौ व्रतमुपाददे ॥ ३६० ॥
 शतबाहुसहस्रांश्च वन्दित्वर्षी दशाननः । सहस्रांशोः सुतं राज्ये न्यस्य चाचलदंबरे ॥ ३६१ ॥
 तदा च नारदमुनिर्यष्टिघातादिजर्जरः । अन्याय इति पूत्कुर्वन्नित्यत्राषिष्ट रावणम् ॥ ३६२ ॥
 राजन् राजपुरेऽमुष्मिन्मरुतो नाम चूपतिः । मिथ्यादृगस्ति कुर्वाणः कलुं दुर्विजवासितः ॥ ३६३ ॥
 यज्ञे वधाय चानीतान् सौनैकरिव तच्चिजैः । पशूनारदतोऽपश्यं पाशबन्धनैर्नागसः ॥ ३६४ ॥
 ततो व्योम्नोऽवतीर्याहं मरुत्तं ब्राह्मणानृतम् । अहो किमिदमारब्धमित्यपृच्छं कृपापरः ॥ ३६५ ॥
 अथोवाच मरुतोऽपि यज्ञोऽयं ब्राह्मणोदितः । अन्तर्वेदीह होतव्याः पशवो देवतृप्तये ॥ ३६६ ॥
 अयं खलु महाधर्मः कीर्तितः स्वर्गहेतवे । यक्ष्यामि पशुजिर्यङ्गं तदेजिरहमद्य ज्ञोः ॥ ३६७ ॥
 ततस्तस्याहमित्याख्यं वपुर्वेदिरुदीरिता । आत्मा यैश्च तपो वह्निर्ज्ञानं सर्पिः प्रकीर्तितम् ॥ ३६८ ॥
 कर्माणि समिधः क्रोधादयस्तु पशवो मताः । सत्यं यूपः सर्वप्राणिरक्षुणं दक्षिणा पुनः ॥ ३६९ ॥
 त्रिरैली तु त्रिवेदीयमिति वेदोदितः क्रतुः । कृतो योगविशेषेण मुक्तेर्भवति साधनम् ॥ ३७० ॥
 क्रैव्यादतुष्ट्या ये कुर्युर्यङ्गं ङागवधादिना । ते मृत्वा नरके घोरे तिष्ठेयुर्दःखिनश्चिरम् ॥ ३७१ ॥
 उत्पन्नोऽस्युत्तमे वंशे बुद्धिमान्बुद्धिमानसि । राजन् व्याधोचिताऽस्मान्निवर्तस्व तदेनसः ॥ ३७२ ॥

१ चाडालैः । २ निस्तराधिनिः । ३ यज्ञकर्ता । ४ ज्ञानदर्शनचारिजाणि । ५ राक्षससुल्याः ।

यदि प्राणिधेनापि स्वर्गो जायेत देहिनाम् । तद्धून्यो जीवलोकोऽयमल्पैरपि दिनैर्जवेत् ॥ ३७३ ॥
 इदं मम वचः श्रुत्वा यज्ञाग्रय इव विजाः । क्रुधा ज्वलन्तः प्रोत्तस्थुर्दण्डपट्टकपाणयः ॥ ३७४ ॥
 ततस्तैस्ताड्यमानेन मया प्राप्तोऽसि नश्यता । नदीपूराजिञ्जुतेनान्तरीपमिव रावण ॥ ३७५ ॥
 निरागसो वध्यमानांस्तत्तैर्नृपशुचिः पशून् । त्रायस्व त्रात एवाहं पुनस्त्वदवलोकनात् ॥ ३७६ ॥
 ततो विमानादुत्तीर्य दशास्यस्तद्दिदृक्षया । आनर्चे जूजुजा तेन पाद्यसिंहासनादिना ॥ ३७७ ॥
 कुक्षो मरुत्तज्जुपालं जगदैवं दशाननः । अरे किमेष क्रियते नरकाजिमुखैर्मखः ॥ ३७८ ॥
 धर्मः प्रोक्तो ह्यहिंसातः सर्वज्ञैस्त्रिजगद्भितैः । पशुहिंसात्मकाद्यज्ञात् स कथं नाम जायताम् ॥ ३७९ ॥
 लोकक्षयारिं तद्यज्ञं मा कार्षींश्चेत्करिष्यसि । मर्दुसाविह ते वासः परत्र नरके पुनः ॥ ३८० ॥
 विससर्ज मैलं सद्यो मरुत्तनृपतिस्ततः । अदंघ्या रावणाज्ञा हि विश्वस्यापि त्रयंकरा ॥ ३८१ ॥
 अमी पशुवधात्मानः कुतः संजहिरेऽध्वराः । इति पृष्टो दशास्येन निजगादेति नारदः ॥ ३८२ ॥
 अस्ति च दिक्षु विख्याता नाम्ना शुक्तिमती पुरी । शक्तिमत्याख्यया नद्या नर्मसख्येव शोचिता ॥ ३८३ ॥
 गतेष्वनेकजूपेषु सुव्रतान्मुनिसुव्रतात् । अत्रिचन्द्रोऽज्रवत्तस्यां राजा राज्यच्युतां वरः ॥ ३८४ ॥
 अत्रिचन्द्रस्य तनयो वसुरित्यत्रिधानतः । अजायत महाबुद्धिः प्रसिद्धः सत्यवैकृतया ॥ ३८५ ॥
 पार्श्वे क्षीरकंदस्य गुरोः पर्वतकः सुतः । राजपुत्रो वसुश्चाहं चापठामस्त्वयोऽपि हि ॥ ३८६ ॥
 सुसेध्वस्मासु सदनोपरि पाठश्रमाग्निशि । चारणश्रमणौ व्योम्नि धांतावित्यूचतुर्मिश्रः ॥ ३८७ ॥

१ मग कारागृहे । २ यशम् । ३ सत्यचादित्वेन । ४ गच्छन्तो ।

एषामेकतमः स्वर्गं गमिष्यत्यपरौ पुनः । नरकं यास्यतस्तच्चाश्रौषीत्क्षीरकदंबकः ॥ ३८८ ॥
तच्छ्रुत्वा चिन्तयामास खिन्नः क्षीरकदंबकः । मय्यप्यध्यापके शिष्यौ यास्यतो नरकं हहा ॥ ३८९ ॥
एभ्यः को यास्यति स्वर्गं नरकं कौ च यास्यतः । जिज्ञासुरित्युपाध्यायोऽस्मांस्त्रीन् युगपदाह्वयत् ॥ ३९० ॥
समर्प्य गुरुरस्माकमेकैकं पिष्टकुक्कुटम् । उवाचामी तत्र वध्या यत्र कोऽपि न पश्यति ॥ ३९१ ॥
वसुपर्वतकौ तत्र गत्वा शून्यप्रदेशयोः । आत्मनीनां गतिमिव जग्नतुः पिष्टकुक्कुटौ ॥ ३९२ ॥
देवीयसि प्रदेशे तु गत्वाहं नगराद्धहिः । स्थित्वा च विजने देशे दिशः प्रेक्षेत्यतर्कयम् ॥ ३९३ ॥
गुरुपादैरदस्तावदादिष्टं वत्स यत्त्वया । वध्योऽयं कुक्कुटस्तत्र यत्र कोऽपि न पश्यति ॥ ३९४ ॥
असौ पश्यत्यहं पश्याम्यमी पश्यन्ति खेचराः । लोकपादाश्च पश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानिनोऽपि हि ॥ ३९५ ॥
नास्त्येव स्थानमपि तद्यत्र कोपि न पश्यति । तात्पर्यं तज्जुरुगिरां न वध्यः खलु कुक्कुटः ॥ ३९६ ॥
गुरुपादा दयावन्तः सदा हिंसापराङ्मुखाः । अस्मत्प्रज्ञां परिहृतामेतन्निर्यतमादिशन् ॥ ३९७ ॥
विमृश्यैवमहतैव कुक्कुटं चाहमागमम् । कुक्कुटाहनने हेतुं गुरोर्व्यज्ञपयं च तम् ॥ ३९८ ॥
स्वर्गं यास्यत्ययं तावदिति निश्चित्य गौरवात् । आर्क्षिगितोऽहं गुरुभिः साधु साध्विति ज्ञापिन्निः ॥ ३९९ ॥
वसुपर्वतकौ पश्चादागत्यैवं शशंसतुः । निहतौ कुक्कुटौ तत्र यत्र कोऽपि न पश्यति ॥ ४०० ॥
अपश्यतं युवामादावपश्यन् खेचरादयः । कथं हतौ कुक्कुटौ रे पापावित्यशपद्गुरुः ॥ ४०१ ॥
ततः खेदादुपाध्यायो दध्यौ विध्यातपाठधीः । मुधा मेऽध्यापनंक्लेशो वसुपर्वतयोरञ्जत् ॥ ४०२ ॥

१ आत्मने हिताम् । २ अतिदूरे । ३ असौ कुक्कुटः । ४ निश्चितम् निश्चयेनेति यावत् ।

गुरुपदेशो हि यथापात्रं परिणमेदिह । अत्रांशः स्थानत्रेदेन मुकालवणतां व्रजेत् ॥ ४०३ ॥
 प्रियः पर्वतकः पुत्रः पुत्रादप्यधिको वसुः । नरकं यास्यतस्तस्माच्छुहवासेन किं मम ॥ ४०४ ॥
 निर्वेदादित्युपाध्यायः प्रव्रज्यामग्रहीत्तदा । तत्पदं पर्वतोध्यास्त व्याख्याक्षणेविचक्षणः ॥ ४०५ ॥
 श्रुत्वा गुरोः प्रसादेन सर्वशास्त्रविशारदः । पुनरेव निजं स्थानमहं तु गतवांस्तदा ॥ ४०६ ॥
 नृपचन्द्रोऽन्निचन्द्रोऽपि जग्राह समये व्रतम् । ततश्चाचूषसू राजा वासुदेवसमः श्रिया ॥ ४०७ ॥
 सत्यवादीति स प्राप प्रसिद्धिं पृथिवीतले । तां प्रसिद्धिमपि त्रातुं सत्यमेव जगाद सः ॥ ४०८ ॥
 अथैकदा मृगयुणा मृगाय मृगयाजुषा । चिक्षिपे विशिखो विन्ध्यनितंवे सोऽन्तरास्खलत् ॥ ४०९ ॥
 इषुस्खलनहेतुं स ज्ञातुं तत्र ययौ ततः । आकाशस्फटिकशिलामङ्गासीत् पाणिना स्पृशन् ॥ ४१० ॥
 स दध्याविति मन्येऽस्यां संक्रान्तः परतश्चरन् । ऋमिह्वायेव शीतांशावदर्शिं हरिणो मया ॥ ४११ ॥
 पाणिस्पशौ विना नेयं सर्वथाप्युपलक्ष्यते । अवश्यं तदसौ योग्या वसोर्वसुमतीपतेः ॥ ४१२ ॥
 रहौ व्यङ्ग्यपयज्ज्ञौ गत्वा तां मृगयुः शिलाम् । हृष्टो जग्राह राजापि ददौ चास्मै महश्चनम् ॥ ४१३ ॥
 स तथा घटयामास ङ्गं स्वासनवेदिकाम् । तद्विष्टिपनोऽघातयच्च नात्मीयाः कस्यचिन्नृपाः ॥ ४१४ ॥
 तस्यां सिंहासनं वेदौ चेदीशस्य निवेशितम् । सत्यप्रभावादाकाशस्थितमित्यबुधजनः ॥ ४१५ ॥
 सत्येन तुष्टाः सान्निध्यमस्य कुर्वन्ति देवताः । एवमूर्जस्विनी तस्य प्रसिद्धिर्व्यानशे दिशः ॥ ४१६ ॥
 तथा प्रसिद्ध्या राजानो जीतास्तस्य वरांययुः । सत्या वा यदि वा मिथ्या प्रसिद्धिर्जयिनी नृणाम् ॥ ४१७ ॥

तत्रान्यदाहमन्यागामद्राक्षमथ पर्वतम् । व्याख्यानयन्तमृग्वेदं शिष्याणां शोमुषीजुषाम् ॥ ४१७ ॥
 अजैर्यष्टव्यमित्यत्र मेवैरित्युपदेशकम् । तमवोचमहं त्रातत्रान्या किमिदमुच्यते ॥ ४१८ ॥
 त्रिवार्षिकाणि धान्यानि न हि जायन्त इत्यजाः । व्याख्याता गुरुणास्माकं व्यस्मार्षीः केन हेतुना ॥ ४१९ ॥
 ततः पर्वतकोऽवादीदितं तातेन नोदितम् । उदिताः किं त्वजा मेघस्तथैवोक्ता निघंटुर्बु ॥ ४२० ॥
 अवोचमहमप्येवं शब्दानामर्थकल्पना । मुख्या गौणी च तत्रेह गौणी गुरुरचीकथत् ॥ ४२१ ॥
 गुरुर्धर्मोपदेष्टैव श्रुतिर्धर्मार्त्मकैव च । इयमप्यन्यथा कुर्वन्मित्र मा पापमर्जय ॥ ४२२ ॥
 साक्षेपं पर्वतोऽजल्पदजान्मेघान् गुरुर्जगौ । गुरुपदेशशब्दार्थोद्धनार्द्रमर्ममर्जसि ॥ ४२३ ॥
 मिथ्यात्रिमानवाचो हि न स्युर्दण्डजयान्मृणाम् । स्वपक्षस्थापने तेन जिह्वाहोदपणोऽस्तु नः ॥ ४२४ ॥
 प्रमाणमुन्नयोरत्र सहाध्यायी वसुर्दृष्टः । प्रत्यश्रौषमहं तच्च न क्षोजः सत्यत्राणिणाम् ॥ ४२५ ॥
 रहः पर्वतमूचेऽम्बा गृहकर्मरताप्यहम् । अजास्त्रिवार्षिकं धान्यमित्यश्रौषं त्रवत्पितुः ॥ ४२६ ॥
 जिह्वाहोदं पणोऽकार्षेर्विदुर्पात्तदसांप्रतम् । अविमृष्य विधातारो त्रवन्ति विपदां पदम् ॥ ४२७ ॥
 अवदत्पर्वतोऽप्येवं कृतं तावदिदं मया । यथा तथा कृतस्यांब करणं न हि विद्यते ॥ ४२८ ॥
 साथ पर्वतकापायपीडया हृदि शल्यिता । वसुराजमुपयाय पुत्रार्थे क्रियते न किम् ॥ ४२९ ॥
 दृष्टः क्षीरकंदबोऽद्य यदंब त्वमसीक्षितः । किं करोमि प्रयच्छामि किं वेत्यजिदधे वसुः ॥ ४३० ॥
 सावादीदीयतां पुत्रत्रिदशा मह्यं महिषं । धनधान्यैः किमन्यैर्म विना पुत्रेण पुत्रके ॥ ४३१ ॥

१ बुद्धिजुषाम् । २ क्रोशेषु । ३ अगीचकारम् ।

वसुरुचे ततो मेऽम्ब पाह्यः पूज्यश्च पर्वतः । गुरुवज्रुपुत्रेऽपि वर्तितव्यमिति श्रुतेः ॥ ४३३ ॥
 कस्याद्य पत्रमुद्दिष्टं कालेनाकादरोषिणा । को जिघांसुर्घ्रातरं मे ब्रूहि मातः किमातुरा ॥ ४३४ ॥
 अजव्याख्यानवृत्तान्तं स्वपुत्रस्य पाणं च तम् । त्वं प्रमाणं कृतश्चासीत्याख्यायार्थयते स्म सा ॥ ४३५ ॥
 कुर्वाणो रक्षणं त्रातुरजान्मेपानुदीरय । प्राणैरभ्युपकुर्वन्ति महान्तः किं पुनर्गिरा ॥ ४३६ ॥
 अवोचत वसुर्मातर्मिथ्या वच्मि वचः कथम् । प्राणाल्येऽपि शंसन्ति नासत्यं सत्यजाषिणः ॥ ४३७ ॥
 अन्यदप्यन्निधातव्यं नासत्यं पापक्षीरुणा । गुरुवागन्यथाकारे कूटसाहये च का कथा ॥ ४३८ ॥
 बहूकुरु गुरोः सूनुं यथा सत्यव्रताग्रहम् । तया सरोषमित्युक्तस्तघचोऽमंस्त पार्थिवः ॥ ४३९ ॥
 ततः प्रमुदिता क्षीरकदंवगृहिणी ययौ । अथाव पर्वतोऽहं च वसुराजस्य पर्यदि ॥ ४४० ॥
 सन्नायाममिलन् सन्न्या माध्यस्थ्यगुणशालिनः । वादिनां संदसषादक्षीरनीरं सितहृदाः ॥ ४४१ ॥
 आकाशस्फटिकशिखावेदिसिंहासनं वसुः । सन्नापतिरलं चक्रे नञस्तलमिवोडुपः ॥ ४४२ ॥
 ततः पर्वतकोऽहं च व्याख्यापक्षं निजं निजम् । अशंसाव नरेन्द्राय सत्यं ब्रूहीति जाषिणौ ॥ ४४३ ॥
 विप्रवृद्धैरथोचे स विवादस्त्वयि तिष्ठते । प्रमाणमनयोः साक्षी त्वं रोदस्योरिवार्यमा ॥ ४४४ ॥
 घटप्रच्युतिदिव्यानि वर्तते हंत सत्यतः । सत्याघर्षति पर्जन्यः सत्यात् सिध्यंति देवताः ॥ ४४५ ॥
 त्वयैव सत्ये लोकोऽयं स्थाप्यते पृथिवीपते । त्वामिदार्थे ब्रूमहे किं ब्रूहि सत्यव्रतोचितम् ॥ ४४६ ॥
 वचः श्रुत्वेति तत्सत्यप्रसिद्धिं स्वां निरस्य च । अजान्मेपान् गुरुर्व्याख्यदिति साक्ष्यं वसुर्व्यधात् ॥ ४४७ ॥

१ सत्यासत्यौ च तौ वादौ च तावेव दुग्धजले तयोः पृथक्करण इति शेषः सितच्छदा हंसाः ।

असत्यवचसा तस्य कुञ्जालत्रैव देवताः । दत्तयामासुराकाशस्फटिकासनवेदिकाम् ॥ ४४७ ॥
वसुर्वसुमतीनाथस्ततो वसुमतीतले । पपात सद्यो नरकपातं प्रस्तावयन्निव ॥ ४४८ ॥
देवतान्निरसत्योक्किङ्कुपितान्निर्पातितः । जगाम नरकं घोरं नरनाथो वसुस्ततः ॥ ४४९ ॥
वसोः सुताः पृथुवसुश्चित्रवसुश्च वासवः । शक्रो विजावसुर्विन्धवावसुः सूरश्च सप्तमः ॥ ४५० ॥
अष्टमश्च महाशूरो निषण्णाः पैतृके पदे । देवतान्निरहन्यन्त तत्कालमपि कोपतः ॥ ४५१ ॥
सुवसुर्नवमः सूनुर्नष्टा नागपुरं ययौ । बृहद्भुजो वसोः सूनुर्दशमो मथुरां पुनः ॥ ४५२ ॥
हसित्वा बहुधा पौरैस्तस्याः पुर्याश्च पर्वतः । निर्वासितः संजगृहे महाकाढासुरेण सः ॥ ४५३ ॥
कोऽयं महाकाल इति पृष्टो दशमुखेन तु । उवाच नारदोऽन्नास्ति चारणयुगलं पुरम् ॥ ४५४ ॥
राजा तत्रायोधनोऽनूद्दितिर्नाम्ना च तल्पिया । तयोश्च सुलसा नाम दुहिता रूपशालिनी ॥ ४५५ ॥
पित्रा स्वयंवरे तस्या आहूताः समुपाययुः । सर्वेऽपि पार्थिवास्तेषु पार्थिवः सगरोऽधिकः ॥ ४५६ ॥
सगरस्याज्ञया दाःस्था मंदोदर्यन्निधानतः । अयोधननृपावासे जगाम प्रतिवासरम् ॥ ४५७ ॥
एकदा च गृहोद्यानकदलीसदनेऽविशत् । दितिः समं सुलसया मन्दोदर्यपि चाययौ ॥ ४५८ ॥
लतान्तरविलीनाथ श्रोतुकामा तयोर्वचः । तस्थौ मन्दोदरी प्रोचे दितिश्च सुलसामिति ॥ ४५९ ॥
वत्से मम मनःशह्यमस्ति तेऽस्मिन् स्वयंवरे । त्वदधीनस्तदुच्चारस्तत्सम्यक्च्छृणु मूलतः ॥ ४६० ॥
ऋषन्नस्वामिनोऽज्ञातामुजौ वंशधरौ सुतौ । ऋतौ बाहुबलिश्च सूर्यसोमौ ययौ सुतौ ॥ ४६१ ॥
सोमवंशे मम ज्ञाता तृणबिन्दुरजायत । सूर्यवंशे ते पितासावयोधनमहीपतिः ॥ ४६२ ॥

अयोधनस्वसा सत्ययशा नाम महीपतेः । तृणविन्दोरञ्ज्जार्या मधुपिंगस्तयोः सुतः ॥ ४६४ ॥
तस्मै प्रदीयमानां त्वामहमिहा मि सुन्दरि । प्रदिशते त्वत्पिता त्वां स्वयंवराय तु ॥ ४६५ ॥
न जाने कं वृणेोपि त्वं मनःशङ्क्यमिदं मम । वरणियस्त्वया राजमध्ये मञ्जातृजस्ततः ॥ ४६६ ॥
सुखसापि हि तच्चिक्षां तथैव प्रत्यपद्यत । मन्दोदर्यपि तच्छ्रुत्वाचक्षौ सगरभूपतेः ॥ ४६७ ॥
सगरोऽप्यादिशद्विश्वभूतिं निजपुरोधसम् । सद्यः कविः सोऽपि चक्रे नृपलक्षणसंहिताम् ॥ ४६८ ॥
तंत्रोचे स तथा येन समस्तै राजलक्षणैः । सगरो जायते युक्तो हीनस्तु मधुपिंगलः ॥ ४६९ ॥
तत्पुस्तकं तु पेदायां स विद्धे पुराणवत् । राजाज्ञयान्यदाकृतं तेन तन्नाजपर्यदि ॥ ४७० ॥
तत्रादौ सगरोऽबोचघ्राच्यमानेऽत्र पुस्तके । जवेन्नृकाहनीनो यो बध्यस्याज्यश्च सोऽखिलैः ॥ ४७१ ॥
यथा यथावाचयत्तत्पुस्तकं स पुरोहितः । तथा तथा स जिहाय मधुपिंगोऽपलक्षणः ॥ ४७२ ॥
निर्ययौ मधुपिंगोऽथ सगरं सुखसावृणेोत् । जज्ञे विवाहः सद्योऽपि सर्वे स्वं स्थानमन्ययुः ॥ ४७३ ॥
मधुपिंगोऽप्यपमानात् कृत्वा बालतपो मृतः । महाकालाग्निधः षष्टिसहस्रेशोऽसुरोऽन्नवत् ॥ ४७४ ॥
अज्ञासीदवधेः सोऽथ सगरस्य विजृञ्चितम् । स्वयंवरे सुखसाया निजं न्येकारकारणम् ॥ ४७५ ॥
राजानं सगरं राज्ञोऽन्यांश्च हन्मीति सोऽसुरः । निजान्वेषी शुक्तिमतीनद्यां पर्वतमैद्मत ॥ ४७६ ॥
विप्रवेशस्तो ज्यूवा गत्वा पर्वतमन्यधात् । शार्ङ्गिन्यो नाम भित्रं त्यप्तिरुस्मि महामते ॥ ४७७ ॥
धीमतो गौतमाख्यस्योपाध्यायस्य पुरः पुरा । अहं क्षीरकदम्बापठाव सहिताबुजौ ॥ ४७८ ॥

१ तत्र पुस्तके स विश्वभूतिस्तथोचं रचयामास । २ तिरस्कारकरणम् ।

॥ ४७५ ॥

नारेदेन जनैश्च त्वां श्रुत्वा धर्षितमागमम् । त्वत्पदं पूरयिष्यामि मंत्रैर्विश्वं विमोहयन् ॥ ४७५ ॥
 पर्वतयुतः कुर्मर्मेणाखिलं जनम् । असुरो मोहयामास दुर्गतौ पातनाय सः ॥ ४७६ ॥
 इत्युक्त्वा पर्वतयुतः कुर्मर्मेणाखिलं जनम् । प्रपन्नपर्वतमतं निर्दोषं च चकार सः ॥ ४७७ ॥
 व्याधिच्छ्रुतादिदोषांश्च सर्वत्राजनयज्जने । उपकृत्योपकृत्य स्वमते चास्थापयज्जनम् ॥ ४७८ ॥
 शोडिष्यस्याज्ञया सोऽपि रुक्मगतिं पर्वतो व्यधात् । उपकृत्योपकृत्य स्वमते चास्थापयज्जनम् ॥ ४७९ ॥
 सगरस्यापि नगरेऽन्तःपुरेऽथ परिब्रूदे । विचक्रे सोऽसुरो रोगान् दारुणानतिचूयसः ॥ ४८० ॥
 लोकप्रत्ययतो ज्ञेजे पर्वतं सगरोऽपि हि । चकार शोडिष्ययुतो रुक्मगतिं सोऽपि सर्वतः ॥ ४८१ ॥
 सौत्रामैष्ट्यां विधानेन सुरापानं न दुष्यति । अगम्यागमनं कार्यं यज्ञे गोसवनमनि ॥ ४८२ ॥
 मातृमेधे वधो मातुः पितृमेधे वधः पितुः । अन्तर्वेदि विधातव्यो दोषस्तत्र न विद्यते ॥ ४८३ ॥
 आशुशुद्धिमाधाय कूर्मं तदा शुक्रद्विजन्मनः । प्रज्वाल्य ज्वलनं दीप्तमंहतिं प्रद्विपेद्विजः ॥ ४८४ ॥
 यदा न प्राप्नुयात् कूर्मं तदा शुक्रद्विजन्मनः । प्रज्वाल्य ज्वलनं दीप्तमंहतिं प्रद्विपेद्विजः ॥ ४८५ ॥
 आस्यदग्नेऽवतीर्णस्य मस्तके कूर्मसन्निधौ । प्रज्वाल्य ज्वलनं दीप्तमंहतिं प्रद्विपेद्विजः ॥ ४८६ ॥

सर्वं पुरुष एवेदं यद्भूतं यद्भविष्यति । ईशानो योऽमृतत्वस्य यदन्नेनातिरोहति ॥ ४८७ ॥

सर्वं पुरुष एवेदं किं केनात्र विपद्यते । कुरुतातो यथाप्तीष्टं यज्ञे प्राणिनिपातनम् ॥ ४८८ ॥

१ अंगीकृतं पर्वतस्य मत येन तं नरम् । २ यज्ञविशेषे । ३ अगम्यायाः स्त्रियाः गमनं सगः । ४ अभिम् । ५ खलतिः खल्लाटः ।
 ६ अंगीकृतं पर्वतस्य मत येन तं नरम् । ७ यज्ञविशेषे । ८ अगम्यायाः स्त्रियाः गमनं सगः । ९ अभिम् । १० खलतिः खल्लाटः ।

मांसस्य चक्षुणं तेषां कर्तव्यं यज्ञकर्मणि । योयजूकन पूतं हि देवोद्देशेन तत्कृतम् ॥ ४ए२ ॥
 इत्यादि समुपादिश्य सगरे स्वमतास्थिते । अन्तर्वेदि कुरुक्षेत्रादिषु सोऽकारयन्मलान् ॥ ४ए३ ॥
 स लब्धप्रसरोऽकार्षीज्राजमूयादिकानपि । असुरोऽप्यध्वरहृतान् विमानस्थानदर्शयत् ॥ ४ए४ ॥
 ततः सप्रत्ययो लोकः प्राणिर्हिंसात्मकान् मलान् । निःशंक्रमकरोत्तस्य पर्यतस्य मते स्थितः ॥ ४ए५ ॥
 तत्प्रेक्ष्याहं तदा विद्याधरं नाम्ना दिवाकर्म । अत्रोचं यत्त्वया यज्ञे हर्तव्याः पशवोऽखिलाः ॥ ४ए६ ॥
 प्रतिपद्य स मे वाचं जह्रे यावत्पशून् मले । परमाधार्मिकस्तावत्तद्वासीत्सुराधमः ॥ ४ए७ ॥
 कृपञ्चप्रतिमां तत्र तद्विद्याघातनाय सः । आस्थापयन्महाकाल उपारंसीच्च लेचरः ॥ ४ए८ ॥
 ततोऽहमपि तूष्णीकः क्षीणोपायोऽन्यतोऽन्यगाम् । यज्ञेषु नावयामास सगरं सोऽथ मावया ॥ ४ए९ ॥
 सगरं सुखसायुक्तं स जुहावाध्वरानले । कुतकृत्यो जगामाथ महाकालः स्वमाश्रयम् ॥ ५०० ॥
 एवं च पर्वतात्पापपर्वतादध्वरा विजैः । हिंसात्मका अक्रियन्ते ते निषेध्यास्त्ययैवं हि ॥ ५०१ ॥
 तद्वाचमुररीकृत्य प्रणिपत्य च नारदम् । मरुत्तात् क्षमयित्वा च विससर्ज दशाननः ॥ ५०२ ॥
 मरुत्तो रावणं नत्वोवाच कोऽयं कृपानिधिः । पापादमुष्माद्यो ह्यस्मांस्त्वया स्वामिन्प्रवारयत् ॥ ५०३ ॥
 आचख्यौ रावणोऽप्यासीन्नाम्ना ब्रह्मरुचिर्विजः । तापसस्य सतस्तस्य त्रार्या कूर्मीति गुर्व्यञ्जत् ॥ ५०४ ॥
 तत्रेयुः साधवोऽन्येद्युस्तेष्वेकः साधुरब्रवीत् । जवज्जीत्या गृह्वासासत्यक्तो यत्साधु साधु तत् ॥ ५०५ ॥
 ज्ञस्यः स्वदारसंगस्य विपर्यैर्लुप्तचेतसः । गृह्वासावने वासः कथं नाम विशिष्यते ॥ ५०६ ॥

१ पुनः पुनर्यजतीति यायजूकस्तेन । २ गर्भवती ।

श्रुत्वा ब्रह्मरुचिस्तनु प्रपन्नजिनशासनः । तदैव प्राव्रजत्सा च कूर्यन्ब्रह्मविका परा ॥ १०७ ॥
मिथ्यात्ववर्जिता तत्र सा वसंत्याश्रमे सुतम् । सुषुवे नारदं नाम रोदनादिविवर्जितम् ॥ १०८ ॥
गतायाश्चान्यतस्तस्यास्तं जहृर्जन्कामराः । पुत्रशोकादिन्दुमालासविधे प्राव्रजच्च सा ॥ १०९ ॥

विद्यां ददुस्तस्मै क्रमेण च ॥ ११० ॥
मिथ्यात्ववर्जिता तत्र सा वसंत्याश्रमे सुतम् । सुषुवे नारदं नाम रोदनादिविवर्जितम् ॥ १११ ॥

गतायाश्चान्यतस्तस्यास्तं जहृर्जन्कामराः । पुत्रशोकादिन्दुमालासविधे प्राव्रजच्च सा ॥ ११२ ॥
तेऽमराः पालयामासुः शास्त्राख्यध्यापयंश्च तम् । आकाशगामिनीं विद्यां ददुस्तस्मै क्रमेण च ॥ ११३ ॥
अणुव्रतधरः प्राप यौवनं च मनोहरम् । स शिखाधारणान्नित्यं न गृहस्थो न संयतः ॥ ११४ ॥
कदम्बप्रेक्षणाकाङ्क्षी गीतनृत्यकुतूहली । सदा कर्दपकैकुञ्चमौखर्यात्यन्तवत्सलः ॥ ११५ ॥
वीराणां कामुकानां च सन्धिग्रहकारकः । तन्त्रिकाद्वयुपीपाणिरारूढः पादुकासु च ॥ ११६ ॥

देवैः संवर्धितत्वाच्च देवर्षिः प्रथितो युवि । प्रायेण ब्रह्मचारी च स्वेष्टाचार्येव नारदः ॥ ११७ ॥
इत्युक्तवन्तं लंकेशमज्ञानकृतमात्मनः । मरुतः क्षमयामासापराधं मखसंनवम् ॥ ११८ ॥

मरुतराजः स्वां कन्यां नामतः कनकप्रभाम् । तदा ददौ दंशास्त्राय दशास्योऽप्युदुवाह ताम् ॥ ११९ ॥
प्रमंजन इवोजस्वी मरुतमखचंजनः । ततो जगाम मधुरां नगरीं गुरुविक्रमः ॥ १२० ॥

उपतस्थे दशग्रीवं तन्मृपो हस्तिवाहनः । पुत्रेण मधुना सार्धमीक्षानेनेव शूलिना ॥ १२१ ॥
तं व्रत्तयोपस्थितं प्रीतोऽवातयदशकन्धरः । प्रप्लवैव जवत्सूनोः कुतोऽदः शूलमायुधम् ॥ १२२ ॥
पिना भ्रंसंक्षयादिष्टौ मधुरं मधुरन्यधात् । इदं मे चमरेन्द्रेण प्रागजन्मसुहृदापितम् ॥ १२३ ॥

पिना भ्रंसंक्षयादिष्टौ मधुरं मधुरन्यधात् । इदं मे चमरेन्द्रेण प्रागजन्मसुहृदापितम् ॥ १२४ ॥

अवीचच्चमरश्चैवं धातकीखंडनामनि । क्षीप ऐरावतक्षेत्रे शतघारे महापुरे ॥ १२१ ॥
 सुमित्रो राजपुत्रोऽञ्जल्पचक्रवः कुलपुत्रकः । उज्जावच्छ्रतां ते मित्रे वसन्तमदनाविव ॥ १२२ ॥ युग्मम् ॥
 गुरोरेकस्य पार्श्वे तौ वाल्ये जगृहतुः कलाः । सह चिक्रीम्नुश्चाविप्रयुक्तावश्विनाविव ॥ १२३ ॥
 उद्यौवनः सुमित्रोऽथ तत्राञ्जलगरे नृपः । महर्द्धिर्विदधे तेन प्रचवोऽप्यात्मसन्निभः ॥ १२४ ॥
 राजैकदा तुरंगेण हृतः प्राप महाटवीम् । पल्लीपतिसुतां तत्र वनमालामुपायत ॥ १२५ ॥
 तामादाय समायातः स राजा स्वपुरे पुनः । प्रञ्जवेण च सा प्रैक्षि रूपयौवनशालिनी ॥ १२६ ॥
 तद्दर्शनात्प्रचृत्येव स मनोजवपीडितः । दिने दिने कुशो जज्ञे कृष्णपक्ष इवोरुपः ॥ १२७ ॥
 असाध्यं मंत्रतंत्राणां तं ज्ञात्वातिक्रशं नृपः । इत्यूचे बाधते किं ते सम्यगाख्याहि बान्धव ॥ १२८ ॥
 अन्यधात्प्रचवोऽप्येवं वक्तुमेतन्न शक्यते । अलं कुलकलंकाय यन्मनःस्थमपि प्रजो ॥ १२९ ॥
 निर्वन्धान्द्रुजा पृष्टः स आख्यत् कुलपुत्रकः । वनमालानुरागो मे देहदैर्वल्यकारणम् ॥ १३० ॥
 राजाप्यूचे राज्यमपि त्वदर्थे संत्यजाम्यहम् । किं पुनर्महिलामात्रमियमद्यैव गृह्यताम् ॥ १३१ ॥
 इत्युक्त्वा तं विसृज्याथ तस्यानुपदमेव ताम् । स्वयं दूतीमिव प्रैषीत्तदोकसि निशामुखे ॥ १३२ ॥
 इत्यूचे सापि राज्ञाहं तुभ्यं दत्तास्मि सीदते । जीवातुरिव तन्नाधि पत्याज्ञा मे बलीयसी ॥ १३३ ॥
 मम चर्ता त्वदर्थे हि प्राणानपि विमुञ्चति । किं पुनर्मोहशीं दासीमुदासीनः किमीदृशे ॥ १३४ ॥
 वज्रापे प्रचवोऽप्येवं धिग्भिङ्गमां निरपत्रपम् । अहो स तु महासत्वो यस्येदृक् सौहृदं मयि ॥ १३५ ॥

१ ऋषियोगिनी । २ दुःखिनी ।

प्राणा अपि हि दीयन्ते परस्मै न पुनः प्रिया । इति दुष्करमेतद्धि कृतं तेनाद्य मत्कृते ॥ १३६ ॥
 पिशुनानामिवावाच्यं नायाच्यं बत माहशाम् । कष्टपङ्कणामिवादेयं नास्ति किञ्चित्तु तादृशाम् ॥ १३७ ॥
 सर्वथा गह्व मातासि नातः परमिमं जनम् । पश्य ज्ञापस्व वा पापराशिं पत्याङ्गयापि हि ॥ १३८ ॥
 तत्र च ह्यन्नमगल्य राजा शुश्राव तद्वचः । सुहृदः सत्त्वमालोक्य प्रकर्षेण जहर्ष च ॥ १३९ ॥
 वनमालां नमस्कृत्य विसृज्य प्रजवोऽपि हि । स्वशिरहेत्तुमारेजे खड्गमाकृष्य दारुणम् ॥ १४० ॥
 आविर्भूय सुमित्रोऽपि मित्र मा साहसं कृथाः । इति जट्पन्नपाहार्थत् कृपाणं तस्य पाणितः ॥ १४१ ॥
 विविहन्निव वसुधां प्रजवोऽधोमुखो ह्रिया । कथंचन सुमित्रेण स्वस्थावस्थामनायि सः ॥ १४२ ॥
 चक्रतुस्तौ चिरं राज्यं प्राग्वन्मैत्रीपरायणौ । सुमित्रस्तु परित्रज्य मृत्वेशानसुरोऽन्नवत् ॥ १४३ ॥
 ततश्च्युत्वा मथुरेशहरिवाहणनन्दनः । त्वं सुबाहुर्मधुनामा माधवीकुक्षिचूरचूः ॥ १४४ ॥
 प्रजवोऽपि ज्वं ज्ञात्वा चिरं विश्वावसोरचूत् । ज्योतिर्मत्यां श्रीकुमार इति नाम्ना तनूरुहः ॥ १४५ ॥
 सनिदानं तपः कृत्वा कालयोगाक्षिपद्य च । अन्नवं चमरेन्जोऽहं पूर्वजन्मसुहृत्तव ॥ १४६ ॥
 इत्याख्याय स मेऽदत्त शूलमेतदुपेत्य यत् । आ योजनद्विसहस्र्याः कृत्वा कार्यं निर्वर्तते ॥ १४७ ॥
 इति श्रुत्वा दशग्रीवो जक्षिश्चकिविराजिने । ददौ मधुकुमाराय कन्यां नाम्ना मनोरमाम् ॥ १४८ ॥
 अथ लंकाप्रयाणाहाषर्षेण्वष्टादशस्वगात् । स्वर्णाद्रौ पांडके चैत्यान्यर्चितुं दशकन्धरः ॥ १४९ ॥
 सोत्कंठस्तत्र चैत्यानि दशकंठोऽन्यवन्दत । कृष्या महत्या संगीतपूजोत्सवपुरःसरम् ॥ १५० ॥
 दुर्लभनगरेऽश्वेन्द्रदिक्पालं नलकूबरम् । ग्रहीतुं कुञ्जकर्णाद्या दशग्रीवाङ्गया ययुः ॥ १५१ ॥

आशाक्षीविद्यायावद्धिमयं वप्रमथ व्यधात् । स्वपुरे योजनशतप्रमाणं नलकूबरः ॥ ११२ ॥
 हुताशनमयान्येव नक्रे यंत्राणि तत्र च । प्रदीपनमिव व्योम्नि कुर्वोणानि शिखोत्करैः ॥ ११३ ॥
 तं च वप्रमवष्टन्यावतस्थे नलकूबरः । प्रटैः परिवृतः कोपाज्ज्वलन् वह्निकुमारवत् ॥ ११४ ॥
 तेऽप्येता कुंचकर्णाधारात् जष्टमपि नाशकन् । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तैर्मिव सुप्तोत्थिता नराः ॥ ११५ ॥
 दुर्लभ्यमेतदुर्लघुपुरमित्यपहृत्य ते । जग्नोत्साहः कथमपि दशास्याय व्यजिह्वपन् ॥ ११६ ॥
 स्वयं दशास्यस्तत्रागात् वप्रं प्रेदय तादृशम् । अपश्यंस्तद्ग्रहोपायं विरं दध्यौ सबांधवः ॥ ११७ ॥
 अनुरक्ता दशास्यस्य नलकूबरपत्न्यथ । प्रैषीदुत्तीमुपरं चां सा तमेत्यैवमब्रवीत् ॥ ११८ ॥
 जयश्रीरिव मूर्तोपरं चा त्वयि रिरंसेते । सा त्वज्जुर्हैतमनास्तन्न मूल्यैव तिष्ठति ॥ ११९ ॥
 इमां च विद्यामाशाक्षीमस्य वप्रस्य रक्षिकाम् । करिष्यति तवायत्तामात्मानमिव मानद ॥ १२० ॥
 ग्रहीष्यसि तया चेदं पुरं सनलकूबरम् । सेतस्यत्यन्न च ते चक्रं दैवं नाम्ना सुदर्शनम् ॥ १२१ ॥
 सप्रहासं दशास्येन वीक्षितोऽथ बिज्जीषणः । एवमस्त्विति ज्ञापित्वा दूतिकां विससर्ज ताम् ॥ १२२ ॥
 अथ कुब्जो दशग्रीव आबन्नाये बिज्जीषणम् । अरे कुलविरुद्धं किं प्रतिपन्नमिदं त्वया ॥ १२३ ॥
 हृदयं जालुचिह्नं परस्त्रीणां न कैरपि । अस्मत्कुलचवैर्मूढ रणे गुष्ठं विष्णमिव ॥ १२४ ॥
 नवः कुलकलकोऽयं वचसापि कृतस्त्वया । रे बिज्जीषण केयं ते मतिर्येनेदमब्रवीः ॥ १२५ ॥
 बिज्जीषणोऽप्युवाचैवं प्रसीदार्थं महाशुज । न वाममात्रं कलंकाय विद्युच्छमनसां नृणाम् ॥ १२६ ॥

१ स्वगृहे गूर्णां केवलशरीरेणैव तिष्ठति गगरु त्वयि वर्तते इति भावः ।

सा समायातु विद्यां ते प्रयच्छतु स च द्विषन् । वश्योऽस्तु मा जज्ञेऽस्तां वाचोयुक्त्या परित्यजेः ॥ १६७ ॥
 यावद्विज्रीषण्वचोऽनुमेने तद्दशाननः । तावदागाडुपरं प्रा तत्परीरंजलंपदा ॥ १६८ ॥
 ददौ चाशालिकां विद्यां पत्या वप्रीकृतां पुरे । मोघेतराणि शस्त्राणि व्यन्तराघिष्ठितानि च ॥ १६९ ॥
 दशस्यः संजहाराग्निप्राकारं विद्यया तया । प्रविवेश च कुर्वेधपुरं सबलवाहनः ॥ १७० ॥
 उत्तस्थे चाथ संनह्य रणाय नलकूबरः । बिज्रीषणेन चाग्नाहि चर्मजस्त्रेव दन्तिना ॥ १७१ ॥
 देवासुरैरप्यजय्यं शक्रसंबंधिदुर्धरम् । चक्रं सुदर्शनं नाम तत्र प्राप च रावणः ॥ १७२ ॥
 प्रणताय ततस्तस्मै दशस्यस्तत्पुरं ददौ । अर्थिनोऽर्थेषु न तथा दोषमन्तो विजये यथा ॥ १७३ ॥
 उपरंजामप्युवाच दशस्यः स्वकुलोचितम् । जज्ञे जज्ञात्मजर्तारं कर्तारं विनयं मयि ॥ १७४ ॥
 विद्यादानादुरुस्थाने मम त्वमसि संप्रति । स्वसुमातृपदे पश्याल्यन्या अपि परस्त्रियः ॥ १७५ ॥
 पुत्री कामध्वजस्यासि सुन्दर्युदरसंजवा । कुलघ्न्यविरुद्धायाः कलंको मा स्म ज्ञूत्तव ॥ १७६ ॥
 तामित्युक्त्वार्पयामास नलकूबरश्छुजे । अटूषितां पितुर्गेहे हेभित्वेव समागताम् ॥ १७७ ॥
 नलकूबरराजेन कुंजकर्णाग्रजोऽर्चितः । चचाल सह सेनाञ्ची रथनूपुरपत्तनम् ॥ १७८ ॥
 आयातन्तं रावणं श्रुत्वा सहस्रारो महामतिः । सुतमिन्द्रं सुतस्नेहात् स्नेहपूर्वमन्त्रावत ॥ १७९ ॥
 जवता वत्स जातेन वंशोऽस्माकं महौजसा । अन्यवंशोन्नतिं हत्वा प्रापितः प्रोन्नतिं पराम् ॥ १८० ॥
 एकेन विक्रमेणैव त्वया हीदमनुष्ठितम् । नीतीनामप्यवकाशो दातव्यः संप्रति त्वया ॥ १८१ ॥

१ सफलानि । २ रोष कृत्वा ।

एकान्तविक्रमः क्वापि विपदेऽपि प्रजायते । एकान्तविक्रमान्नाशं शैरजाद्याः प्रयाति हि ॥ ५८१ ॥
 बलीयसो बलिन्योऽपि प्रसूते हि वसुन्धरा । सर्वेभ्योऽप्यहमोजस्वीत्यहंकारं स्म मा कृथाः ॥ ५८३ ॥
 छत्थितोऽस्त्यधुना वीरः सर्ववीरत्वतस्करः । प्रतापेन सहस्रांशुः सैहस्रांशुनियंत्रकः ॥ ५८४ ॥
 हेतोत्पादितकैदासो मरुत्तमखचंजनः । जंबूद्वीपेशयक्षेन्धेणाप्यक्षोऽजितमानसः ॥ ५८५ ॥
 ऊपार्हन्निजदोर्वीणागीततोषितचेतसः । धरणेन्द्रादमोघाप्तशक्तिः शक्तित्रयोजितः ॥ ५८६ ॥
 त्रातृन्यां स्वानुरूपान्यां स्वचुजान्यामिवोत्कटः । रावणो नाम लंकेशः सुकेशकुलजास्करः ॥ ५८७ ॥
 स यमं हेलयान्नाहीत् पत्तिं वैश्रवणं च ते । पत्तीचक्रे वानरेन्धं सुग्रीवं वालिसोदरम् ॥ ५८८ ॥
 दुर्लब्धबह्निप्राकारं दुर्लघपुरमस्यै च । प्रविष्टस्यानुजो बह्ना जग्राह नलकूबरम् ॥ ५८९ ॥
 स त्वां प्रत्यर्पयतन्नस्ति युगांताग्निरिवोद्धतः । प्रणिपातसुधावृष्ट्या शमनीयोऽन्यथा न तु ॥ ५९० ॥
 रूपिणीं च सुतामस्मै यज्ञ रूपवतीमिमाम् । एवं ह्युत्तमसन्धानं संवन्धात्ते ऋविष्यति ॥ ५९१ ॥
 एवं पितृवचः श्रुत्वा कुप्यज्ञेवमुवाच सः । कन्यका स्वा कथंकारमस्मै वध्याय दीयते ॥ ५९२ ॥
 किं च नाशुनिकं वैरममुना किं तु वंशजम् । तातं विजयसिंहं प्रागेतद्द्रव्यैर्हतं स्मर ॥ ५९३ ॥
 एतत्पितामहस्यापि मालिनो यन्मया कृतम् । तदस्यापि करिष्यामि समायात्वेषको ह्ययम् ॥ ५९४ ॥
 स्नेहतः कातरो मा चूः सहजं धैर्यमाश्रय । स्वसूनोः सर्वदा दृष्टं किं न वेत्सि पराक्रमम् ॥ ५९५ ॥

१ अष्टापदाद्याः । २ सहस्राष्टः सूर्यः । ३ सहस्राशुर्नाम राजा तद्वियत्रकः । ४ कैलासोऽष्टापदगिरिः । ५ अहंस्वामीपे निजदोर्वी-
 णाया गीतेन प्रसन्नं चित्तं यस्य तस्मात् । ६ प्रयुग्मं गोत्साह रूपस्तिक्तः शक्तयः । ७ अस्य रावणस्य । ८ अभ्यागच्छन् । ९ एतत्पक्ष्यैः ।

॥ एए६ ॥

तस्यैवं वदतोऽन्येत्य नगरं रथनूपुरम् । चमून्निर्वष्टयामास दुर्धरो दशकन्धरः ॥ एए७ ॥
तस्यैवं वदतोऽन्येत्य नगरं रथनूपुरम् । चमून्निर्वष्टयामास दुर्धरो दशकन्धरः ॥ एए७ ॥
पूर्वमेव दशास्येन प्रहितो महितौजसा । अथ दूतोऽन्युपेत्येन मियुवाच ससौष्ठवः ॥ एए८ ॥
ये केचिदिह राजानो विद्यादोर्वीर्यदर्पिताः । तैरुपेत्योपायनाद्यैः पूजितो दशकन्धरः ॥ एए९ ॥
दशकन्धस्य विस्मृत्या च्रवतश्चार्जवादयम् । इयान् कालो ययौ तस्मिन् ऋक्तिकालस्तवाधुना ॥ एए९ ॥
ऋक्तं दर्शय तत्तस्मिन् शक्तिं वा दर्शयाधुना । ऋक्तिकालस्तदयं मत्तः पूजां मत्तोऽपि वाञ्छति ॥ ६०१ ॥
इन्द्रोऽपि निजगदैवं वराकैः पूजितो द्रुपैः । रावणस्तदयं मत्तः पूजां मत्तोऽपि वाञ्छति ॥ ६०२ ॥
यथा तथा गतः कालो रावणस्य सुखाय सः । कालरूपस्त्वयं कालस्तस्येदानीमुपस्थितः ॥ ६०३ ॥
गत्वा स्वस्वामिनो ऋक्तं शक्तिं वा मयि दर्शय । स ऋक्तिकालीनश्चेदेवमेव विनश्यति ॥ ६०४ ॥
दूतेनागत्य विज्ञप्तो रावणः कोपदारुणः । समनह्यन्महोत्साहः समं सकलसैनिकैः ॥ ६०५ ॥
द्रुतमिन्द्रोऽपि सन्नह्य निर्ययौ रथनूपुरात् । वीरा हि न सहन्तेऽन्यवीराहंकारडम्बरम् ॥ ६०६ ॥
सामान्ताः सह सामन्तैः सैनिकाः सैनिकैः पुनः । सेनानीञ्चिश्च सेनान्यो ह्ययोर्युधिरे तयोः ॥ ६०७ ॥
तयोर्वद्वानामन्योऽन्यं संफटः शस्त्रवर्षिणाम् । संवर्तपुष्करावर्तवारिदानामिवाञ्चवत् ॥ ६०८ ॥
वराकैः सैनिकैरेजिः किं हतैर्मैशकैरिव । इति ब्रुवाणो शुवनालंकारकरिङ्गवम् ॥ ६०९ ॥
स्वयमारुह्य शुष्मायाधिज्यीकृतशरासनः । अढौकतरावणस्थेन्ध्रेण सह रावणः ॥ ६१० ॥

नागपाशमिवान्योऽन्यं मुखयोः करवेष्टनैः । वितन्वानौ मिमिलतुः करिणौ रावणेन्ध्रयोः ॥ ६१० ॥

दावपीञ्चौ महाप्राणौ दन्तैर्दन्तान् प्रजघ्नतुः । उत्थापयन्तौ स्फुल्लिगानरयुन्मथनादिव ॥ ६११ ॥
 मिथोघातैर्विषाणेभ्यः सौवर्णवलयवालिः । पपातोव्यां विरेहिणीबाहुभ्य इव तत्क्षणम् ॥ ६१२ ॥
 तदन्तघातक्षुण्णेभ्यः शरीरिभ्यो निरंतरम् । गंडेभ्यो मदधारावक्रधाराः प्रसुप्तुतुः ॥ ६१३ ॥
 क्षणाद्वह्नयैः क्षणाद्वाणैः क्षणादपि च मुञ्जैः । गजाविवाप्तिथौ तौ रावणेन्जौ प्रजघ्नतुः ॥ ६१४ ॥
 महाबलौ पिपितुरक्षैरस्त्राणि तौ मिथः । नैकोऽप्यहीयतैकस्मादब्धी पूर्वोपराविव ॥ ६१५ ॥
 बाध्यबाधकताञ्चाग्निर्जगुत्सर्गोपवादवत् । मंत्राक्षैरप्ययुध्येतां तौ रणक्रतुदीक्षितौ ॥ ६१६ ॥
 गाढं मिलितयोरेकवृन्तस्थफलयोखिव । ऐरावणपुवनालंकारयोः करिणोरथ ॥ ६१७ ॥
 बलज्ञो रावणः स्वेच्छादुत्पत्यैरावणं ययौ । हत्वा च तन्महामात्रं वबन्धेन्द्रं करीन्द्रवत् ॥ ६१८ ॥
 स हस्ती परितोऽधस्ताद्भक्षोवीरैरेवेष्टत । हर्षादुत्तालतुमुदैर्मधुमंरु इवालिप्तिः ॥ ६१९ ॥
 रावणेन धृते शक्रे तत्सैन्यमपि सर्वतः । विदुञ्चाव जिते नाथे जिता एव पदातयः ॥ ६२० ॥
 सदैवैरावणेनेन्द्रं रावणः शिबिरे निजे । निनाय नायक्यचवत्स्वयं श्रेणिष्वेऽप्यथ ॥ ६२१ ॥
 ततो निवृत्य लंकायां जगाम दशकन्धरः । कारायां चाद्विपह्नकं कीरवत्काष्ठपङ्खरे ॥ ६२२ ॥
 सहस्रारः सदिकृपालो लंकायामेत्य रावणम् । नमस्कृत्येत्यञ्चाषिष्ट पत्तिवज्रचिंतांजलिः ॥ ६२३ ॥
 कैलासमुदधार्षीद्यो लीलया भ्रूवखंरुवत् । दोषमता तेन भवता विजिता न त्रयामहे ॥ ६२४ ॥
 तादृशे त्वयि यांचापि न त्रययै मनागपि । तद्याचेऽहं सुंच शक्रं पुत्रचिह्नां प्रयह्य मे ॥ ६२५ ॥

१ अरणिः काष्ठविशेषः । २ विरहवत्याः स्त्रियाः बाहुभ्यः । ३ पापाणखड्गवत् ।

उवाच रावणोऽप्येवं शक्रं मुंचामि यद्यसौ । सदिक्पादपरीवारः कर्म कुर्यात् सदेहशम् ॥ ६१६ ॥
पश्तिनोऽपि पुरीं देवां करोत्वेष द्वाणे द्वाणे । तृणकाष्ठादिरहितां वासागारमहीमिव ॥ ६१७ ॥
प्रातः प्रातर्दिव्यगंधैरुवाह इवांबुजिनिः । चेलोत्क्षेपं पुरीमेताम्रत्रितोऽप्यन्निर्बिचतु ॥ ६१८ ॥
माताकार इवोच्चित्य ग्रन्थित्वा च सदा स्वयम् । पुष्पाणि पूरयत्वेष देवतावसरादिषु ॥ ६१९ ॥
एवं विधानि कर्माणि कुर्वन्नेष सुतस्तव । पुनर्गृह्णतु राज्यं स्वं मत्प्रसादाच्च नन्दतु ॥ ६२० ॥
एवं करिष्यतीत्युक्ते सहस्रारेण रावणः । मुमोच शक्रं कारायाः सत्कृत्य निजबन्धुवत् ॥ ६२१ ॥
रथनूपुरमेत्येन्द्रस्तथाबुधिस्र उच्चकैः । तेजस्विनां हि निस्तेजो मृत्युतोऽप्यतिदुःसहम् ॥ ६२२ ॥
निर्वाणसंगमो नाम ज्ञानी तत्रान्यदा मुनिः । समवासरदिन्द्रोऽपि तं वन्दितुमुपाययौ ॥ ६२३ ॥
जगवन् कर्मणा केन रावणादिममासदम् । न्यक्कारमिति शक्रेण पृष्टः स मुनिरब्रवीत् ॥ ६२४ ॥
श्रीमत्यरिंजयपुरे पुरा विद्याधराग्रणीः । नाम्ना ज्वलनसिंहोऽचूडेगवत्यस्य तु प्रिया ॥ ६२५ ॥
आहिदया नाम दुहिता रूपवत्यन्नवत्तयोः । तस्याः स्वयंवरोऽप्येयुः सर्वे विद्याधरेश्वराः ॥ ६२६ ॥
आनन्दमाद्री तत्रागाच्चन्नावर्तपुरेश्वरः । सूर्यावर्तपुरेशस्त्वमागान्नाम्ना तन्मित्रन्नः ॥ ६२७ ॥
सहायातमपि त्यक्त्वा त्वामाहिदया निजेहया । आनन्दमाद्विनं वन्ने तवाञ्च परावन्नवः ॥ ६२८ ॥
आनन्दमाद्विनीर्ष्यातुस्त्वमञ्जस्तप्रचृत्यपि । मयि सत्यप्यसावेतामहिदयामूढवानिति ॥ ६२९ ॥
आनन्दमाद्विनीर्ष्यातुस्त्वमञ्जस्तप्रचृत्यपि । मयि सत्यप्यसावेतामहिदयामूढवानिति ॥ ६३० ॥
आनन्दमाद्विनीर्ष्यातुस्त्वमञ्जस्तप्रचृत्यपि । मयि सत्यप्यसावेतामहिदयामूढवानिति ॥ ६३१ ॥

ध्यानारूढस्त्वया बद्धस्ताम्रितोऽनेकशश्च सः । मनागपि न च ध्यानादचालीदचलाचलः ॥ ६४२ ॥
 कट्याणुगुणधरस्तु तच्छाता श्रमणाग्रणीः । मेढय त्वय्यमुचतेजोलोक्ष्यां शंपामिव द्रुमे ॥ ६४३ ॥
 सत्यश्रिया च त्वत्सहया शमितो नृर्किञ्चिद्विपत्तैः । तेजोलोक्ष्यां स संजहते न दग्धोऽसि तदैव तत् ॥ ६४४ ॥
 मुनिन्यकारजात् पापात्त्वं त्रांत्वा कतिचिन्नवान् । शुचं कर्म विधयेन्द्रः सहस्रारसुतोऽज्रवः ॥ ६४५ ॥
 महाभूमितिरस्कारप्रहारोद्भवकर्मणः । जपस्थितं फलमिदं रावणाद्यः पराजयः ॥ ६४६ ॥
 कर्मोप्यवश्यं सर्वस्य फलं त्येव चिरादपि । आपुरंदरमाकीटं संसारस्थितिरिदृशी ॥ ६४७ ॥
 तच्छ्रुत्वा दत्तवीर्यस्य राज्यं दत्त्वांगजन्मनः । इन्द्रः पर्यव्रजत्तप्तोत्रतपाश्च ययौ शिवम् ॥ ६४८ ॥
 रावणोऽपि ययौ स्वर्णतुंगशैलेऽपरेऽहनि । छानन्तवीर्यं नामार्घं वंदितुं जातकेवलम् ॥ ६४९ ॥
 तं वंदित्वा यथास्थानं निषण्णो दशकन्धरः । शुश्राव च श्रोत्रसुधासारणिं धर्मदेशनाम् ॥ ६५० ॥
 देशनांते दशास्येन कुतः स्यान्मरणं मम । इति पृष्टो महर्षिः स जगवानेवमभ्यधात् ॥ ६५१ ॥
 पारदारकदोषेण वासुदेवान्नविभ्यति । नृविष्यति विपत्तिस्ते प्रतिविष्णोर्दशानन ॥ ६५२ ॥
 परस्त्रियमनिहन्तीं रमयिष्यामि न ह्यहम् । जग्राहान्निग्रहमिमं स तस्यैव मुनेः पुरः ॥ ६५३ ॥

मुनिवरमथ नत्वा ज्ञानरत्नांबुधिं तं दशवदन इयाय स्वां पुरीं पुष्पकस्थः ।
 निखिलनगरनारीनेत्रनीलोत्पलानां प्रमदविचित्रदानार्घ्यामिनीजानिकट्यः ॥ ६५४ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकारुपचारिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि रावणदिविजयो नाम द्वितीयः सर्गः ।

१ शंपा विद्युत् । २ भक्तिवचनैः । ३ अगामिनि काले । ४ यागिनीजानिश्रद्धः तजुल्यः ।

॥ अथ तृतीयः सर्गः ॥

अथेह वैताड्यगिरावादित्यपुरपत्तने । प्रह्लादो नाम राजाचूकेतुमत्यस्य तु प्रिया ॥ १ ॥
तयोर्बिभ्रव तनयो नामतः पवनञ्जयः । जयी पवनवत्स्यान्ना गगने गमनेन च ॥ २ ॥
इतश्च जरेतेऽत्रैवोपाण्वं दन्तिपर्वते । विद्याधरेन्द्रो महेन्द्रो महेन्द्रनगरेऽजवत् ॥ ३ ॥
पत्न्यां हृदयसुन्दर्यां तस्य चाञ्जनसुन्दरी । अरिंदमादिपुत्राणां शतस्योपर्यञ्जसुता ॥ ४ ॥
उद्यौवनायास्तस्याश्च वरं चिन्तयतः पितुः । शत्रांसुर्मन्त्रिणो विद्याधरयूनः सहस्रशः ॥ ५ ॥
महेन्द्रस्याज्ञायामात्यास्तद्रूपाणि पृथक् पृथक् । यथावदालेख्य पट्टेष्वानाख्य समदर्शयन् ॥ ६ ॥
तत्र विद्याधराधीशहिरण्यात्रांगजन्मनः । रूपं विद्युत्प्रज्ज्वालयस्य सुमनःकुक्षिजन्मनः ॥ ७ ॥
प्रह्लादसूनोः पवनंजयस्य च मनोरमम् । चित्रस्थं सचिवोऽन्येद्युर्महेन्द्रस्यान्यदौकयन् ॥ ८ ॥
॥ युग्मम् ॥

रूपवन्तौ कुलीनौ च छावप्येतौ तदेतयोः । कन्यायाः को वर इति राज्ञोक्तः सचिवोऽन्यधात् ॥ ९ ॥
एषोऽष्टादशवर्षयुर्मोक्षं विद्युत्प्रज्ज्वालो गेमी । इति नैमित्तिकाः स्वामिन् व्यक्तमौख्यातपूर्विणः ॥ १० ॥
प्रह्लादतनयस्त्वेष चिरायुः पवनंजयः । योग्यो वरस्तदेतस्मै प्रयज्वाञ्जनसुन्दरीम् ॥ ११ ॥
अत्रान्तरे तु यात्रायै क्षीपं नंदीश्वरं ययुः । विद्याधरेन्द्राः सर्वेऽपि सर्वद्व्यां सपरिहृदाः ॥ १२ ॥

१ बलेन । २ गमिष्यति । ३ पूर्व आख्यातवतः ।

प्रह्लादस्तनयां प्रेक्ष्य महेन्द्रमिदमन्यधात् । दीयतां मत्सुतायैषा स्वसुताञ्जनसुन्दरी ॥ १३ ॥
 महेन्द्रः प्रतिपदे तदग्रेऽपि हृदयस्थितम् । निमित्तमात्रमेवासीत् प्रह्लादप्रार्थना तु सा ॥ १४ ॥
 इतस्तृतीये दिवसे मानसारूप्ये सरोवरे । कार्यो विवाह इत्युक्त्वा तौ यथास्थानमीयतुः ॥ १५ ॥
 ततो महेन्द्रप्रह्लादौ साह्लादौ स्वजनैः समम् । जगत्तुर्मानससरस्यावासं चक्रतुश्च तौ ॥ १६ ॥
 मित्रं प्रहसितं नामोवाचेति पवनञ्जयः । दृष्टास्ति किं त्वया ब्रूहि कीदृश्यञ्जनसुन्दरी ॥ १७ ॥
 हसित्वेषत्प्रहसितोऽप्येवमूचे मयेक्षिता । सा हि रंजादिकाच्योऽपि सुन्दर्यञ्जनसुन्दरी ॥ १८ ॥
 तस्या निरुपमं रूपं यादृशं दृश्यते दृशा । तादृशं वचसा वक्तुं वार्मिनापि न शक्यते ॥ १९ ॥
 पवनञ्जय इत्यूचे दूरे ह्युघ्राहवासरः । सा हृगोचरमद्यैव कथं नेया मया सखे ॥ २० ॥
 वद्वन्नोक्तं वितानां हि घटिकापि दिनायते । मासायते दिनमपि किं पुनस्तद्दिनत्रयम् ॥ २१ ॥
 ततः प्रहसितोऽप्येवं व्याजहार स्थिरीञ्च । निशि तत्रैतत् तां कांतां ऋक्षयस्यनुपलक्षितः ॥ २२ ॥
 उत्पत्य सप्रहसितो निरगात् पवनञ्जयः । आस्थितेऽञ्जनसुन्दर्यां प्रासादे सप्तचूमिके ॥ २३ ॥
 राजस्यैषा इव ब्रह्मीञ्जय सोऽञ्जनसुन्दरीम् । सम्यगीक्षितुमारजे समित्रः पवनञ्जयः ॥ २४ ॥
 धन्यासि या हि प्रापस्त्वं तं पतिं पवनञ्जयम् । सखी वसन्ततिलकेत्युवाचाञ्जनसुन्दरीम् ॥ २५ ॥
 हृद्वे मुक्त्वा वरं विद्युत्प्रजं चैरमविग्रहम् । को वरः श्लाघ्यत इति मिश्रकेत्यवदत् सखी ॥ २६ ॥
 प्रथमा प्रत्युवाचैवं मुग्धे वेत्सि न किञ्चन । विद्युत्प्रजो हि स्वहृत्पायुः स्वामिन्या युज्यते कथम् ॥ २७ ॥
 द्वितीयापीत्यन्नापिष्ट वयस्ये मन्दधीरसि । स्तोत्रमप्यमृतं श्रेयो चारोऽपि न विषस्य तु ॥ २८ ॥

१ प्रशस्ता वागस्येति वाग्मी तेन । २ अज्ञातोऽन्येनेत्यध्याहारः । ३ अधिक्षिते । ४ स्पशो गूढचरः । ५ चरमशरीरिणम् । ६ भारस्समूहः ।

इत्यालापं तयोः श्रुत्वाचिंतयत् पवनञ्जयः । अस्याः प्रियमिदं नूनं तेन नैषा निषेधति ॥ ३९ ॥
इति कुक्षोऽसिमाकृत्याविरासीत्यवनंजयः । निशाचर इवाकस्मादन्धकारात् समुत्थितः ॥ ३० ॥
विद्युत्प्रजो हृदि ययोर्धयोऽपि तयोः शिरः । ङिनङ्गीति वदन्नोषाच्चाल पवनंजयः ॥ ३१ ॥
बाहुदण्डे धारयंस्तमिति प्रहसितो वदन् । सापराधाप्यवध्यैव स्त्री गौशिव न वेत्ति किम् ॥ ३२ ॥
किं पुनर्निरपराधैवमंजनसुंदरी । तथापवादिनीं नैषा निषेधति पुनर्हिंया ॥ ३३ ॥
इति प्रहसितेनोच्चैर्निषिद्धः पवनंजयः । उत्पत्यागात् स्वमावासं जाग्रत्तस्थौ च दुःखितः ॥ ३४ ॥
प्रातश्चोचे प्रहसितं सखे किमनयोढया । नृत्योऽपि हि विरक्तः स्यादापदे किं पुनः प्रिया ॥ ३५ ॥
तदेहि यावः स्वपुरीमुरीकृत्य परं रंयम् । किं स्वादुनापि ज्ञेयेन रोचते न यदात्मने ॥ ३६ ॥
इत्युदीर्योच्चैर्कैर्यावच्चाल पवनंजयः । धृत्वा तावत्प्रहसितस्तं सान्नैवमबोधयत् ॥ ३७ ॥
न युक्तं महतां यत्स्वप्रतिपन्नस्य लंघनम् । अनुलंघ्यैस्तु गुरुजिः प्रतिपन्नस्य का कथा ॥ ३८ ॥
विक्रीणते वा मूढ्येन ददते वा प्रसादतः । गुरवो हीत्यपि सतां प्रमाणं नापरा गतिः ॥ ३९ ॥
किं चेहाञ्जनसुंदर्यामस्ति दोषलवोऽपि न । दूष्यते दैवदोषेण सुहृदो हृदयं पुनः ॥ ४० ॥
महात्मानौ च पितरौ स्वस्य तस्याश्च विश्रुतौ । किं न लज्जयसि ज्ञातगण्डन् स्वहृदवृत्तिः ॥ ४१ ॥
उक्तः प्रहसितेनैवं विमृष्य पवनंजयः । तथैव कथमप्यस्यात् सशब्दय इव चेत्तसि ॥ ४२ ॥
पवनांजनसुंदर्योर्निर्णीते च दिनेऽन्नवत् । पितृनेत्रोत्पलशशी पाणिग्रहमहोत्सवः ॥ ४३ ॥

१ कुत्सितवादिनीम् । २ वेगम् । ३ विधिदोषेत्यर्थः । ४ निश्चिते ।

तवधूवरमादाय सदायादः प्रमोदनाक् । महेन्द्रेणार्चितः स्नेहात् प्रह्लादः स्वां पुरीं ययौ ॥ ४४ ॥
 प्रह्लादोऽञ्जनसुंदर्याः प्रासादं सप्तचूमिकम् । अर्पयामास वासाय विमानमिव चूस्थितम् ॥ ४५ ॥
 तां न संचावयामास वाचापि पवनंजयः । मानिनो ह्यवलोपं न विस्मरंति यतस्ततः ॥ ४६ ॥
 विना शशांकं दैयमेव सा विना पवनंजयम् । बाष्पान्धकारवदना तस्यावस्थास्थ्यञ्जानम् ॥ ४७ ॥
 पार्श्वद्वितयमाघ्नत्याः पर्यंकस्य मुहुर्मुहुः । तस्याश्च संवत्सरवद्वाधीयस्योऽन्नवन्निशाः ॥ ४८ ॥
 अन्नन्यमानसा जानुमध्यन्यस्तमुखांबुजा । चतुरावलोखनैरेव व्यतीयाय दिनानि सा ॥ ४९ ॥
 मुहुरालप्यमानापि सखीन्निश्चाटुपूर्वकम् । परपुष्टेव हेमन्ते न सा तूष्णीकतां जहौ ॥ ५० ॥
 एवं च काले व्रजति प्रह्लादतृपमन्यदा । दूतो राक्षसराजस्य समुपेत्यैवमब्रवीत् ॥ ५१ ॥
 समं राक्षसनाथेन यादोनाथः स दुर्मतिः । वैराग्यतेऽद्य नितरां प्रणिपातमानयन् ॥ ५२ ॥
 याचितः स नमस्कारमहंकारमहागिरिः । दोर्दण्डौ चक्षुषा पश्यन्निदं वदति कंछदः ॥ ५३ ॥
 अरे को रावणो नाम तेन किं ननु सिध्यति । नाहमिन्द्रः कुबेरो वा न चास्मि नलकृबरः ॥ ५४ ॥
 सहस्ररश्मिर्नाप्यस्मि न मरुतो न वा यमः । न च कैलासशैलोऽस्मि किं त्वस्मि वरुणो ननु ॥ ५५ ॥
 देवताधिष्ठितै रक्षैर्हृदि दपोऽस्य दुर्मतेः । तदायातु हरिष्यामि तदूर्पं चिरसंचितम् ॥ ५६ ॥
 इत्युक्त्या रावणः क्रुधः समरायाभ्येषणयत् । अरौत्सीत्तत्पुरं चाब्धिबलेव तटपर्वतम् ॥ ५७ ॥
 पुराग्निःसृत्य वरुणो रणायारुणलोचनः । राजीवपुंडरीकाद्यैर्वृतः पुनैरयुध्यत ॥ ५८ ॥

१ सञ्जुहुनः । २ रजनी । ३ कोकिला । ४ मौनम् । ५ कुत्सित वदतीति कंछदः ।

तस्मिन्महति संग्रामे वीरैर्वरुणसूनुजिः । योधयित्वा च बध्वा च निन्याते खरदूषणौ ॥ ५९ ॥
अत्रज्यत ततः सैन्यं राक्षसानामशेषतः । कृतार्थमानी वरुणोऽप्यविशन्नगरीं निजाम् ॥ ६० ॥
विद्याधरेन्द्रानाह्रातुं प्राहिणोद्भावणोऽपि हि । दूतान् प्रत्येकमप्यद्य ज्वते प्रेषितस्त्वहम् ॥ ६१ ॥
प्रह्लादोऽथ दशास्याय साहायककृते स्वयम् । यावच्चचाल तावत्तमुवाच पवनंजयः ॥ ६२ ॥
इद्वैव तिष्ठ तात त्वं दशग्रीवमनोरथम् । पूरयिष्याम्यहमपि तवास्मि तनयो ननु ॥ ६३ ॥
इत्युदीर्य सनिर्बधं पितरं चानुमान्य सः । लोकं चाशेषमात्राण्य चचाल पवनंजयः ॥ ६४ ॥
श्रुत्वाञ्जना जनमुखात्पत्युयात्रामथोत्सुका । देवीव व्योमशिखरात् प्रासादादवरुह्य च ॥ ६५ ॥
तमीक्षितुमवष्टन्य स्तंजं पांचालिकेव सा । निर्निमेषेक्षणा तस्यावस्वार्थ्यमश्रिताशया ॥ ६६ ॥
घारस्तंजनिषण्णार्द्धीं प्रतिपच्चन्धवत्कुशाम् । दुहितालकसंज्ञललाटां निर्विलेपनाम् ॥ ६७ ॥
नितंबन्यस्तैर्विस्रस्तश्लथलंबं बिभ्रुजालताम् । तांबूलरागरहितधूसराधरपल्लवाम् ॥ ६८ ॥
बाष्पांबुद्वालितमुखीमुन्मुखां पुरतः स्थिताम् । अञ्जनां व्यञ्जनदृशं ददर्श पवनो ब्रजन् ॥ ६९ ॥

॥ त्रिचित्रिविशेषकम् ॥
तां निध्यायन्निदं दध्यौ सद्यः प्रह्लादनन्दनः । अहो निर्हीत्वमेतस्या निर्जीत्वमपि दुर्धियः ॥ ७० ॥
अथवा ज्ञातमेतस्या दौर्मनस्यं पुरापि हि । उदूढा तु मया पित्रोराज्ञालंबनत्रीरुणा ॥ ७१ ॥

१ अस्वास्थ्येन मथित चित्त यस्याः सा । २ नितंभे न्यस्ता धारिता विस्रस्ता श्लथा लबिनी मुजलता यया सा । ३ अंजनर-
हितेनेत्राम् । ४ पश्यन् ।

पतित्वा पादयोस्तस्य साप्यूचे रचिताञ्जलिः । त्वया संजायितः सर्वोऽप्यहं तु न मनागपि ॥ ७३ ॥
 विज्ञप्यसे तथापि त्वं विस्मयार्थं न ह्यहं त्वया । पुनरागमनेनाद्यु पंथानः संतु ते शिवाः ॥ ७३ ॥
 इति ब्रुवाणां तां दीनामहीनचरितामपि । यथावगणय्यैव जयाय पवनञ्जयः ॥ ७४ ॥
 पृत्यवज्ञावियोगार्तां गत्वान्तर्वेदम् जूतले । वारिचिन्नतला सिन्धुतटीव निपपात सा ॥ ७५ ॥
 पवमानवदुत्पत्य तदा प्रह्लादनन्दनः । जगाम मानससरस्थुवास च निशामुखे ॥ ७६ ॥
 विकृत्य तत्र प्रासादमध्यास्त पवनञ्जयः । विद्याधराणां विद्यैव सर्वसिद्धिषु कामधुक् ॥ ७७ ॥
 तत्र पर्येकमारूढः सरःपरिसरावनौ । आर्तो प्रियवियोगेन चक्रवाकीं ददर्श सः ॥ ७८ ॥
 पूर्वोपात्तामनुजानां मृणाललतिकामपि । तप्यमानां हिमेनापि कथितेनेव वारिणा ॥ ७९ ॥
 दूयमानां ज्योत्स्नयापि वह्न्यर्चिश्चटयेव ताम् । क्रन्दन्तीं करुणं प्रेक्ष्य स एवं पर्यर्चितयत् ॥ ८० ॥
 सकलं वासरं पत्या रमन्ते चक्रवाकिकाः । न सोढुमीशते नक्तमपि तद्विरहं पुनः ॥ ८१ ॥
 जैद्वाहृतोऽपि या त्यक्ता जायिता या न जातुचित् । आगह्यताप्यवज्ञाता परनारीव या मया ॥ ८२ ॥
 आक्रांता दुःखजारेण पर्वतेनेव मूलतः । अदृष्टमत्संगसुखा सा कथं हा जविष्यति ॥ ८३ ॥
 धिग्धिङ्गमाविवेकेन म्रियते सा तपस्विनी । तज्यतापातकेनाहं क गमिष्यामि दुर्मुखः ॥ ८४ ॥
 इति चिन्तितमात्मीयमाख्यत्प्रहसिताय सः । स्वदुःखाख्यानपात्रं हि नापरः सुहृदं विना ॥ ८५ ॥
 प्रोचे प्रहसितोऽप्येवं साध्वज्ञासीश्विरादपि । नूनं विपद्यते साद्य सारसीव वियोगतः ॥ ८६ ॥

१ पत्युरवज्ञया वियोगेन च पीडिता । २ विवाहात् ।

आश्वासयितुमद्यापि सखे सा तव युज्यते । प्रियेकत्या तामनुज्ञाप्य स्वार्थाय पुनरापतेः ॥ ८७ ॥
हृदेव सुहृदा तेन भौवसंवादिनेरितः । ययावज्जनसुन्दर्या वेदमन्युत्पत्य मारुतः ॥ ८८ ॥
किञ्चित्तिरोहितस्तस्थौ दार्येव पवनंजयः । अग्रे ज्ञत्वा प्रहसितः प्राविशच्च तदोकसि ॥ ८९ ॥
वेक्षन्तीमधिपर्येकं तोयेऽदये शफरीमिव । पीड्यमानां ज्योत्स्नायापि हिमेनेव सरोजिनीम् ॥ ९० ॥
अन्तर्हृदयसंतापप्रफुट्फ्वारमौक्तिकाम् । उन्मुक्तदीर्घनिःश्वासतैरलालकमालिकाम् ॥ ९१ ॥
आधिनियण्णनिःस्रस्तदोर्दशमणिकंकणाम् । वसन्ततिलकासख्याश्वासमानां मुहुर्मुहुः ॥ ९२ ॥
शून्यदत्तदृशं शून्यचित्तां काष्ठमयीमिव । ईक्षांचक्रे प्रहसितस्तत्र चाञ्जनसुन्दरीम् ॥ ९३ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

अकस्माद्यन्तर इव को नामेह समाययौ । इति चीतापि सा धैर्यमवलम्ब्येदमब्रवीत् ॥ ९४ ॥
अहो कस्त्वमिहायासीः परपुंसाथवा त्वया । अलं ज्ञातेन मेह स्याः परनारीनिकेतने ॥ ९५ ॥
वसन्ततिलके दोष्णा विधृत्यैनं वहिः क्षिप । दूपाकरविशुद्धास्मि नैनं दृष्टुमपि क्षमा ॥ ९६ ॥
पवनंजयमुज्ज्वलामुष्मिन्मम निकेतने । न प्रवेशाधिकारोऽस्ति कस्यापि किमुदीक्षसे ॥ ९७ ॥
नत्वा प्रहसितोऽवादीहिष्ठ्या स्वामिनि वर्धसे । चिरादायातसोत्कण्ठपवनंजयसंगमात् ॥ ९८ ॥
तस्या मित्रं प्रहसितो मन्मथस्येव माधवः । अग्रेसरोऽहमायातोऽन्वायातं विद्धि च प्रियम् ॥ ९९ ॥

१ चाण्डुवचनेन । २ भावो मनेगताभिप्रायस्तु सवदति तेन । ३ छुठंतीम् । ४ हृदय संतापेन प्रसृजति हारस्य मौक्तिकाणि यस्यास्ताम् । ५ अलकाः केशाः ।

अञ्जनापि जगादैवं हसितां विधिर्नैव माम् । मा हसीस्त्वं प्रहसित दृष्टोऽयं न हि नर्मणः ॥ १०० ॥
 अथवा नैष दोषस्ते दोषो मत्पूर्वकर्मणाम् । कुलीनस्तादृशो जतो त्यजेन्मां कथमन्यथा ॥ १०१ ॥
 पाणिग्रहात्प्रचृत्येव मुक्तायाः स्वामिना मम । द्वाविंशतिःसमा जग्मूर्जीवाभ्यद्यापि पाणिनी ॥ १०२ ॥
 अथ संक्रांततदुःखग्राग्नारपवनंजयः । अन्तः प्रविश्य व्याहारीद्विषगगद्गदवागिदम् ॥ १०३ ॥
 निर्दोषा दोषमारोप्य त्वमुद्गाहात्प्रचृत्यपि । अवज्ञातास्यविज्ञेन मयका विज्ञमानिना ॥ १०४ ॥
 महोषादीदृशीमागा दुःसहां दुर्दशां प्रिये । मृत्युं प्राप्तापि मद्भाग्यैः स्तोकान्मुक्तासि मृत्युना ॥ १०५ ॥
 इत्युक्तवन्तं सा नाश्रमुपलक्ष्य त्रपावती । पर्येकषामवष्टभ्याभ्युत्तस्थौ विनमन्मुखा ॥ १०६ ॥
 जतां हस्तीव हस्तेन दोषणा वैदधितेन ताम् । आददानोऽधिपर्येकं न्यषदत्पवनंजयः ॥ १०७ ॥
 जूयस्तां पवनोऽवोचन्मयातिष्ठुञ्जुद्धिना । निरागाः खेदितासि त्वं तत्सहस्र प्रिये मम ॥ १०८ ॥
 अवोचदञ्जनाभ्येवं नाथ मा स्म ब्रवीरिदम् । सदैव तव दास्यस्मि ह्यामणानुचिता मयि ॥ १०९ ॥
 निर्जगाम प्रहसितो वसन्ततिलकाप्यथ । रहःस्थयोर्हि दम्पत्योर्न ह्येकाः पार्श्ववर्तिनः ॥ ११० ॥
 रेमाते तत्र च स्वैरमञ्जनापवनञ्जयौ । विरराम रसावेशाच्चैकयामेव यामिनी ॥ १११ ॥
 प्रजातां रात्रिमादोक्थ्य तामूचे पवनञ्जयः । जयाय कांते यास्यामि ज्ञास्यन्ति गुरवोऽन्यथा ॥ ११२ ॥
 खेदं मातः परं कार्पीः सुखं तिष्ठ सखीवृता । दशास्यकृत्यं संपाद्य यावदायामि सुन्दरि ॥ ११३ ॥
 सायुवाचेति तत्कृत्यं दोषमतः सिद्ध्यमेव ते । कृतार्थः शीघ्रमागहेर्जीवन्तीं मां यदीहसि ॥ ११४ ॥

१ ईषा पर्येकस्यावयवविशेषः । २ बल्यमिवाचरितेन । ३ निरपराधा । ४ चतुराः । ५ पार्श्वस्थाः ।

अपरं च कृतुस्नातास्म्यद्यैव यदि भे जवेत् । गर्जस्तत्त्वत्परोद्देशपवदेयुः पिशुना मयि ॥ ११५ ॥
पवनोऽप्यावलापैवं शीघ्रमेष्यामि मानिनि । मय्यायाते कथं ह्रुज्जावकाशो जविता त्वयि ॥ ११६ ॥
अथवा गृह्यतामेतन्मदागमनसूचकम् । मन्नामांकमंगुलीयं समये तत्प्रकाशयेः ॥ ११७ ॥
अर्पयित्वांगुलीयं स्वमुत्पत्य पवनंजयः । जगाम मानससरस्तीरस्थे शिबिरे निजे ॥ ११८ ॥
ततोऽपि सह सैन्येन नाकीव व्योमवर्त्मना । जगाम लंकानगरीं रावणं प्रणनाम च ॥ ११९ ॥
रावणोऽपि प्रविश्याथ पातालं पृतनान्वितः । प्रथयौ प्रति वरुणं तरुणार्क इव त्विषा ॥ १२० ॥
इतश्च तद्दिने गर्जे वज्राखनसुन्दरी । विशेषसुन्दरीञ्चूतसर्वावयवशालिनी ॥ १२१ ॥
मुखमापाङ्गुलंश्चि श्यामवक्त्रौ पयोधरौ । गतिं नितांतमलसां नेत्रे च भ्रंसतोज्ज्वले ॥ १२२ ॥
गर्जलक्ष्माणि चान्यानि तस्या व्यक्तानि धैर्ष्मणि । हृद्गा केतुमती भ्यशूः साधिद्येपमदोऽवदत् ॥ १२३ ॥
॥ युग्मम् ॥

हृले किमिदमाचारीः कुलद्वयकलंककृत् । देशान्तरगते पत्नौ पापे यैकुदरिष्यञ्चूः ॥ १२४ ॥
स्वपुत्रे त्वदवज्ञायामक्षाख्यज्ञानदोषिता । इयच्चिरं त्वमस्मान्निर्न हि ज्ञातासि पांसुला ॥ १२५ ॥
एवं निर्जल्लिप्ता भ्यश्ववा साश्रुरञ्जनसुन्दरी । पत्युरागमचिह्नं तदंगुलीयमदर्शयत् ॥ १२६ ॥

१ विशेषेण सुन्दरीभूताः सर्वावयवास्तैः शालिनी । २ प्रसृते च त उज्ज्वले चेति समासः । ३ शरीरे । ४ गर्भिणी । ५ तव तिरस्कारविषये यया स्वपुत्रेऽज्ञानदोषित्वमज्ञायि ज्ञातम् मम पुत्रस्तव तिरस्कारं करोति तत्र पुत्रस्यैव दोषो मया पुरा ज्ञात आसीदिति तात्पर्यम् ।

सा लज्जानम्रमुख्येवं भवत्वा ज्योऽप्यजत्स्यत । यस्तेऽग्रहीन्न नामापि कथं ते तेन संगमः ॥ १२७ ॥
 अंगुलीयकमात्रेण प्रतारयसि नः कथम् । प्रतारणाप्रकारान् हि बहुज्जानंति पांसुदाः ॥ १२८ ॥
 मज्जुहादय निर्गह गह्र स्वहृदचारिणि । पितुर्वेस्मनि मात्र स्थाः स्थानमेतन्न हीदृशम् ॥ १२९ ॥
 तर्जयित्वाञ्जनमेवं नेतुं पितृनिकेतने । आदिद्वदारह्मनरान्निःकृपा रक्षसीव सा ॥ १३० ॥
 तां च ते यानमारोप्य वसन्ततिलकान्विताम् । महेन्द्रनगरोपान्ते नीत्वामुञ्चदुदश्रवः ॥ १३१ ॥
 तां मातृवन्नमस्कृत्य ह्मयित्वा च ते ययुः । स्वामिवत्स्वाम्यपत्येऽपि सेवकाः समवृत्तयः ॥ १३२ ॥
 तद्दुःखदुःखित इव तदा चास्तमगाद्भविः । सन्तः सतां न विपदं विलोकयितुमीश्वराः ॥ १३३ ॥
 घूकानां घोरघूत्कारैः फेत्कारैः फेरुयोषिताम् । क्रंदिताैर्वृकवृन्दानां श्वाविधां विविधैः स्वनैः ॥ १३४ ॥
 तुमुलैः विगैलानां च संगीतैरिव रक्षसाम् । स्फुटत्कर्णेव सा कष्टं तां जाग्रत्यनयन्निशाम् ॥ १३५ ॥

॥ युग्मम् ॥

प्रातरुत्थाय सा दीना शैलीनेव ह्रिया शनैः । ययौ पितृगृहद्वारे चिह्नकीवापरिहृदा ॥ १३६ ॥
 दृष्ट्वा ससंभ्रमस्तां च प्रतीहारोऽर्जुन्युज्य च । अवस्थां तादृशीं सख्याख्यातां राक्षे व्यजिज्ञपत् ॥ १३७ ॥
 लज्जानतश्याममुखो राजाप्येवमचिन्तयत् । अचिन्त्यं चरितं स्त्रीणां ही विपाको विधेशिव ॥ १३८ ॥
 इयं कुलकलंकाय कुलटा गृहमागता । अञ्जनान्नलेनोऽपि दूषयत्यंशुकं शुचि ॥ १३९ ॥
 इति चिन्ताप्रपन्नं तमप्रसन्नौचवन्मुखः । प्रसन्नकीर्तिस्तनयो नयनिष्ठोऽब्रवीदिति ॥ १४० ॥

१ श्वावित् भाषाया 'शाहुडी' इति । २ नकुलानाम् । ३ निर्लज्जा । ४ दृष्ट्वा ।

दुतं निर्वास्यतामेषा दूषितं ह्यानया कुलम् । अहिदृष्ट्यांगुलिः किं न निद्यते बुद्धिशादिना ॥ १४१ ॥
अथावोचन्महोत्साहो नाम मंत्रीति चूपतिम् । श्वश्रूडुःखे दुहित्वाणां शरणं शरणं पितुः ॥ १४२ ॥
किञ्च केतुमती श्वश्रूनिर्दोषामप्यमूं प्रजो । निर्वासयेदपि क्रूरा दोषमुत्पाद्य कंचन ॥ १४३ ॥
व्यक्तियोगवन्नवेदोषादोषयोस्तावद्ब्रूहि । प्रह्वन्नं पाटयतामेषा स्वपुत्रीति कृपां कुरु ॥ १४४ ॥
किञ्च केतुमती श्वश्रूनिर्दोषामप्यमूं प्रजो । निर्वासयेदपि क्रूरा दोषमुत्पाद्य कंचन ॥ १४५ ॥
व्यक्तियोगवन्नवेदोषादोषयोस्तावद्ब्रूहि । इदं चरितं तु स्याच्चधूनां न हि कुत्रचित् ॥ १४६ ॥
राजापीत्यवदब्हुश्चः सर्वत्र जवतीदृशी । ईदृशं चरितं तु स्याच्चधूनां न हि कुत्रचित् ॥ १४७ ॥
किं च संश्लेषहेद्रेऽपि देव्येयं पवनस्य यत् । गर्भः संज्ञान्यतेऽमुष्याः पवनादेव तत्कथम् ॥ १४८ ॥
सर्वथा दोषवत्येषा साधु निर्वासिता तथा । निर्वासितामितोऽपि जाक् पश्यामस्तन्मुखं न हि ॥ १४९ ॥
इत्थं राजाज्ञया घ्रास्थो निरवासयदङ्गनाम् । जनैरपि कृतार्कदैर्दीनास्यैः कष्टमीक्षिताम् ॥ १५० ॥
छुधिता तृषिता श्रान्ता निःश्वंसं त्यश्रुवर्षिणी । दर्शविष्णुपदाजीघ्रोदयंती दिशोऽपि हि ॥ १५१ ॥
पदे पदे प्रस्खवंती विश्राम्यंती तरौ तरो । पूर्वायातनपुंश्चिर्निषेधान्नासदत् स्थितिम् ॥ १५२ ॥
यत्र यत्र पुरे ग्रामे सागह्यतत्र तत्र च । पूर्वयातनपुंश्चिर्निषेधान्नासदत् स्थितिम् ॥ १५३ ॥
पर्यटन्ती तु सा प्राप कामप्येकां महाटवीम् । गिरिकुंजे तोर्मूले निषद्य विदलाप च ॥ १५४ ॥
आहो मे मन्दचागया गुरूणामविचारतः । त्वयापि संबन्धिजनयात्तात साधु विचारितम् ॥ १५५ ॥
साधु केतुमति कुलकंदको रक्षितस्त्वया । त्वयापि संबन्धिजनयात्तात साधु विचारितम् ॥ १५६ ॥
दुःखितानां हि नारीणां माताश्वासनकारणम् । पतिहंतदुषा मातस्त्वयाप्यहमुपेक्षिता ॥ १५७ ॥

१ शोणितैः । २ पतीञ्छानुवर्तिनी ।

आतर्दोषोऽपि नास्त्येव ताते जीवति ते ननु । नाथ त्वयि च दुरस्थे जहो सर्वोऽप्यरिमम ॥ १५६ ॥
 सर्वथा स्त्री विना नाथं मैकाहमपि जीवतु । यथाहमेका जीवामि मन्दन्नाग्यशिरोमणिः ॥ १५७ ॥
 विलपत्यञ्जना सख्या निन्ये संबोध्य चाग्रतः । ददर्शान्तर्गुहं ध्यानस्थं चामितगतिं मुनिम् ॥ १५८ ॥
 चारणश्रमणं तं च प्राणम्य विनयेन ते । निषेदतुः पुरो जूमौ सोऽपि ध्यानमपारयत् ॥ १५९ ॥
 मनश्चित्तकदयाणमहारामैकसारणिम् । धर्मदानाशिषं सोऽदात्करमुन्नम्य दक्षिणम् ॥ १६० ॥
 नमस्कृत्य पुनर्जक्त्या वसन्ततिलका तु सा । सर्वमप्यञ्जनादुःखमाचख्यौ मूलतोऽपि हि ॥ १६१ ॥
 कोऽस्या गर्जेऽन्नवत्केन कर्मणा चेहशीं दशाम् । संग्रासैषेति तत्सख्या पृष्टः स मुनिरब्रवीत् ॥ १६२ ॥
 अस्यैव जंबूद्वीपस्य क्षेत्रे ऋरतनामनि । मन्दरे नगरे नाम्ना प्रियनंदीत्यञ्चूष्णिक् ॥ १६३ ॥
 जयानाम्नायां च जायायां तस्याजायत नन्दनः । दमयन्तः प्रियदमः कलानां निधिरिन्दुवत् ॥ १६४ ॥
 क्रीमन् सोऽन्येद्युरुधाने स्वाध्यायध्यानतत्परान् । ददर्श साधूस्तेन्यश्च धर्मं शुश्राव शुश्रूधीः ॥ १६५ ॥
 सम्यक्त्वं नियमांश्चाथ जग्राह विविधानसौ । यथोचितं च साधुभ्यो ददौ दानमनिन्दितम् ॥ १६६ ॥
 तपःसंयमनिष्ठोऽसौ विपद्य क्रमयोगतः । अञ्चूत्कद्वेपे द्वितीयस्मिन्नमरः परमर्द्धिकः ॥ १६७ ॥
 न्युत्वा ततो जंबूद्वीपे मृगांकनगरेक्षितुः । प्रियंगुलदम्बायां पुत्रोऽञ्चूरिचन्द्रमहीपतेः ॥ १६८ ॥
 सिंहचन्द्र इति ख्यातो जैनं धर्मं प्रपद्य सः । विपद्य क्रमयोगाच्च देवचूयमुपेयिवान् ॥ १६९ ॥
 न्युत्वा चात्रैव वैताल्ये नगरे वारुणेऽब्रवत् । सुकंठराजकनकोदयोस्तुक् सिंहवाहनः ॥ १७० ॥

शुक्त्वा स सुचिरं राज्यं तीर्थे श्रीविमलप्रजोः । लक्ष्मीधरमुनेः पादमूले व्रतमुपाददे ॥ १७१ ॥
 दुस्तपं स तपस्तप्त्वा मृत्वाभूह्वान्तके सुरः । च्युत्वा ततोऽस्यास्त्वत्सख्या उदरे समवातरत् ॥ १७२ ॥
 गुणानामालयश्चायं दोष्मान् विद्याधरेश्वरः । पुत्रश्चरमदेहोऽस्या अनवद्यो जविष्यति ॥ १७३ ॥
 अन्यच्च कनकपुरे नगरेऽञ्जलेश्वरः । नामतः कनकरथो महारथशिरोमणिः ॥ १७४ ॥
 पत्न्यौ तस्य च कनकोदरी लक्ष्मीवतीति च । अत्यंतश्राविका तत्र लक्ष्मीवत्यञ्जवत्सदा ॥ १७५ ॥
 गृहचैत्ये रत्नमयं जिनविंबं विधाय सा । अपूजयद्वंद्विष्ट प्रत्यहं कालयोर्ध्वयोः ॥ १७६ ॥
 मात्सर्यात्कनकोदर्या हृत्वाहृत्यतिमा तु सा । चिक्षिपेऽवकस्यान्तरपवित्रे हैताशया ॥ १७७ ॥
 जयश्रीर्नाम गणिनी विहरन्त्यागता तदा । तद्गृहा तामुवाचैवमकार्षीः किमिदं शुभे ॥ १७८ ॥
 अगवत्प्रतिमामत्र प्रक्षिपन्त्या त्वया कृतः । अनेकचक्रदुःखानामात्मायं हंत प्राजनम् ॥ १७९ ॥
 इत्युक्त्वा सानुतापा सा गृहीत्वा प्रतिमां ततः । प्रमृज्य क्षमयित्वा च यथास्थानं न्यवेशयत् ॥ १८० ॥
 तदादिसम्यक्त्वधरा जैनं धर्मं प्रपादय च । काले विपद्य सौधर्मे कल्पे सा देव्यजायत ॥ १८१ ॥
 च्युत्वा ततो महेन्द्रस्याञ्जसुतेयं सखी तव । अस्यास्तदहर्द्वैर्चाया दुःस्थानक्षेपजं फलम् ॥ १८२ ॥
 अस्यास्तास्मिन् प्रवे जाँमिस्त्वमञ्जस्तस्य कर्मणः । अनुमंत्री च तत्पाकमनुशुद्धेऽनया सह ॥ १८३ ॥
 शुक्तप्रायमिदं चास्यास्तस्य दुःकर्मणः फलम् । गृह्यतां जिनधर्मस्तन्नुचोदैर्को प्रवे प्रवे ॥ १८४ ॥

१ अवकरः सकरः प्रमार्जन्यैकीकृत तुणादि । २ हतचित्ता । ३ अर्चा प्रतिमा । ४ भगिनी । ५ शुभ उदकं उत्तरकालो यस्य सः ।

आयातो मातुलोऽकस्मादेतां नेता स्ववेदमनि । मेलकश्चाचिरात्पत्या सहैतस्या ऋविष्यति ॥ १८५ ॥
 एवमुक्तवार्हते धर्मे स्थापयित्वा च ते जने । समुत्पपात नक्षसा स मुनीन्द्रः खगेन्द्रवत् ॥ १८६ ॥
 अथ पुल्लहटाह्नोदैः स्फोटयन्तमिवावनिम् । बूत्कारपूर्णेदिक्कुजं कुञ्जरासृक्करालितम् ॥ १८७ ॥
 दीपायमाननयनं वज्रकन्दार्जदंष्ट्रिकम् । क्रकचक्रूरदशनं ज्वालासोदरकेसरम् ॥ १८८ ॥
 लोहांकुशोपमनखं शिलासदगुरःस्थलम् । पद्माननयुवानं ते समायांतमपश्यताम् ॥ १८९ ॥ त्रिजिविशेषकम्
 ततो वेपथुमल्यौ ते विविक्कू इव जूतलम् । कांदिशीके हरिणिके इव यावदतिष्ठताम् ॥ १९० ॥
 मणिचूलाग्निधस्तावज्रधर्वस्तज्जुहाधिपः । विकृत्य शारङ्गं रूपं तं पंचास्यमनाशयत् ॥ १९१ ॥
 संहृत्य शारङ्गं रूपं स्वं रूपं पतिपद्य च । तयोः प्रमोदाय जगौ सैप्रियोऽर्द्धदुष्टुत्तुतिम् ॥ १९२ ॥
 तेन चामुक्तसान्निध्ये गुहायां तत्र सुस्थिते । मुनिसुव्रतदेवार्ची स्थापयित्वाचतः स्म ते ॥ १९३ ॥
 अन्येद्युः सुषुवे तत्र सिंही सिंहमिवोत्कटम् । कुलिशांकुशचक्रांकपादं तनयमञ्जना ॥ १९४ ॥
 तस्याश्च सूतिकर्माणि वसन्ततिदकाकरोत् । स्वयं समाहूतैर्हर्षवशादेधोजलादिजिः ॥ १९५ ॥
 आरोप्य सुतमुत्संगे दुःखिताञ्जनसुन्दरी । जदश्रुवदनारोदीजोदयन्तीव तां गुहाम् ॥ १९६ ॥
 महात्मन्नत्र विपिने तव जातस्य कीदृशम् । जन्मोत्सवं करोम्येषा वराकी पुण्यवर्जिता ॥ १९७ ॥
 एवं तां रुदतीं प्रेक्ष्य समुपेत्य च खेचरः । प्रतिसूर्यो मधुरगीरपृष्ठहुःखकारणम् ॥ १९८ ॥

अथाविवाहार्हापुत्रजनमाचख्यावशेषतः । अंजनाया दुःखहेतुं बाष्पायितमुखी सखी ॥ १७७ ॥
सद्यो रुदन् सोऽप्यवादीदहं हनुपुरेश्वरः । एषोऽस्मि सुन्दरीमादाकुद्विचक्षिभ्रजानुजः ॥ १७८ ॥
त्राता मानसवेगाख्यस्त्वज्जनन्याश्च बालिके । दिव्या त्वां दृष्टवानस्मि जीवन्तीमाश्वसिह्यतः ॥ १७९ ॥
तं मातुलं विदित्वा साप्यरोदीदधिकाधिकम् । पुनर्नवीज्रवेत्तायो दुःखमिष्टावलोकनात् ॥ १८० ॥
रुदंतीं वारयित्वा तां प्रतिसूर्यः सहागतम् । सूनोर्जन्मादि पप्रह दैवज्ञमथ सोऽवदत् ॥ १८१ ॥
ज्ञान्यवश्यं महाराजो जवे चात्रैव सेतस्यति । शुक्रग्रहबले लग्ने जातोऽयं पुण्यजाक् शिशुः ॥ १८२ ॥
तथाहि सुतिथिरियं चैत्रस्य बहुलाष्टमी । नक्षत्रं श्रवणं स्वामी वासरस्य विज्ञावसुः ॥ १८३ ॥
आदित्यो वर्तते मेषे जवनं तुंगमाश्रितः । चन्द्रमा मकरे मध्ये जवने समवस्थितः ॥ १८४ ॥
द्वौहितांगो वृषे मध्ये मीने विधोः सुतः । कुंढीरे धिषणोऽत्युच्चैरध्यास्य जवनं स्थितः ॥ १८५ ॥
मीने दैत्यगुरुस्तुंगस्तसिन्नेव शनैश्चरः । मीनलग्नोदये ब्रह्मयोगे सर्वमिदं शुक्रम ॥ १८६ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥
प्रतिसूर्योऽथ धौमेयीं ससखीं सात्मजां च ताम् । विमानवरमारोप्य प्रतस्थे स्वपुरं प्रति ॥ १८७ ॥
विमाने लंबमानोच्चरत्प्रालंबांकिंकिणीः । जिघृक्षुर्मातुरुत्संगादुत्पपाताथ बालकः ॥ १८८ ॥

१ विवाहादारभ्य पुत्रजनपर्यन्तम् । २ सिद्धिभेष्यति । ३ कृष्णाष्टमी । ४ मंगलः । ५ कर्कराशौ धिषणो गृहस्पतिः । ६ भगिनीपुत्रीम् । ७ ग्रहीतुमिच्छुः ।

पपात च गिरेर्मूर्ध्नि व्योम्नः पविस्वि च्युतः । तत्पातनिर्घातवशात् स गिरिः कणशोऽञ्जवत् ॥ २११ ॥
 आजग्ने हृदयं सद्यः पाणिनाञ्जनसुन्दरी । देरीरपि प्रतिरैव रोदयंती रुरोद च ॥ २१२ ॥
 प्रतिसूर्योऽनुपत्याशु ज्वाग्निनेर्यास्तमर्जकम् । अद्भुतांगमुपादायार्पयन्नष्टनिधानवत् ॥ २१३ ॥
 प्रतिसूर्यो विमानेन मनोवेगेन तद्भुतः । ययौ पुरे हनुरुहे सद्यः कृतमहोत्सवे ॥ २१४ ॥
 नीत्वा चोत्तारयामास स्ववेदमन्यजनां मुदा । कुलदेवीमिवायातां तल्लुङ्घान्तोऽप्यपूजयत् ॥ २१५ ॥
 पुरे हनुरुहे यस्माज्जातमात्रोऽयमाययौ । तत् सूनोर्मतुलश्चक्रेऽन्निधानं हनुमानिति ॥ २१६ ॥
 यष्टैलश्चूणितोऽनेन पतितेन विमानतः । ततः श्रीशैल इत्याख्यां तस्यान्यामपि सोऽकरोत् ॥ २१७ ॥
 हनुमानभ्यवर्धिष्ट तत्र क्रीडन् यथासुखम् । राजहंसार्जक इव मानसांजो जिनीवने ॥ २१८ ॥
 दोषोऽध्यारोपितः श्वश्र्वा कथं नामोत्तरिष्यति । सदैव चिन्तयाताम्यदन्तःशब्दयेव चाञ्जना ॥ २१९ ॥
 इतश्च पवनः सन्धिं विधाय खरदूषणौ । वरुणान्मोचयामास तोषयामास रावणम् ॥ २२० ॥
 ततश्च रावणो लंकां जगाम सपरिग्रहः । पवनोऽपि तमापृह्य स्वमेव पुरमाययौ ॥ २२१ ॥
 प्रणम्य पितरौ तत्राञ्जनावासगृहं ययौ । तच्चानैञ्जनमप्रादी जतज्योत्स्नमिवोद्भुपम् ॥ २२२ ॥
 काञ्जना सा नयनयोरमृताञ्जनदर्शना । मत्प्रेयसीति तत्रस्थामेकां पप्रह्य च स्त्रियम् ॥ २२३ ॥
 साप्याख्यत्वयि यात्रायां गतेऽहस्सु कियत्स्वपि । निर्वासिता केतुमत्या गर्जसंजवदोषतः ॥ २२४ ॥
 महेन्जनगरासन्ने सा नीत्वारक्षपूरुषैः । अरख्ये मुमुचे पापैर्हरिणीव जयाकुला ॥ २२५ ॥

१ गुहाः । २ तस्यातःपुरम् । ३ अंजनारहितम् ।

इति श्रुत्वाथ पवनो ययौ पवनरहसा । पारापत इव प्रेर्यस्युक्तः श्वशुरपत्तनम् ॥ ११६ ॥
 प्रियामपश्यंस्तत्रापि पप्रहैकां स योषितम् । इहांजना प्रेयसी मे किमायाताथवा न हि ॥ ११७ ॥
 प्रियामपश्यंस्तत्रापि पप्रहैकां स योषितम् । परं निर्वासिता पित्रोत्पन्नदौर्गशीद्व्यदोषतः ॥ ११८ ॥
 साचख्याविह सायासीदसन्ततिलकान्विता । परं निर्वासिता पित्रोत्पन्नदौर्गशीद्व्यदोषतः ॥ ११९ ॥
 पविनेवाहस्तेन वचसा पवनंजयः । प्रियामन्वेष्टुमत्राम्यदृशं शैलवनादिषु ॥ १२० ॥
 तत्प्रवृत्तिं न च प्राप शापत्रष्ट इवामरः । मयाद्य यावदादलोकं न क्वाप्यंजनसुन्दरी ॥ १२१ ॥
 सखे गत्वा शंस पित्रोर्त्राग्यतापि महीमिमाम् । मयाद्य यावदादलोकं न क्वाप्यंजनसुन्दरी ॥ १२२ ॥
 पुनर्गवेषयिष्यामि तामरण्ये तपस्विनीम् । जह्यामि चेत्साधु तर्हि नो चेद्वेक्ष्यामि पावकम् ॥ १२३ ॥
 एवमुक्तः प्रहसितो गत्वादित्यपुरे हुतम् । प्रह्लादकेतुमत्योस्तत् कथयामास वाचिकम् ॥ १२४ ॥
 श्रुत्वा केतुमती तच्च श्रौण्वेव हृदये हता । मूर्ध्निता न्यपतद्भूमौ संज्ञां लब्ध्वेत्युवाच च ॥ १२५ ॥
 स किं त्वया प्रहसित व्यापत्तौ कृतनिश्चयः । प्रियमित्रं वने मुक्त एकाकी कठिनाशयः ॥ १२६ ॥
 अथवा किं मया सापि निर्दोषा परमार्थतः । अविमृष्य विधायिन्या पापिन्या निरवास्त्यत ॥ १२७ ॥
 लब्धं मयात्रैव साध्व्या दोषारोपणं फलम् । अत्युग्रपुष्ट्युपापानामिहैव ह्याप्यते फलम् ॥ १२८ ॥
 एवं रुदंतीं प्रह्लादस्तां निवार्य कथंचन । चचाल सबलः सूनुमन्वेष्टुं स इवांजनाम् ॥ १२९ ॥
 सर्वविद्याधरेन्द्राणामाप्तानां चातिके नरान् । अंजनापवनान्वेषहेतवे प्रजिघाय सः ॥ १३० ॥
 सह विद्याधरैः सूनुं स्तुषां चालोकयन् स्वयम् । प्रादुर्भूतवरो ब्राम्हणो सोऽगाद्भूतवनं वनम् ॥ १३१ ॥

१ प्रियायामुत्सुकः । २ प्रवेश करिष्यामि । ३ दृपदा । ४ प्रादुर्भूता त्वरा यस्य सः ।

पवनोऽत्रान्तरे तत्र विरचय्य चितां वने । ज्वलनं ज्वालायामास प्रह्लादस्तं ददर्श च ॥ १४१ ॥
 स्थित्वोर्पचितं पवनः प्रोचे हे वनदेवताः । विद्याधरेन्द्रप्रह्लादकेलुमृत्योः सुतोऽस्म्यहम् ॥ १४२ ॥
 महासत्यञ्जना नाम पत्नी मे सा च दुर्धिया । निर्दोषापि मयोघाहात्प्रचृत्यपि हि खेदिता ॥ १४३ ॥
 तां परित्यज्य यात्रायां चक्षितः स्वामिकार्यतः । दैवाज्ज्ञात्वा तामदोषामुत्पत्य पुनरागमम् ॥ १४४ ॥
 रमयित्वा च तां स्वैरमन्त्रिज्ञानं समर्प्य च । पितृन्यामपरिज्ञातः पुनः कटकमापतम् ॥ १४५ ॥
 जातगर्जा च सा कान्ता महोषादोषशंकिनिः । निर्वासिता मे गुरुजिः काप्यस्तीति न बुध्यते ॥ १४६ ॥
 साम्रेऽधुना च निर्दोषा संप्राप्ता दारुणां दशाम् । ममैवाज्ञानदोषेण धिग्धिक् पतिमपंक्तिम् ॥ १४७ ॥
 मया त्रान्त्वाखिलां पृथ्वीं सम्यङ्आर्गयतापि हि । न साक्षा मंदजाग्येन रत्नं रत्नाकरे यन्मा ॥ १४८ ॥
 तदद्य स्वां तनुमिमां जुहोम्यत्र हुताशने । जीवतो मे यावज्जीवं दुःसहो विरहानलः ॥ १४९ ॥
 यदि पश्यथ मे कांतां ज्ञापयध्वं तदा ह्यदः । त्वद्वियोगात्तव पतिः प्रविवेश हुताशने ॥ १५० ॥
 इत्युक्त्वा तत्र चित्पायां दीप्यमाने हविर्भुजि । ऊपां प्रदातुं पवनः प्रोत्पपात नजस्तले ॥ १५१ ॥
 श्रुततद्वचनो वेगात् प्रह्लादोऽप्यतिसंभ्रमी । वदःस्थलोपपीनं तं स्वबाहुन्यामधारयत् ॥ १५२ ॥
 मृत्योः प्रियवियोगातिप्रतीकारस्य संप्रति । को विघ्नोऽयं ममेत्युच्चैरुवाच पवनञ्जयः ॥ १५३ ॥
 प्रह्लादोऽप्यब्रवीत्साशुरेष पापोऽस्मि ते पिता । निर्दोषाया यः स्नुषाया निर्वासनमुपैक्षत ॥ १५४ ॥
 अविमृश्य कृतं तावत्त्वन्मात्रैवैकमादितः । द्वितीयं मा कृष्यास्त्वं तु स्थिरीजव सुधीरसि ॥ १५५ ॥

स्तुषान्वेषणहेतोश्चादिष्टाः सन्ति सहस्रशः । विद्याधरा मया वत्सागमयस्व तदागमम् ॥ ३१६ ॥
 अत्रांतरे तत्प्रहिताः केऽपि विद्याधरोत्तमाः । गवेषयन्तः पवनान्जने हनुपुरं ययुः ॥ ३१७ ॥
 प्रतिसूर्याञ्जनयोस्तेऽञ्जनाविरहदुःखतः । पवनस्याग्निप्रवेशप्रतिज्ञामाचचक्षिरे ॥ ३१८ ॥
 दुःश्रवं तद्वचः श्रुत्वा पीत्वा विषमिवांजना । हा हतास्मीति जटपंती पपात क्षुवि मूर्छिता ॥ ३१९ ॥
 आसिक्ता चन्दनाञ्जोत्रिस्तादवृन्तैश्च वीजिता । लब्धसंज्ञा समुत्थाय सा रुरोदेति दीनगीः ॥ ३२० ॥
 पतिव्रताः पतिशोकात् प्रविशन्ति हुताशने । तासां विना हि चर्तारं दुःखाय खलु जीवितम् ॥ ३२१ ॥
 नारीसहस्रञ्चोत्कृष्णां चर्द्वणां श्रीमतां पुनः । क्षणिकः प्रेयसीशोकस्तत्कुतोऽग्निप्रवेशनम् ॥ ३२२ ॥
 विपरीतमिदं जज्ञे त्वयि वह्निप्रवेशनि । विरहेऽपि मयि पुनर्हा जीवन्त्यामियच्चिरम् ॥ ३२३ ॥
 महासत्त्वस्य तस्याल्पसत्त्वायाश्च ममान्तरम् । उपलब्धमिदं नीलकांचयोश्चि संप्रति ॥ ३२४ ॥
 न मे श्वशुरयोर्दोषो दोषः पित्रोर्न चाप्ययम् । ममैव मन्दजाग्यायाः कर्मदोषोऽयमीदृशः ॥ ३२५ ॥
 रुदन्तीं बोधयित्वा तां प्रतिसूर्यः सनन्दनाम् । विमानवरमारोप्य पवनान्वेषणे ययौ ॥ ३२६ ॥
 स त्राम्यन् प्राप तत्रैव वने जृतवनाग्निधे । दूरादपि प्रहसितेनेक्षांचके च साश्रुणा ॥ ३२७ ॥
 साञ्जनं तं समायांतमारात् प्रहसितः स तु । आख्यत्यह्लादपवनञ्जययोर्यज्यपूर्वकम् ॥ ३२८ ॥
 ततो विमानादुत्तीर्णं प्रतिसूर्योऽञ्जनापि च । प्रह्लादं नेमतुर्दूराद्भक्त्या नून्यस्तमस्तकौ ॥ ३२९ ॥
 प्रतिसूर्यं परिष्वज्य पौत्रमंके निवेदय च । प्रह्लादो जातसंह्लादो जगादैवं ससंक्रमः ॥ ३३० ॥

मज्जन्तं व्यसनांचोद्यौ मामद्य सकुटुंबकम् । समुष्करंस्त्वमेवासि बंधुः संबंधिनां धुरि ॥ १७१ ॥
मंशपर्वचूतेयं शाखासंतानकारणम् । स्त्रुपा त्यक्त्वा विना दोषं साधिव्यं रक्षिता त्वया ॥ १७२ ॥
सद्यो व्यसनवेद्याया न्यवर्तत पयोधिवत् । प्रशांतशोकज्वलनो मुदितः पवनोऽपि हि ॥ १७३ ॥
विद्यासामर्थ्यतस्तत्र सर्वविद्याधरेश्वराः । महान्तमुत्सवं चक्रुरानंदाब्धिनिशाकरम् ॥ १७४ ॥
पुरं हनुरुहं जग्मुस्ततः सर्वेऽपि ते मुदा । विमानैर्विदधानाः स्वैर्दिवं ज्योतिष्मतीमिव ॥ १७५ ॥
महेन्द्रोऽप्याययौ तत्र समं मानसवेगया । सा च केतुमती देवी सर्वेऽप्यन्ये च बांधवाः ॥ १७६ ॥
विद्याधरेन्द्रैर्विदधे मिथः संबन्धिवन्धुभिः । पूर्वोत्सवादप्यधिकस्तत्रापि हि महोत्सवः ॥ १७७ ॥
ततश्चान्योन्यमापृच्छ च सर्वे स्वं स्वं पुरं ययुः । तत्रैव पवनस्तथावज्जनाहनुमद्युतः ॥ १७८ ॥
हनुमान् ववृधे तत्र पितुः सह मनोरथैः । कदाश्च जगृहे सर्वा विद्याश्च समसाधयत् ॥ १७९ ॥
नागराजायतनुजः शस्त्रशास्त्रविचक्षणः । क्रमाच्च यौवनं प्राप हनुमान् ज्ञानुमांस्त्वया ॥ १८० ॥
इतश्चार्थमर्पणप्रद्यौ रावणः संधिदूषणम् । उत्पाद्य वरुणं जेतुं प्रतस्थे स्थैर्यमपर्वतः ॥ १८१ ॥
दूताहूतास्ततश्चेयुः सर्वे विद्याधरेश्वराः । कैटकं तस्य कुर्वतो वैताढ्यकटकोपमम् ॥ १८२ ॥
पवनप्रतिसूर्यौ तौ तत्र यावत्प्रचेतुः । इत्यूचे हनुमांस्तावदवष्टंनैकसानुमान् ॥ १८३ ॥
इहैव तिष्ठतं तातौ जेष्याम्यहमपि विपः । प्रहरेद्बाहुना को हि तीक्ष्णे प्रहरणे सति ॥ १८४ ॥
बाहवत्वान्नानुकंथ्योऽस्मि यद्युष्मत्कुलजन्मनाम् । पौरुषावसरे प्राप्ते न प्रमाणं वयः खलु ॥ १८५ ॥

१ क्रोधवत्सु श्रेष्ठः । २ स्थैर्यपर्वतः । ३ सैन्यम् । ४ गिरिमध्यभागः कटकम् ।

एवं तावतिर्निर्बन्धात् प्रतीक्ष्यापुल्लय चोच्चकैः । तान्यां च ह्युबितो मूर्ध्नि कृतप्रस्थानमंगलः ॥ १८६ ॥
महासामंतसेनानीसेनाशतसमावृतः । प्रययौ रावणस्कंधावारे दुर्वारविक्रमः ॥ १८७ ॥ युगमम् ॥
हनुमंतं समायातं दृष्ट्वा जयमिव स्वयम् । प्राणमंतं मुदा स्वांके निदधे दशकन्धरः ॥ १८८ ॥
अन्येणै वरुणपुर्यास्तस्यौ युज्याय रावणः । वरुणो वारुणेयाश्च दोष्मन्तो निर्ययुः शतम् ॥ १८९ ॥
अन्येत्य योधयामासु रावणं वरुणात्मजाः । सुग्रीवाद्यैः समं वीर्ययुधे वरुणोऽपि हि ॥ १९० ॥
महौजसो वारुणयोऽरुणादा दशकन्धरम् । जात्यश्वान इव क्रौडं खेदयामासुराहवे ॥ १९१ ॥ ✓
अत्रांतरे च हनुमान् दारुणो वरुणात्मजान् । कुंजरान् केशरीवैत्यायोधयत् क्रोधदुर्धरः ॥ १९२ ॥
विद्यासामर्थ्यतोऽस्तभ्राघारुणीस्तान् बबन्ध च । पशूनिव कुधा रक्तहनुको हनुमानश्च ॥ १९३ ॥
तान् दृष्ट्वा वरुणः कुजोऽभ्यधाविष्ट हनूमते । सुग्रीवप्रचृतीन् धुन्वन्दंती मार्गतलूनिव ॥ १९४ ॥
रावणोऽध्यापतंतं ते नदीस्यमिवाचक्षः । अंतरा स्खलयामास वर्षन् विशिखैधोरणीम् ॥ १९५ ॥
दृष्ट्वा चो वृषत्रेणैव कुंजरेणैव कुंजरः । वरुणो रावणेनोच्चैः क्रोधांधो युयुधे चिरम् ॥ १९६ ॥
सर्वौजसाकुलीकृत्य वरुणं रावणश्चरुदी । उत्पत्येन्मिवाबभ्रात् सर्वत्र बलवल्लवम् ॥ १९७ ॥
ततो जयजयारावैर्मुखरीकृतदिङ्मुखः । स्कंधावारं पृथुस्कंधो जगाम दशकंधरः ॥ १९८ ॥
रावणो वरुणं तत्र सद्यः पुत्रैर्वशंवदम् । मुमोच प्रणिपातांतः प्रकोपो हि महात्मनाम् ॥ १९९ ॥

१ वरुणपुत्राः । २ किरिय । ३ बाणश्रेणिम् ।

पुत्रीं सत्यवतीं नाम वरुणोऽदाध्नूमते । दृष्टसारः स्वयं ह्रीहृजामाता दुर्बजः खलु ॥ ३०० ॥
 द्वंकायां रावणोऽथागाददत्त च हनूमते । हृष्टश्चन्धणस्वापुत्रीमनंगकुसुमानिधाम् ॥ ३०१ ॥
 सुग्रीवेण पद्मरागा नखेन हरिमालिनी । अन्यैः सहस्रसंख्याश्च तस्मै दत्ताः स्वकाः सुताः ॥ ३०२ ॥
 भिक्षा ददं दशमुखेन मुदा विसृष्टो दोष्मानथो हनुपुरे हनुमाञ्जगाम ।
 अन्येऽपि वानरपतिप्रमुखाः प्रजगमुर्विद्याधरा निजनिजं नगरं प्रहृष्टाः ॥ ३०३ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
 हनुमदुत्पत्तिवर्णनाधनो नाम तृतीयः सर्गः ।

॥ अथ चतुर्थः सर्गः ॥

इतश्च मिथिलापुर्यां हरिवंशे महीपतिः । आसीद्वासवकेत्वाख्यो विपुला तस्य च प्रिया ॥ १ ॥
तयोः सुदुरनूनश्रीर्बभूव शुवि विश्रुतः । प्रजानां जनक इव जनको नाम पार्थिवः ॥ २ ॥
इतश्च पुर्योधयायामृषभस्वामिराज्यतः । इदवाकुवंशांतर्युतादित्यवंशेषु राजसु ॥ ३ ॥
यातेषु केषुचिन्मोहं स्वर्गं यातेषु केषुचित् । संख्यातीतिषु विंशत्याहृतस्तीर्थे प्रसर्पति ॥ ४ ॥
बभूव विजयो राजा हिमचूला च तत्प्रिया । तयोरभूतां दौ पुत्रौ वज्रबाहुपुरन्दरौ ॥ ५ ॥
इतश्चाभून्नागपुरे पुरे राजेभवाहनः । नूनामणिश्च तत्पत्नी च मनोरमा ॥ ६ ॥
गत्वोद्यद्यौवनां वज्रबाहुः परिणिनाय ताम् । मेहेन महता श्वेतैर्मरीचिखि रोहिणीम् ॥ ७ ॥
अकत्या च इयालेनोदयसुन्दरेणानुगामिना । मनोरमामथादाय प्रतस्थे स्वपुराय सः ॥ ८ ॥
स गह्वन्नन्तरापश्यत्तपस्तेजोत्रिरीश्वरम् । वसंतादित्यमुदयाचलस्थमिव चास्करम् ॥ ९ ॥
मोहोद्धवमीदृक्मिवोत्पश्यमातापनापरम् । गुणसागरनामानं तपस्यंतं महामुनिम् ॥ १० ॥

॥ युग्मम् ॥

मयूर इव जीमूतं तं दृष्ट्वा जातसंमदः । कुमार इदमाह स्म धृत्वा सपदि वाहनम् ॥ ११ ॥
अहो महात्मा कोऽप्येष वंद्य एव महामुनिः । चिंतामणिरिव मया दृष्टः पुण्येन ज्ञेयसा ॥ १२ ॥

१ महोत्सवेन । २ चंद्रः । ३ ऊर्ध्वं द्रष्टारम् । ४ जातहर्षः ।

उवाच चैवमुदयसुंदरोऽथ कुमार किम् । आदित्ससे परिव्रज्यां सोऽवदच्चित्तमस्ति मे ॥ १३ ॥
 उदयो नर्मणा जूयः प्रोचे यद्यस्ति ते मनः । तदद्य मा विलंबस्व सहायोऽहमपीह ते ॥ १४ ॥
 कुमारो व्याजहरैवं मर्यादामिव वारिधिः । मा त्याद्हीः स्वामिमां संधां सोऽप्यामेवेत्यज्ञापत ॥ १५ ॥
 कुमारो वाहनान्मोहादिवोत्तीर्यारुरोह तम् । वसन्तशैलमुदयसुंदरादिजिरावृतः ॥ १६ ॥
 वज्रबाहुमथावादीदिचवाहननन्दनः । स्वामिन्मा प्रब्राजीरद्य धिग्मे नर्मोत्तिन्नाषणम् ॥ १७ ॥
 नर्मोक्तिरावयोरासीत् को दोषस्तद्व्यतिक्रमे । नर्मोक्तिर्न हि सत्यैव प्रायो धवलगीतवत् ॥ १८ ॥
 न्रविष्यसि सहायस्त्वं व्यसनेष्वखिलेष्वपि । इत्यकांक्षेऽपि मा चांक्षीरस्मत्कुलमनोरथान् ॥ १९ ॥
 इदमद्यापि मांगल्यं तव हस्तेऽस्ति कंकणम् । तद्विवाहफलं जोगान् सहसा कथमुज्जसि ॥ २० ॥
 सांसारिकसुखास्वादवंचितेयं मनोरमा । जीविष्यति कथं नाथ त्वया तृणवदुज्जिता ॥ २१ ॥ ✓
 वज्रबाहुकुमारोऽथ जगादोदयसुन्दरम् । सुन्दरं मर्त्यजन्मज्जोः फलं चारित्रलक्षणम् ॥ २२ ॥
 नर्मोक्तिरपि तेऽस्मासु बचूव परमार्थसात् । शुक्तिषु स्वातिजीमूतवारि मौक्तिकसादिव ॥ २३ ॥
 त्वत्स्वसा च कुलीना चेत्तत्प्रज्यां ग्रहीष्यति । नो चेदस्याः शिवः पंथा जोगैः पुनरलं मम ॥ २४ ॥
 तद्भ्रतयानुमन्यस्व मां त्वमप्यनुयाहि नः । कुलधर्मः क्षत्रियाणां स्वसंधापालनं खलु ॥ २५ ॥
 उदयं प्रतिबोध्यैवं वज्रबाहुरुपाययौ । सागरं गुणरत्नानां महार्थं गुणसागरम् ॥ २६ ॥
 तत्पादांते वज्रबाहुः परिव्रज्यामुपाददे । उदयो मनोरमाथ कुमारः पंचविंशतिः ॥ २७ ॥

वज्रबाहुं प्रव्रजितं श्रुत्वा विजयचूपतिः । वरं बालोऽप्यसौ नाहमिति वैराग्यमासदत् ॥ ३७ ॥
ततश्च विजयः पुत्रं राज्ये न्यस्य पुरंदरम् । निर्वाणमोहस्य मुनेः पार्श्वे व्रतमुपाददे ॥ ३८ ॥
पुरंदरोऽपि स्वे राज्ये पृथिवीकुक्षिजं सुतम् । न्यस्य कीर्तिधरं क्षेमकरर्ष्यतेऽन्नवद्यतिः ॥ ३९ ॥
पुरंदरोऽपि स्वे राज्ये पृथिवीकुक्षिजं सुतम् । न्यस्य कीर्तिधरं क्षेमकरर्ष्यतेऽन्नवद्यतिः ॥ ३९ ॥
पुरंदरोऽपि स्वे राज्ये पृथिवीकुक्षिजं सुतम् । न्यस्य कीर्तिधरं क्षेमकरर्ष्यतेऽन्नवद्यतिः ॥ ३९ ॥
अथ कीर्तिधरो राजाचूक वैषयिकं सुखम् । सहदेव्या समं पत्न्या पौलोम्येव पुरंदरः ॥ ३९ ॥
अथ कीर्तिधरो राजाचूक वैषयिकं सुखम् । सहदेव्या समं पत्न्या पौलोम्येव पुरंदरः ॥ ३९ ॥
अथ कीर्तिधरो राजाचूक वैषयिकं सुखम् । सहदेव्या समं पत्न्या पौलोम्येव पुरंदरः ॥ ३९ ॥
प्रविशजिषुरन्येष्टुः स मंत्रिन्निरन्नस्यत । तवानुत्पन्नपुत्रस्य न व्रतादानमर्हति ॥ ३९ ॥
प्रविशजिषुरन्येष्टुः स मंत्रिन्निरन्नस्यत । तवानुत्पन्नपुत्रस्य न व्रतादानमर्हति ॥ ३९ ॥
प्रविशजिषुरन्येष्टुः स मंत्रिन्निरन्नस्यत । तवानुत्पन्नपुत्रस्य न व्रतादानमर्हति ॥ ३९ ॥
त्वय्यपुत्रे व्रतचाजि निर्नाथं वसुंधरा । तत्प्रतीक्षस्व यावत्ते स्वामिस्तुपद्यते सुतः ॥ ३९ ॥
ततः कीर्तिधरस्यापि तथैव गृह्णामि । सहदेवीति बुद्ध्या तं जातमात्रमगोपयत् ॥ ३९ ॥
ज्ञात्वा जातमिमं बालं पतिर्मे प्रव्रजिष्यति । सहदेव्यं हि तैरणिं तिरोधातुं क ईश्वरः ॥ ३९ ॥
विवेद मेदिनीनाथस्तं गुप्तमपि बालकम् । प्राप्तोदयं हि तैरणिं तिरोधातुं क ईश्वरः ॥ ३९ ॥
राजाथ स्वार्थकुशलो राज्ये न्यस्य सुकोशलम् । सुरेर्विजयसेनस्य पादान्ते व्रतमाददे ॥ ३९ ॥
तप्यमानस्तपस्तीव्रं सहमानः परीषहान् । स्वगुर्वनुज्ञैकाकिविहारेणान्यतो ययौ ॥ ३९ ॥
साकेतमन्यदा मासोपवासी पारणेह्यया । स आजगाम जिह्वांश्च मध्याह्ने तत्र चात्रमत ॥ ३९ ॥
सौधाग्रस्था सहदेवी तं च हृष्टेत्यन्वितयत् । पत्न्यौ प्रव्रजितेऽमुष्मिन् पतिहीना पुराज्वम् ॥ ४० ॥
वत्सः सुकोशलोऽप्यद्य हृष्टैर्न प्रव्रजेद्यदि । तदा पुत्रोऽपि मे न स्यान्निर्वीरा स्यां ततः परम् ॥ ४१ ॥
तस्मान्निरपराधोऽपि प्रतीतिं व्रतधार्यपि । निर्वास्यो नगरात्सुनो राज्यस्थेमचिकीर्षया ॥ ४२ ॥

इत्यन्यद्विंशतिः सार्धं तं राज्ञी निरवासयत् । लोभाजिञ्जुतमनसां विवेकः स्यात्क्रियच्चिरम् ॥ ४३ ॥
 धात्री सुकोशलस्याथ स्वामिनं व्रतधारिणम् । पुरान्निर्वासितं ज्ञात्वा रोदिति स्म निर्गलम् ॥ ४४ ॥
 किं रोदिषीति पप्रह सुकोशलनृपोऽपि ताम् । कथयामास साप्येवमद्वरैः शोकगजैः ॥ ४५ ॥
 राज्ये त्वां बालकं न्यस्य तव कीर्तिधरः पिता । प्राम्राजीत् सोऽद्य जिज्ञार्थं प्राविक्षदिह पत्तने ॥ ४६ ॥
 तदर्शनात्तवाप्यद्य व्रतग्रहणशंकया । निर्वासितः स ते मात्रा दुःखेनानेन रोदिमि ॥ ४७ ॥
 सुकोशलोऽपि तच्छ्रुत्वा गत्वा च पितुरंतिके । बद्धांजलिविर्विरक्तात्मा तस्माद्रतमयाचत ॥ ४८ ॥
 चित्रमाला च तत्पत्नी गुर्व्येत्य सह मंत्रिजिः । उवाचास्वामिकं स्वामिन्न राज्यं त्यक्तुमर्हसि ॥ ४९ ॥
 राजाप्यवोचजर्जरस्थोऽपि हि सूनुर्मया तव । राज्येऽजिषिक्तो जाविन्यप्युपचारो हि ज्ञूतवत् ॥ ५० ॥
 इत्युक्त्वा सकलं लोकं संचाष्य पितुरंतिके । सुकोशलः प्रवव्राज तपस्तेपे च दुस्तपम् ॥ ५१ ॥
 निर्ममौ निःकषायौ तौ पितापुत्रौ महामुनी । विजह्र्युत्तावेव पावयंतौ महीतलम् ॥ ५२ ॥
 तनयस्य वियोगेन खेदचाक् सहदेव्यपि । आर्तध्यानपरा मृत्वा व्याघ्रयज्ञिरिगह्वरे ॥ ५३ ॥
 इतश्च तौ कीर्तिधरसुकोशलमहामुनी । प्रावृट्कालचतुर्मासीमित्येतुं दांतमानसौ ॥ ५४ ॥
 निःस्पृहौ स्वशरीरेऽपि स्वाध्यायध्यानतत्परौ । गिरिगुहायामेकस्य तस्थतुः सुस्थिताकृती ॥ ५५ ॥
 संप्राप्ते कार्तिके मासि प्रयांतौ पारणाय तौ । दृष्टौ मार्गे तथा व्याघ्रा यमदूत्येव दुष्टया ॥ ५६ ॥
 सा व्याघ्री शीघ्रमजितो दधावे स्फारितानना । दूरादभ्यागमस्तुब्धो दुर्हदां सुहृदामपि ॥ ५७ ॥

आपतन्त्यामपि व्याघ्र्यां तौ द्रुमाश्रमणोत्तमौ । धर्मध्यानं प्रपदानौ कायोत्सर्गेण तस्थुः ॥ १८ ॥
 सा तु व्याघ्री विद्युदिव पपातादौ सुकोशले । दूरापातप्रहारेण पृथ्व्यां च तमपातयत् ॥ १९ ॥
 चटच्चटिति तच्चर्म दारं दारं नखाकुशैः । पापा सापादैतृसाश्रं वारीव मरुपांशिका ॥ २० ॥
 त्रोटयित्वा त्रोटयित्वा त्रटन्नटिति सा रैदैः । जग्रसे मांसमपि हि वाळुंकमिव रंकिका ॥ २१ ॥
 दंतयंत्रातिथीचक्रे कर्कशाकीकसान्यपि । कटत्कटिति कुर्वन्ती सेहूनिव मतंगजी ॥ २२ ॥
 कर्मक्षयसहायेयमिति मग्नौ मुनिर्न सः । विशेषतस्त्वचूच्चावचरोमांचकंचुकः ॥ २३ ॥
 व्याघ्रचैवं खाद्यमानोऽपि शुक्लध्यानमुपेयिवान् । तैत्कालोत्केवलौ मोहं सुकोशलमुनिर्ययौ ॥ २४ ॥
 मुनिः कीर्तिधरः सोऽपि समुत्पादितकेवलः । क्रमादासादयामास सुखाधैतास्पदं पदम् ॥ २५ ॥
 इतश्च चित्रमात्राणि सुकोशलानुपप्रिया । हिरण्यगर्जं सुषुवे नंदनं कुलनंदनम् ॥ २६ ॥
 आगर्जवासनृपतेस्तस्य प्राप्तस्य यौवनम् । सधर्मचारिण्यन्नवन्मृगनेत्रा मृगावती ॥ २७ ॥
 राज्ञो हिरण्यगर्जस्य मृगावत्यामजायत । तनयो नधुषो नाम वपुषा स इवापरः ॥ २८ ॥
 हिरण्यगर्जः स्वेऽपश्यन्मौलौ पलितमन्यदा । तृतीयवयसः सत्यंकाराजमुपसर्पतः ॥ २९ ॥
 तदैव जातवैराग्यः स राजा नधुषं सुतम् । स्वे राज्ये न्यस्य विमलमुन्यंते व्रतमग्रहीत् ॥ ३० ॥
 नधुषस्य नृसिंहस्य सिंदिका नाम पत्न्यञ्जत् । तथा च रममाणः स पैतृकं राज्यमन्वशात् ॥ ३१ ॥
 उत्तरापथञ्जपात्रान्नधुषो जेतुमन्यदा । जगाम सिंदिकां देवीं निजराज्ये मुमोच च ॥ ३२ ॥

नास्तीह नघुष इति दक्षिणापथञ्चूजः । तदायोध्यां रुहिरे ललनिष्ठा हि वैरिणः ॥ ७३ ॥
 तदा च सिंहिका देवी पुंवत्तानन्यषेणयत् । जिगायानाशयचाशु किं सिंही हंति न विपान् ॥ ७४ ॥
 जित्वोत्तरापथं राजा नघुषश्चागतोऽन्यदा । शुश्राव च जयोदन्तं पत्न्या दध्याविदं च सः ॥ ७५ ॥
 स्पष्टधार्ष्ट्यमिदं कर्म दुष्करं माहशामपि । महाकुलप्रसूतानां महिलानां न शुज्यते ॥ ७६ ॥
 तन्ननमसती सेयं सत्यो हि पतिदेवताः । पतिसेवां विना नान्यज्जानते केदृशं पुनः ॥ ७७ ॥
 इति चेत्तसि निश्चित्य सिंहिकां प्रेयसीमपि । राजा परिजहाराशु न्यगितप्रतिमामिव ॥ ७८ ॥
 नघुषस्यान्यदा दाहज्वरः समुदपद्यत । दुष्टारिवल्ल चाशान्म्यदुपचारशतैरपि ॥ ७९ ॥
 स्वसतीत्वं ज्ञापनाय नर्तुरतिं छिदेऽपि च । तत्समीपं तदेयाय तोयमादाय सिंहिका ॥ ८० ॥
 सा सैत्यश्रावणं चक्रे त्वां विना नाथ चेन्मया । पुमान्नैहि कदाप्यन्यो ज्वरस्तदपयातु ते ॥ ८१ ॥
 ततश्च साञ्जसा तेनाग्निष्वेव निजं पतिम् । तदैव स ज्वरोन्मुक्तः सुधाधौत इवाञ्जवत् ॥ ८२ ॥
 सिंहिकाया उपरिष्टात् पुष्पवृष्टिं सुरा व्यधुः । राजापि बहु मेने तां ततः प्रच्युति पूर्ववत् ॥ ८३ ॥
 काले गच्छति जज्ञे च नघुषस्य महीपतेः । सिंहिकायां महादेव्यां सोदासो नाम नन्दनः ॥ ८४ ॥
 सोदासे राज्यमारोप्यापरेद्युर्नघुषो नृपः । एकमौपधिकं सिद्धेः पत्रिज्यामुपाददे ॥ ८५ ॥
 सोदासनृपते राज्येऽर्हतामष्टाहिकोत्सवे । मन्त्रिणो घोषयामासुरमारिं पूर्वराज्यवत् ॥ ८६ ॥
 सोदासमपि ते प्रोचुरर्हदष्टाहिकोत्सवे । नाखादि मांसं त्वत्पूर्वैः खादीस्त्वमपि मा स्म तत् ॥ ८७ ॥

१ खंडिता प्रतिमामिव । २ सत्यस्य श्रावणं ।

सोदासोऽप्यवदत्सूदं सदा मांसादनप्रियः । प्रह्वन्नं मांसमादेयं त्वयावश्यमतः परम् ॥ ८८ ॥
सूदोऽप्यमार्थं घुष्टार्थां मांसं न प्राप कुत्रचित् । न ह्यसत्प्राप्यते क्वापि केनाप्याकाशपुष्पवत् ॥ ८९ ॥
मांसप्राप्तिरित इतो राजाज्ञा बाधते च माम् । किं करोमीति विमृशन् सूदोऽप्यन्युताञ्जकम् ॥ ९० ॥
मृतार्चकस्य तस्यैवादाय मांसं स वैल्लवः । संस्कृत्य तैस्तैर्विज्ञानैः सोदासाय ददौ तदा ॥ ९१ ॥
सोदासोऽपि हि तन्मांसमश्नन्नेवमवर्णयत् । अहो अमुष्य मांसस्य कोऽप्यतिप्रीणको रसः ॥ ९२ ॥
सूपकारं च प्रह्व जन्मापूर्वमिदं मम । कस्य जीवविशेषस्य मांसमाख्याहि सर्वथा ॥ ९३ ॥
नृमांसमिति सोऽप्याख्यप्राजावोचदतः परम् । अद्येव दद्याः संस्कृत्य प्रत्यहं नृपलं मम ॥ ९४ ॥
डिञ्जान् सूदोऽप्यथाहार्षीत्तदर्थं प्रत्यहं पुरे । न हि श्रीराज्ञया राज्ञामन्यायकरणोऽपि हि ॥ ९५ ॥
इति दारुणकर्माणं नृपं विज्ञाय मन्त्रिणः । धृत्वात्यजन्नरण्यातर्गुहोत्पन्नमिवोरगम् ॥ ९६ ॥
तैश्च सोदाससुः सिंहस्थो राज्येऽज्यबिच्यत । सोदासोऽप्याद वसुधां मांसं खादन्निरगलः ॥ ९७ ॥
सोदासेनापि चान्येद्युर्त्रमता दक्षिणापथे । महर्षिः कोऽपि ददृशे सोऽथ धर्ममपृच्छयत ॥ ९८ ॥
बोधार्ह इति तं ज्ञात्वा जगौ तस्मै महामुनिः । मद्यमांसपरीहारप्रधानं धर्ममार्हतम् ॥ १०० ॥
सोदासोऽपि हि तं धर्ममाकर्ण्य चकितोऽभवत् । प्रसन्नहृदयो चूत्वा श्रावकः परमोऽभवत् ॥ १०१ ॥
इतो महापुरपुरे कोऽप्यपुन्रो नृपो मृतः । पंचदिन्यान्निषिकोऽथ सोदासस्तत्र राडचूत् ॥ १०२ ॥
सोदासः प्राहिणोऽहूतमथ सिंहस्थं प्रति । सोदासस्य कुरुष्वाज्ञामिति दूतोऽप्युवाच तम् ॥ १०३ ॥

१ सूदः । २ मनुष्यमांसम् ।

द्रुतः सिंहस्थेनोच्चैस्तिरस्कृत्य विसृज्यत । आगत्याख्यञ्च सोदासभूयुजे स यथातथम् ॥ १०३ ॥
 सोदासोऽथ सिंहस्थं सोऽपि सोदासपार्थिवम् । अन्यपेण्यतां योद्धुं युयुधाते च तौ मिथः ॥ १०४ ॥
 सोदासोऽपि सिंहस्थं जित्वा जग्राह पाणिना । तस्मै राज्यघ्न्यं चादात्प्रव्राज स्वयं पुनः ॥ १०५ ॥
 स्रुतः सिंहस्थस्याञ्ज्राजा ब्रह्मरथस्ततः । चतुर्मुखस्ततो हेमरथः शतरथस्ततः ॥ १०६ ॥
 अथोदयपृथुर्वारिरथ इन्द्ररथस्ततः । आदित्यरथमान्धातवीरसेनास्ततः क्रमात् ॥ १०७ ॥
 प्रतिमन्युनृपस्तस्मात्प्रतिबन्धुनृपस्ततः । रविमन्युनृपस्तस्मात्प्रसंततिलकस्ततः ॥ १०८ ॥
 कुबेरदत्तोऽथ कुंशुशरजघ्निरदाः क्रमात् । ततश्च सिंहदशनो हिरण्यकशिपुस्ततः ॥ १०९ ॥
 पुंजस्थलः ककुत्स्थोऽथ रघरेवं नृपेषु तु । केषुचिन्मोक्षमासेषु स्वर्गमासेषु केषुचित् ॥ ११० ॥
 अनरण्यो नाम राजा शरण्यः शरणाधिनाम् । आनृण्यकृत्प्रणयिनामञ्जुत्साकेतपत्तने ॥ १११ ॥
 तस्याञ्जतामुचौ पुत्रौ पृथ्वीदेव्याश्च कुक्षिजौ । एकोऽनंतरथो नाम्ना तथा दशरथोऽपरः ॥ ११२ ॥
 इतोऽनरण्यस्य सुहृत्सहस्रकिरणो नृपः । रावणेन जितो युद्धे वैराग्याद्भ्रतमाददे ॥ ११३ ॥
 तत्सख्यादनरण्योऽपि श्रियं न्यस्य लघौ सुते । मासजातेऽनंतरथसहितो व्रतमाददे ॥ ११४ ॥
 अनरण्योऽगमन्मोक्षमथानंतरथो मुनिः । तथ्यमानस्तपस्तीव्रं विजहार वसुंधराम् ॥ ११५ ॥
 राज्यचतुर्द्वीरकंठोऽपि राजा दशरथः पुनः । वयसा विक्रमेणैव वृद्धिमासादयत् क्रमात् ॥ ११६ ॥
 राजा राजसु सोऽराजद्विजराज इवोऽनुषु । ग्रहेण्विव ग्रहेराजः सुमेरुः पर्वतेष्विव ॥ ११७ ॥

तत्र स्वामिनि लोकस्य परचक्रादिसंभवः । अहदृष्टपूर्वं एवासीत् खपुष्पवदुपपन्नः ॥ ११८ ॥
 स वित्ताचरणदीनि यथेष्टं दददर्शनाम् । कदपदुमाणां मद्योगादीनामेकादशोऽजवत् ॥ ११९ ॥
 निजवंशक्रमायातं तत्साम्राज्यमिवानघम् । स दधावाहृतं धर्मं सर्वदाप्यप्रमदरः ॥ १२० ॥
 ददत्रस्थलपुरेशस्य सुकोशलमहदीपतेः । कन्यां पवित्राममृतप्रजाकुदिसमुद्भवाम् ॥ १२१ ॥
 नाम्नापराजितां चारुरूपलावण्यशालिनीम् । उडुवाह स जूपालो जयश्रियमिवाहवे ॥ १२२ ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 सुबन्धुतिवक्रस्याथ पुरे कमलसंकुले । मित्रादेवीकुक्षिजातां कैकेयीमादिनामतः ॥ १२३ ॥
 मित्राचूः सुरीक्षा चेति सुमित्रेत्यपराभिधाम् । पर्यैषीद्वशरथः शशांक इव रोहिणीम् ॥ १२४ ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 पुण्यलावण्यसौन्दर्यवर्यांगीसुप्रजाभिधाम् । अन्यामप्युपयेमे स राजपुत्रीमनिदिताम् ॥ १२५ ॥
 सुखं वैपथिकं तान्निर्बुधुजे जूजुजां वरः । अवाधमानो धर्माश्रौ स विवेकशिरोमणिः ॥ १२६ ॥
 इतश्च जरतस्यार्धं जुंजानो दशकंधरः । सत्रायामास्थितोऽपृच्छदिति नैमित्तिकोत्तमम् ॥ १२७ ॥
 अमरा अपि नास्त्रैवामरा न परमार्थतः । जाव्यवश्यं तु सर्वस्य मृत्युः संसारवर्तिनः ॥ १२८ ॥
 तत्किं मे स्वपरीणामाद्विपत्तिः परतोऽथवा ॥ तन्ममाचक्ष्व निःशंकमाप्ता हि स्फुटजापिणः ॥ १२९ ॥
 सोऽप्याचख्यौ जविष्यन्त्या जानक्याः कारणेन ते । जविष्यतो दशरथपुत्रान्मृत्युर्जविष्यति ॥ १३० ॥

विन्नीषणो ब्रजाषेऽथ यदप्यस्य सदा कृतम् । वचस्तथापि ह्यनुतीकरिष्यामि तदाश्वहम् ॥ १३१ ॥
 जनकं दशरथं च कन्यातनययोस्तयोः । अनर्थयोर्वीजभूतं हनिष्याम्यस्तु नः शिवम् ॥ १३२ ॥
 उत्पत्तिरेव हि तयोर्निषिद्धा बीजनाशतः । वचो नैमित्तिकस्यातो मिथ्यैव हि न्रविष्यति ॥ १३३ ॥
 आमेत्युक्तो रावणेन स्ववेदमागाद्विन्नीषणः । तत्रस्थो नारदस्तच्च श्रुत्वा दशरथं ययौ ॥ १३४ ॥
 तं देवर्षिं दशरथोऽभ्युत्तस्थौ दूरतोऽपि हि । नमस्कृत्यासयामास गुरुवज्रौरेवेण च ॥ १३५ ॥
 त्वमायासीः कुतः स्थानात्पृष्टस्तेनेति नारदः । आख्यत्पूर्वविदेहेषु गतोऽहं पुंडरीकिणीम् ॥ १३६ ॥
 श्रीसीमंधरनाथस्य ऋष्टुं निष्क्रमणोत्सवम् । सुरासुरकृतं तं च दृष्ट्वा मेरुमगामहम् ॥ १३७ ॥
 तत्राजिवंध तीर्थेशान् लंकायां गतवानहम् । तस्यां शान्तिगृहे शान्तिं नत्वागां रावणालयम् ॥ १३८ ॥
 रावणस्य वधस्तत्र जानक्यर्थे त्वदात्मजात् । नैमित्तिकेन केनापि कथ्यमानः श्रुतो मया ॥ १३९ ॥
 श्रुत्वा विन्नीषणस्तच्च हंतुं त्वां जनकं तथा । कृतप्रतिज्ञो न चिरादिहैष्यति महायुजः ॥ १४० ॥
 एतत्सर्वं परिहाय लंकापुर्याः ससंभ्रमः । सार्धमिक इति प्रीत्या तव शंसितुमागमम् ॥ १४१ ॥
 तच्छ्रुत्वा ऋष्टुजान्यर्च्यं विसृष्टो नारदो द्रुतम् । तथैव कथयामास जनकायापि ऋष्टुजे ॥ १४२ ॥
 मंत्रिणां तत्समाख्याय राजा राज्यं समर्प्य च । निर्ययौ योगविदिव चिकीर्षुः काळवंचनाम् ॥ १४३ ॥
 मूर्तिं दाशरथीं क्षेप्यमयीमंतर्नृपालयम् । न्यधुश्च मंत्रिणो ध्वांते विद्विषन्मोहहेतवे ॥ १४४ ॥
 जनकोऽपि तथा चक्रे तथा तन्मंत्रिणोऽपि हि । तौ त्वद्वदौ दशरथजनकौ त्रेमतुर्महीम् ॥ १४५ ॥

विन्नीषणश्च संरञ्जादेत्य संन्तमसेऽसिना । लेपमय्या दशरथमूर्तेऽश्विदेद मस्तकम् ॥ १४६ ॥
जङ्गे कलकलस्तत्र नगरे सकलेऽपि हि । आक्रन्दध्वनिरुत्तस्यावन्तरन्तःपुरं महान् ॥ १४७ ॥
सन्नह्य समधावन्त सामन्ताः सांगरद्वकाः । विदधुर्मृतकार्याणि गूढमंत्राश्च मन्त्रिणः ॥ १४८ ॥
मृतं दशरथं ज्ञात्वा ययौ लंकां विन्नीषणः । अकिंचित्करमेकं तु नावधीन्मिश्रिलेश्वरम् ॥ १४९ ॥
मिश्रश्च मैथिलैश्वाकौ त्राम्यन्तौ मित्रिताबुजौ । एकावस्थौ सुहृदौ ताबुत्तरपथमीयतुः ॥ १५० ॥
राज्ञः शुच्रमतेस्तत्र पुरे कौतुकमंगले । दुहितुः कैकेयीनाम्न्याः पृथ्वीश्रीकुक्षिजन्मनः ॥ १५१ ॥
जोणभेघसोदराया दाससप्तिकद्वानिधेः । तौ स्वयंवरमाकर्ण्य तन्मंडपमुपेयतुः ॥ १५२ ॥
हरिवाहणमुख्यानां तौ मध्ये पृथिवीचुजाम् । हंसाविवाधिपाथोजमधिभवं निषेदतुः ॥ १५३ ॥
कैकेयी कन्यकारत्नं रत्नालंकारचूषिता । साक्षाद्वक्ष्मीरिवान्यागात्तं स्वयंवरमंरुपम् ॥ १५४ ॥
दत्तहस्ता प्रतीहार्या पश्यन्ती सा नृपान् क्रमात् । नक्षत्राणिन्दुलेखेव व्यतिचक्राम चूयसः ॥ १५५ ॥
क्रमेण सा दशरथं प्राप गंगेव सागरम् । तस्थौ तत्रैव निर्मुक्तनांगरा नौखिवाञ्चसि ॥ १५६ ॥
सद्यो रोमांचिततनुः कैकेय्यतनुसंमुदा । तत्राद्विपद्गरमाढां निजां शुजलतामिव ॥ १५७ ॥
हरिवाहणमुख्याश्च नृपा न्यक्कृतमानिनः । मानिनो जज्वलुः क्रोधाज्ज्वलज्ज्वलनसंनिजाः ॥ १५८ ॥
अयं वराक एकाकी वज्रे कर्पेटिकोऽनया । आब्रिद्यमानामस्माच्चिरिर्मिकां त्रास्यते कथम् ॥ १५९ ॥
साटोपमिति जह्यन्तोऽनदपं स्वशिबिरेषु ते । गत्वा संवर्मयामासुः सर्वे सर्वात्मनापि हि ॥ १६० ॥

१ गाढतमसि । २ पंक्जे । ३ अति हर्षेण । ४ तिरस्कृतं आत्मानं मन्यते इति । ५ इमामेवैभिकाम् ।

महीपतिः शुभ्रमतिः पद्मे दशरथस्य सः । सन्ननाह महोत्साहः सेनया चतुरंगयाः ॥ १६१ ॥
कुरु प्रिये सारथित्वं यथा मशाम्यमून् द्विपः । इत्यवोचत कैकेयीं तदैकाकी हि राघवः ॥ १६२ ॥
कैकेयी रश्मिमादायाध्यारुरोह महारथम् । घासप्ततावपि कदास्वन्निज्ञा सा हि धीमती ॥ १६३ ॥
धन्वी निषंगी सन्नाही राजा दशरथोऽपि तम् । अध्यास्त रथमेकोऽपि तृणवज्रणयन् परान् ॥ १६४ ॥
हरिवाहणमुख्यानां रथैर्निजरथं रथात् । प्रत्येकं युगपदिव त्वेका कैकेय्ययोजयत् ॥ १६५ ॥
शीघ्रवेधी दशरथोऽप्येकैकमपि तान् रथान् । अखंडयदखंडौजा आखंम्ल इवापरः ॥ १६६ ॥
इत्थं विज्रावयामास सर्वानपि स जूपतीन् । उपयेमे च कैकेयीं जगतीमिव जंगमाम् ॥ १६७ ॥
उवाच च नवोढां तां राजा दशरथो रथी । वरं याचस्व देवि त्वत्सारथ्येनास्मि रंजितः ॥ १६८ ॥
याचिष्ये समये स्वामिन्ध्यासी जूतोऽस्तु मे वरः । इत्यचाषत कैकेयी राजापि पत्यपादि तत् ॥ १६९ ॥
समं श्रियेव कैकेय्या परसैन्यैर्हवाहूतैः । असंख्यातपरीवारो राजा राजगृहं ययौ ॥ १७० ॥
जगाम राजा जनकोऽप्यात्मीयां नगरीमथ । समयज्ञा हि धीमंतो न तिष्ठति यथा तथा ॥ १७१ ॥
राजा दशरथस्तत्र विजित्य मगधेश्वरम् । तत्रैवास्थान्न तु ययावयोध्यां शंक्या तथा ॥ १७२ ॥
तत्रापराजितामुख्यमंतःपुरमिदं पतिः । निजमानाययामास राज्यं सर्वत्र दोष्मताम् ॥ १७३ ॥
राक्षसी रममाणोऽस्थात्पुरे तत्र चिरं नृपः । विशेषतः प्रीतये हि राज्ञां ऋः स्वयमर्जिता ॥ १७४ ॥
अथापराजितान्येद्युर्गजसिंहेन्द्रजास्करान् । स्वमेऽपश्यन्निशाक्षे बलजन्माजिसूचकान् ॥ १७५ ॥

॥ १९६ ॥

॥ १९७ ॥

॥ १९८ ॥

॥ १९९ ॥

॥ २०० ॥

॥ २०१ ॥

॥ २०२ ॥

॥ २०३ ॥

॥ २०४ ॥

॥ २०५ ॥

॥ २०६ ॥

॥ २०७ ॥

॥ २०८ ॥

॥ २०९ ॥

॥ २१० ॥

॥ २११ ॥

॥ २१२ ॥

॥ २१३ ॥

॥ २१४ ॥

॥ २१५ ॥

॥ २१६ ॥

पुरुष
चरित्रं
॥४६॥

१ जनेषु पुंडरीकसमानम् । २ अतिहर्षवन्तः । ३ सहितानि । ४ कुकुमच्छटाः । ५ लक्ष्म्या निवासे कमलसदृशस्य । ६ गह्वी ।

रामजन्मनि ऋषाढो यथाकृत महोत्सवम् । तथा तमधिकं चक्रे हर्षे को नाम वृष्यति ॥ १ए१ ॥
 नाम नारायण इति विदधे तस्य पार्थिवः । स लक्ष्मण इति ख्यातोऽपरनाम्ना च शुव्यञ्जत् ॥ १ए२ ॥
 तौ घावपि पितुः कूर्चकचार्यणशिक्षकम् । विशिष्टं प्रापतुर्वाह्यं क्रमेण क्षीरपायिणौ ॥ १ए३ ॥
 धात्रीचिर्लोह्यमानौ तावपश्यत्परया मुदा । मुहुर्मुहुर्महीपालः स्वदोर्देडाविवापरौ ॥ १ए४ ॥
 संचेरतुः सैदस्यानामंकादंकं महीचुजाम् । तेषामंगेषु वर्पन्तौ तौ स्पर्शेन सुधामिव ॥ १ए५ ॥
 क्रमेण तौ वर्धमानौ नीलपीतांबरौ सदा । विजह्रतुः पादपातैः कंपयन्तौ महीतलम् ॥ १ए६ ॥
 कलयामासतुस्तौ तु क्रमेण सकलाः कलाः । साक्षीकृतकलाचार्यौ पुष्ट्यराशी इवांगिनौ ॥ १ए७ ॥
 लीलामुष्टिप्रहारेण हिमर्केर्परलीलया । दलयामासतुस्तौ च गिरीनपि महौजसौ ॥ १ए८ ॥
 श्रमस्थानेऽपि हि तयोरधिज्यीकृतचापयोः । चक्रे तपनोऽप्युच्चैस्तस्थौ वेधात्रिशंकया ॥ १ए९ ॥
 तृणाय मन्यमानौ तौ दोःस्थान्नापि द्विषां बलम् । कौतुकायेव मेनाते शास्त्रकौशलमात्मनः ॥ २०० ॥
 शस्त्रास्त्रकौशलनोच्चैर्दोःस्थान्ना च तयोर्नृपः । अपि देवासुरादीनां स्वमजय्यममन्यत ॥ २०१ ॥
 अन्यदा धैर्यमालंब्य विक्रमेण कुमारयोः । इक्ष्वाकूणां राजधानीमयोध्यां नृपतिर्ययौ ॥ २०२ ॥
 अत्रात्यय इवादित्यो दुर्दशातिक्रमे चृशम् । द्योतमानः प्रतापेन महीं दशस्थोऽन्वशात् ॥ २०३ ॥
 तत्रापरेद्युः कैकेयी शुचस्वप्नात्रिसूचितम् । असूत जरतं नाम सुतं जरतभूषणम् ॥ २०४ ॥
 शत्रुघ्नमन्निधानेन शत्रुघ्नचुजविक्रमम् । अजीजनत्सुप्रजापि नंदनं कुलनंदनम् ॥ २०५ ॥

१ श्मश्रुकेशाकर्षणे शिक्षकम् । २ सम्यानाम् । ३ चरणघातैः । ४ हिमपात्रस्य लीलया । ५ सूर्यः । ६ मेघनिरासे ।

स्नेहाघ्नरतशत्रुघ्नाववियुक्तौ दिवानिशम् । बद्धदेववासुदेवावन्नातामपरावि ॥ १०६ ॥
रेजे राजा दशरथश्चतुर्निरपि तैः सुतैः । गजदंताकृतिनैरिव मेरुमहीधरः ॥ १०७ ॥
इतश्च जंबूद्वीपेऽस्मिन् क्षेत्रे चात्रैव जारते । दारुग्रामे वसुचूतिरिति नाम्नाञ्चवह्निजः ॥ १०८ ॥
पथ्यां तस्यानुकोशायामतिचूतिरञ्जसुतः । अतिचूलेरपि पत्नी बभूव सरसान्निधा ॥ १०९ ॥
कयाननाम्ना विप्रेण जातरागेण सैकदा । अपजह्मे हृदयेनाशु किं न कुर्यात्स्मरतुरः ॥ ११० ॥
तामन्वेष्टुं महीमादातिचूतिर्जलवृक्षम् । सुतस्तुषार्थेऽनुकोशावसुचूती च चेतुः ॥ १११ ॥
सुतस्तुषे अपश्यन्तौ पर्यटंतावथान्यदा । एकं ददृशतुः साधुं ववंदाते च ऋक्तितः ॥ ११२ ॥
श्रुतधर्मौ च तत्पार्श्वे तौ द्वौ जगृह्णतुर्व्रतम् । गुर्वोदिष्टानुकोशागादार्थिकां कमलश्रियम् ॥ ११३ ॥
तौ विपद्य च सौधर्मे कदम्पे देवौ बभूवतुः । व्रते ह्येकाहमात्रेऽपि न स्वर्गोदन्यतो गतिः ॥ ११४ ॥
वसुचूतिस्ततश्चुत्वात्रैव वैताल्यपर्वते । रथनूपुरनाथोऽञ्जुलान्ना चञ्चर्गतिर्नृपः ॥ ११५ ॥
ततश्चुत्वा अनुकोशापि तस्य विद्याधरप्रजोः । अञ्जुलुष्यवती नाम प्रार्थयिचरिता सती ॥ ११६ ॥
तदा च सापि सरसा कामपि प्रेक्ष्य संयताम् । प्रव्रज्य मृत्वा चेशाने देवी समुदपद्यत ॥ ११७ ॥
सरसाविरहादातोऽतिचूतिश्च विपद्य सः । चिरं त्रांत्वा च संसारं हंसपोतः कदाप्यञ्जत् ॥ ११८ ॥
व्रक्ष्यमाणोऽन्यदा ज्येनेनोपसाधु पपात सः । कंठस्थार्सोर्नमस्कारं तस्य साधुर्ददौ च सः ॥ ११९ ॥
विपन्नः स नमस्कारप्रज्ञावेणातिचूयसा । दशवर्षसहस्रायुः किन्नरोऽसुरोऽञ्जवत् ॥ १२० ॥

१ गजदंताकारपर्वतैः । २ साध्वीम् । ३ कंठस्थप्राणस्य ।

च्युत्वा पुरे विदग्धे स प्रकाशसिंहचूपतेः । सुतोऽचूत्प्रवरावल्यां पत्न्यां कुंरुलमंडितः ॥ १११ ॥
 भोगासक्तः कयानोऽपि चिरं त्रांत्वा त्रवाटवीम् । पुरे चक्रपुरे चक्रध्वजराजपुरोधसः ॥ ११२ ॥
 धूमकेशात्रिधानस्य स्वाहानारुयामजायत । सूनुः सधर्मचारिण्यां नामधेयेन पिंगलः ॥ ११३ ॥

॥ युग्मम् ॥

राज्ञश्चक्रध्वजस्यातिसुंदरीनामया सह । पुत्र्या पपाठैकगुरोरंतिके स तु पिंगलः ॥ ११४ ॥
 काळेन गह्वता जाते त्वनुरागे परस्परम् । तां ब्रूतात् पिंगलो हत्वा विदग्धनगरे ययौ ॥ ११५ ॥
 विद्वानरहितस्तत्र तृणाकाष्ठादिविक्रयात् । आत्मानमजिजीवत्स निर्गुणस्योचितं ह्यदः ॥ ११६ ॥
 तां चातिसुंदर्यौ तत्राज्राह्मीत् कुंडलमंन्तिः । अन्योऽन्यमनुरागश्च तत्कालमभवत्तयोः ॥ ११७ ॥
 अपजह्रे च तां राजपुत्रः कुंडलमंन्तिः । पितुर्भिया दुर्गेदेशे पक्षीं कृत्वा च संस्थितः ॥ ११८ ॥
 विरहाच्चातिसुंदर्यां लुन्मत्त इव पिंगलः । क्ष्मां त्रमन्नेकदाचार्यमार्ग्यगुप्ताख्यमैक्षत ॥ ११९ ॥
 श्रुत्वा धर्मं च तत्पार्श्वे व्रतं जग्राह पिंगलः । परं प्रेमातिसुंदर्यां न मुमोच कदाचन ॥ १२० ॥
 पक्षीस्थितो दशरथश्रुवं कुंरुलमंन्तिः । सर्वदा लुंटयामास सारमेय इव ब्रूतात् ॥ १२१ ॥
 सामंतो बालचंज्राख्यस्ततो दशरथाज्ञया । प्रदाय सौष्टिकं बध्वा तमानैपीत्तदंतिके ॥ १२२ ॥
 काळेन तं दशरथोऽमुचत्कुंडलमंन्तिम् । कोपः शाम्यति महतां दीने ह्रीणे ह्यरावपि ॥ १२३ ॥
 पितुराज्याय स त्राम्यन्महीं कुंरुलमंन्तिः । मुनिचंजान्मुनेर्धर्ममाकर्ण्य श्रावकोऽब्रवत् ॥ १२४ ॥

राज्येष्टुर्वे मृत्वा स मिश्रिद्यायां महापुरि । गर्जे जयकचार्याया विदेहायाः सुतोऽन्नवत् ॥ १३५ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १३६ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १३७ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १३८ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १३९ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १४० ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १४१ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १४२ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १४३ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १४४ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १४५ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १४६ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १४७ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १४८ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १४९ ॥
स सरसापि जवं त्रांत्वा पुरोहितसुतान्नवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रव्रज्य च विपद्य च ॥ १५० ॥

पुरुष
चरित्रं
॥४८॥

पुष्पवतीचंद्रगत्योर्नैकरवचंद्रमाः । स वार्धितुं प्रववृते खेचरीकरत्नालितः ॥ १४९ ॥

१ बालम् । २ शय्यायाम् । ३ पुत्र कुर्वन् ।

इतश्चापहृते पुत्रे विदेहा करुणस्वरा । रुदती पातयामास बंधून् शोकमहाण्वे ॥ १५० ॥
 जनकोऽन्वेषयामास प्रेण्य प्रतिदिशं नरान् । तत्प्रवृत्तिं पुनः क्वापि न प्राप सुचिरादपि ॥ १५१ ॥
 अनेकगुणसस्यानां प्ररोहोऽन्नेति मैथिलः । दुहितुर्युग्मजातायाः सीतेति विदधेऽन्निधाम् ॥ १५२ ॥
 कालेन गह्वता शोकस्तयोर्मदीबन्धून् च । शोको हर्षश्च संसारे नरमायाति याति च ॥ १५३ ॥
 सीता च ववृधे सार्धं रूपलावण्यसंपदा । इंदुलेखेव शनैकैः कलापूर्णं बन्धून् च ॥ १५४ ॥
 क्रमादुद्यौवना पुण्यलावण्यलहरी सरित् । सरित्पतितनूजेव सालक्षि कमलेक्षणा ॥ १५५ ॥
 अनु रूपो वरः कोऽस्या न्रवितेति दिवानिशम् । अचिंतयत्तैज्जनको जनकः पृथिवीपतिः ॥ १५६ ॥
 राज्ञां कुमारान् प्रत्येकं स वीक्ष्य चरचक्षुषा । व्यचारयन्महामार्त्येर्न कोऽपि रुरुचे पुनः ॥ १५७ ॥
 तदार्धबर्वरैरातरंगतमादिपार्थिवैः । दैत्यकटपैरनटपैर्भूजनकस्योपकुटुवे ॥ १५८ ॥
 तेषां रोधाय कैटपांतवार्धिवारामिवाक्षमः । दूतं दशरथाहूत्यै प्राहिणोन्मिथिलेश्वरः ॥ १५९ ॥
 ऐद्ववाको दूतमायातं तमाहूय ससंभ्रमम् । सप्रसादं निर्षाद्याग्रे जगदैवं महामनाः ॥ १६० ॥
 तस्यास्मत्सुहृदो दूरस्थितस्यापि त्वदागमात् । मन्ये सौहार्दमघैतं मर्यादाविव वारिधेः ॥ १६१ ॥
 कच्चिज्राष्ट्रे पुरे गोत्रे सैन्ये स्वांगेऽन्यतोऽपि च । कुशलं मिथिलाचर्तुर्ब्रूयागमनकारणम् ॥ १६२ ॥
 दूतोऽप्यवादीन्मद्भर्तुः सत्स्वप्यासेष्वनेकशः । सुहृद्भृदयमात्मा वा त्वमेवासि महाशुज ॥ १६३ ॥
 जनकस्य सुखैर्दुःखैर्यत्सदा गृह्यासे ततः । विधुरेऽद्य स्मृतस्तेन त्वं यथा कुलदेवता ॥ १६४ ॥

१ सरिता पतिः समुद्रस्तस्य तनूजा लक्ष्मीः । २ तस्मिता । ३ कल्पांतसमुद्रजलानाम् । ४ उपवेक्ष्य ।

वैताल्ल्याद्देर्दक्षिणतः कैलासस्योत्तरेण च । संत्यनार्यो जनपदा चूयांसो जीपणप्रजाः ॥ १६९ ॥
 तेवर्धबर्बरो नाम देशो बर्बरकूटवत् । विद्यते दारुणाचारैर्नैरत्यंतदारुणः ॥ १६६ ॥
 मयूरमावनगरे तस्य देशस्य चूपणे । आतरंगतमो नाम म्देह्वराजोऽस्ति दारुणः ॥ १६७ ॥
 शुक्रमंकनकांबोजप्रचृतीन् विषयानपि । जुंजते तनयास्तस्य नृपीचूय सहस्रशः ॥ १६८ ॥
 इदानीमातरंगसैः परितः परिवारितः । अदृश्यादौहिणीनांश्चैराज्राक्षीजनकक्षितिम् ॥ १६९ ॥
 प्रतिस्थानं च चैत्यानि बज्रंजुस्ते दुराशयाः । तेषां ह्याजन्म संपन्नयोऽप्यजीष्टो धर्मविप्लवः ॥ १७० ॥
 अनारतमञ्जीष्टस्य धर्मस्य जनकस्य च । तत्कुरुष्व परित्राणं प्राणचूतस्तयोरसि ॥ १७१ ॥
 आकाख्यैवं दशरथो यात्राचेरीमवादयत् । संतः सतां परित्राणे विदंबते न जानुचित् ॥ १७२ ॥
 रामोऽथोचे दशरथं म्देह्वोहेदाय चेत्स्वयम् । तातो यास्यति तद्रामः सानुजः किं करिष्यति ॥ १७३ ॥
 पुत्रस्त्रोहाच्च तातेनाक्षमो वा तर्कितोऽस्म्यहम् । आ जरताज्जन्मसिंहं नन्विक्ष्वाकुपु पौरुषम् ॥ १७४ ॥
 प्रसीद विरम म्देह्वानुहेतुं मां समादिश । अचिराच्छेष्यसि स्वामिज्जयवार्तो स्वजन्मनः ॥ १७५ ॥
 इत्थं कथंचिद्राजानमनुज्ञाप्य सहानुजः । सेनापरिवृतो रामो जगाम मिथिलां पुरीम् ॥ १७६ ॥
 चमूरूक्षी पिशार्दूलसिंहानिव महावने । पुरीपरिसरेऽज्राक्षीक्षामो म्देह्वमहाजटान् ॥ १७७ ॥
 राणकंडूददोर्दमा म्देह्वास्ते जितकर्माशिनः । रामं हुतमुपद्रोतुं प्रावर्तत महौजसः ॥ १७८ ॥
 युगपज्जामसैन्यं तैरस्त्रैरंधीकृतं क्षणत् । महावातैरिवोद्भ्रान्तैर्जगदुत्क्षिप्तरेणुभिः ॥ १७९ ॥

१ जितेन जयेन कांक्षते शोभते इति तथा ।

जितमानिषु सैन्येषु परेषु जयमानिषु । मृतमानिनि जनके लोके संहृतमानिनि ॥ १८० ॥

रामो हसितमानी स्वमधिज्यं विदधे धनुः । अवाद्यच्च तन्मौर्वी रणनाटकडिंडिमम् ॥ १८१ ॥

॥ युगमम् ॥

चूचंगमन्यकुर्वाणो गीर्वाण इव चूचगतः । रामस्तान् कोटिशोऽप्यत्त्रैर्विव्याध व्याधवन्मृगान् ॥ १८२ ॥

अयं वराको जनकस्तसैन्यं मशकोपमम् । तत्साहाय्यागतं सैन्यं दैन्यचागादितोऽप्यचूत् ॥ १८३ ॥

अरे कुत इमे बाणदग्दादयंतो नञस्तवम् । पक्षिराजा इवायांतीत्यन्योऽन्यमत्रिजाविणः ॥ १८४ ॥

आतरंगादयो म्बेह्याधिपाः कुपितविस्मिताः । वर्षतोऽस्त्राणि युगपत्प्रतिरामं कुढौकिरे ॥ १८५ ॥

॥ त्रिजिविशेषकम् ॥

दूरपाती दृढाघाती शीघ्रवेधी च राघवः । तान् म्बेह्यान् हेलयात्रांक्षीह्वरजः कुंजरानिव ॥ १८६ ॥

म्बेह्याः प्रणश्य ते जग्मुः काका इव दिशो दिशि । बचूव स्वस्थो जनको जनैर्जानपदैः समम् ॥ १८७ ॥

हृष्टोऽथ स्वसुतां सीतां रामाय जनको ददौ । ध्वं रामागमात्तस्य वरप्राप्तिर्जयोऽप्यचूत् ॥ १८८ ॥

तदा च जानकीरूपं जनादाकर्ण्य नारदः । तत्रागात्कौतुकाद्गुणं कन्यावेक्ष्य विवेश च ॥ १८९ ॥

पिंगकेशं पिंगनेत्रं तुंदिलं त्रिजिह्वं दंरुपाणिं सकौपीनमपीनांगं स्फुरह्निवम् ॥ १९० ॥

जीषणं नारदं प्रेक्ष्य जीता सीता सवेपथुः । हा मातरित्यारतंती गर्जगारांतरेऽविशत् ॥ १९१ ॥

॥ युगमम् ॥

१ आत्मानं जितं मन्यते तेषु । २ शत्रुषु । ३ संहारमानिनि । ४ दूरादापततीति तथा । ५ दृढदुदरम् । ६ कुशंगम् ।

कंठे शिलायां बाह्वौश्च धृत्वा तुमुलकारिजिः । दासिकाधारपादाद्यै ररुधे नारदस्ततः ॥ १९१ ॥
 तेषां कलकलादेयुः शस्त्रिणो राजपूरुषाः । यमदूता इव कुञ्जा हतैनमिति ज्ञापिणः ॥ १९२ ॥
 ह्युजितो नारदस्तेज्यः स्वं विमोच्य कथंचन । यथाबुत्पत्य वैताढ्यं तत्र चैवमचिंतयत् ॥ १९३ ॥
 व्याघ्रीज्य इव गौर्जीवन् दासीज्यो निरगामहम् । दिष्टया प्राप्तोऽस्मि वैताढ्यं बहुविद्याधरेश्वरम् ॥ १९४ ॥
 अस्तीह दक्षिणश्रेणौ चंद्रगत्यात्मजो युवा । जामंडवो नाम दोष्मानाखंभलपराक्रमः ॥ १९५ ॥
 पटे लिखित्वा तत्सीतां दर्शयाम्यस्य येन ताम् । हठादपदहृत्येष कृते प्रतिकरोम्यदः ॥ १९६ ॥
 तथैव नारदः कृत्वा सीतारूपमदर्शयत् । जामंडलकुमारस्यादृष्टपूर्वं जगन्नये ॥ १९७ ॥
 सद्यो जामंडवो ज्यूतेनेवाक्रामि मनोजुवा । क्षेत्रे न जालुचिन्निद्रां विंध्याकृष्ट इव क्षिपः ॥ १९८ ॥
 बुभुजे न हि ज्ञेयानि पेयान्यपि पयौ न सः । अवतस्थे च मौनेन योगीव ध्यानतत्परः ॥ १९९ ॥
 तं तथा विभुरं प्रेक्ष्यावोचच्चंद्रगतिर्नृपः । किमाधिर्बाधते कोऽपि त्वामथ व्याधिरुद्धतः ॥ २०० ॥
 किमाज्ञाखंडनं केनाप्यकारि जवतोऽथवा । अन्यथा ब्रूहि हे वत्स यस्ते दुःखस्य कारणम् ॥ २०१ ॥
 जामंडलकुमारोऽचूङ्ग्रिया वेधाप्यवाङ्मुखः । गुरूणां तादृगाख्यातुं कुलीनाः कथमीशते ॥ २०२ ॥
 ऊर्ध्वयस्या अथ जामंडलस्यार्तिकारणम् । कामनां नारदानीतपटालिखितयोषिति ॥ २०३ ॥
 वेदमन्यानीथ जन्मयाशु नारदं राजपुंगवः । का सा कस्यात्मजेत्यादि पप्रह्य पटयोषितः ॥ २०४ ॥
 आचख्यौ नारदोऽप्येवं विदेहाजनकात्मजा । नामधेयेन सीता सा या मया दर्शिता पटे ॥ २०५ ॥
 यादृशी सास्ति रूपेण लिखितुं तादृशीं पुनः । नाजिह्वोऽहं न चान्यो वा मूर्खो लोकोत्तरैव सा ॥ २०६ ॥

नामरीषु न नागीषु न गंधर्वीषु तादृशम् । सीताया यादृशं रूपं का कथा मानवीषु तु ॥ ३०८ ॥
 यादृशं यथावस्थं विकर्तुं नेश्वराः सुराः । नानुकर्तुं सुरनरा न च कर्तुं प्रजापतिः ॥ ३०९ ॥
 तस्या मधुरता काचिदाकृतौ वचनेऽपि च । कंठे च पाणिपादे च रक्तता काचिदुच्चकैः ॥ ३१० ॥
 अथवा तां यथावस्थां यथा नादेखितुं ह्रमः । नावं तथा वक्तुमपि वचमर्थतः ॥ ३११ ॥
 योग्या चामंडलस्येति विचार्य मनसा मया । यथाप्रज्ञं समालिख्य दर्शितेयं पठे नृप ॥ ३१२ ॥
 न्रविष्यति तवैवैषा पत्नी खिद्यस्व मा ततः । इत्याश्वास्य सुतं राजा व्यसृजन्नारदं मुनिम् ॥ ३१३ ॥
 ततश्च चपलगतिं नाम विद्याधरं नृपः । इत्यादिदेश जनकमपहत्यानय द्रुतम् ॥ ३१४ ॥
 रजन्यां जनकं हत्वानुपलक्षित एव सः । समानीयार्पयामास राज्ञश्चंद्रगतेरथ ॥ ३१५ ॥
 जनकं बंधुवत्स्नेहाज्जन्तूपुरपार्थिवः । समाश्लिष्यासयित्वा च ससौहार्दमदोऽवदत् ॥ ३१६ ॥
 लोकोत्तरगुणा पुत्री तव सीतेति विद्यते । चामंडलश्च मे सूनुरनूनो रूपसंपदा ॥ ३१७ ॥
 द्योर्विधूवरत्नेन संयोगोऽस्तूचितोऽधुना । संबंदादावयोश्चापि मिथो ज्ञवतु सौहृदम् ॥ ३१८ ॥
 इत्यूचे जनको दत्ता रामाय स्वसुता मया । कथमन्यस्य यन्नामि दीयते कन्यकाः सकृत् ॥ ३१९ ॥
 अथ चंद्रगतिः प्रोचे स्नेहवृद्धिकृते मया । आनीय याचितोऽसि त्वं तां ह्रमो हर्तुमप्यहम् ॥ ३२० ॥
 यद्यपि स्वसुता सीता त्वया रामाय कटिपता । तथापि नः पराजित्य रामस्तां परिणेष्यति ॥ ३२१ ॥
 वर्जावर्तार्णवावर्ते धनुषी देवताज्ञया । सदा यद्दसहस्राधिष्ठिते दुःसहतेजसी ॥ ३२२ ॥

पूज्ये ते नः सदा गोत्रदेवतावन्निकेतने । कृते जविष्यतो रामशार्ङ्गिणोस्तद्गृहाण ते ॥ ३३३ ॥
 आप्यामारोपयत्येकमपि दाशरथिः स चेत् । वयं जितास्तदा तेन स उग्रहृतु ते सुताम् ॥ ३३४ ॥
 आप्यामारोपयत्येकमपि दाशरथिः स चेत् । वयं जितास्तदा तेन स उग्रहृतु ते सुताम् ॥ ३३५ ॥
 प्रतिज्ञामित्यनुग्राह्य बलादपि हि मैथिलम् । मिथिलायामनेपीच्च चापे ते च सैनंदनः ॥ ३३६ ॥
 मुमोच जनकं राजौकसि चङ्गरतिर्दृपः । स्वयं तु सपरीवारोऽवात्सीत्पुण्यो बहिर्भुवि ॥ ३३७ ॥
 आचख्यौ जनकस्तच्च वृत्तं निशि तदैव हि । महादेव्या विदेहायाः सद्यो हृदयशह्यदम् ॥ ३३८ ॥
 विदेहापि सुरदैवं रे देवात्यंतनिर्घृण । पुत्रं हत्वा न मे तृप्तः पुत्रीमपि हरिष्यसि ॥ ३३९ ॥
 स्वेच्छयैव वरादानं लोके न हि परेष्ठया । परेष्ठया वरादानं देवादापतितं मम ॥ ३४० ॥
 परेष्ठया प्रतिज्ञातं कोदंशरोपणं यदि । कुर्यान्न रोमोऽन्यः कुर्यात्तदानिष्ठो वरो जवेत् ॥ ३४१ ॥
 अथेत्यं जनकोऽवोचन्मा जैपीरेप राघवः । हृष्टसारो मया देवि लतावत्तस्य तद्भुजः ॥ ३४२ ॥
 विदेहामिति संबोध्य प्रचाते जनकोऽमुचत् । अर्चित्वा चापरत्वे ते मरुपे मंचमंडिते ॥ ३४३ ॥
 सीतास्वयंवरायाथ विद्याधरनरेश्वराः । तत्रैत्य जनकाहूता अधिमंचमुपाविशन् ॥ ३४४ ॥
 ततः सखीपरिवृता दिव्यालंकारधारिणी । नूचारिणीव त्रिदशी तत्रोपेयाय जानकी ॥ ३४५ ॥
 तत्र कृत्वा धनुःपूजां रामं मनसिकृत्य च । अतिष्ठजानकी तत्र जननेत्रधुआसरित् ॥ ३४६ ॥
 नारदोदितसंवादिसीतारूपेक्षणात्तदा । त्रामंभलकुमारस्य भारोऽञ्जुमारकात्मकः ॥ ३४७ ॥
 अथोच्चैः जनकवाःस्थो ज्ञो ज्ञोः सर्वेऽपि खेचराः । महीचराश्च राजानो जनकोऽयं वदत्यदः ॥ ३४८ ॥

१ सपुत्रः । २ रामो न कुर्यादन्यश्च कुर्यादित्यन्वयः । ३ कागदेवः ।

आरोपयति यः कश्चिदनयोश्चापदंडयोः । अप्येकतरमद्यैव स उग्रहतु नः सुताम् ॥ ३३८ ॥
 एकैकशोऽथ दोष्मन्तः खेचरा जूजोऽपि च । उपधन्वं समाजमुस्तदारोपणकाम्यया ॥ ३३९ ॥
 वेष्टिते पन्नगै रौद्रेश्चापे ते तीव्रतेजसी । नाढं बभ्रुवुस्ते स्पृष्टुमप्यादातुं तु का कथा ॥ ३४० ॥
 धनुःस्फुलिंगज्वालाचिर्निर्योतीचिरनेकशः । प्लुष्यमाणा निवृत्त्येयुस्तेऽन्यतोऽधोमुखा ह्रिया ॥ ३४१ ॥
 अथ दाशरथी रामश्चलत्कांचनकुण्डलः । गजेन्द्रलीलागमनश्चापोपांतमुपासरत् ॥ ३४२ ॥
 वीक्ष्यमाणः सोपहासं चंद्रगत्यादिचिर्नृपैः । जनकेन च साशंकं निःशंकं लक्ष्मणाग्रजः ॥ ३४३ ॥
 वज्रमिव वज्रपाणिर्वज्रावर्तं महाधनुः । शांतोरगानढं सद्यः परिपस्पर्श पाणिना ॥ ३४४ ॥

॥ शुभम् ॥

स्थापयित्वाध्वैयःपीठं नमयित्वा च वेत्रवत् । अधिज्यं विदधे धन्वं तन्नामो धन्विनां वरः ॥ ३४५ ॥
 आकर्णितं तदाकृष्य रोदःकुक्षिंजरिध्वनि । धनुरास्फलयामास स्वयशःपटहोपमम् ॥ ३४६ ॥
 स्वयंवरस्रजं रामे स्वयं चिद्वेप मैशिली । चापाच्चोत्तारयामास रामजद्रोऽपि शिंजिनीम् ॥ ३४७ ॥
 लक्ष्मणोऽप्यर्णवावर्तं कार्मुकं रामशासनात् । अधिज्यं विदधे सद्यः प्रेक्षितो विस्मितैर्जनैः ॥ ३४८ ॥
 आस्फालयच्च तन्नादबधरीकृतदिङ्मुखम् । उत्तार्य मौर्वी सौमित्रः पुनः स्थाने मुमोच च ॥ ३४९ ॥
 ददुः सौमित्रये विद्याधराश्च कितविस्मिताः । अष्टादश निजाः कन्याः सुरकन्या द्वाञ्छुताः ॥ ३५० ॥

१ सौर्षः । २ दक्षमानाः । ३ लोहपीठोपरि । ४ अंतरीक्षस्य कुक्षिभरिध्वनिर्यस्य तत्तथा । ५ मौर्वीम् प्रत्यङ्गाम् ।

चंङ्गतिपुष्पवत्योः सञ्जामंडलसीतयोः । समाचख्यौ पूर्वजवास्तेषां पापान्निवृत्तये ॥ ३७८ ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 सीताञ्जामंडलयोश्च जवेऽस्मिन् युग्मजातताम् । जामंडलापहारं च यथावदवदन्मुनिः ॥ ३७९ ॥
 जामंडलकुमारोऽपि तदाकर्ण्य मुनेर्वचः । संजातजातिस्मरणो मूर्धितो न्यपतद्भुवि ॥ ३८० ॥
 जामंरुलो लब्धसंज्ञः कथितं सत्यचूतिना । स्वपूर्वजववृत्तांतं शशंस स्वयमप्यथ ॥ ३८१ ॥
 ययुः परमसंवेगं चंङ्गत्यादयोऽप्यथ । स्वसेति सीतां च नमश्चक्रे जामंरुलः सुधीः ॥ ३८२ ॥
 जातमात्रो योऽपजह्रे सोऽयं मम सहोदरः । इति हृष्टाक्षिपं तस्मै ददौ सीता महासती ॥ ३८३ ॥
 नमश्चकार रामं च दलाटस्पृष्टचूतलः । जामंरुलो विनयवान् सद्यः संजातसौहृदः ॥ ३८४ ॥
 समं विदेह्या देव्या जनकं चूपतिं ततः । तत्रानैषीच्चंङ्गतिः प्रेक्ष्य विद्याधरोत्तमान् ॥ ३८५ ॥
 जातमात्रापहारादिवृत्तांताख्यानपूर्वकम् । जामंडलसुतस्तेऽसाविति तस्मै शशंस सः ॥ ३८६ ॥
 जहर्ष वचसा तेन स्तनितेनेव बर्हिणः । जनको जननी सा च विदेहा सत्यमह्वरत् ॥ ३८७ ॥
 जामंरुलो नमश्चक्रे पितरावुपलक्ष्य तौ । चुंब्यमानो मूर्ध्नि तान्यां स्नाप्यमानोऽश्रुवारिजिः ॥ ३८८ ॥
 अथ चंङ्गती राज्यं न्यस्य जामंडले सुते । जवोद्विग्नः प्रवव्राज सत्यचूतिमुनेः पुरः ॥ ३८९ ॥
 सत्यचूतिं चंङ्गतिं पितैरावनरण्यजम् । सीतारामौ च नत्वागान्निजं जामंडलः पुरम् ॥ ३९० ॥
 सत्यचूतिं महर्षिं तं नत्वा दशरथो नृपः । अपृष्टदात्मनः पूर्वजवानाख्यन्मुनिश्च सः ॥ ३९१ ॥

सेनापुरे त्वं वणिजो जावनस्य महात्मनः । पत्न्यामञ्जुह्रीपिकायामुपास्तिनाम कन्यका ॥ ३ए२ ॥
 साधूनां प्रत्यनीका सा चूत्वा तत्र जवे चिरम् । परिबत्राम कष्टालु तिर्यगादिषु योनिषु ॥ ३ए३ ॥
 तज्जीवस्त्वं जवं त्रांत्वा पुरे चंजपुरे ततः । धनस्याञ्जुसुतः पत्न्यां सुंदर्यां वरुणाग्निधः ॥ ३ए४ ॥
 तदोदारः प्रकृत्या त्वं साधुज्यः श्रद्धयाधिकम् । निरंतरमदा दानं कालधर्ममग्रासदः ॥ ३ए५ ॥
 क्षीपेऽथ धातकीखंडे शुग्ममुत्तरकुरुष्वञ्जुः । मृत्वा चागा देवञ्ज्यं परिच्युत्य ततोऽपि हि ॥ ३ए६ ॥
 विजये पुष्कलावत्यां पुष्कलायां च पुर्यञ्जुः । नंदिघोषनृपपृथ्वीदेव्योस्तुङ्गं नंदिवर्धनः ॥ ३ए७ ॥
 नंदिघोषः सुतं राज्ये न्यस्य त्वां नंदिवर्धनम् । यशोधरमुनेरात्तदीक्षो अवेयके ययौ ॥ ३ए८ ॥
 श्रावकत्वं पालयित्वा त्वं मृत्वा नंदिवर्धनः । त्रिदशो ब्रह्मलोकेऽञ्जुः परिच्युत्य ततोऽपि हि ॥ ३ए९ ॥
 प्रत्यग्विदेहे वैताढ्ये चोत्तरश्रेणिञ्जुषणे । पुरे शशिपुरे रत्नमालिनः खेचरेशितुः ॥ ४०० ॥
 विष्टुह्रतान्निधानायां सधर्मिण्यां महायुजः । सूनुः सूर्यजय इति नाम्ना त्वं तनयोऽञ्जवः ॥ ४०१ ॥

॥ त्रिनिविंशोपकम् ॥

अन्यदा रत्नमाली स दत्तं विद्याधरेश्वरम् । विजेतुं वज्रनयनं पुरं सिंहपुरं ययौ ॥ ४०२ ॥
 स ज्वालयितुमारेजे पुरं सिंहपुरं ततः । सबाढवृजं सस्त्रेण सपद्मपवनं हठात् ॥ ४०३ ॥
 अन्निधानेनोपमन्योः पूर्वजन्मपुरोधसः । जीवो देवः सहस्रारात्तं तदैत्यैवमब्रवीत् ॥ ४०४ ॥
 जो जो महायुजावैवं मा कृथाः पापमुत्कटम् । त्वं चूरिनन्दनो नाम राजाभूः पूर्वजन्मनि ॥ ४०५ ॥

तदा मांसनिवृत्तिं त्वं प्रत्यक्षासीद्विवेकतः । पुरोहितेन तेनोपमन्युनोक्तश्च जग्नवान् ॥ ४०६ ॥
 पुंसां संकदनाम्ना निपातितः । गजश्चाञ्छृहीतश्च ऋरिन्दनञ्छुजा ॥ ४०७ ॥
 पुरोधाः सोऽन्यदा पुंसां संकदनाम्ना निपातितः । गजश्चाञ्छृहीतश्च सुनुर्नोम्ना रिषुदनः ॥ ४०८ ॥
 पुरोधाः सोऽन्यदा पुंसां संकदनाम्ना निपातितः । गंधारायामञ्छूपल्यां सुनुर्नोम्ना रिषुदनः ॥ ४०९ ॥
 हतश्चेन्नो रणे सोऽन्यदा पुंसां संकदनाम्ना निपातितः । गंधारायामञ्छूपल्यां सुनुर्नोम्ना रिषुदनः ॥ ४१० ॥
 सञ्जातजातिस्मरणः प्रव्रज्य च विपद्य च । सोऽहं देवः सदृशारे कल्पे जातोऽस्मि विद्धि माम् ॥ ४११ ॥
 ऋरिन्दनराजोऽञ्छृषिपद्याजगरो वने । दग्धो दावेन सोऽयासीद् द्वितीयां नरकावनिम् ॥ ४१२ ॥
 नरकेऽपि मया गत्वा स प्राक्क्षेत्रेहात्प्रबोधितः । तस्मादुद्धृत्य सोऽञ्छृस्त्वं रत्नमालीह पार्थिवः ॥ ४१३ ॥
 मांसप्रत्याख्यानञ्च गंगं तदानीमिव संप्रति । अन्नतडुःखोदकं तत्पुरदाहं स्म मा कृथाः ॥ ४१४ ॥
 तदाकर्ण्य वचो युष्माज्जलमाली न्यवर्तत । राज्ये न्यधत्त च कुलनन्दनं सूर्यनन्दनम् ॥ ४१५ ॥
 सूर्यजयेन पुत्रेण सहैव व्रतमाददे । तत्कालमेव तिलकसुंदराचार्यसंनिधौ ॥ ४१६ ॥
 प्राप्यञ्चूतां तौ मृत्वा महाद्युक्तेऽमरोत्तमौ । सूर्यजयस्ततश्च्युत्वा कनको जनकानुजः ॥ ४१७ ॥
 प्रच्युत्य रत्नमाली तु जनकोऽयमजायत । अञ्छृक्षुत्वोपमन्युस्तु सत्यञ्छ्रितिरिहाज्रवम् ॥ ४१८ ॥
 नंदिघोषः पिता यस्ते नंदिवर्धनजन्मनि । सोऽहं त्रैवेयकाक्ष्युत्वा सत्यञ्छ्रितिरिहाज्रवम् ॥ ४१९ ॥
 तच्छ्रुत्वा जातसंवेगस्तं वंदित्वानरण्यजः । प्रविब्रजिषुराधौतुं रामे राज्यं गृहं ययौ ॥ ४२० ॥
 अथ राज्ञीः सुतान्मंत्रिमुख्यानाहूय पार्थिवः । आप्रपन्ने यथौचित्यं दत्तालापसुधारसः ॥ ४२१ ॥
 नत्वा वज्रापे जगतोऽहं सर्वविरतिं प्रजो । त्वया सममुपादास्येऽवस्थास्ये त्वां विना न हि ॥ ४२२ ॥

ममान्यथा हि हे कष्टे स्वामिन्नत्यंतदुःसहे । एकं त्वत्पादविरहोऽपरं संसारतर्पणम् ॥ ४३१ ॥
तच्छ्रुत्वा चाथ कैकेयी निश्चितं जान्यतः परम् । न पतिर्न च मे सूनुरिति ध्यात्वाब्रवीद्विदम् ॥ ४३२ ॥
स्वामिन् स्मरसि योऽदत्तस्त्वया मह्यं स्वयं वरः । स्वयंवरोत्सवे तत्र तेन सारथ्यकर्मणा ॥ ४३३ ॥
तं प्रयन्नाधुना मह्यं नाथ सत्यप्रतिश्रव । प्रेक्षरोत्कीर्णरेखेव प्रतिज्ञा हि महात्मनाम् ॥ ४३४ ॥
अथावदद्दशरथः प्रतिपन्नं सराम्यहम् । याचस्व यन्ममाधीनं विना व्रतनिषेधनम् ॥ ४३५ ॥
ततो ययाचे कैकेयी त्वं चेत्प्रव्रजसि स्वयम् । स्वामिन् विधिंजरामेतां जरताय प्रयच्छ तत् ॥ ४३६ ॥
अथैव गृह्यतामेषा मञ्जरित्यन्निधाय ताम् । सलक्ष्मणं समाहूय रामं दशरथोऽवदत् ॥ ४३७ ॥
अस्याः सारथ्यतुष्टेन दत्तः पूर्वं मया वरः । सोऽयं जरतराज्येन कैकेय्या याचितोऽधुना ॥ ४३८ ॥
रामोऽपि हृद्योऽन्नाषिष्ट मात्रेदं साधु याचितम् । यन्मञ्जरात्रे जरताय राज्यदानं महौजसे ॥ ४३९ ॥
आपप्रच्छे प्रसादान्मामिदं तातस्तथाप्यदः । कुनोति मामविनयसूचनाकारणं जने ॥ ४४० ॥
अप्येकबन्दिने राज्यं तुष्टस्तातो ददात्वदः । निषेधेऽनुमतौ वा मे न स्वाम्यं पत्तिमानिनः ॥ ४४१ ॥
जरतोऽप्यहमेवास्मि निर्विशेषाबुजौ तव । अतोऽञ्जिषिच्यतां राज्ये जरतः परया मुदा ॥ ४४२ ॥
इति रामवचः श्रुत्वा चूपतिः प्रीतिविस्मितः । आदिहन्मन्त्रिणो यावद्जरतस्तावदब्रवीत् ॥ ४४३ ॥
स्वामिन् सह व्रतादानमादावप्यर्थितं मया । तात तन्नान्यथा कर्तुं कस्यापि वचसार्हसि ॥ ४४४ ॥
राजाप्युवाच मा वत्स मत्प्रतिज्ञां मुधा कुरु । वरो मया हि त्वन्मातुर्दत्तो न्यासीकृतश्चिरम् ॥ ४४५ ॥

१ हे सत्यप्रतिज्ञ । २ प्रस्तरः पाषाणः । ३ पृथ्वीम् । ४ अविनयसूचनस्य कारणम् । ५ पत्तिसदृशस्य मम नाधिपत्यम् ।

सोऽद्य ते राज्यदानेन कैकेय्या याचितोऽनघ । आज्ञां मम च मातुश्च नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥ ४३६ ॥
 रामो जरतमित्यूचे न ते गर्वोऽस्ति यद्यपि । तथापि सत्यापयितुं तातं त्वं राज्यमुद्वह ॥ ४३७ ॥
 अथाश्रुन्नरितदृष्टिर्जरतो गजदाक्षरम् । पतित्वा पादयो राममित्युवाच कृतांजलिः ॥ ४३८ ॥
 तातपादार्यपादानां महेष्ठानामदः खलु । उचितं ददतां राज्यमाददानस्य मे न तु ॥ ४३९ ॥
 तातस्य सूनुः किं नाहं किं वा नार्यस्य चानुजः । सत्यं नादास्यते तस्माद्वनवासाय याम्यहम् ॥ ४४० ॥
 रामो राजानमित्यूचे जरतो मयि सत्यसौ । राज्यं नादास्यते तस्माद्वनवासाय याम्यहम् ॥ ४४१ ॥
 इत्यनुज्ञाप्य राजानं रामो नत्वा च नृक्षितः । जरते च रुदत्युच्चैर्निर्ययौ चापतूणवान् ॥ ४४२ ॥
 वनवासाय गच्छंतं दृष्ट्वा दशरथः सुतम् । ज्यूयो ययौ मूर्खोऽभितुच्छां स्नेहकातरः ॥ ४४३ ॥
 अथापराजितां देवीं नत्वा रामोऽज्यधादिति । मातर्यथाहं तनयो जरतोऽपि तथैव ते ॥ ४४४ ॥
 स्वां सत्यापयितुं संधां तस्मै राज्यमदात्पिता । मयि सत्येप नादत्ते तंजतव्यं मया वने ॥ ४४५ ॥
 तदृशा जरतं पश्येः सविशेषप्रसादया । कदाचिदपि मा जूस्त्वं मय्ययोगेन कातरा ॥ ४४६ ॥
 तामाकर्ण्य गिरं देवी पपात शुवि मूर्निता । चेटीचिश्चंदनांजोभिः सिकोत्तस्थानुवाच च ॥ ४४७ ॥
 आः केन जीवितास्म्येषा मूर्खो हि सुखमृत्यवे । सहिष्ये रामविरहदुःखं जीवंत्यहं कथम् ॥ ४४८ ॥
 वनं ब्रजिष्यति सुतः पतिश्च प्रब्रजिष्यति । श्रुत्वायेतन्न यदीर्णां कौशेह्ये वज्रमम्यसि ॥ ४४९ ॥
 रामो जगाद ज्यूयोऽपि मातः पत्न्यसि मरिणुः । ततः किमिदमारब्धं कातरस्त्रीजनोचितम् ॥ ४५० ॥

१ तस्मात्कारणात् । २ कौशलेत्यपराजिताया अपरं नाम ।

वनान्यटितुमेकाकी याति केसरिणीसुतः । स्वस्था तु केसरिण्यास्ते न ताम्यति मनागपि ॥ ४९१ ॥
 तातस्य झणमस्त्युच्चैः प्रतिपन्नवरो ह्ययम् । अत्र स्थिते च मय्यंब तस्यानृण्यं ज्ञेवत्कथम् ॥ ४९२ ॥
 इत्यादियुक्त्वचनैर्बोधयित्वापराजिताम् । तां नत्वान्याश्च जननीनिर्ययौ लक्ष्मणाग्रजः ॥ ४९३ ॥
 दूराद्विश्रथं नत्वा सीतोपेत्यापराजिताम् । नत्वा चायाचतादेशं रामानुगमनं प्रति ॥ ४९४ ॥
 ऊचेऽपराजिता देवी क्रोममारोप्य जानकीम् । बालामिव स्नापयंती कवोर्णैर्नयनोदकैः ॥ ४९५ ॥
 वत्से वत्सो रामञ्जो विनयी पित्रनुज्ञया । वनं प्रयाति तस्यैतद्वृत्तिर्हस्य न दुष्करम् ॥ ४९६ ॥
 देवीवै लालितासि त्वमाजन्मोत्तमवाहनैः । सहिष्यसे कथं वत्से पादचक्रमणव्यथाम् ॥ ४९७ ॥
 तवांगं सौकुमार्येण कमलोदरसोदरम् । क्लिष्टं तापादिना कुर्यात्क्लेशं दाशैरश्रेरपि ॥ ४९८ ॥
 स्वर्चतुरनुयानेनानिष्टकष्टागमेन च । न निषेधं न चानुज्ञां यांत्यास्ते कर्तुमुत्सहे ॥ ४९९ ॥
 सीताप्युवाच निःशोका नमस्कृत्यापराजिताम् । दधती प्रातरुफुल्लसरोरुहमिवाननम् ॥ ४६० ॥
 अधित्वदस्तु मे ऋक्तिर्नित्यं द्वेमंकरा पथि । एषाहमनुयास्यामि रामं विद्युदिवांबुदम् ॥ ४६१ ॥
 इत्युक्त्वा तां पुनर्नत्वा निर्ययौ जनकात्मजा । आत्मानमात्मारामेव ध्यायंती लक्ष्मणाग्रजम् ॥ ४६२ ॥
 अहो अत्यंतमनया पतिचक्रत्याद्य जानकी । आद्योदाहरणं जज्ञे पतिदेवतयोषिताम् ॥ ४६३ ॥
 कष्टादन्नीता सीतेयं सतीजैनमतक्षिका । अहो शीलेन महता पुनाति स्वं कुलव्रयम् ॥ ४६४ ॥

१ सिंहीपुत्रः । २ अकम् । ३ पट्टराज्ञीव । ४ रामस्यापि क्लेशं कुर्यात्तापादिना क्लिष्ट तवागम् कर्तुं । ५ त्वयीत्यधित्वत् । ६ पतिरेव
 दैवतं यासा तासां नारीणाम् । ७ सतीसमूहे प्रशस्या ।

॥ त्रिविधेष्वपि ॥

निष्ठा । पौरी निः कथमप्यैहि सता यता वन प्राप्ता ॥ निजिविशेषकम् ॥

॥ ३३३ ॥ ३३३ ॥

॥ ३३४ ॥

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

अथ कथम् ॥ ५६ ॥

॥ ३५० ॥

रामाय निजकृधः ॥ प

अविष्कृत ॥ ४३ ॥

मपादान् पदातिवत् ॥ ४

विवमवोचत् ॥ ५७३ ॥

आत्वं ददमणः द्रुमः ॥

॥ RRR ॥ श्री गणेशाय नमः ॥

यद्गुणः ॥ ५७ ॥

विश्व वल्लभ

प्रणतुमपर॥ जलान् ॥ प्रपु

नुगमनात्सुकः ॥ पञ्च

प्रस्थितोऽसि वनाय च

1

॥

11311

उद्श्रुतं वा १८ । ३ कुलाधमात् ।

१ दीप्तः क्रोधान्नयस्य सः । ५ नमः ।

त्वमेकोऽत्रावतिष्ठस्व मा प्रतिष्ठस्व लक्ष्मण । ममाश्वासकृते रामविरहार्दितचेतसः ॥ ४७९ ॥
 प्रत्यूचे लक्ष्मणोऽप्येवं माता रामस्य नन्वसि । मातः कृतमधैर्येणादेण सामान्ययोपिताम् ॥ ४८० ॥
 दूरे गृह्णति मे बंधुरनुयास्यामि तं द्रुतम् । तद्विघ्नं मा कृथा देवि रामनिघ्नः सदाप्यहम् ॥ ४८१ ॥
 तामित्युक्त्वा च नत्वा च सौमित्रिरथ सत्वरम् । अनुधाव्यागमत् सीतारामौ कार्मुकतूणञ्चतु ॥ ४८२ ॥
 त्रयोऽपि निर्ययुः पुर्यां विकस्वरमुखांबुजाः । विलासोपवनयेव वनवासाय सोद्यमाः ॥ ४८३ ॥
 प्राणैरिव विनिर्यद्भिर्मेधिनीरामलक्ष्मणैः । कष्टां नराश्च नार्यश्च नगर्यो लेजिरे दशाम् ॥ ४८४ ॥
 वेगात्तानन्वधावन्तानुरोगेण गरीयसा । नागराः क्रूरकैकेयीविध्योरारोशदायिनः ॥ ४८५ ॥
 बाष्पायमाणो राजापि सांतःपुरपरिहृदः । द्रुतमन्वसरजाममाकृष्टः स्नेहरज्जुजिः ॥ ४८६ ॥
 द्रुतं राक्षि जने चापि रामञ्चद्रानुगामिनी । नगर्ययोध्या समञ्जुषेव समंततः ॥ ४८७ ॥
 अथावस्थाय काकुत्स्थः पितरं जननीरपि । न्यवर्तयत्कथमपि गिरा विनयसारया ॥ ४८८ ॥
 तथा यथोचितालापैः पौरानपि विसृज्य सः । सीतासौमित्रिसहितस्त्वस्तिवस्तिं ययौ ॥ ४८९ ॥
 आमे आमे ग्रामवृक्षैर्महेज्यैश्च पुरे पुरे । प्रार्थ्यमानोऽप्यवस्थातुं काकुत्स्थो न ह्यवास्थित ॥ ४९० ॥
 इतश्च भरतो राज्यं नाददे किं तु प्रत्युत । कैकेयीं स्वं च जुक्रोश स्वत्रातुविरहासहः ॥ ४९१ ॥
 परित्रज्योत्सुको राजा सामंतान् सचिवानपि । प्राहिणोज्ञाममानेतुं राज्याय सहलक्ष्मणम् ॥ ४९२ ॥

१ रामाधीनः । २ क्रूरायाः कैकेय्या विधेरदृष्टस्य च । ३ उद्वसा निर्जना 'उजड' इति भाषायां अनुकरणे । ४ रामः ।

पंश्चिमायायिनं रामं प्रापुस्त्वरितमेव ते । निवृत्त्यै चान्यधुर्नक्त्या राजाङ्गाख्यानपूर्वकम् ॥ ४९३ ॥
तैर्दीनैः प्रार्थ्यमानोऽपि न न्यवर्तत राघवः । महतां हि प्रतिज्ञा तु न चलत्यङ्घ्रिपादवत् ॥ ४९४ ॥
विसृज्यमाना अपि ते राघवेण मुहुर्मुहुः । सहैव चेलुः सर्वेऽपि कृताशास्तन्निवर्तने ॥ ४९५ ॥
अथोत्रश्वापदपदं निर्मानुष्यां घनद्रुमाम् । पारिथोत्राटवीं प्रापुर्जनकीरामलक्ष्मणाः ॥ ४९६ ॥
अग्निधानेन गंजीरां गंजीरावर्तजीषणाम् । पृथुप्रवाहां पथि ते समीक्षांचक्रिरे नदीम् ॥ ४९७ ॥
तत्र स्थित्वावदद्रामः सामंतादीनिदं वचः । इतः स्थानान्निवर्तध्वमध्वा कष्टो ह्यतः परम् ॥ ४९८ ॥
अस्माकं कुशलोदतं गत्वा तातस्य शंसत । ऊपाध्वं जरतं मघत्तातवघाप्यतः परम् ॥ ४९९ ॥
धिगस्मान्नामपादानामयोग्यानिति चूरिशः । ते रुदन्तो न्यवर्तन्त वौष्पांज्रः स्तिमितांशुकाः ॥ ५०० ॥
उत्ततार ततो रामो दुस्तरां तां तरंगिणीम् । ससीतालक्ष्मणः सौम्यैः प्रेक्षितस्तैस्तटस्थितैः ॥ ५०१ ॥
रामेऽथ दृक्पथातीते सामंताद्याः कथंचन । अयोध्यानगरीमीयुस्तज्ज्ञे व्याचचक्षिरे ॥ ५०२ ॥
राजाधुवाच जरतं नायातौ रामलक्ष्मणौ । राज्यं गृहाण मम तद्दीक्षाविघ्नाय मा स्म जूः ॥ ५०३ ॥
जरतोऽप्यवदज्ज्यं नादास्येऽहं कथंचन । आनेष्ये तु स्वयं गत्वा प्रसाद्य निजमग्रजम् ॥ ५०४ ॥
आगात्तदा च कैकेयी राजानमिति चाब्रवीत् । जरताय त्वया राज्यं दत्तं सत्यप्रतिश्रव ॥ ५०५ ॥
परमेष न गृह्णाति राज्यं ते विनयी सुतः । अन्यासां चास्य मादृणां मददुःखं ममापि च ॥ ५०६ ॥

१ पश्चिमाया गामिनम् । २ निवर्तनाय । ३ पर्वतप्रत्यंतवत् । ४ बद्धाशाः । ५ पारियात्रनामा कुलाचलस्तस्याटवीं केचित्
सौराष्ट्रदेशेषु प्रसिद्धं 'बरडा' इत्याख्यंगिरं पारियात्रं वदन्ति । ६ सेवध्वम् । ७ बाष्पजलेनार्द्रवस्त्राणि येषां ते । ८ अश्रुसहितैः ।

अविमृष्य विधायिण्या पापीयस्या मया कृतम् । सति त्वयि सपुत्रेऽपि दृढा राज्यमराजकम् ॥ १०७ ॥
 कौशह्यायाः सुमित्रायाः सुप्रजायाश्च दुःश्रवम् । रुदितं मम शृण्वंत्या हृदयं ज्वति विधा ॥ १०८ ॥
 जरतेन समं गत्वा तौ वत्सौ रामलक्ष्मणौ । अनुनीय समानेव्याम्यनुजानीहि नाथ माम् ॥ १०९ ॥
 अथादिष्टा प्रहृष्टेन राज्ञा दशरथेन सा । ययौ सत्तरतामात्या प्रति रामं कृतत्वरं ॥ ११० ॥
 कैकेयीजरतौ षड्भिः प्रापुस्तद्वनं दिनैः । अपश्यतां दुमूले च जानकीरामलक्ष्मणान् ॥ १११ ॥
 रथादुत्तीर्य कैकेयी वत्स वत्सेति जाषिणी । प्रणमन्तं रामजङ्गं चुचुबोपरि मूर्धनि ॥ ११२ ॥
 पादान्धयोः प्रणमन्तौ वैदेहीलक्ष्मणवपि । आक्रम्योपरि बाहुभ्यां तारतारं रुरोद सा ॥ ११३ ॥
 जरतोऽपि नमश्चक्रे रामपादाबुदश्रुहक् । प्रत्यपद्यत मूर्ध्ना च मूर्ध्नेखेदमहाविषः ॥ ११४ ॥
 बोधितो रामचञ्ज्रेण विनयी जरतोऽवदत् । अजक्तमिव मां त्यक्त्वा कथमत्र त्वमागमः ॥ ११५ ॥
 राक्ष्यार्थी जरत इति मातृदोषेण योऽजवत् । ममापवादो हर तमात्मना सह मां नयन् ॥ ११६ ॥
 निवृत्य यक्षयोध्यायां गत्वा राज्यश्रियं श्रय । कौलीनशह्यं मे ज्ञातरेवमप्यपयास्यति ॥ ११७ ॥
 जगन्मित्रं हि सौमित्रिस्तवामात्यो जविष्यति । अयं जनः प्रतीहारः शत्रुघ्नस्त्वातपत्रच्युत् ॥ ११८ ॥
 एवं बुवाणे जरते कैकेय्यप्यब्रवीदिदम् । कुरु ज्ञातृवचो वत्स सदासि मातृवत्सलः ॥ ११९ ॥
 अत्र न त्वत्पितुर्दोषो न दोषो जरतस्य च । कैकेय्या एव दोषोऽयं सुलजः स्त्रीस्वजावतः ॥ १२० ॥
 कौलव्यैवर्जा ये केऽपि दोषाः स्त्रीणां पृथक् पृथक् । ते सर्वे कृतसंस्थाना मयि दोषखनाविव ॥ १२१ ॥

१ मूर्ध्ने न्यासीभवत् खेद एव महाविषं यस्य सः । २ कुलनाशक शल्यम् । ३ कुलटायाः कर्म कौलव्य तद्गर्जाः ।

पत्युः सुतानां तन्मातृजनस्य च मया कृतम् । इदं दुःखकारं कर्म तत्सहस्रं सुतोऽसि यत् ॥ ५२१ ॥
इत्यादि सांशु जह्यपतीं तामूचे लक्ष्मणाग्रजः । तातस्य सनुर्भूत्वाहं प्रतिज्ञातं त्यजामि किम् ॥ ५२३ ॥
तातेन दत्तमेतस्मै राज्यं ह्यनुमतं मया । अस्त्वन्यथा कथंकारं वाग्द्वयोर्जीवतोऽपि ॥ ५२४ ॥
तदस्तु जरतो राजा द्वयोरपि निदेशतः । अस्यास्म्यहमनुब्रूय्यो मम तात इवाविके ॥ ५२५ ॥
इत्युक्त्वोत्थाय काकुत्स्थः सीतानीतजलैः स्वयम् । राज्येऽभ्यर्षिचक्ररतं सर्वसामंतसाद्विकम् ॥ ५२६ ॥
रामः प्रणम्य कैकेयीं संज्वाभ्य जरतं तथा । विससर्ज प्रतस्थे च कैकुत्सं दक्षिणां प्रति ॥ ५२७ ॥
ययावयोर्ध्यां जरतस्तत्र चाखंरुशासनः । उरीचक्रे राज्यचारं पितुर्त्रातुश्च शासनात् ॥ ५२८ ॥
महामुनेः सत्यभूतेः पार्श्वे दशरथोऽप्यथ । जूयसा परिवारेण समं दीक्षामुपाददे ॥ ५२९ ॥
ख त्रातृवनवासेन जरतः शदियतो हृदि । अहत्पूजोद्यतोऽरुद्राज्यं यामिकवत्सुधीः ॥ ५३० ॥
सौमित्रिमैथिलसुतासहितोऽथ रामो गह्वन्नतीत्य गिरिमध्वनि चित्रकूटम् ।
आसादयत्कतिपयैर्दिवसैरवंतिदैशकदेशमवनिस्थितदेवदेश्यः ॥ ५३१ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपट्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि रामलक्ष्मणोत्पत्तिपरिणयनवनवासगमनो
नाम चतुर्थः सर्गः समाप्तः ॥

॥ अथ पंचमः सर्गः ॥

रामोऽथ विश्रमयितुं श्रान्तामध्वनिं जानकीम् । वटस्य मूले न्यषदद्गुह्यकानामिवेश्वरः ॥ १ ॥
तं देशं सर्वतो वीक्ष्य रामः सौमित्रिमन्यधात् । देशः कस्यापि ज्रीत्यायमधुनैवोर्ध्वोऽन्नवत् ॥ २ ॥
अशुष्ककुड्यानुद्यानानीह्नुवाटाश्च सेहवः । सान्नानि च खलान्याहुर्नूतनोऽनघसतामिह ॥ ३ ॥
तदा च रामः पप्रह्य गह्वरं जनमेककम् । किमुच्चचाल देशोऽयं क्व षासि चक्षितोऽनघ ॥ ४ ॥
सोऽप्यूचेऽवन्तिदेशोऽस्मि पुर्यवंत्यां नरेश्वरः । अस्ति सिंदोदरो नाम सिंहवद्दुःसहो द्विषाम् ॥ ५ ॥
तस्य च प्रैतिवज्रोऽस्ति विषयेऽस्मिन्महामतिः । सामंतो वज्रकर्णख्यो दशांगपुरनायकः ॥ ६ ॥
स पैपश्यो गतोऽन्येद्युर्वनमध्ये महामुनिम् । कायोत्सर्गस्थमैक्षिष्ट नामतः प्रीतिवर्धनम् ॥ ७ ॥
किं तिष्ठसि द्रुम इवारण्येऽमुत्रेति तेन तु । अनुयुक्तो मुनिरात्महितार्थमिति सोऽवदत् ॥ ८ ॥
अर्योऽप्यूचे वज्रकर्णः खाद्यपेयादिवर्जिते । अत्र संपद्यतेऽरण्ये किं नामात्महितं तव ॥ ९ ॥
तं च योग्यं मुनिज्ञात्वा धर्ममात्महितं जगौ । श्रावकत्वं सोऽपि सद्यः प्रपेदे तत्पुरः सुधीः ॥ १० ॥
विना च देवमर्हन्तं विना साधूंश्च नापरम् । नस्यामीति तदग्रे स जग्राहान्निग्रहं हृढम् ॥ ११ ॥
ततश्च तं स वंदित्वागादशांगपुरं पुरम् । पालयन् श्रावकत्वं च चिंतयामासिवानिदम् ॥ १२ ॥

१ निर्जनः । २ अधीनः । ३ मृगयायाम् ।

नमस्कार्यो मया नान्य इति तावदग्निग्रहः । सिंहोदरश्च मे वैरी जविष्यत्यनमस्कृतः ॥ १३ ॥
 एवं विमृश्योत्प्रतिजः स्वांगुलीये मणीमयीम् । मुनिसुव्रतनाथस्य प्रतिमां संन्यवीविशत् ॥ १४ ॥
 तद्विंबं स्वांगुलीयस्थं नमन् वंचयते स्म सः । सिंहोदरं नरपतिं भयोपायो बलीयसि ॥ १५ ॥
 तद्विंबं स्वांगुलीयस्थं नमन् वंचयते स्म सः । सिंहोदरं नरपतिं भयोपायो बलीयसि च ॥ १६ ॥
 तं वज्रकर्णवृत्तांतं सिंहोदरमहीपतेः । आचवच्छे खलः कोऽपि खलाः सर्वेकषाः खलु ॥ १७ ॥
 सद्यः सिंहोदरोऽकुप्यन्महाहिरिव निःश्वसन् । वज्रकर्णेन पृष्टः सन्नाचख्यौ स पुमानिति ॥ १८ ॥
 तस्य कोपो मयि कथं त्वया ज्ञात इति स्फुटम् । वज्रकर्णेन पृष्टः सन्नाचख्यौ स पुमानिति ॥ १९ ॥
 पुरे कुंदपुरे श्राद्धः समुद्रसंगमो वणिक् । यमुना नाम तत्पत्नी विद्युदंगोस्मि तत्सुतः ॥ २० ॥
 क्रमाच्च यौवनं प्राप्तो जांफमादाय चागमम् । उज्जयिन्यामहं पुर्यो क्रयविक्रयहेतवे ॥ २१ ॥
 तत्र कामलतां नाम्ना पश्यं वेद्यां मृगीदृशम् । सद्यश्च कामबाणानामञ्ज्वमहमास्पदम् ॥ २२ ॥
 निशामेकां वसामीति तया कृतसमागमः । दृढं रागेण बद्धोऽहं मृगो वैगुरया यथा ॥ २३ ॥
 आजन्म कष्टेन धनं यन्मत्पित्रार्जितं बहु । तदशेनै मया तत्तु षड्भिर्मासैर्विनाशितम् ॥ २४ ॥
 सिंहोदरमहिष्याः श्रीधराया ये हि कुंरुले । तादृशे देहि मद्यं त्वमित्यूचे सान्यदा तु माम् ॥ २५ ॥
 न मेऽर्थः कश्चिदप्यस्ति ते एवापहराम्यहम् । इति रात्रौ साहसिकः खोत्रेणागां नृपौकसि ॥ २६ ॥
 सिंहोदरं श्रीधरेति पृष्ठंती शुश्रुवे मया । नाथोऽस्मि ज्वेदानीं निजं न लज्जसे कथम् ॥ २७ ॥

१ उत्पन्ना प्रतिभा बुद्धिर्यस्य सः । २ माया कपटमेवोपायः । ३ सर्वं कथति नाशयतीति सर्वकषाश्छुरिकातुल्या इत्यर्थः ।
 ४ पाशेन । ५ वेद्यावशेन ।

सिंहोदरोऽवदद्देवि तावन्निजा कुतो मम । प्रणामविमुखो यावद्वज्रकर्णो न मार्यते ॥ ३७ ॥
 अमुं प्रातर्हनिष्यामि ससुहृत्पुत्रबांधवम् । यात्वियं रजनी तावद्विनिद्रस्यापि मे प्रिये ॥ ३८ ॥
 तदाकर्ण्य तवाख्यातुं त्यक्तकुंलचौरिकः । त्वां सार्धमिक्वात्सल्यादिह त्वरितमागमम् ॥ ३९ ॥
 वज्रकर्णस्तदाकर्ण्य पुरीं तृणकणाधिकाम् । सद्यो व्यधत्तापदयच्च परचक्ररजोऽम्बरे ॥ ३० ॥
 क्षणाच्चावेक्ष्यत सिंहोदरेण प्रबलैर्बलैः । तद्दशांगपुरं विष्वक् चंदनद्रुशिवाहिजिः ॥ ३१ ॥
 सिंहोदरोऽथ द्रुतेन वज्रकर्णमदोऽवदत् । प्रणाममायया मायिन् वंचितोऽस्मि त्वया चिरम् ॥ ३२ ॥
 विना तेनांगुलीयेन मामागत्य नमस्कुरु । अन्यथा सकुटुंबस्त्वं यमवेदमाद्य यास्यसि ॥ ३३ ॥
 प्रत्यूचे वज्रकर्णोऽपि मम ह्ययमग्निग्रहः । विनाहृतं विना साधुं प्रणमाम्यपरं न हि ॥ ३४ ॥
 न पौरुषाग्निमानोत्र किं तु धर्माग्निमानिता । नमस्कारं विना सर्वं ममादत्स्व यथारुचि ॥ ३५ ॥
 धर्मद्वारं देहि मह्यं यथा धर्माय कुत्रचित् । अहमन्यत्र गह्नामि धर्म एवास्तु मे धनम् ॥ ३६ ॥
 इत्युक्ते वज्रकर्णेन न हि तत्प्रत्ययादि सः । जातु धर्ममधर्मं वा गणयंति न मानिनः ॥ ३७ ॥
 पुरं सवज्रकर्णं तद्ब्रुध्वा सिंहोदरो बहिः । स्थितोऽस्ति मुष्णन् देशश्च तद्भयादयमुष्णसः ॥ ३८ ॥
 अहं च सकुटुंबोऽपि नष्टोऽस्मिन् राजविग्रहे । दग्धान्यत्राद्य सौधानि जीर्णा सा च कुटी मम ॥ ३९ ॥
 शून्येन्य इन्यवेदमभ्यो वेदमोपकरणान्यहम् । आनेतुं क्रूरोहिण्या प्रेषितो यामि तन्मुखः ॥ ४० ॥
 तस्या दुर्वचसोऽप्येतत्फलं शुभ्रमभ्रन्मम । यन्मया देवैकदृष्टं दृष्टो दैववशादसि ॥ ४१ ॥

एवमुक्तवत्तस्य दरिद्रस्य रघूदहः । रत्नस्वर्णमयं सूत्रमदत्त करुणानिधिः ॥ ४३ ॥
तं विसृज्य ततो रामो दशांगपुरमीशिवान् । चंद्रप्रभं बहिःश्रैत्ये नत्वा तत्राप्यवास्थित ॥ ४४ ॥
रामादेशेन सौमित्रिस्तत्प्रविश्य द्वाणात् पुरम् । वज्रकर्णोत्तिकेऽगृह्णददक्ष्याणां ह्यसौ स्थितिः ॥ ४५ ॥
वज्रकर्णः सदाकारं ज्ञात्वा तं नरमुत्तमम् । ऊचे महाभाग नव जोजनानिश्चयाण् मम ॥ ४६ ॥
रामानुजोऽप्यञ्जिदधे सकलत्रो मम प्रभुः । स्थितोऽस्ति बहिरुद्याने तमादौ जोजयाम्यहम् ॥ ४७ ॥
ततः सौमित्रिणा सार्धं वज्रकर्णो महीपतिः । श्रुतिष्ठव्यंजनं चोज्यमुपराममनाययत् ॥ ४८ ॥
श्रुक्तोत्तेर चानुशिष्य रामेण प्रेषितो ययौ । लक्ष्मणोऽवन्तिनृपतिं जगादेति च सौष्ठवी ॥ ४९ ॥
राजा दाशरथिर्दासीकृताशेषमहीपतिः । विरोधं वज्रकर्णेन नरतस्ते निषेधति ॥ ५० ॥
सिंहोदरोऽपि प्रत्यूचे भृत्यानां नरतोऽपि हि । नक्तानामेव कुरुते प्रसादं नान्यथा पुनः ॥ ५१ ॥
अयं पुनर्वज्रकर्णो मत्सामंतो दुराशयः । न मां नमति तेनास्य प्रसीदामि कथं वद ॥ ५२ ॥
नृयोऽपि लक्ष्मणोऽवोचन्नासावविनयी त्वयि । अस्याप्रणामसंधा हि जज्ञे धर्मानुरोधतः ॥ ५३ ॥
मा कुरुयो वज्रकर्णोऽयं मान्यं नरतशासनम् । आसमुद्रांतमेदिन्या नरतः शासिता यतः ॥ ५४ ॥
ऋक्षः सिंहोदरः स्माह को नाम नरतो नृपः । यो वज्रकर्णगृह्यः सन् वातुलो मां वदत्यदः ॥ ५५ ॥
कोपारुणाहः सौमित्रिः स्फुरदोष्ठदलोऽवदत् । रे न जानासि नरतं ज्ञापयाम्येष मंछु तम् ॥ ५६ ॥
उत्तिष्ठस्व युधे सर्वात्मना संवर्मितो नव । न नवस्येष गोधेव मञ्जुजाशनिताम्रितः ॥ ५७ ॥

१ बहुतराणि शाकानि यस्मिंस्तत् । २ प्रापयत् । ३ सौष्ठवं मद्रत्वमस्यास्तीति । ४ प्रणामकरणे प्रतिज्ञा । ५ वज्रकर्णस्य पक्षपाती

सिंहोदरः ससैन्योऽथ सौमित्रिं हंतुमुद्यतः । बालः परिस्पृष्टुमिव जस्मल्लभं हुताशनम् ॥ १७ ॥
 लक्ष्मणोऽपि गर्जानं जुजेनोन्मूल्य नालवत् । विधिपस्ताडयामासोर्दस्तदंड इवांतकः ॥ १८ ॥
 अथ सौमित्रिरुत्पत्य सिंहोदरमिच्छस्थितम् । तद्वाससा पशुमिवाबधत् कंठे महाशुजः ॥ १९ ॥
 आश्चर्यं पश्यतां तत्र दशांगपुरवासिनाम् । तं निन्द्ये गामिवाकृष्य लक्ष्मणो रामसंनिधौ ॥ २० ॥
 दृष्ट्वा सिंहोदरो रामं नत्वा चेदमन्नाषत । न ज्ञातस्त्वमिहायातो मया रघुकुलोद्भव ॥ २१ ॥
 अथवा किमिदं देव मत्परीक्षाकृते कृतम् । कृतं नः प्राणितेनापि यूयं नृदपरा यदि ॥ २२ ॥
 क्षमस्वाज्ञानदोषं मे यत्कर्तव्यं तदादिश । शृत्ये कोपः शिक्षामात्रकृते शिष्ये गुरोस्वि ॥ २३ ॥
 संघेहि वज्रकर्णेनेत्यादिशतं रघूद्वहः । सिंहोदरोऽपि तां वाचं तथेति प्रत्यपद्यत ॥ २४ ॥
 तत्रागावज्रकर्णोऽपि रामचन्द्रस्य शासनात् । विनयेन पुरोचूय कृतांजलिरुवाच च ॥ २५ ॥
 स्वामिनौ वृषजस्वामिवंशजौ रामशार्ङ्गिणौ । युवां दृष्टौ मया दिष्ट्या किं तु ज्ञातौ चिरादिह ॥ २६ ॥
 जरतार्धस्य सर्वस्य युवां नाश्रौ महाशुजौ । अहमन्ये च राजानो युवयोरेव किंकराः ॥ २७ ॥
 मुंचैनं मत्प्रभुं नाथ शौधि चैनमतः परम् । यथासौ सहते मेऽन्यप्राणमाग्निग्रहं सदा ॥ २८ ॥
 विनार्हन्तं विना साधुं नमस्यो नापरो मया । इति ह्यग्निग्रहोऽग्राहि महर्षेः प्रीतिवर्धनात् ॥ २९ ॥
 रामचूचूंक्षया सिंहोदरस्तत्प्रत्यपद्यत । सौमित्रिणा विमुक्तः सन् वज्रकर्णं च सखजे ॥ ३० ॥
 सिंहोदरोऽपि परया प्रीत्या राघवसाक्षिकम् । राज्यार्धं वज्रकर्णाय सोदरायेव दत्तवान् ॥ ३१ ॥

१ गजबधनस्तंभं । २ छर्त्रीकृत दंडः । ३ शिक्षां देहि ।

पुरुष
चरित्रं
॥ ६१ ॥

श्रीधराकुण्डले ते च याचित्वावंतिपार्थिवात् । अदत्त विद्युदंगाय दशांगपुरपार्थिवः ॥ ७२ ॥
सौमित्रये वज्रकर्णो ददावद्यौ स्वकन्यकाः । सिंहोदरः ससामंतः पुनः कन्याशतत्रयम् ॥ ७३ ॥
अश्रोचे लक्ष्मणः कन्याः पार्श्वे वः संतु संप्रति । ज्ञाता नो ज्ञरतो राज्ये यतः पित्रा निवेशितः ॥ ७४ ॥
समयेऽङ्गीकृतराज्यः परिणेष्यामि वः सुताः । इदानीं तु वयं गत्वा स्थास्यामो मलयचले ॥ ७५ ॥
ओमित्युक्त्वा स्थितौ वज्रकर्णोसिंहोदरौ नृपौ । विसृष्टौ रामचक्रेणेतुर्निजनिजं पुरम् ॥ ७६ ॥
रामस्तत्र निशां नीत्वा ससीतालक्ष्मणः प्रगे । गच्छन् क्रमेण संप्राप देशं कमपि निर्जलम् ॥ ७७ ॥
पिपासितायां सीतायां विश्रांतायां तरोस्तले । रामाज्ञयाश्च सौमित्रिर्जलमानेतुमन्यगात् ॥ ७८ ॥
गह्वन् सरो ददर्शैकमनेकांजोमंजितम् । दूरादानंदजननं वयस्यमिव बह्वजम् ॥ ७९ ॥
तदा च क्रीडितुं तत्रागात् कूबरपुरार्धिञ्चः । नृपः कट्याणमावाख्यः प्रेक्षां चक्रे च लक्ष्मणम् ॥ ८० ॥
स कामबाणैः सद्योऽपि बिभ्रिद नैडुरात्मकैः । नत्वा लक्ष्मणमूचे च ज्रव मे जोजनानातिश्रिः ॥ ८१ ॥
विकारं मान्मथं देहलक्षणाणि च लक्ष्मणः । निरीक्ष्य दध्यौ नार्येषा पुंवेषा कारणेन तु ॥ ८२ ॥
ध्यात्वेत्युवाच सौमित्रिः सन्नार्योऽस्ति मम प्रभुः । इतश्चादूरदेशेऽस्मिन् जुंजे तेन विना न हि ॥ ८३ ॥
तेन प्रधानपुरुषैर्नृजाकारैः प्रियंवदैः । तत्रानिन्ये समन्यर्थ्य ससीतोऽपि रघूच्छः ॥ ८४ ॥
सौतोऽनमस्यजामज्रं जज्जधीमैश्चिलीमपि । तयोः कृते पंतकुटीं तत्कालं च न्यवेशयत् ॥ ८५ ॥
तत्र रामं कृतस्नानजोजनं स उपाययौ । सहैकमंत्रिणा युक्तः स्त्रीवेशो निःपरिहदः ॥ ८६ ॥

१ अधिभू राजा । २ मेदनशील आत्मा येषां तैः । ३ कूबरपतिः । ४ वस्तुगृहम्, तम्बु इति लोके ।

लज्जानतमुखीं तां च निजगादेति राघवः । नञ् पुरुषवेपेण स्त्रीजावं निहुषे कुतः ॥ ८७ ॥
 कूबरेऽस्मिन् महापुरे । वाल्मिलिह्यो नाम राजा पृथ्वीनामास्य तु प्रिया ॥ ८८ ॥
 ऊचेऽथ कूबरपतिः कूबरेऽस्मिन् महापुरे । वाल्मिलिह्यो नियम्य सः ॥ ८९ ॥
 ऊचेऽथ कूबरपतिः कूबरेऽस्मिन् महापुरे । वाल्मिलिह्यो नियम्य सः ॥ ९० ॥
 ऊचेऽथ कूबरपतिः कूबरेऽस्मिन् महापुरे । वाल्मिलिह्यो नियम्य सः ॥ ९१ ॥
 आपन्नसत्त्वा सा जहोऽन्येद्युर्मदेहैर्महाजटैः । पुत्रोऽजनीति चाघोषि सचिवेन सुबुद्धिना ॥ ९२ ॥
 पश्चाच्च पृथिवी देवी तनयां मामसूत सा । पुत्रोऽजनीति चाघोषि सचिवेन सुबुद्धिना ॥ ९३ ॥
 तज्ज्ञापितः पुत्रजन्म प्रभुः सिंहोदरोऽवदत् । तत्र राजास्तु बावोऽयं वाल्मिलिह्यगमावधि ॥ ९४ ॥
 क्रमेण वर्धमानाहं मूलात् पुंवेषधारिणी । मातृमंत्रिजनं मुक्त्वापरैरनुपलब्धिता ॥ ९५ ॥
 राज्यं करोमि कट्याणामालाख्या प्रथिता सती । मंत्रिणां मंत्रसामर्थ्यात् स्यादलीकेऽपि सत्यता ॥ ९६ ॥
 म्बेहानां चूरि यन्नामि हविणं पितृमुक्तये । प्रव्यमेते तु गृह्णति मुंचति पितरं न तु ॥ ९७ ॥
 तत्प्रसीदत मे तातं तेज्यो मोचयताधुना । सिंहोदरान्मोचितः प्राग्वज्रकर्णो नृपो यथा ॥ ९८ ॥
 रामोऽप्युवाच पुंवेषैव स्वराज्यं प्रशासती । यावज्जत्वा मोचयामो म्बेहोभ्यः पितरं तव ॥ ९९ ॥
 महाप्रसाद इत्यूचे सा स्त्री पुंवेषधारिणी । ऊचे सुबुद्धिमन्त्री तु लक्ष्मणोऽस्या वरोऽस्त्विति ॥ १०० ॥
 राघवोऽप्यब्रवीत्तातादेशांतरं वयम् । यास्यामोऽथ निवृत्तेषु लक्ष्मणः परिणोष्यति ॥ १०१ ॥
 प्रतिपद्येति काकुत्स्थस्तथौ तत्र दिनत्रयम् । निशाशेषे सुप्तजने ससीतालक्ष्मणो ययौ ॥ १०२ ॥
 सापि प्रातरपश्यती जानकीरामलक्ष्मणान् । विमनाः स्वं पुरमगाच्चक्रे राज्यं तथैव तु ॥ १०३ ॥
 प्राप क्रमेण रामोऽपि नर्मदामुत्तार च । पश्चैर्नार्यमाणोऽपि विंध्याटन्यां विवेश च ॥ १०४ ॥

१ युद्धागतैः । २ बहू । ३ शासनं कुर्वती सती तिष्ठत्यध्याहार्यम् ।

तत्रादौ दक्षिणदिशि कंदकिट्टस्थितो द्विकः । ररास विरसें ह्रीरदुस्थोऽन्यो मधुरं पुनः ॥ १०२ ॥
न विषादो न वा हर्षोऽञ्जामस्य तथापि हि । शकुनं चाशकुनं च गणयंति हि कुर्वन्वाः ॥ १०३ ॥
गह्वन् ददर्श चागह्वन्म्लेहसैन्यमुदायुधम् । असंख्येन्नरआश्वीयं देशघाताय निर्गतम् ॥ १०४ ॥
शुवा सेनापतिस्तत्र दृष्ट्वा सीतां स्मरातुरः । स्वह्न्दवृत्तिः स्वान् म्लेहानुच्चैरेवमादिशत् ॥ १०५ ॥
अरे रे पश्चिकावेतौ नाशयित्वा विनाश्य वा । एतां वरस्त्रियं हत्वा समानयत मत्कृते ॥ १०६ ॥
इत्युक्ताः सह तेनैवाधावन्त प्रति राघवम् । प्रहरन्तः शरप्रासप्रायैः प्रहरणैः शितैः ॥ १०७ ॥
उवाच लक्ष्मणो रामं तिष्ठार्थेह सद्धार्यया । अमून् शुन इव म्लेहान् यावद्विजावयाम्यहम् ॥ १०८ ॥
इत्युक्त्वा लक्ष्मणोऽधिज्यं कृत्वा धनुरनादयत् । तन्नादाच्चात्रसन्म्लेहाः सिंहनादादिव क्षिपाः ॥ १०९ ॥
असह्यश्चापनादोऽपि शरमोहोऽस्ति दूरतः । इत्थं विमृश्य स म्लेहराजो राममुपाययौ ॥ ११० ॥
विमुक्तशस्त्रो दीनास्यः स्यंदनादवतीर्य सः । रामञ्जं नमश्चक्रे कुधा सौमित्रिणेक्षितः ॥ १११ ॥
सोऽवोचद्देव कौशाब्ध्यां पुर्यां वैश्वानरो क्षिजः । सावित्री नाम तत्पत्नी रुद्रदेवोऽस्मि तत्सुतः ॥ ११२ ॥
आजन्म क्रूरकर्मत्वात्तत्स्करः पारंदारिकः । न तत्किमपि कर्मास्ति यत्पापो नाचराम्यहम् ॥ ११३ ॥
अथैकदा खात्रमुखे प्राप्तोऽहं राजपूरुषैः । शूलां समारोपयितुं नीतश्च नृपशासनात् ॥ ११४ ॥
उपशूलं च दीनोऽहमुपैशूनमिव ह्रुगः । दृष्टः श्रावकवणिजा दत्त्वा दंष्ट्रं च मोचितः ॥ ११५ ॥
मा कार्षींश्चौरिकां नृप इत्युदीर्य महात्मना । विसृष्टो वणिजा तेन तं देशं त्यक्तवानहम् ॥ ११६ ॥

१ काकः । २ कठोरम् । ३ तीक्ष्णैः । ४ परस्तीरतः । ५ प्राणिवधस्थानसमीपम् । ६ अजः ।

त्रमशागामिमां पल्लीं काक इत्याख्यान्या । इह ख्यातः क्रमात्पल्लीपतिलमिदमासदम् ॥ ११७ ॥
 इह स्थितश्च लुंटाकैर्लुट्यामि पुरादिकम् । आनयामि स्वयं गत्वा बंदे धृत्या नृपानपि ॥ ११८ ॥
 वक्ष्योऽस्मि व्यंतेर इव तव स्वामिन् समादिश । किंकरः किं करोम्येव सहस्वाविनयं मम ॥ ११९ ॥
 वालिखिल्यं विमुंचेति रामेणोक्तः किरातराद् । तं मुमोच नमश्चक्रे वालिखिल्योऽपि राघवम् ॥ १२० ॥
 रामाङ्गया च कार्केन स निन्ये कूबरं पुनः । कट्याण्णमालां पुंवेपामपश्यच्च सुतां निजाम् ॥ १२१ ॥
 रामदक्ष्णवृत्तांतं मिथोऽकथयतां च तौ । कट्याण्णमालिकावालिक्यावखिलमप्यथ ॥ १२२ ॥
 काकोऽपि स्वां ययौ पक्षिं ततो रामोऽपि निर्गतः । विंध्याटवीमतिक्रम्य प्राप तार्पीं महानदीम् ॥ १२३ ॥
 तापीमुत्तीर्य च क्रामंस्तद्देशप्रांतवर्तिनम् । अरुणग्रामनामानं रामो ग्राममथासदत् ॥ १२४ ॥
 पिपासितायां सीतायां तत्र रामः सदक्ष्मणः । गृहे ययौ कोर्यनस्य कपिलस्याग्निहोत्रिणः ॥ १२५ ॥
 ब्राह्मणी च सुशर्माख्या तेज्योऽदात् पृथगासनम् । स्वयं च पाययासास सखिलं स्वाद्यु शीतलम् ॥ १२६ ॥
 आगात्तदा च कपिलः पिशाच इव दारुणः । निरीक्ष्य चोपविष्टांस्तान् रुष्टोऽजाषिष्ट गेहिनीम् ॥ १२७ ॥
 मखिनानां किमेतेषां प्रवेशो मम वेदमनि । पापीयसि त्वया दत्तोऽग्निहोत्रमशुचीकृतम् ॥ १२८ ॥
 एवमाक्रोशिनं विप्रं क्रूरं रामानुजः क्रुधा । करीवारमतोद्धृत्य परिभ्रमयितुं दिवि ॥ १२९ ॥
 रामोऽप्युवाच को नाम कोपोऽस्मिन् कीटमात्रके । धिर्जेजुवं विभुवंतमप्यमुं मुंच मानद ॥ १३० ॥
 रामाङ्गया च सौमित्रिस्तं मुमोच शनैर्द्विजम् । ससीतादक्षमणो रामो निर्जगाम च तद्गृहात् ॥ १३१ ॥

१ कोपवतः । २ अधराग्राह्यणम् ।

ते गह्वन्तः क्रमात्प्रापुररथमपरं महत् । कज्जलश्यामजलदः कालश्च समुपाययौ ॥ १३३ ॥
वर्षत्यन्दे च काकुत्स्थस्तस्थौ वटतरोरधः । वर्षीकालं वटेऽत्रैव नयाम इति चावदत् ॥ १३४ ॥
आकर्ष्य तद्वचो श्रीतस्तत्र्यग्रोधोधाधिदैवतम् । इन्द्रकर्णोन्निधो यद्धो गोकर्णं स्वप्रच्छं ययौ ॥ १३५ ॥
तं प्राण्मेत्यज्राषिष्ठ स्वामिन्नुवा सितस्ततः । कैश्चिद्दुःसहतेजोऽनिर्निजावासाघटादहम् ॥ १३६ ॥
तत्कुरुष्व परित्राणमन्त्राणस्य मम प्रचो । ते हि स्थास्यंति सकलां प्रावृषं मघटङ्कुमे ॥ १३७ ॥
गोकर्णोऽव्यवधिं ज्ञात्वा चख्याविति विचक्षणः । अन्योवेतौ गृहायातावष्टमौ रामशार्ङ्गिणौ ॥ १३८ ॥
इत्युक्त्वा निशि तत्रैत्य नवयोजनविस्तृताम् । द्वादशयोजनायामां धनधान्यादिपूरिताम् ॥ १३९ ॥
उत्तुंगवप्रप्रासादां त्रांडपूर्णोपणावलिम् । पुरीं रामपुरीं नामाकृत रामाय सोऽमरः ॥ १४० ॥

प्रातर्मगलशब्देन प्रबुद्धो राम ऐह्यत । तं वीणाधारिणं यद्धं महर्द्धिनगरीं च ताम् ॥ १४१ ॥
सोऽवोचद्विस्मितं रामं स्वामी त्वमतियिश्च मे । गोकर्णे नाम यद्धोऽहमकार्षं त्वत्कृते पुरीम् ॥ १४२ ॥
मया सपरिवारेण सेव्यमानो दिवानिशम् । इह तिष्ठ सुखं स्वामिन् यथाकालं यथाहृदि ॥ १४३ ॥
इति तेनार्थितो रामो यद्धपुंश्चिन्निषेवितः । अवतस्थे सुखं तत्र सीतासौ मित्रिसंयुतः ॥ १४४ ॥
इतश्च विप्रः कपिलः समिदादिदृष्टेऽन्यदा । त्रमंस्तस्मिन्महारथे पशुपाणिः समाययौ ॥ १४५ ॥
स ददर्श पुरीं तां च दध्यौ चेतसि विस्मयात् । मायेयमिन्द्रजालं वा गांधर्वमथवा पुरम् ॥ १४६ ॥

तत्रैकां मानुषीरूपां चारुनेपथ्यवाससम् । सोऽपृष्ठद्यद्विणीं दृष्ट्वा कस्येयं नूतना पुरी ॥ १४६ ॥
सोचे गोकर्णयद्वेण कृतेयं नूतना पुरी । नाम्ना रामपुरी रामसीतासौमित्रिहेतवे ॥ १४७ ॥
दीनादिन्यो ददात्यर्थमत्र रामो दयानिधिः । सर्वः कृतार्थीचूतोऽत्र यो यो दुःस्थः समाययौ ॥ १४८ ॥
त्यक्त्वा सोऽपि समिधारं पतित्वा तत्पदाब्जयोः । ऊचे मया कथं रामो द्रष्टव्यः शंस मेऽनये ॥ १४९ ॥
साय्यवादीदत्र पुर्यामस्ति द्वारचतुष्टयम् । नित्यं च रक्ष्यते यद्वैः प्रवेशोऽमुत्र दुर्वज्रः ॥ १५० ॥
पूर्वपारेऽत्र यच्चैत्यं तद्वदित्वा यथाविधि । श्रावकीञ्च्य चेद्यासि प्रवेशं लज्जसे तदा ॥ १५१ ॥
तज्जिरा कैपिलोऽर्थार्थी साधूनामंतिके ययौ । अन्यवन्दत तान् साधून् धर्मं तेन्योऽश्रुणोच्च सः ॥ १५२ ॥
ततः स लघुकर्मत्वाद्विरुद्धः श्रावकोऽज्जवत् । गत्वौको धर्ममाख्याय ज्ञार्यां च श्राविकां व्यधात् ॥ १५३ ॥
आजन्म दौस्थ्यदग्धौ तौ रामादर्शयितुं धनम् । जपेयत् रामपुरीं तच्च चैत्यं प्रणेतुः ॥ १५४ ॥
राजवेदम प्रविश्याथ मैथिलीरामलक्ष्मणान् । जपलक्ष्य विज्ञायोच्चैर्दत्ताक्रोशान् विजः स्मरन् ॥ १५५ ॥
तं नष्टुमनसं सानुक्रोशः सौमित्रिब्रवीत् । मा जैषीर्ज्ञौ चेदेहार्थं प्रार्थयस्व तत् ॥ १५६ ॥
ततोऽपशंकः कपिलो गत्वा रामाय चाशिषम् । दत्वोपाविशदग्रे च गुह्यकैरर्पितासने ॥ १५७ ॥
कुतस्त्वमागतोऽसीति पृष्ठो रामेण सोऽवदत् । किं मां न वेत्सि तं विप्रमरुणग्रामवासिनम् ॥ १५८ ॥
ययं येनातिथीञ्चता अपि दुर्वचसा मया । आक्रुष्टा मोचितोऽस्म्यस्माद्युष्मान्निश्च कृपापरैः ॥ १५९ ॥
सुशर्मा ब्राह्मणी सापि प्राग्वृत्ताख्यानपूर्वकम् । गत्वोर्षसीतं दीनास्या प्रदत्ताशीरुपाविशत् ॥ १६० ॥

१ दुःखी । २ धनार्थी । ३ गृहम् । ४ दयासहितः । ५ द्विजेति संबोधनम् । ६ सीतायाः समीपम् ।

ततः स विप्रो ऋषिणैः कृतार्थीकृत्य चरिन्निः । राघवेण विसृष्टः सन् स्वश्राममगमत् पुनः ॥ १६१ ॥
 ततः प्रबुद्धो ब्राह्मणः सोऽपि दत्त्वा दानं यश्चारुचि । नन्दावतंससूरीणामन्तिके व्रतमग्रहीत् ॥ १६२ ॥
 अथ प्रावृण्यतीतायां धियासुं प्रेक्ष्य राघवम् । गोकर्णयद्धो विनयादेवमूचे कृताञ्जलिः ॥ १६३ ॥
 यद्यतो यास्यासि स्वामिस्तत्प्रसीद ह्यमस्व मे । यद्भक्तिस्त्वद्वितं किञ्चिन्मनागप्यजवत्त्वयि ॥ १६४ ॥
 तवानुरूपां कः पूजां कर्तुमीशो महाशुभ । इत्युक्त्वादत्त रामाय हारं नाम्ना स्वयंप्रजम् ॥ १६५ ॥
 सौमित्रये च ताडके दिव्यरत्नविनिर्मिते । चूडामणिं च सीतायै वीणां चेप्सितनादिनीम् ॥ १६६ ॥
 रामोऽनुमान्य तं यद्दं प्रतस्थे स्वेष्टया ततः । तां पुरीमुपसंजह्रे सोऽपि यद्दः स्वयं कृताम् ॥ १६७ ॥
 ते क्लामंतः प्रतिदिनं जानकीरामदक्ष्मणाः । त्यक्त्वा रथानि विजयपुरं संध्याह्वाणे ययुः ॥ १६८ ॥
 तस्मिंश्च बहिरुद्याने मरुद्दिशि महीयसः । तले न्यग्रोधवृक्षस्य तं द्वात्सुर्वेदमसन्निभे ॥ १६९ ॥
 पुरे च तस्मिन्नजवराजा नाम्ना महीधरः । इञ्जानी नाम तत्पत्नी वनमालेति तत्सुता ॥ १७० ॥
 वनमाला च बाह्येऽपि सौमित्रेणुसंपदम् । रूपं चाकर्ण्य तं मुक्त्वा नान्यं वरमियेष सा ॥ १७१ ॥
 तदा प्रव्रजितं श्रुत्वा नृपं दशरथं तथा । निर्गतौ रामसौमित्रौ विषण्णोऽञ्जन्महीधरः ॥ १७२ ॥
 अदत्त चञ्चनगरे वृषभद्रमापजन्मने । नाम्ना सुरेन्द्ररूपाय वनमालां महीधरः ॥ १७३ ॥
 वनमालापि तच्छ्रुत्वा मरणे कृतनिश्चया । तस्यां निश्चेदिका दैवात्तदुद्यानमुपाययौ ॥ १७४ ॥
 प्रविश्य तत्रायतनेऽपूजयन्नदेवताम् । जन्मान्तरेऽपि सौमित्रिः पतिर्मेऽस्त्वित्युवाच च ॥ १७५ ॥

१ वृषभद्रपस्य पुत्राय ।

ययौ च सा तं न्यग्रोधं ददृशे लक्ष्मणेन च । प्रसुप्तजानकीरामयामिकेन प्रजाग्रता ॥ १७६ ॥
इदं च दध्यौ सौमित्रिः किमियं वनदेवता । अधिष्ठात्री वदतरोरस्य वा कापि यद्विणी ॥ १७७ ॥
एवं चिंतयतस्तस्य साध्यारोहदृष्टदुमम् । करिष्यति किमेषेति लक्ष्मणोऽप्यारुरोह तम् ॥ १७८ ॥
सा ग्रीचे प्रांजलिर्भूत्वा मातरो वनदेवताः । दिग्देव्यो न्योमदेव्यश्च सर्वाः शृणुत मघचः ॥ १७९ ॥
नाञ्चदिह जवे तावन्मम जर्तो स लक्ष्मणः । जूयाद्भवांतरे तर्हि ऋकिस्तत्र ममास्ति चेत् ॥ १८० ॥
इत्युदित्वा कंठपाशं विधायोत्तरवाससा । बद्ध्वा च वदशाखायां ऋक् सात्मानमदंबयत् ॥ १८१ ॥
जज्ञे मा साहसं कार्षील्लक्ष्मणोऽहमिति जुवन् । लक्ष्मणोऽपास्य तत्पाशं तामादायोत्तार च ॥ १८२ ॥
प्रबुद्ध्योर्निशाशेषे लक्ष्मणो रामसीतयोः । शशंस वनमालाया वृत्तान्तं तमशेषतः ॥ १८३ ॥
ह्रियावगुंठितमुखी वनमालापि तत्क्षणम् । जानकीरामचरणारविंदेभ्यो नमोऽकरोत् ॥ १८४ ॥
इतोऽपि च तदेन्द्राणी महीधरनृपप्रिया । वनमालामपश्यन्ती पूच्चक्रे करुणस्वरम् ॥ १८५ ॥
वनमालान्वेषणाय निर्ययौ च महीधरः । इतस्ततः परित्राम्यंस्तत्रस्थां च ददर्श ताम् ॥ १८६ ॥
हत हततान् कुमारीतस्करानिति ज्ञाषिषु । उदस्त्रेषु च सैन्येषूत्तस्थौ रामानुजः कुधा ॥ १८७ ॥
धनुष्यारोपयामास स ज्यां जाल इव जुवम् । अकारयच्च टंकारं वैर्यहंकारहारकम् ॥ १८८ ॥
चक्षुस्तत्रसुः पेतुस्तच्छनुर्ध्वनिना परे । महीधरः पुरः स्थित्वा सौमित्रिं स्वयमैक्षत ॥ १८९ ॥
उपलक्ष्य ततोऽवादीज्यामुत्तारय धन्वनः । सौमित्रे मत्सुतापुष्ट्यैरिष्यमाणस्त्वमागतः ॥ १९० ॥

उत्तारितज्ये सौमित्रौ सुस्थितः सन्महीधरः । मेढय रामं नमश्चक्रेऽवतीर्थं स्थंदनोत्तमात् ॥ १९१ ॥
 उवाच च तव त्रात्रेऽमुष्मै सौमित्रये मया । स्वयं जातानुरागेति कष्टितेयं पुराप्यजूत् ॥ १९२ ॥
 इदानीमनयोर्ज्ज्ञे भद्राग्येन समागमः । जामाता लक्ष्मणस्त्वं च संबंधी दुर्लभः खलु ॥ १९३ ॥
 इत्युदित्वा महत्या च प्रतिपत्त्या महीधरः । निनाय जानकीरामलक्ष्मणान्निजसङ्गानि ॥ १९४ ॥
 तेषु तत्र च तिष्ठत्सु कदाचन सच्चास्थितम् । एत्यातिवीर्यराद्दूतो नृपमूचे महीधरम् ॥ १९५ ॥
 नन्दावर्तपुराधीशोऽतिवीर्यो वीर्यसागरः । साहाय्यायाह्वयति त्वां जाते जरतविग्रहे ॥ १९६ ॥
 जूयांसो ज्यूजोऽज्येयुस्तस्य दाशरथेर्बले । तत्त्वमप्यतिवीर्येणाहूयसे सुमहाबलः ॥ १९७ ॥
 अथैवं लक्ष्मणोऽपृच्छन्नद्यावर्तमहीशुजः । जरतक्षमाशुजा सार्धं किं विरोधनिबंधनम् ॥ १९८ ॥
 दूतोऽप्युवाच नः स्वामी जरतान्नकिमिच्छति । स तु प्रतीच्छति न तामिदं विग्रहकारणम् ॥ १९९ ॥
 रामः पप्रच्छ तं दूतमतिवीर्यस्य संगरे । समर्थो जरतः किं ज्ञोस्तस्त्वेवां यन्न मन्यते ॥ २०० ॥
 दूतोऽप्यूचे महावीर्योऽतिवीर्यस्तावदेव नः । जरतोऽपि न सामान्यस्तद्वृद्धयोः संशयो जये ॥ २०१ ॥
 इत्युक्तवन्तं तं दूतमागह्याभ्येष सत्वरम् । इत्युक्त्वा व्यसृजद्राजा रामं चैवमन्नापत ॥ २०२ ॥
 अहो अज्ञत्वमेतस्यातिवीर्यस्यादपमेधसः । यदस्मानयमाहूय जरतं योधयिष्यति ॥ २०३ ॥
 तत्सर्वसेनया गत्वानुपलक्षितदौर्हृदा । अमुमेव हनिष्यामो जारतादिव शासनात् ॥ २०४ ॥
 ऊचे रामोऽत्र तिष्ठत्वं त्वसुतैः सबलैः सह । तत्राहमेव यास्यामि करिष्यामि यथोचितम् ॥ २०५ ॥

एवमस्त्विति तेनोक्तस्तपुत्रबलसंयुतः । नद्यावर्तपुरं रामः ससीतालक्ष्मणो ययौ ॥ २०६ ॥
 उषितं बहिरुधाने रामं तत्क्षेत्रदेवता । अजाषत महाजाग किमजीष्टं करोमि ते ॥ २०७ ॥
 न नः किमपि कर्तव्यमित्युक्ते राघवेण तु । सान्यधादेवमेतद्धि तथाप्युपकरोम्यदः ॥ २०८ ॥
 अतिवीर्यो जितः स्त्रीजिरिति तस्यायशस्कृते । ससैन्यस्य करिष्यामि स्त्रीरूपं कामिकं तव ॥ २०९ ॥
 स्त्रीराज्यमिव तत्सैन्यं स्त्रीरूपमजवत्क्षणात् । स्त्रीरूपौ रामसौमित्रौ चाञ्चूतां सुंदराकृती ॥ २१० ॥
 महीधरेण स्वं सैन्यं तव साहाय्यहेतव । प्रैषीदमिति रामस्तं द्वाःस्थेनाज्ञापयन्नृपम् ॥ २११ ॥
 अतिवीर्योऽप्युवाचैवं स्वयं नागान्महीधरः । कृतं तदस्य सैन्येन सुमूर्षोर्बहुमानिनः ॥ २१२ ॥
 जेष्याम्येकोऽपि जरतं सहायाः किं ममापि हि । निर्वास्यतां हुतमिदं तत्सैन्यमयशस्करम् ॥ २१३ ॥
 अथान्यः कश्चिदप्यूचे स्वयमागन्न केवलम् । स प्रत्युतोपहासाय स्त्रीसैन्यं ग्राहिणोदिह ॥ २१४ ॥
 तच्छ्रुत्वा सुमहाक्रोधं नद्यावर्तेश्वरोऽकरोत् । स्त्रीरूपधारिणस्ते च रामाद्या दारमाययुः ॥ २१५ ॥
 आदिद्वदतिवीर्योऽपि दासीवदिमिकाः स्त्रियः । गाढं गृहीत्वा ग्रीवासु निर्वास्यतां पुराद्वहिः ॥ २१६ ॥
 समंतात्तस्य सामन्ता उत्थाय सपदातयः । स्त्रीसैन्यं तदुपघोलुं प्रावर्तत महाश्रुजाः ॥ २१७ ॥
 रामचन्द्रो युजस्तं जेनेजस्तं जमशोच्चकैः । समुत्पाठ्यायुधीकृत्य तान् समंतादपातयत् ॥ २१८ ॥
 तेन सामंतजंगेनातिवीर्यः कुपितो नृशम् । रणाय स्वयमुत्तस्थे खड्गमाकृष्य जीषणम् ॥ २१९ ॥
 अथ तत् खड्गमाहिद्य लक्ष्मणस्तद्वणादपि । तमाचकर्ष केशेषु तद्वस्त्रेण बबन्ध च ॥ २२० ॥

मृगं व्याघ्र इवादाय तं नृत्याग्रश्चाल सः । दृश्यमानो जनैः पौरैरुन्नासतरलेक्षणेः ॥ १११ ॥
अथ तं मोचयामास मैथिली करुणापरा । सद्यो जरतसेवां च सौमित्रिः प्रत्यपादयत् ॥ ११२ ॥
स्त्रीविषमथ संजह्रे सर्वेषां क्षेत्रदेवता । अज्ञासीदतिवीर्योऽपि तौ तदा रामलक्ष्मणौ ॥ ११३ ॥
अतिवीर्यस्तयोः पूजां महतीं विदधे ततः । दध्यौ च मानध्वसेन मानी वैराग्यमुच्चकैः ॥ ११४ ॥
किं सेविष्येऽहमप्यन्यमित्यहंकारज्रागृदि । दीक्षाधीं विजयरथे पुत्रे राज्यं न्ययत्त सः ॥ ११५ ॥
द्वितीयो जरतो मेऽसि शाधि क्षमां प्रव्रजः स्म मा । रामेणेत्थं निषिद्धोऽपि स प्राव्राजीन्महामनाः ॥ ११६ ॥
तत्सूनुर्विजयरथो रतिमादाजिधां निजाम् । लक्ष्मणाय ददौ जैमिं तां प्रतीयेष लक्ष्मणः ॥ ११७ ॥
ययौ ससैन्यो विजयपुरं रामोऽपि पत्तनम् । अयोध्यां विजयरथो जरतं सेवितुं पुनः ॥ ११८ ॥
विज्ञाततदुदंतोऽपि जरतो गरिमाचलः । सच्चकार तमायातं संतो हि नतवत्सलाः ॥ ११९ ॥
कनिष्ठां रतिमादाया नाम्ना विजयसुंदरीम् । ददौ स्वसारं स्त्रीसारं जरताय स ऋजुजे ॥ १२० ॥
तदा च विहरंस्तत्रातिवीर्यो मुनिराययौ । वंदित्वा क्षमयांचके जरतेन स ऋजुजा ॥ १२१ ॥
विस्तृष्टः सप्रसादेन जरतेन महीजुजा । सानंदो विजयरथो नंदावर्तपुरं ययौ ॥ १२२ ॥
महीधरमनुज्ञाय रामे गंतुं समुद्यते । वनमादामापग्रहे यियासुरश्च लक्ष्मणः ॥ १२३ ॥
जगाद वनमादापि बाष्पपूर्णविलोचना । प्राणत्राणं तदाकार्भीः प्राणेश मम किं मुधा ॥ १२४ ॥
वरं ज्ञेवेत् सुखमृत्युस्तदैव मम वल्लज । न त्वर्धवैरासमिदं दुःखं त्वद्विरहोऽस्थितम् ॥ १२५ ॥

१ अधिकत्रासेन चपलनेत्रैः । २ स्वसारम् । ३ जग्राह । ४ अर्धवधसदृशम् ।

अथैव परिणीय त्वं सहैव नय मां प्रजो । त्वद्वियोगाह्वलं प्राप्य नेष्यत्यपरंथांतकः ॥ १३६ ॥
 अन्वनैपीक्ष्णणोऽथ त्रातुः शुश्रूषको ह्यहम् । शुश्रूषाविघ्नकृन्मा जूः सहायांती मनस्विनि ॥ १३७ ॥
 प्रापय्याज्जीप्सितं स्थानं ज्यायांसं वैरवर्णिनि । त्वां समेष्यामि ज्यूयोऽपि वास्तव्या हृदये ह्यसि ॥ १३८ ॥
 घोरैरन्यः शपथेज्यो यं त्वं कारयसि मानिनि । तं करोमि पुनरिहागमप्रत्ययहेतवे ॥ १३९ ॥
 न चेदायामि ज्यूयोऽपि तदहं रात्रिजोजिनाम् । गृह्येऽहसेति शपथं सौमित्रिः कारितस्तया ॥ १४० ॥
 रात्रिशेषे ततो रामः ससीतालक्ष्णोऽचलत् । क्रमाघनानि लंघित्वा प्राप क्षेमाञ्जलिं पुरीम् ॥ १४१ ॥
 रामस्तद्धिरुद्याने वन्याहारैः फलादिभिः । बुभुजे लक्ष्णानीतैर्जीनकीकरसंस्कृतैः ॥ १४२ ॥
 तत्र राममनुज्ञाय कौतुकात्प्राविशत् पुरीम् । सौमित्रिस्तत्र चाश्रूयीकुच्चैराघोपणमिति ॥ १४३ ॥
 शक्तिप्रहारं सहते योऽमुष्य पृथिवीपतेः । तस्मै परिणयनाय ददाल्येष स्वकन्यकाम् ॥ १४४ ॥
 तेन चाघोषणाहेतुं पृष्ट एकोऽवदत् पुमान् । अत्रास्ति शत्रुदमनो नाम राजा महाशुजः ॥ १४५ ॥
 तस्यास्ति कनकादेवीकुक्षिजा वरकन्यका । जितपद्मेति पद्मायाः सखैकं पद्मलोचना ॥ १४६ ॥
 वरस्यौजः परीक्षार्थमिदमारभ्यते ततः । प्रत्यहं क्ष्माशुजानेन तादृक्षो नैति कोऽपि ना ॥ १४७ ॥
 श्रुत्वेत्थं लक्ष्णोऽगह्वतं राजानं सचास्थितम् । कुतो हेतोः कुतस्त्यस्त्वं तत्पृष्ट्यश्चैवमब्रवीत् ॥ १४८ ॥
 अहं जरातटतोऽस्मि गह्वन्नर्थेन केनचित् । तव कन्यामिमां श्रुत्वा परिणेतुमिहागमम् ॥ १४९ ॥
 सहिष्यसे शक्तियातं ममेत्युक्तो महीशुजा । किमेकेन सहिष्येऽहं पंचेत्यूचे च लक्ष्मणः ॥ १५० ॥

१ अन्यथा । २ वरः वर्णो यस्याः सा वरवर्णिनी । ३ पापेन । ४ लक्ष्म्याः सखा गृहम् । ५ बलपरीक्षार्थम् ।

जितपद्मा तदानीं च तत्रागाद्वाजकन्यका । वञ्च्य लक्ष्मणं प्रेक्ष्य दृष्ट्वा च मदनातुरा ॥ १९१ ॥
तया सद्योऽनुरागिण्या वार्यमाणोऽपि ज्ञपतिः । चिद्वेप लक्ष्मणायाशु दुःसहं शक्तिपंचकम् ॥ १९२ ॥
दे करान्यां दे कदाञ्च्यां दंतैरेकां च लक्ष्मणः । अग्रहीजितपद्मायाः कन्याया मनसा सह ॥ १९३ ॥
जितपद्माद्विपत्तत्र स्वयं वरणमादिकाम् । उडुह्यतामियं कन्येत्यब्रवीत्पाथिवोऽपि तम् ॥ १९४ ॥
लक्ष्मणोऽप्यवदद्वाह्योपवनेऽस्ति ममाग्रजः । रामो दाशरथिस्तेन परतंत्रोऽस्मि सर्वदा ॥ १९५ ॥
तौ रामलक्ष्मणौ ज्ञात्वा तत्क्षणं स द्दमापतिः । गत्वा रामं नमश्चक्रे स्ववेदमन्यानिनाय च ॥ १९६ ॥
महत्या प्रतिपत्त्या स राजा राममपूजयत् । सामान्योऽप्यतिथिः पूज्यः किं पुनः पुरुषोत्तमः ॥ १९७ ॥
ततोऽपि चक्षिते रामे सौमित्रिस्तं महीपतिम् । उवाच परिषेभ्यामि व्यावृत्तस्त्वत्सुतामिति ॥ १९८ ॥
निशायां निर्ययौ रामः प्राप सायं च पत्तनम् । वंशस्थलं नाम वंशशैलाख्याङ्घ्रितटस्थितम् ॥ १९९ ॥
तस्मिन् सञ्चरति लोकमालुल्लोके जयाकुलम् । पप्रह्य च नरं कंचिद्रामस्तद्भयकारणम् ॥ २०० ॥
आचख्यौ पुरुषः सोऽपि तार्तीयकोऽद्य वासरः । अमुष्मिन् पर्वते रात्रौ रौद्रस्योद्धततो ध्वनेः ॥ २०१ ॥
तद्भयाद्वात्रिमन्यत्र गमयत्यखिलो जनः । प्रातश्च पुनरायाति कष्टा नित्यमियं स्थितिः ॥ २०२ ॥
ततश्च कौतुकाग्रामः प्रेरितो लक्ष्मणेन च । तत्रारुरोहापश्यच्च कायोत्सर्गस्थितौ मुनी ॥ २०३ ॥
अत्तया ववंदिरे तौ तु जानकीरामलक्ष्मणाः । तदग्रेऽवाद्यद्भ्रमो गोकर्णार्पितवृक्षकीम् ॥ २०४ ॥
हृद्यं जगौ च सौमित्रिर्ग्रामरागमनोहरम् । चित्रांगहारकरणं सीता देवी ननर्त च ॥ २०५ ॥

१ चछकी वीणा ।

तदा चास्तं गयावर्को जजृचे च विजावरी । विवृतानेकेवेतालश्चागदेवोऽनलप्रजः ॥ १६६ ॥
 स्वयं वेतालरूपः सोऽदृहासैः स्फोटयन्नजः । महर्षीं तावुपज्ञोतुं प्रावर्तत दुराशयः ॥ १६७ ॥
 मुक्त्वोपसाधु वैदेहीं सन्नजौ रामलक्ष्मणौ । उत्तस्थोते तं निहंतुमकावे कालतां गतौ ॥ १६८ ॥
 सोऽपि देवस्तयोस्तेजःप्रसरं सोऽदुमहमः । निजं स्थानं ययौ साध्वोस्तयोश्चाजनि केवलम् ॥ १६९ ॥
 देवैश्च केवलज्ञानमहिमा विदधे तयोः । नत्वा रामश्च पप्रह्योपसर्गविधिकारणम् ॥ १७० ॥
 तत्राख्यदेको महर्षिराख्यया कुलभूषणः । आसीन्नगर्यौ पद्मिन्यां राजा विजयपर्वतः ॥ १७१ ॥
 तस्यामृतस्वराख्योऽञ्जुहूतो दूतस्य तस्य च । ज्ञार्योपयोगा तत्पुत्राबुदितो मुदितोऽपि च ॥ १७२ ॥
 वयस्यस्तस्य दूतस्य वसुञ्चूतिरिति द्विजः । उपयोगा तदासक्ताजिघांसदमृतस्वरम् ॥ १७३ ॥
 नृपादेशादिदेशायान्यदागदमृतस्वरः । सह गह्वन् वसुञ्चूतिमार्गे तं चावधीह्वलात् ॥ १७४ ॥
 वसुञ्चूतिः पुरीमेत्य जनार्थैवमवोचत । कुतोऽपि कार्योदमृतस्वरेणाहं निवर्तितः ॥ १७५ ॥
 शशंस चोपयोगायाः स नौ संजोगविघ्नकृत् । मया व्यापादितो मार्गे ह्रवं लब्ध्वामृतस्वरः ॥ १७६ ॥
 साऽप्यूचे साध्वकर्षीस्त्वं जहि पुत्राविमावपि । अस्तु निर्मद्विकमिति सोऽपि तत्प्रत्यपद्यत ॥ १७७ ॥
 दैवाच्छ्रुत्वा च तं मंत्रं वसुञ्चूतिसधर्मिणी । ईर्ष्याख्यच्च तत्सून्वोमुदितस्योदितस्य च ॥ १७८ ॥
 जदितेन रुषा सद्यो वसुञ्चूतिर्निपातितः । मृत्यैष नलपह्ण्यां स म्बेहः समुदपद्यत ॥ १७९ ॥
 धर्मं श्रुत्वान्यदा राजा महर्षेर्मतिवर्धनात् । प्रब्रज्यामाददे तावप्युदितो मुदितोऽपि च ॥ १८० ॥

१ यमत्वं प्राप्तौ रामलक्ष्मणौ । २ हंतुमैच्छत् ।

पुरुष
चरित्रं
॥ ६८ ॥

संमते वन्दितुं चयैन्मुदितो मुदितोऽपि च । प्रचेतुः पश्चि त्रांतौ पक्षौ तां च समेयतुः ॥ १८१ ॥
पूर्ववैराघसुमतिजीवो म्देहो निरीक्ष्य तौ । हन्तुं दधावे म्देहाधिपतिना च न्यबिध्यत ॥ १८२ ॥
म्देहेशः प्राग्गवे सोऽञ्जन्मृगो व्याधाच्च मोचितः । मुदितोदितजीवाभ्यां कर्षकाभ्यां च तद्भवे ॥ १८३ ॥
तेन म्देहाधिपेनातस्त्रातौ संमेतमेत्य च । तौ चैत्यानि वंदताते विजहाते चिराय च ॥ १८४ ॥
विधायानशनं मृत्वा महाशुक्रं सुरोत्तमौ । तौ सुंदरसुकेशाख्यावजायेतां महर्षिकौ ॥ १८५ ॥
त्रांत्वा जवं वसुञ्जतिजीवो म्देहः कथंचन । अवाप मानुषं जन्म तत्र सोऽभूच्च तापसः ॥ १८६ ॥
स विपद्य समुत्पेदे ज्योतिष्केषु सुरेषु तु । धूमकेतुर्नाम देवो मिथ्यादृष्टिराशयः ॥ १८७ ॥
उदितमुदितजीवौ शुक्राच्युत्वात्र जारते । महापुरेऽरिष्टपुरे प्रियंवदमहीपतेः ॥ १८८ ॥
पद्मावल्यां सधर्मिण्यामजायेतामुजौ सुतौ । विश्रुतौ नामतो रत्नरथचित्ररथाविति ॥ १८९ ॥
धूमकेतुरपि च्युत्वा पत्न्यां तस्यैव जूपतेः बभूव कनकाभ्यां नाम्ना सूनुनुघरः ॥ १९० ॥
अञ्जलसमत्सरो रत्नरथे चित्ररथे च सः । तस्योपरि न मात्सर्यं बिजराध्वकनुस्तु तौ ॥ १९१ ॥
न्यस्य रत्नरथे राज्यं यौवराज्यं दयोः पुनः । प्रियंवदः षड्दिनानि प्रायं कृत्वा सुरोऽन्नवत् ॥ १९२ ॥
राज्यं पादयतो रत्नरथस्यैको नृपो ददौ । श्रीप्रज्ञां नाम कन्यां स्वां याचमानेऽप्यनुघरे ॥ १९३ ॥
कुञ्चोऽथानुघरो रत्नरथस्योर्वीमलुंदयत् । पातयित्वा रणे रत्नरथेन जगृहे च सः ॥ १९४ ॥
विडंब्य बहुधा रत्नरथेन मुमुचेऽथ सः । तापसोऽञ्जन् स्त्रीसंगान्मोघीवैक्रे निजं तपः ॥ १९५ ॥

१ वनशनम् । २ विकलीचक्रे ।

ततो मृत्वा जवं त्रांत्वा चिरान्मर्त्यो वचूव सः । तापसीश्रूय श्रूयोऽपि चकाराज्ञानकं तपः ॥ ३९६ ॥
मृत्वानलप्रजः सोऽयं ज्योतिष्कस्त्रिदशोऽजवत् । दीक्षां रत्नरथचित्रशौ जगृह्णतुश्च तौ ॥ ३९७ ॥
विषद्य चान्युते कटपेऽतिबलोऽथ महाबलः । नामधेयेन जज्ञाते स्त्रिदशौ प्रवरङ्गिकौ ॥ ३९८ ॥
च्युत्वा च सिञ्चार्थपुरे द्वेमंकरमहीपतेः । महिष्या विमलादेन्यास्तौ कुक्षववतेरतुः ॥ ३९९ ॥
क्रमादजनिषातां च विमलायामुजौ सुतौ । कुलचूषण एषोऽहं तथायं देशचूषणः ॥ ४०० ॥
उपाध्यायस्य घोषस्यापितौ पाठाय श्रूजुजा । अपठान्न कलाः सर्वा द्वादशाब्दीमवस्थितौ ॥ ४०१ ॥
त्रयोदशेऽन्दे घोषेण सहायातौ नृपांतिके । राजवेदमन्यपश्याव कन्यां वातायनस्थिताम् ॥ ४०२ ॥
जातानुरागौ तस्यां च सद्योऽपि विमनायितौ । अगमावांतिकं राज्ञोऽदर्शयावखिलाः कलाः ॥ ४०३ ॥
उपाध्यायोऽर्चितो राज्ञा जगाम निजमंदिरम् । आवां च मातरं नंतु गतौ राजाज्ञया ततः ॥ ४०४ ॥
तत्र चावामपश्याव तां कन्यां मातुरंतिके । अशंसच्चाम्बा युवयोः स्वसेयं कनकप्रभ्रा ॥ ४०५ ॥
घोषोपाध्यायसदने युवयोस्तस्थुषोः सतोः । जातेयं वत्सौ तेनेमां नोर्पलक्ष्यथो युवाम् ॥ ४०६ ॥
तच्छ्रुत्वा लज्जितावामज्ञानात् स्वसृकांद्दिणौ । क्षणाद्वैराग्यमापन्नौ प्रात्रजावांतिके गुरोः ॥ ४०७ ॥
तप्यमानौ तपस्तीव्रमिहायातौ महागिरौ । कायोत्सर्गेण चास्थान् निरपेक्षौ वपुष्यपि ॥ ४०८ ॥
पितावयोर्वियोगेन गृहीत्वानशनं मृतः । गरुडेशोऽजवदेवो महालोचननामकः ॥ ४०९ ॥
विज्ञायासनकंपेन चोपसर्गं स आवयोः । संप्रत्ययमिहायातः प्रागजन्मस्नेहपीडितः ॥ ४१० ॥

अनलप्रजदेवः सोऽनंतवीर्यमहामुनेः । पार्श्वं केवलिनोऽगहत् सह देवैः कुतूहलात् ॥ ३११ ॥
देशान्तेऽनन्तवीर्यः पृष्टः शिष्येण केनचित् । मुनिसुव्रततीर्थेऽस्मिन् कः पश्चात्तव केवली ॥ ३१२ ॥
सोऽप्याख्यन्मम निर्वाणे केवली कुलचूषणः । देशचूषण इति च ब्रातरौ द्वौ प्रविध्यतः ॥ ३१३ ॥
तच्चानलप्रजः श्रुत्वा निजं स्थानमुपेत्य च । विज्रगेनान्यदा ज्ञात्वा कायोत्सर्गस्थिताविह ॥ ३१४ ॥
मिथ्यात्वेनान्तवीर्यवचनं कर्तुमन्यथा । प्रागजन्मवैराच्च स नाबुपपुत्राव दारुणम् ॥ ३१५ ॥

युग्मम् ॥

दिनान्यतीयुश्चत्वारि तस्योपप्लवतो दृढम् । अद्यायातौ युवामत्र युष्मद्रीत्यानशच्च सः ॥ ३१६ ॥
कर्मद्वयादावयोश्च केवलं समजायत । कर्मद्वये सहायोऽयमुपसर्गपरोऽप्यचूत् ॥ ३१७ ॥
महालोचनदेवोऽपि तदोचे गरुमाधिपः । काकुत्स्थ साध्वकार्षीस्त्वं किं प्रत्युपकरोमि ते ॥ ३१८ ॥
नार्थो नः कश्चिदप्यस्तीत्युक्ते रामेण सोऽमरः । तथाप्युपकारिण्यामि क्वापीत्युक्त्वा तिरोदधे ॥ ३१९ ॥
अथ वंशस्थलाधीशो राजा नाम्ना सुरप्रजः । तत्रागत्य नमश्चक्रे राममानर्च चोच्चकैः ॥ ३२० ॥
रामाज्ञया तत्र शैले सोऽहं चैत्यान्यकारयत् । रामनाम्ना रामगिरिगिरिः सोऽचूत्तदादि च ॥ ३२१ ॥
सुरप्रजमथापृच्छय प्रतस्थे रघुपुंगवः । उदंडं दंडकारण्यं प्रविवेश च निर्जयः ॥ ३२२ ॥
विधाय तत्र चावासं महागिरिगुहागृहे । काकुत्स्थः सुस्थितस्तस्थौ स्वकीय इव वेदमनि ॥ ३२३ ॥
तत्र चोजनवेलायामन्येद्युश्चारणौ मुनी । नाम्ना त्रिगुप्तसुगुप्तौ नञसा समुपेयतुः ॥ ३२४ ॥

२ नौ आवात् । २ न प्रयोजनम् ।

विमसोपोपितौ तौ तु पारणार्थमुपस्थितौ । जकत्या ववंदिरे रामसीतासौ मित्रयस्त्रयः ॥ ३२९ ॥
 यथोचितैरन्नपानैः सीता तौ प्रत्यलाञ्जयत् । तदा देवैर्विदधिरे रत्नगन्धांबुवृष्टयः ॥ ३३० ॥
 तदा रत्नजटी कंबुघ्नीपविद्याधरेश्वरः । द्यौ सुरौ चैत्य रामाय प्रीताः साश्वं रथं ददुः ॥ ३३१ ॥
 गन्धाम्बुवृष्टिगन्धेन तत्र गन्धाग्निधः खगः । उत्तीर्य पादपादो गी तद्वास्तव्यः समाययौ ॥ ३३२ ॥
 संजातजातिस्मरणो मुनेर्दर्शनमात्रतः । पपात मूर्धन्या जूमौ सीतांजोचिः सिपेच तम् ॥ ३३३ ॥
 लब्धसंज्ञः समुत्थाय साधुपादेषु सोऽपतत् । साधोः स्पर्शोपधीलब्ध्या नीरोगश्चाजवत्क्षणात् ॥ ३३४ ॥
 पद्मौ हैमावजायेतां चञ्चूर्विद्रुमविभ्रमा । पद्मरागप्रजौ पादौ नानारत्नप्रज्ञं वपुः ॥ ३३५ ॥
 रत्नांकुरश्रेणिनिजा जटाः शिरसि चाञ्जवन् । जटायुर्नाम तस्याञ्जततः प्रच्युति पक्षिणः ॥ ३३६ ॥

॥ युग्मम् ॥

रामोऽपृष्ठन्महर्षी तौ गृध्रः क्रव्यादयं कुधीः । स्थित्वा वः पादयोः पार्श्वे शान्तः कस्मादजायत ॥ ३३७ ॥
 भेदं तावयमत्यंतविरूपावयवः पुरा । कथमद्य क्षणज्जातो हेमरत्नोत्करद्युतिः ॥ ३३८ ॥
 सुगुप्तार्पिस्थाचख्यावासीदिह पुरा पुरम् । कुञ्जकारकटं नाम राजा तन्नैष दंरुकः ॥ ३३९ ॥
 आवरत्यां च तदा राजा जितशत्रुरजायत । धारिणी नाम तत्पत्नी स्कन्दको नाम तत्सुतः ॥ ३४० ॥
 पुरन्दरयशा नामाञ्जवच्च दुहिता तयोः । कुञ्जकारकटेशस्तां पर्यैषीच्च दंडकः ॥ ३४१ ॥
 अन्यदार्थेन केनापि जितशत्रुनृपान्तिके । प्राहिणोदंरुको द्रुतं पादकं नामतो विजम् ॥ ३४२ ॥

१ क्रव्य मासमतीति क्रव्याद् भिष्वप्प्रत्ययान्तः । २ हे भगवन्तौ ।

जितशत्रुस्तदा चार्हधर्मगोष्ठीपरोऽचवत् । आरेन्ने पादकस्तं तु धर्मं दूषयितुं कुधीः ॥ ३३९ ॥
स स्कन्दकुमारेण मिथ्यादृष्टिदुराशयः । युक्त्या निरुत्तरीचके सत्यसंवादपूर्वकम् ॥ ३४० ॥
तदा स हसितः सन्नैरमर्षं स्कंदकेऽदधत् । विसृष्टश्चान्यदा राज्ञा कुञ्जकारकटं ययौ ॥ ३४१ ॥
विरक्तश्चान्यदा पंचराजपुत्रशतान्वितः । मुनिसुव्रतपादान्ते स्कंदको व्रतमाददे ॥ ३४२ ॥
पुरंदरयशोमुख्यलोकं बोधयितुं पुरे । कुञ्जकारकटे यामीत्यापह्ने स च प्रभुम् ॥ ३४३ ॥
उवाच प्रभुरप्येवं तत्र ते मारणान्तिकः । गतस्य सपरीवारस्योपसर्गो जविष्यति ॥ ३४४ ॥
वयमाराधकास्तत्र ज्ञाविनो वा न वेत्यथ । नृयोऽपि स्कंदकोऽपृह्यत् स्वामिनं मुनिसुव्रतम् ॥ ३४५ ॥
त्वां विनाराधकाः सर्वेऽपीत्याख्यघ्नगवानपि । सर्वमेतर्हि संपूर्णमित्युक्त्वा स्कंदकोऽवलत् ॥ ३४६ ॥
क्रमेण स्कन्दकाचार्यो मुनिपंचशतीयुतः । गह्वन्नासादयामास कुञ्जकारकटं पुरम् ॥ ३४७ ॥
तं दृष्ट्वा पादकः क्रूरः संस्मरंस्तं पराचवम् । साधूपयोग्योद्यानेषु शस्त्राण्युर्व्यामखानयत् ॥ ३४८ ॥
उद्याने स्कन्दकाचार्यं एकस्मिन् समवासरत् । आययौ वंदितुं तं च दंडकः सपरिहृदः ॥ ३४९ ॥
स्कन्दको देशना चक्रे जहृषुर्वहवो जनाः । प्रहृष्टो देशनान्ते च वेदमगादंरुको नृपः ॥ ३५० ॥
स्कन्दको देशना चक्रे जहृषुर्वहवो जनाः । प्रहृष्टो देशनान्ते च वेदमगादंरुको नृपः ॥ ३५१ ॥
गत्वा रहसि राजानमित्यूचे पादकः कुधीः । स्वामिन्नेप बकाचारः पाखंभी स्कंदकः खलु ॥ ३५२ ॥
सहस्रयोधिभिः पुंभिर्मुनिवेषधरैरसौ । त्वां हत्वा राज्यमादातुमागादिह महाशठः ॥ ३५३ ॥
अत्रोद्याने स्वस्थाने च मुनिवैर्षमहाजटैः । नृनं क्षिप्तानि शस्त्राणि दृष्ट्वा प्रत्येतु नृपतिः ॥ ३५४ ॥
ततश्चाखानयज्जना मुनिस्थानानि सर्वतः । चित्राण्यस्त्राण्यपश्यच्च विपादं च परं ययौ ॥ ३५५ ॥

अविचार्य ततो राजाप्यादिदेशेति पात्वकम् । साधु मंत्रिस्त्वया ज्ञातं चक्षुष्मान् ज्वता ह्यहम् ॥ ३१५ ॥
 कर्तुं त्वमेव जानासि दुर्मतेरस्य चोचितम् । तत्कुरुष्व न ज्ञूयोऽपि प्रष्टव्योऽहं महामते ॥ ३१६ ॥
 इत्युक्तः पात्वकः शीघ्रं गत्वा यंत्रमकारयत् । स्कन्दकस्याग्रतः साधूनेकैकं च न्यपीलयत् ॥ ३१७ ॥
 निःपील्यमानानेतांस्तु देशनापूर्वकं स्वयम् । अकारयत् स्कंदकोऽपि सम्यगाराधनाविधिम् ॥ ३१८ ॥
 उपयंत्रं शिशौ नीते परिवारांतिमे मुनौ । कारुष्यात् स्कन्दकाचार्य इत्यज्ञापत पात्वकम् ॥ ३१९ ॥
 आदौ पीलय मामेव कुरुष्वैतच्चो मम । बालं मुनिं न पश्यामि पीड्यमानं यथा ह्यमुम् ॥ ३२० ॥
 तत्पीडापीरितं ज्ञात्वा स्कंदकं पात्वकोऽपि हि । तमेव बालकमुनिं तत्पीडार्थमपीलयत् ॥ ३२१ ॥
 उत्पन्नकेवलाः सर्वेऽप्यवापुः पदमव्ययम् । प्रत्याख्याय स्कन्दकस्तु निदानमिति निर्ममे ॥ ३२२ ॥
 दंभकस्य पात्वकस्य तथात्र कुलराष्ट्रयोः । न्यापादनाय ज्ञूयासं तपसोऽस्य फलं यदि ॥ ३२३ ॥
 एवं कृतनिदानः सन् पीडितः पात्वकेन सः । देवो वह्निकुमारोऽञ्जत् कालाग्निरिव तत्क्षये ॥ ३२४ ॥
 पुरन्दरयशोदत्तरत्नकंबलतंतुजम् । तद्भ्रजोहरणं रक्तेनाक्तं शकुनिकाहरत् ॥ ३२५ ॥
 दोर्दंभबुद्ध्या यत्नेन गृहीतमपि तत्त्वतः । पुरः पुरंदरयशोदेव्या दैवात् पपात सः ॥ ३२६ ॥
 विदांचकार सा त्रातुर्महर्षेर्विपदं ततः । किमकार्षीः पाप पापमित्याक्रोशच्च दंभकम् ॥ ३२७ ॥
 तां शोकमग्न्यामुद्धृत्यानैषीद्भासनदेवता । मुनिसुव्रतपादांते प्रज्ज्यामाददे च सा ॥ ३२८ ॥
 स्कंदकाग्निकुमारोऽपि प्राग्जन्मावधिना विदन् । सपात्वकं सपूर्वोक्तमदहदंडकं नृपम् ॥ ३२९ ॥

१ परिवारोऽन्तिमश्चरमस्तस्मिन् । २ रक्तेन शोणितेनाक्त व्याप्तम् । ३ पक्षिणी ।

तदादि दंरुकारस्थमिदं दारुणमुद्धसम् । दंरुकस्याग्निधानेन बच्चव युवि विश्रुतम् ॥ ३७० ॥
 दंडकोऽपि चवे त्रांत्वा दुःखत्वानिषु योनिषु । गंधाख्योऽयमचूत् पक्षी महारोगी स्वकर्मजिः ॥ ३७१ ॥
 अस्यासदर्शनाज्जातिस्मरणं समजायत । अस्मत्पशौषधीद्वन्द्व्या रोगाश्च क्षयमासदन् ॥ ३७२ ॥
 तच्छ्रुत्वा मुदितः पक्षी दूयोऽपि मुनिपादयोः । पपात धर्मं चाश्रौषीच्छ्रवकत्वं च शिश्रिये ॥ ३७३ ॥
 जीवधार्तपलाहाररात्रिजोजनकर्मणाम् । प्रत्याख्यानं ददौ तैस्येन्सितं ज्ञात्वा महामुनिः ॥ ३७४ ॥
 इत्थूचे च मुनी रामं साधर्मिक इहैष वः । साधर्मिके च वात्सल्यमुक्तं श्रेयस्करं जिनैः ॥ ३७५ ॥
 बन्धुर्न एष परम इत्युक्त्वा राघवेण तौ । वंदितौ नम्रसोत्पत्य मुनी जगमरुन्यतः ॥ ३७६ ॥
 तं दिव्यं रथमारुह्य जानकीरामदक्षणाः । विजहुः क्रीरुयान्यत्र सहचारिजैदायवः ॥ ३७७ ॥
 इतः पातालदंकायां खरचन्द्रणखात्मजौ । शंबूकसुंदनामानावचूतां नवयौवनौ ॥ ३७८ ॥
 पितृभ्यां वार्यमाणोऽपि दंडकारण्यमन्यदा । शंबूकः सूर्यहासासिसाधनार्थमुपेयिवान् ॥ ३७९ ॥
 सोऽथ क्रौञ्चरवातीरे स्थित्वान्तर्वेशगह्वरम् । वारविष्यति मां यस्तं हनिष्यामीत्यवोचत ॥ ३८० ॥
 एकान्तयुग्विशुद्धात्मा ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः । अधोमुखो वटशाखानिवज्रचरणद्वयः ॥ ३८१ ॥
 विद्यां जपितुमारेजे सूर्यहासासिसाधिनीम् । सप्ताहाग्रादाशब्दद्या या सिद्धिमुपगच्छति ॥ ३८२ ॥
 एवं च तस्थुषस्तस्य वटगुदीस्थानकस्पृशः । वर्षाणि द्वादशातीयुश्चत्वारि दिवसानि च ॥ ३८३ ॥
 सेष्ठुकामः सूर्यहासः प्रत्याकारतिरोहितः । स्फूर्जत्परिमलो व्योम्ना तत्रागाधंशह्वरे ॥ ३८४ ॥

१ पलं मांसम् । २ पक्षिणः । ३ सहचारी जटासुर्येषां ते । ४ वल्युलोऽधोमुखस्थायी पक्षी तस्य स्थानमाश्रितः । ५ कोशच्छत्रः ।

क्रीडयेतस्ततो ब्राम्ह्यंस्तत्र सौमित्रिराययौ । ददर्श सूर्यहासासि सूर्यस्येव कंरोत्करम् ॥ ३८५ ॥
 तं खड्गमाददे सोऽद्य प्रत्याकाराच्चकर्प च । अपूर्वशस्त्रालोके हि क्षत्रियाणां कुतूहलम् ॥ ३८६ ॥
 तत्तीक्ष्णत्वपरीक्षार्थं तत्क्षणेन तेन लक्ष्मणः । अन्यार्णस्थां वंशजालीं नाललावं लुलाव च ॥ ३८७ ॥
 वंशजालांतरस्थस्य शंबूकस्याथ कर्तितम् । भूतले मौलिकमलं सोऽपश्यत्पतितं पुरः ॥ ३८८ ॥
 प्रविवेशाग्रतो यावत् सौमित्रिर्वंशगह्वरम् । तावत्कबंधमैक्षिष्ट वटशाखावलंबिनम् ॥ ३८९ ॥
 अयुध्यमानोऽशस्त्रश्च पुमान् कोऽपि हतो मया । अमुना कर्मणा धिक्कामित्यात्मानं निनिन्द सः ॥ ३९० ॥
 गत्वा च रामचक्राय तदशेषं शशंस सः । असिं च दर्शयामास रामोऽप्येवमन्नापत ॥ ३९१ ॥
 असावसिः सूर्यहासः साधकोऽस्य त्वया हतः । अस्य संक्रान्यते नूनं कश्चिदुत्तरसाधकः ॥ ३९२ ॥
 अत्रांतरे दशग्रीवस्वसा चन्द्रणखात्रिधा । मत्सूनोः सूर्यहासोऽद्य सेत्स्यतीति कृतत्वर ॥ ३९३ ॥
 पूजापानान्नसहिता तत्र प्रमुदिता ययौ । ददर्श च शिरः सूनोश्छिन्नं लुलितकुंभलम् ॥ ३९४ ॥

॥ युग्मम् ॥

कासि हा वत्स शंबूक शंबूकेति रुदत्यथ । अपश्यद्वक्ष्मणस्यांघ्रिन्यासपंक्तिं मनोहराम् ॥ ३९५ ॥
 मम सूनुर्हतो येन तस्येयं पदपद्मतिः । इति तत्पदपद्मत्वा द्रुतं चंजणखा ययौ ॥ ३९६ ॥
 यावत् किंचिदगात्तावत् ससीतालक्ष्मणं पुरः । नेत्रात्रिरामं रामं सापश्यत्तरुतले स्थितम् ॥ ३९७ ॥
 निरीक्ष्य रामं सा सद्यो रिरंसाविवशाचवत् । कामावेशः कामिनीनां शोकोऽप्येकैऽपि कोऽप्यहो ॥ ३९८ ॥

१ किरणसमूहम् । २ शीर्षिकमलम् । ३ रन्तुमिच्छा रिरसा । ४ शोकाधिके ।

कन्यारूपं विद्वत्पुत्रं नागकन्यासहोदरम् । सा मन्मथार्तो काकुत्स्थमुपतस्थे सवेपथुः ॥ ३९९ ॥
बचापे रामचक्रस्तां चक्रे कुत इहागमः । दारुणे दंरुकारख्ये कृतांतैकनिकेतने ॥ ४०० ॥
साप्यूचेऽवन्तिराजस्य कन्याहं जवनोपरि । सुप्ता हतास्मि केनापि खेचरेण द्रुपान्तरे ॥ ४०१ ॥
इहारख्ये समायातो दृष्टः सोऽन्येन केनचित् । विद्याधरकुमारेण जगदे चेति सैसिना ॥ ४०२ ॥
स्त्रीरत्नमपहृत्येदं चिह्नो हारलतामिव । क्व गमिष्यसि रे पाप मृत्युस्तेऽहमुपस्थितः ॥ ४०३ ॥
इत्युक्तः सोऽत्र मां मुक्त्वा तेनैलिं सुचिरं व्यधात् । उचावपि विपेदाते मत्तौ वनगजाविव ॥ ४०४ ॥
एकाकिनी कांदिशीका त्राम्यन्यहमितस्ततः । प्राप्ता त्वां पुण्ययोगेन ह्यायादुमिव जंगले ॥ ४०५ ॥
तन्मां परिणय स्वामिन् कुमारीं कुलसंजवाम् । महत्सु जायते जातु न वृथा प्रार्थनार्थिनाम् ॥ ४०६ ॥
ध्रुवं मायाविनी काचिन्नटवधेषधारिणी । कूटनाटकमुत्पाद्यागाधंचयितुमत्र नः ॥ ४०७ ॥
चिन्तयन्ताविति चिरं बुद्धिसंवादिनौ मुखम् । अन्योऽन्यमीहांचक्राते स्मेरादौ रामलक्ष्मणौ ॥ ४०८ ॥

॥ युग्मम् ॥
अथ रामः स्मितज्योत्स्नापूरस्तवकिताधरः । तामित्यूचे सन्नार्योऽहमचार्यं ज्ञज लक्ष्मणम् ॥ ४०९ ॥
तयार्थितस्तथैवैत्य लक्ष्मणोऽप्येवमब्रवीत् । आर्यं गता त्वमार्थेव तदलं वार्तयानया ॥ ४१० ॥
सा याच्चाखंभनात् पुत्रवधाच्च रुषिताधिकम् । आख्यजत्वा खरादीनां तत्कृतं तनयद्वयम् ॥ ४११ ॥
विद्याधरसहस्रैस्ते चतुर्दशजिरावृताः । ततोऽन्येयुरुपद्रोतुं रामं शैलमिव द्विपाः ॥ ४१२ ॥

१ कामार्तो । २ रात्रिमध्ये । ३ खड्गसहितेन । ४ पक्षिविशेषः । ५ युद्धम् । ६ प्रफुल्लनेत्रौ ।

किमार्यः सत्यपि मयि योत्स्यते स्वयमीदृशैः । इति राममयाचिष्ट तेषां युद्धाय लक्ष्मणः ॥ ४१३ ॥
 गृह्य वत्स जयाय त्वं यदि ते संकटं ज्ञेयम् । सिंहनादं ममाहूत्यै कुर्या इत्यन्वशात्स तम् ॥ ४१४ ॥
 रामाङ्गां प्रतिपद्योच्चैर्लक्ष्मणोऽथ धनुःसखः । गत्वा प्रवधृते दंतुं स तांस्तार्क्ष्यं इवोरगान् ॥ ४१५ ॥
 प्रवर्धमाने तद्युद्धे स्वचतुर्ः पाणिषुद्धये । गत्वा त्वरितमित्यूचे रावणं रावणस्वसा ॥ ४१६ ॥
 आयातौ दंडकारण्ये मनुष्यौ रामलक्ष्मणौ । अर्नोत्सौ नित्यतुल्ये जामेयं यमगोचरम् ॥ ४१७ ॥
 श्रुत्वा स्वसृपतिस्ते तु सानुजः सबलो ययौ । तत्र सौमित्रिणा सार्धं युध्यमानोऽस्ति संप्रति ॥ ४१८ ॥
 कनिष्ठभ्रातृवीर्येण स्ववीर्येण च गर्वितः । परतोऽस्ति स्थितो रामो विलसन् सीतया सह ॥ ४१९ ॥
 सीता च रूपलावण्यश्रिया सीमेव योषिताम् । न देवी नोरगी नापि मानुष्यन्यैव कापि सा ॥ ४२० ॥
 तस्या दासीकृताशेषसुरासुरवधूजनम् । त्रैलोक्येऽप्यप्रतिहंदं रूपं वाचामगोचरम् ॥ ४२१ ॥
 आसमुज्जसमुज्जान यानि कान्यपि भूतले । तवैवार्हन्ति रत्नानि तानि सर्वाणि बांधव ॥ ४२२ ॥
 दृशामनिमिषीकारकारणं रूपसंपदा । स्त्रीरत्नमेतज्जुह्वीया न चेत्तन्नासि रावणः ॥ ४२३ ॥
 आरुह्य पुष्पकमथादिदेश दशकन्धरः । विमानराज त्वरितं याहि यन्नास्ति जानकी ॥ ४२४ ॥
 ययौ चाल्यंतवेगेन विमानमनुजानकि । स्पर्धयेव दशग्रीवमनसस्तत्र गह्वतः ॥ ४२५ ॥
 दृष्ट्वापि रामादत्युग्रतेजसो दशकन्धरः । बिभ्राय दूरे तस्यौ च व्याघ्रो हुतवहादिव ॥ ४२६ ॥

१ धनुःसहायः । २ गरुडः । ३ पाणिः सेनापृष्ठभागः । ४ अबुधौ । ५ युद्धस्थानादन्यत्र । ६ समुद्रपर्यंतं मुद्रया सहितया यस्य तत्संबोधनम् ।

इति चाचिन्तयदितः कष्टं रामो दुरासदः । इतश्च सीताहरणमितो व्याघ्र इतस्तटी ॥ ४२७ ॥
विमृश्य च ततो विद्यामस्मार्षोदवलोकनीम् ॥ उपतस्थे च सा मंहु किंकरीव कृतांजलिः ॥ ४२८ ॥
ततश्चाज्ञापयामास तत्कालं तां दशाननः । कुरु साहाय्यमह्वाय मम सीतां हरिष्यतः ॥ ४२९ ॥
सावोचघ्रासुकेर्मौलिरत्नमादीयते सुखम् । न तु रामसमीपस्था सीता देवासुरैरपि ॥ ४३० ॥
उपायः किं त्वसावस्ति यायाद्येनैषं लक्ष्मणम् । तैसैव सिंहनादेन संकेतो ह्यनयोरयम् ॥ ४३१ ॥
एवं कुर्वीति तेनोक्ता ब्रजित्वा परतस्ततः । सा साक्षादिव सौमित्रिः सिंहनादं विनिर्ममे ॥ ४३२ ॥
सिंहनादं च तं श्रुत्वा रामो दध्यौ ससंक्रमः । जगत्यप्रतिमहो मे हस्तिमह्न इवानुजः ॥ ४३३ ॥
तं न पश्यामि सौमित्रियेन प्राप्नोति संकटम् । तस्य संकटसंकेतक्ष्वेडा त्वत्र निशम्यते ॥ ४३४ ॥
एवं वितर्कव्यग्रोऽञ्जुद्यावज्जामो महामनाः । सीता लक्ष्मणवात्सल्यात्तावेवमवोचत ॥ ४३५ ॥
आर्यपुत्र किमद्यापि वत्से संकटमागते । विलंबसे द्रुतं गत्वा त्रायस्व ननु लक्ष्मणम् ॥ ४३६ ॥
इत्यादि सीतावचनैः सिंहनादेन चेरितः । जगाम त्वरितं रामो शकुनान्यप्यमानयन् ॥ ४३७ ॥
अथोत्तीर्णं दशग्रीवो विमाने पुष्पकाजिधे । आरोपयितुमारोजे रुदंतीं जनकात्मजाम् ॥ ४३८ ॥
स्वामिन्येषोऽस्मि मा त्रैवीस्तिष्ठ तिष्ठ निशाचर । रोषादिति वदन् दुराज्जटायुस्तमधावत ॥ ४३९ ॥
स त्रोटिनखकोटीचिर्निशिताभिर्महाखगः । चकर्ष रावणस्योरः सीरैः कृषिमहीमिव ॥ ४४० ॥
ततः कुब्जो दशग्रीवः खड्गमारोप्य दारुणम् । पद्मौ त्रित्वापातयत्तं पेतंगं पृथिवीतले ॥ ४४१ ॥

१ येनोपायेनैव रामो लक्ष्मणं यायात् । २ लक्ष्मणस्यैव । ३ चंचून्खाग्रीः । ४ हलैः । ५ पक्षिणम् ।

निःशङ्कोऽथ दशग्रीवः सीतामारोप्य पुष्पके । चचाख नञसा तूर्णं पूर्णप्रायमनोरथः ॥ ४४३ ॥
 हा नाथ विधिर्षन्माथ राम हा वत्स लक्ष्मण । हा तातपादा हा त्रातर्चाभंगल महाशुज ॥ ४४३ ॥
 सीता वो ह्रियतेऽनेन काकेनेव बलिशब्दात् । एवं सीता रुरोदोच्चै रोदयंतीव रोदसीम् ॥ ४४४ ॥
 श्रुत्वा तद्भुदितं रत्नजल्यर्कजटिनन्दनः । खेचरो विमर्शैव नूनं रामस्य पत्न्यसौ ॥ ४४५ ॥
 समुज्रोपरि शब्दोऽयं श्रूयते येन तेन तु । ह्रियते रावणेनेयं बलितौ रामलक्ष्मणौ ॥ ४४६ ॥
 प्रजोर्चाभंगलस्याद्योपकरोमीति जातधीः । दधावे खड्गमाकृत्य दशकंधरमाक्षिपन् ॥ ४४७ ॥
 शुद्धायाह्वयमानं तं हसित्वैष दशाननः । सद्यो जहार तद्विद्यां विद्यासामर्थ्यतोऽखिलात् ॥ ४४८ ॥
 निकृत्तपद्मः पद्मीव हतविद्यः पपात सः । कंबुद्वीपे कंबुशैलमारुह्य समवास्थित ॥ ४४९ ॥
 रावणोऽपि विमानस्थो गह्वन् व्योम्नाण्योपरि । इति सानुनयं प्रोचे मैथिलीं मन्मथातुरः ॥ ४५० ॥
 नञश्चरक्षमाचराणां चतुर्भे महिषीपदम् । प्राप्तासि रोदिषि कथं हर्षस्थाने कृतं शुचा ॥ ४५१ ॥
 मंदजाग्येन रामेण सह त्वां योजयन् विधिः । नानुरूपं पुरा चक्रे मयाकार्यधुनोचितम् ॥ ४५२ ॥
 मां पतिं देवि मन्यस्व सेवया दाससन्निजम् । मयि दासे तव दासाः खेचर्यः खेचरा अपि ॥ ४५३ ॥
 बुवाणे रावणे त्वेवं सीता तस्यावधोमुखी । स्मरन्ती मंत्रवद्भक्त्या राम इत्यद्भरदयम् ॥ ४५४ ॥
 जानकीपादयोर्भूयो स पपात स्मरातुरः । साप्यपासारयत्पादौ पैरुंस्पर्शकातरा ॥ ४५५ ॥
 आचुक्रोश च सीतैवं निरनुक्रोश निस्त्रप । अचिराल्लप्स्यसे मृत्युं परस्त्रीकामनाफलम् ॥ ४५६ ॥

१ विद्विषता शत्रूणा माथो मथनं यस्मात्तत्सबोधने । २ अर्चितयत् । ३ लुप्तौ पक्षौ यस्य सः । ४ परपुरुषस्पर्शने कातरा ।

तदानीं संमुखा एयुर्मन्त्रिणः सारणादयः । अन्ये च रक्षःसामन्ताः समंताज्जगद्सप्रजोः ॥ ४९७ ॥
महोत्सवां महोत्साहो महासाहसकृत्युरीम् । आगमजावणो लंकामलंकर्मोणविक्रमः ॥ ४९८ ॥
न यावद्भ्रामसौ मित्रिद्वेभ्योदन्तसमागमः । ओक्ष्ये न तावदित्युच्चैः सीताञ्जिग्रहमाददे ॥ ४९९ ॥
लंकापूर्वदिशि स्थिते सुरवरोद्यानोपमे खेचर स्त्रीणां विज्रमधास्त्रि देवरमणोद्याने स्वयं जानकीम् ।
रक्ताशोकतरोस्तले त्रिजटया चारुर्कैरावृतां मुक्त्वागादशकंधरः प्रमुदितः स्वं धाम धाम्नां निधिः ॥ ५०० ॥

इत्याचार्यश्रीहिमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सीताहरणो नाम पंचमः सर्गः ।

॥ अथ षष्ठः सर्गः ॥

इतश्च रामः संप्राप्तस्त्वरितं तत्र चापचृत् । अमित्रैः सह सौमित्रिर्यत्राञ्जुणकेलिकृत् ॥ १ ॥
 आयातं राममाखोक्थ्य सौमित्रिरिदमब्रवीत् । आर्यामेकाकिनीं मुक्त्वा किमर्थेह त्वमागमः ॥ २ ॥
 आहूतः सिंहनादेन तव वैधुर्यलक्षणे । लक्ष्मणाहमिहायातो व्याजहारेति राघवः ॥ ३ ॥
 लक्ष्मणोऽप्यवदत्सिंहनादोऽकारि मया न हि । श्रुतश्चार्थेण तन्नूनं वयं केनापि वंचिताः ॥ ४ ॥
 अपहर्तुं सत्यमार्यामिपनीतोऽस्युपायतः । सिंहनादस्य करणे शंके स्तोकं न कारणम् ॥ ५ ॥
 तज्जह शीघ्रमेवार्यं त्रातुमार्यां महाशुज । हत्वारीनहमप्येष यावदायामि पृष्ठतः ॥ ६ ॥
 इत्युक्तो रामञ्जोऽगात् स्वस्थानं तत्र जानकीम् । नापश्यच्च महीपृष्ठे मूर्धितो निपपात च ॥ ७ ॥
 लब्धसंज्ञः समुन्नाय तं सुमूर्धुं जटायुषम् । ईक्षां चक्रे रामञ्जो दध्याविति च तीक्ष्णधीः ॥ ८ ॥
 केनापि दयिता नूनं जह्रे ब्रह्मपरेण मे । तेनापहारक्रुद्धोऽयं महात्मा निहतः खगः ॥ ९ ॥
 ततः प्रत्युपकाराय श्रावकस्य जटायुषः । ददौ रामो नमस्कारं परलोकाध्वशंबदम् ॥ १० ॥
 स विपद्याचवत् कटपे माहेंजे प्रवरः सुरः । रामोऽपि सीतामन्वेष्टुमाटाटव्यामितस्ततः ॥ ११ ॥
 इतश्च लक्ष्मणो वीरः खरेण प्रौज्यपत्तिना । योद्धुं प्रावर्ततैकोऽपि न सिंहस्य सखा युधि ॥ १२ ॥

१ शत्रुभिः । २ वैकल्यचिन्हेन । ३ हे लक्ष्मण । ४ दूरं नीतः । ५ प्राज्या बहवः पत्तयो यस्य तेन ।

अत्रांतरे च त्रिशिराः खरस्यावरजो जटः । को नामास्मिस्तवाक्षेप इति ज्येष्ठं न्यवारयत् ॥ १३ ॥
अथो रथस्थं त्रिशिरोराक्षसं समरोद्यतम् । जघान रामावरजो गणयंस्तं पतंगवत् ॥ १४ ॥
तदा पातालवलंकेशचन्द्रोदरदृपात्मजः । विराधः सर्वसन्नाहिसैन्यस्तत्र समाश्रयौ ॥ १५ ॥
आशिरौघधिषुर्नत्वा विराधो रामसोदरम् । इत्यूचे तव ऋत्योऽहमेतेषां त्वद्विषां क्षिपन् ॥ १६ ॥
चन्द्रोदराख्यं निर्वास्य पितरं मे महाशुज । पातालवलंकां जगदुरमी रावणपत्नयः ॥ १७ ॥
कः सखांशोऽस्तमोऽध्वंसे विषैर्द्विदलने च ते । तथापि भृत्यदेशत्वाज्जणयादिश मां प्रजो ॥ १८ ॥
स्मिन्त्वा च लक्ष्मणोऽवोचन्न्यमानान्मया विषः । पश्यामून् विजयो ह्यन्यसाहाय्यादोष्मतां ह्रिये ॥ १९ ॥
अद्यप्रभृति ते स्वामी ज्येष्ठो मम रघूदहः । पातालवलंकाराज्ये च स्थापितोऽसि मयाद्य ज्ञोः ॥ २० ॥
विरोधिनं विरोधं स्वं तं दृष्ट्वा लक्ष्मणांतिके । क्रुद्धोधिकं खरोऽज्येत्याध्विज्यधन्वैवमब्रवीत् ॥ २१ ॥
तनयो मम शंबूकः क्रास्ते विश्वस्तघातक । विराधेन वराकेण सख्या किं रक्ष्यसेऽधुना ॥ २२ ॥
स्मिन्त्वा चोवाच सौमित्रिस्त्रिशिरा अपि तेऽनुजः । त्रातुःपुत्रस्य सोत्कंठस्तमनुप्रेषितो मया ॥ २३ ॥
पुत्रे त्रातरि चोत्कंठा चेत्तवापि बलीयसी । नेतुं त्वामपि तत्रास्मि सद्यः सैन्यधनुर्नेतु ॥ २४ ॥
मया प्रमादघातेन पादन्यासेन कुंशुवत् । तव सुदुर्हतो मूढ तत्र मे पौरुषं न हि ॥ २५ ॥
आधुना त्वं जटंमन्यश्चेत्पूरयसि कौतुकम् । त्वया प्रीणाभि कीर्नांशं वनवासेपि संत्रयहम् ॥ २६ ॥

१ कनीयान् आता । २ सर्वं सन्नद्धं सैन्यं यस्य सः । ३ आराधयितुमिच्छुः । ४ सुर्यस्य । ५ शत्रुदलने । ६ ज्यया प्रत्यंचया सहितं सज्यं धतुर्यस्य सः । ७ यमम् । ८ सत्री दाता ।

इत्युक्तवति सौमित्रावमित्रो राक्षसः खरः । खरं प्रहर्तुमारोत्ते दंतीव गिरिसानुनि ॥ १७ ॥
 लक्ष्मणोऽपि क्षणेनापि कंकपत्रैः सहस्रशः । अंबरं तिरयामास आनुचित्रानुमानिव ॥ १८ ॥
 त्रयंकरः खेचराणां गरीयान् संगरस्तयोः । अजायत श्राद्धदेवदैवतैकमहोत्सवः ॥ १९ ॥
 विष्णुनापि रणे यस्य शक्तिरीदृक् खरः स हि । प्रतिविष्णोरप्यधिको व्योमन्येवं गिरोऽञ्जवन् ॥ २० ॥
 कालक्षेपो वधेऽस्यापीत्यमर्षाह्वजितः स्वयम् । सौमित्रिः खरमूर्धानं क्षुरप्रेणाद्धित् दृष्टात् ॥ २१ ॥
 दूषणो लक्ष्मणेनापि ससैन्यो योद्धुमुद्यतः । संजहे कुञ्जर इव सयूथो दववह्निना ॥ २२ ॥
 ततः सार्धं विराधेन ववले रामसोदरः । स्फुरन्नामेक्ष्णः काममाशंसन्नार्ययोः शुभ्रम् ॥ २३ ॥
 गत्वा दूरमपश्यच्च रामचक्रं द्रुमांतरे । सीताविरहितं दृष्ट्वा विषादं परमं ययौ ॥ २४ ॥
 पुरःस्थमपि सौमित्रिमपश्यन् रघुपुंगवः । सीताविरहशब्देन पीनितः खेडब्रवीदिति ॥ २५ ॥
 वनं त्रांतमिदं तावन्मया दृष्टा न जानकी । शुष्माग्निः किं न सा दृष्टा ब्रूत हे वनदेवताः ॥ २६ ॥
 अमुष्मिन् त्रीषणेऽरण्ये भूतश्चापदसंकुले । विमुच्यैकाकिनीं सीतां लक्ष्मणाय गतोऽस्मि हा ॥ २७ ॥
 रक्षोचटसहस्राग्रे संधैत्येकं च लक्ष्मणम् । मुक्त्वा भूयोऽहमत्रागामहो धीर्मम दुर्धियः ॥ २८ ॥
 हा सीते निर्जनेऽरण्ये कथं मुक्ता मया प्रिये । हा वत्स लक्ष्मण कथं मुक्तोऽसि रणसंकटे ॥ २९ ॥
 एवं भुवन् रामचक्रो मूर्खया न्यपतत् क्षितौ । क्रन्दद्भिः पक्षिन्निरपि वीक्ष्यमाणो महाशुभः ॥ ३० ॥
 लक्ष्मणोऽप्यब्रवीदेवमार्याय किमिदं ननु । तवायं लक्ष्मणो त्राता जित्वारीन् समुपास्थितः ॥ ३१ ॥

१ तीक्ष्ण यथा स्यात्तथा । २ किरणैः ३ आद्धदेवो यमः । ४ आकाशे आकाशाभिमुख दृष्ट्वाब्रवीदित्यर्थः । ५ रणे ।

पीयूषेण संसिक्तो रामम्रघस्तया गिरा । लब्धसंज्ञो ददशानि सखजे च निजानुजम् ॥ ४२ ॥
 भयं कस्यापि मायिनः ॥ ४३ ॥
 जानकीहरणमिदं ध्रुवं प्रयतामहे ॥ ४४ ॥
 तत्प्रवृत्त्युपलंघाय संप्रति प्रयतामहे ॥ ४५ ॥
 तस्य प्राणैः सदैवाहमाहरिष्यामि जानकीम् । तत्प्रवृत्त्युपलंघाय संप्रति प्रयतामहे ॥ ४६ ॥
 पाताललंकारान्ये च स्थाप्यतामेष पैतृके । विराधः प्रतिपन्नं हि मयामुष्मे खराहवे ॥ ४७ ॥
 सीताप्रवृत्तिमानेन विद्याधरजटानथ । प्रजिघाय विराधस्तावारिधयिषुः प्रभू ॥ ४८ ॥
 काकुत्स्थौ तस्थुस्तत्र शोकानलकरादितौ । मुहुर्मुहुर्निःश्वसंतौ निर्देशंतौ क्रुधाधरम् ॥ ४९ ॥
 दूरं विद्याधरा ज्ञात्वा रामोऽब्रवीदिति । स्वामिकार्ये यथाशक्ति साधु युष्मानिरुद्यतम् ॥ ५० ॥
 तेषामधोमुखत्वेन ज्ञात्वा रामोऽब्रवीदिति । स्वामिकार्ये यथाशक्ति साधु युष्मानिरुद्यतम् ॥ ५१ ॥
 सीताप्रवृत्तिर्न प्राप्ता को दोषस्तत्र वो जटाः । दैवस्य विपरीतस्य के यूयं कोऽपरोऽथवा ॥ ५२ ॥
 नत्वा विराधोऽप्यवदन्मा निर्वेदं कृथाः प्रजो । अर्निर्वेदः श्रियो मूलं तव चतुर्न विष्यति ॥ ५३ ॥
 एहि पाताललंकायां निवेशयितुमद्य माम् । सीताप्रवृत्तिः सुलज्जा तत्र चतुर्न विष्यति ॥ ५४ ॥
 विराधेन ससैन्येन ततो रामः सलहमणः । ययौ पाताललंकायाः पुर्याः परिसरावनौ ॥ ५५ ॥
 तत्रारिमुदनः सुन्दो नाम रक्षः खरात्मजः । संमुखीनो रणायगान्महासैन्यसमावृतः ॥ ५६ ॥
 पुरोगेण विराधेन समं पूर्वविरोधिना । सुन्दश्चक्रे रणं घोरं सद्यः पितृवधकृधा ॥ ५७ ॥
 अथो रणस्थे काकुत्स्थे सुन्दश्चन्त्रणखागिरा । सद्यः प्रणश्य लंकायां रावणं शरणं ययौ ॥ ५८ ॥

१ प्रतिज्ञातम् । २ खरसप्राप्ते ।

ततः पाताळलंकायां प्रविश्य रघुपुंगवौ । निवेदयामासतुस्तं विराधं पैतृके पदे ॥ ५७ ॥
 प्रासादे खरराजस्य तस्यतू रामलक्ष्मणौ । युवराज इव पुनर्विराधः सुन्दवेदमनि ॥ ५८ ॥
 इतश्च साहसगतेश्चिरं ताराञ्जिवाषिणः । सिद्धा प्रतारणी विद्या हिमवज्जिरिकन्दरे ॥ ५९ ॥
 तथा सुग्रीवरूपः स कामरूप इवामरः । जगाम किष्किन्धपुरे पितृयोऽर्क इवांबरे ॥ ६० ॥
 क्रीभार्थं बहिरुद्याने सुग्रीवे च गते तदा । स तदन्तःपुरमगात्तारादेवीविचूषितम् ॥ ६१ ॥
 आगाच्च सत्यसुग्रीवो घोरि च द्वारपालकैः । स्वक्षितोऽग्रे गतो राजा सुग्रीव इति वादिजिः ॥ ६२ ॥
 सुग्रीवक्षितयं दृष्ट्वा संदेहाघातिनन्दनः । शृङ्गांतविप्लवं त्रातुं तद्वघारं त्वरितो ययौ ॥ ६३ ॥
 शृङ्गांते विटसुग्रीवः प्रविशन् वाक्सूनुना । मार्गोद्दिष्टा सरित्पूर इव प्रस्खलितस्ततः ॥ ६४ ॥
 अथामिलन् सैनिकानामक्षौहिण्यश्चतुर्दश । आहूतानि जगत्सारसर्वस्वानीव सर्वतः ॥ ६५ ॥
 द्वयोरपि तयोर्भेदमजानंतोऽथ सैनिकाः । सत्यसुग्रीवतोऽर्धेऽर्धे विटसुग्रीवतोऽञ्चवन् ॥ ६६ ॥
 ततः प्रववृते युद्धं सैन्ययोरुन्नयोरपि । कुन्तपतौर्दिवं कुर्वदृष्टकापातमयीमिव ॥ ६७ ॥
 युयुधे सादिना सादी निषादी च निषादिना । पदातिना पदातिश्च रथिको रथिकेन च ॥ ६८ ॥
 क्षतुरंगचमूचक्रविमर्दादथ मेदिनी । अवाप कपं मुग्धेव प्रौढप्रियसमागमात् ॥ ६९ ॥
 एहोहि रे परगृहप्रवेशिन्निति तं ब्रुवन् । विटसुग्रीवमुद्ग्रीवः सुग्रीवो योद्धुमाहूत ॥ ७० ॥
 ततश्च विटसुग्रीवो मत्तेन्न इव तर्जितः । ऊर्जितं गर्जितं कुर्वन् संमुहनीनो युधेऽञ्चवत् ॥ ७१ ॥

१ अंतःपुरस्योपद्रवम् । २ हे परगृहप्रवेशिन् इति संबोधनम् ।

युयुधाते महायोधौ तौ क्रोधारुणलोचनौ । विदधानौ जगन्नासं कीनाशस्येव सोदरौ ॥ ७२ ॥
तौ निशतैर्निशातानि शस्त्रैः शस्त्राख्यो मिथः । चिह्निदाते तृणह्वेदं रणह्वेकावुज्रावपि ॥ ७३ ॥
शस्त्रखंडैरुह्यदग्निर्दुष्टे खेचरीगणः । महायुद्धे तयोर्वृद्धं मनो महिषयोस्त्रिव ॥ ७४ ॥
तौ निम्नास्त्रावधान्योऽन्यममर्षणशिरोमणौ । मध्वयुद्धेनास्फुलतां पर्वताविव जंगमौ ॥ ७५ ॥
उत्पतन्तौ ह्यणध्वोन्नि निपतन्तौ ह्यणध्ववि । ताम्रचूडाविवाजातां वीरचूडामणीं जज्ञौ ॥ ७६ ॥
तौ दावपि महाप्राणौ मिथो जेतुमनीश्वरौ । अपस्तृत्य च दूरेण वृषज्राविव तस्थतुः ॥ ७७ ॥
साहाय्यकार्थं सुग्रीवः समाहूय जैनासुतम् । ज्यूोऽपि युयुधे मायासुग्रीवेणोपक्रमणा ॥ ७८ ॥
हनूमतः पश्यतोऽपि ध्योर्जैदमजानतः । कुट्टयामास सुग्रीवं विटसुग्रीव उत्कटः ॥ ७९ ॥
पुनर्युद्धेन सुग्रीवः खिन्नः खिन्नतनुस्ततः । बहिर्निर्गत्य किञ्चिन्धपुरादावासमग्रहीत् ॥ ८० ॥
तत्रैव विटसुग्रीवस्तथावस्थमानसः । अन्तःपुरप्रवेशं च न लेप्ते वाकिनंदनात् ॥ ८१ ॥
सुग्रीवो न्यंचितग्रीवमथैवं पर्यंचितयत् । अहो स्त्रीदंष्टः कूटपटुः कोऽप्येष नो विषन् ॥ ८२ ॥
आत्मीया अप्यनात्मीया विषन्मायावशीकृताः । अहो बभूवुस्तदसावर्कंदो निजैर्हयैः ॥ ८३ ॥
मायापराक्रमोत्कृष्टः कथं बध्यो विषन्मया । धिग्मां पराक्रमम्रष्टं वादिनास्त्रस्वपाकरम् ॥ ८४ ॥
धन्यो महाबलो वाली योऽखंडपुरुषव्रतः । राज्यं तृणमिव त्यक्त्वा जगाम परमं पदम् ॥ ८५ ॥
चञ्चरश्मिः कुमारो मे बलीयान् जगतोऽप्यसौ । किं तु ध्योर्ऋतेदङ्गः कं रक्षतु निहंतु कम् ॥ ८६ ॥

१ रणे छेकौ चतुरौ । २ वृक्षसमूहः । ३ हनूमन्तम् । ४ नम्रशीर्षं यथा तथा । ५ संग्रामः ।

इदं तु विदधे साधु साध्वहो चन्द्ररश्मिना । तस्य पापीयसो रुद्धं शुद्धान्ते यत्प्रवेशनम् ॥ ८७ ॥
 वधाय बलिनोऽमुष्य बलीयांसं श्रयामि कम् । यद्धात्या एव रिपवः स्वतोऽपि परतोऽपि वा ॥ ८८ ॥
 जर्भुवः स्वस्त्रयीवीरं मरुत्तमखजञ्जनम् । जजामि विविषद्वातहेतवे किं दशाननम् ॥ ८९ ॥
 असौ किं तु प्रकृत्या स्त्रीलोदस्त्रैलोक्यकण्टकः । तं च मां च निहत्याशु तारामादास्यते स्वयम् ॥ ९० ॥
 ईदृशे व्यसने प्राप्ते साहाय्यं कर्तुमीश्वरः । आसीत् खरः खरतरो राघवेण हतः स तु ॥ ९१ ॥
 तावेव रामसौमित्रौ गत्वा मित्रीकरोमि तत् । तत्कादोपनतस्यापि तौ विराधस्य राज्यदौ ॥ ९२ ॥
 तौ तु पाताललंकायामलंकर्मीणदोर्बलौ । विराधस्योपरोधेन तथैवाद्यापि तिष्ठतः ॥ ९३ ॥
 एवं विमृश्य सुग्रीवोऽनुशिष्य रहसि स्वयम् । विराधपुर्ण्यं विश्वासञ्चूतं दूतं न्ययोजयत् ॥ ९४ ॥
 गत्वा पाताललंकायां विराधाय प्रणम्य सः । स्वामिव्यसनवृत्तांतं कथयित्वाब्रवीद्विदम् ॥ ९५ ॥
 महति व्यसने स्वामी पतितो नस्तदीदृशे । राघवौ शरणीकर्तुं तव द्वारेण वाञ्छति ॥ ९६ ॥
 द्रुतमायातु सुग्रीवः सतां संगो हि पुष्टतः । तेनेत्युक्तो दूत एव सुग्रीवाय शशंस तत् ॥ ९७ ॥
 प्रचचात्वाथ सुग्रीवोऽश्वानां त्रैवेयैकस्वनैः । दिशो मुखरयन् सर्वा वेगाद्दूरमदूरयन् ॥ ९८ ॥
 पाताललंकां स प्राप क्षणेनाभ्युपवेशमवत् । विराधमुपतस्थे चान्युत्तस्थौ सोऽपि तं मुदा ॥ ९९ ॥
 विराधोऽपि पुरोचूय रामजज्ञाय तौघिने । तं नमस्कारयामास तदुःखं च व्यज्जिह्वयत् ॥ १०० ॥
 सुग्रीवोऽप्येवमचूडस्मिन् दुःखे त्वमसि मे गतिः । द्रुते हि सर्वथा मूढे शरणं तैरणिः खलु ॥ १०१ ॥

१ स्त्रीलपटः । २ मायासुग्रीवम् । ३ आग्रहेण । ४ कंठामरणस्वनैः । ५ समीपीकुर्वन् । ६ रक्षित्रे । ७ नष्टे । ८ सूर्यः ।

स्वयं दुःख्यपि तदुःखं गेत्तुं रामोऽन्युपागमत् । स्वकार्यादधिको यद्वाः परकार्ये महीयसास् ॥ १०२ ॥
सीताहरणवृत्तांतं विराधेनावबोधितः । रामं विज्ञापयामास सुग्रीवोऽथ कृताञ्जलिः ॥ १०३ ॥
त्रायमाणस्य ते विश्वं तथा द्योतयतो रवेः । न कापि कारणपेक्षा देव वन्मि तथाप्यदः ॥ १०४ ॥
त्वत्प्रसादात्क्षतारिः सन् ससैन्योऽपि तवानुगः । श्रान्तेष्वामि प्रवृत्तिं च सीताया नचिरादहम् ॥ १०५ ॥
ससुग्रीवः प्रतस्थे च किंकिधां प्रति राघवः । विराधमनुगृह्य संबोध्य विससर्ज च ॥ १०६ ॥
रामचन्द्रेऽथ किंकिधापुरप्रारमधिष्ठिते । सुग्रीवो विटसुग्रीवमाहास्त रणकर्मणे ॥ १०७ ॥
निनदन् विटसुग्रीवोऽप्यागादाह्वानमात्रतः । रणाय नालसाः शूरा ज्ञोजनाय विजा इव ॥ १०८ ॥
दुर्धरैश्च रणन्यासैः कंपयंतौ वसुंधराम् । तावुच्चावप्ययुध्येतां मत्ताविव वनक्षिपौ ॥ १०९ ॥
रामः सरूपौ तौ दृष्ट्वा कोऽस्मदीयः परश्च कः । इति संशयतस्तथाबुदासीन इव द्रुणम् ॥ ११० ॥
ज्वलत्वेवं तावदिति विमृशन् रघुपुंगवः । वज्रावर्तान्निधधनुष्टंकारमकरोत्ततः ॥ १११ ॥
धनुष्टंकारतस्तस्मात् सा साहसगतेः द्रुणात् । रूपांतरकरी विद्या हरिणीव पलायत ॥ ११२ ॥
विमोह्य मायया सर्वं परदारै रिरसंसे । पापारोपय रे चापमिति रामस्तर्जं तम् ॥ ११३ ॥
एकेनापीषुणा प्राणंस्तस्याहार्षीजघूषहः । न द्वितीया चपेदा हि हरेर्हरिणमारणे ॥ ११४ ॥
विराधमिव सुग्रीवं रामो राज्ये न्यवेशयत् । सुग्रीवोऽपि स्वलोकेन प्राग्वदेवानमस्यत ॥ ११५ ॥
त्रयोदश निजाः कन्या दातुमत्यंतसुन्दरीः । रामचद्रमयाचिष्ट प्राञ्जलिवानेश्वरः ॥ ११६ ॥

रामोऽयुवाच सुग्रीवं सीतान्वेषणहेतवे । प्रयतस्व किमेताजिरपरेणापि वस्तुना ॥ ११७ ॥
 इत्युक्त्वा बहिरुधाने गत्वा तस्थौ रघूषहः । सुग्रीवोऽपि तदादेशात्प्रविवेश निजां पुरीम् ॥ ११८ ॥
 इतश्च पुर्यां लंकायां रावणांतःपुरस्थियः । खरादिहननोदन्तान्मन्दोदर्यादयोऽरुदन् ॥ ११९ ॥
 रुदती सह सुन्देन स्वसा चन्द्रणखापि च । प्राविशज्जावणगृहं पाणिभ्यां कुट्टयंत्युरः ॥ १२० ॥
 दृष्ट्वा च रावणं कंठे लगित्वोच्चतरस्वरम् । रुदती निजगादैवं दैवेन निहतास्मि हा ॥ १२१ ॥
 हतः पुत्रो हतो भर्ता हतौ च मम देवरौ । चतुर्दश सहस्राणि हताश्च कुलपत्नयः ॥ १२२ ॥
 पातालखलंका चाह्निन्ना राजधानी त्वदर्पिता । दर्पवद्भिर्विषिषद्भिर्बधो जीवत्यपि त्वधि ॥ १२३ ॥
 जीवन्नाहं प्रणश्याहं सुंदेन सह सूनुना । त्वां शरस्यमिहायाता कुत्र तिष्ठामि शाधि माम् ॥ १२४ ॥
 अबोधयद्दशास्योऽपि रुदंतीं तां समौष्ठवः । त्वद्भर्तृपुत्रहन्तारं हनिष्याम्यचिरादपि ॥ १२५ ॥
 शोकेन तेन वैदेहीविप्रलंभरुजापि च । फालच्युत इव क्षीपी तद्वपे तस्थौ निपत्य सः ॥ १२६ ॥
 अथ मंदोदरी देवी तमुपेत्याच्यधादिति । कथं प्राकृतवत् स्वामिशिश्चेष्ट इव तिष्ठसि ॥ १२७ ॥
 रावणोऽप्यब्रवीदेवं वैदेहीविरहज्वरात् । न चेष्टितुं न वक्तुं च न चादोकायितुं क्षमः ॥ १२८ ॥
 मया चेज्जीविता तेऽर्थस्तन्मानं प्रोर्ज्ज्य मानिनि । गत्वानुनयवैदेहीं यथा मयि रिरंसते ॥ १२९ ॥
 नान्यनारीमनिहंतीं जुजे जालुचिदप्यहम् । अर्गवानियमो ह्यत्र ममास्ति गुरुसाक्षिकः ॥ १३० ॥
 पीडिता पीडया पत्युः कुलीना सापि तत्क्षणम् । जगाम देवरमणोद्याने सीतामुवाच च ॥ १३१ ॥

१ सीताविरहपीडया । २ त्यक्त्वा ।

एषा मन्दोदरी नाम दशाननमहिष्यहम् । प्रपत्स्ये त्वयि दासीत्वं जजस्व दशकन्धरम् ॥ १३२ ॥
सीते त्वमेव धन्यासि यां 'सिसेविषतेऽनिशम् । विश्वसेव्यांघ्रिकमदः पतिर्मम महाबलः ॥ १३३ ॥
अद्यापि तव रामेण चूचरेण तपस्विना । पत्तिमात्रेण किं पत्या प्राप्यते चेदशाननः ॥ १३४ ॥
रुषा वचाषे सीतैवं क सिंहः क च जंबुकः । क सुपर्णः क वा काकः क रामः क च ते पतिः ॥ १३५ ॥
दम्पतित्वमहो युक्तं तव तस्य च पाप्मनः । रिरंसुरेकोऽन्यस्त्रीषु दूतीञ्चवति चापरा ॥ १३६ ॥
जष्टुमप्युचिता नासि किमु संजाषितुं हले । स्थानादितो गह्व गह्व त्यज दृष्टिपथं मम ॥ १३७ ॥
रावणोऽपि तदा तन्नाजगाम निजगद च । कुपितसि कुतः सीते दासी मन्दोदरी तव ॥ १३८ ॥
दासस्ते स्वयमप्यस्मि प्रसादं कुरु देवि मे । जानकि त्वं जनममुं प्रीणासि न दृशापि किम् ॥ १३९ ॥
सीता पराब्जुखीञ्जयेत्यजायत महासती । कृतांतदृष्ट्या दृष्टोऽसि हरन्मां रामगेहिनीम् ॥ १४० ॥
धिगाशां ते हताशस्याप्रार्थितप्रार्थकस्य रे । जीविष्यसि कियत्रामे सानुजे विषदन्तके ॥ १४१ ॥
तयेत्याकुश्यमानोऽपि चूयो चूयो दशाननः । तथैवोवाच धिगहो कामावस्था बलीयसी ॥ १४२ ॥
अत्रांतरे विपन्मग्नां सीतां जष्टुमिवाहमः । निमज्ज निधिर्धाम्नां पश्चिमे लवणंबुधौ ॥ १४३ ॥
प्रावर्तत निशा घोरा घोरबुद्धिश्च रावणः । सीतायै क्रोधकामांध उपसर्गान् प्रचक्रमे ॥ १४४ ॥
शूल्कारिणो महाघूकाः फेत्कुर्वाणाश्च फेरवः । वृका विचित्रं क्रंदन्त ओतवोऽन्योऽन्ययोधिनः ॥ १४५ ॥
पुन्नाब्जोदकृतो व्याघ्राः फूत्कुर्वाणाः फणान्धृतः । पिशाचप्रेतवेतालभूताश्चाकृष्टकर्त्रिकाः ॥ १४६ ॥

१ प्राप्यामि । २ सेवितुमिच्छति । ३ कर्त्री कर्तरी ।

उद्ध्वलितो दुर्धलितो यमस्येव सत्तासदः । विहृता रावणेनेयुरूपसीतं त्रयंकराः ॥ १४७ ॥

॥ त्रिचिर्विशेषकम् ॥
ध्यायन्ती मनसा पंचपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् । सीता तस्यावर्जीतैव न तु त्रेजे दशाननम् ॥ १४८ ॥
बिजीपणः प्रजाते तु निशावृत्तं निशम्य तत् । आगाडुपदशग्रीवं सीतां चैवमवोचत ॥ १४९ ॥
त्रेजे का त्वं कुतः स्थानात्कस्य चासि किमत्र च । मा त्रैयीः सर्वमाख्याहि परस्त्रीसोदरस्य मे ॥ १५० ॥
तं मध्यस्थं परिज्ञाय सीताप्याख्यदधोमुखी । अहं जनकपुत्र्यस्मि सीता ज्ञामंरुलखसा ॥ १५१ ॥
गृहिणी रामचञ्जस्य स्नुषा दशरथस्य च । समं पत्या सानुजेन दंरुकारण्यमागमम् ॥ १५२ ॥
तत्रैकदा देवरो मे क्रीडयेतस्ततो त्रमन् । खे महासिं ददर्शकं जग्राह च कुतूहलात् ॥ १५३ ॥
अन्यर्णस्थां वंशजाढीं तेन चिह्नेद सोऽसिना । अज्ञानाच्च तदन्तःस्थतत्साधकशिरोऽङ्घ्रिदत् ॥ १५४ ॥
अयुध्यमानोऽनैगस्कः कोऽप्ययं हा हतो मया । सानुताप इव त्रातुः समीपं स उपागमत् ॥ १५५ ॥
तस्यासिसाधकस्यैव काचिदुत्तरसाधिका । महेवरस्थानुपदं तत्र कोपाडुपागमत् ॥ १५६ ॥
चर्तारं मम दृष्ट्वा चाद्भुतरूपपुरंदरम् । अयाचीञ्जन्तुकामार्तावाङ्मासीत्तां च मत्पतिः ॥ १५७ ॥
सागह्वागमदथ रक्षसां बलमुद्वणम् । क्ष्वेडां वैधुर्यसंकतीकृत्यागाल्लक्ष्माणो युधि ॥ १५८ ॥
मायाक्ष्वेकामथो कृत्वा दुरं नीत्वा च मत्पतिम् । दुराशोऽहृत मामेव स्ववधायैव राक्षसः ॥ १५९ ॥
तच्छ्रुत्वा रावणं नत्वा बचापे च बिजीपणः । कुलस्य दूषणमिदं स्वामिन् कर्म त्वया कृतम् ॥ १६० ॥

१ उच्छलतः । २ दुर्विनीताः । ३ निरपराधी । ४ वैधुर्यं सकटे संकेतभूतां कृत्वा ।

न यावदिह हंपुं नः काकुत्स्थोऽन्येति सानुजः । मुच्यतां तावदाश्वेव नीत्वा सीता तदन्तिके ॥ १६१ ॥
इत्युक्ते रावणः क्रोधारुणाद्धोऽप्यब्रवीदिति । किमिदं ज्ञापसे ज्ञीरो व्यस्मार्षीमम पौरुषम् ॥ १६२ ॥
सीतानुनीतावश्यं हि मम ज्ञार्यां जविष्यति । तौ चायातौ हनिष्यामि वराकौ रामलक्ष्मणौ ॥ १६३ ॥
ऊचे बिभीषणो ज्ञातः सत्यं तज्ज्ञानिनो वचः । यज्रामपत्न्याः सीतायाः कृते नः कुलसंहयः ॥ १६४ ॥
अक्तस्य बन्धोर्मे वाचं मन्यसे नान्यथा कथम् । मया हतो दशरथः स तावज्जीवितः कथम् ॥ १६५ ॥
न यद्यप्यन्यथाज्ञावि ज्ञावि वस्तु महाश्रुज । तथापि प्रार्थ्यसे मुंच सीतां नः कुलघातिनीम् ॥ १६६ ॥
अनाकर्णितकेनेव बिभीषणगिरामथ । आरोप्य पुष्पके सीतां ज्रमन्नेवमदर्शयत् ॥ १६७ ॥
अस्मी क्रीमाश्रयो रत्नसानवः स्वाश्रुनिर्जराः । नन्दनोद्यानसोदर्याण्यमून्युपवनानि च ॥ १६८ ॥
यैथाकामीनवृष्टीनि धारावेदमान्यमूनि च । अमूथ केलिकूलिन्यः सहसा हंसगामिनि ॥ १६९ ॥
एतानि रत्तिवेदमानि स्वर्गखंडोपमानि च । मया सह रमस्वैषु सुश्रु यत्र रतिस्तव ॥ १७० ॥
ध्यायंती रामपादाब्जे हंसीव जनकात्मजा । वसुंधरेव धैर्येण चुद्धोज न हि तज्जिरा ॥ १७१ ॥
सर्वेषु रम्यस्थानेषु ज्ञांत्वा ज्ञांत्वा दशाननः । मुमोचाशोकवनिकामध्ये भूयोऽपि जानकीम् ॥ १७२ ॥
प्रेक्ष्योन्मत्तमिव ज्येष्ठं वाचोयुक्तेरगोचरम् । बिभीषणो मंत्रयितुं कुलामात्यानथाह्वयत् ॥ १७३ ॥
ऊचे च ज्ञोः कुलामात्याः कामाद्या ह्यान्तरिक्षिषः । ज्ञूता इवैते तेष्वेकोऽप्युन्मश्रति प्रमादिनम् ॥ १७४ ॥

१ रत्नशिखराः । २ नन्दनोपवनसदृशानि । ३ यथेच्छवृष्टीनि ।

कामं कामातुरः स्वामी कामस्त्वेको हि दुर्जयः । किं पुनः कृतसाहस्यः परनारीरिंसया ॥ १७१ ॥
 तदतः परमत्यंतं महति व्यसनार्णवे । पतिष्यति पतिर्लैकापुर्यां दोष्मानपि द्रुतम् ॥ १७६ ॥
 अथ ते मंत्रिणः प्रोचुर्वयं नास्त्रैव मंत्रिणः । त्वमेव मंत्री मंत्रास्तु यस्येहगदूरदर्शिता ॥ १७७ ॥
 किं करोति परं मंत्रः प्रजौ कामवशंवदे । मिथ्याहृद्यौ जने जैनधर्मस्येवोपदेशनम् ॥ १७८ ॥
 सुग्रीवहनुमन्मुख्या मिद्विता राघवस्य ते । महात्मनां न्यायज्ञां कः पदं नावलंबते ॥ १७९ ॥
 सीतानिमित्तो ह्यैहवाकाञ्छान्युक्तो नः कुलक्षयः । तथापि पुरुषाधीनं कर्तव्यं समयोचितम् ॥ १८० ॥
 ततो बिन्नीषणश्चक्रे वप्रे यंत्रादिरोपणम् । अनागतं हि पश्यति मंत्रिणो मंत्रचक्रुषा ॥ १८१ ॥
 इतश्च कालं कमपि कथमप्यत्यवाहयत् । सौमित्रिणाश्चास्यमानो रामो विरहपीडितः ॥ १८२ ॥
 अनुशिष्याश्च रामेण प्रेषितो लक्ष्मणः स्वयम् । प्रतस्थे प्रति सुग्रीवं तूणचापकृपाणञ्चत ॥ १८३ ॥
 दलयन् क्षां पदन्यासैः कंपयंस्तं च पर्वतम् । वेगान्दोलितदोःस्पर्शान्मार्गवृक्षांश्च पातयन् ॥ १८४ ॥
 उत्कटचृकुटीजीमललाटोऽरुणलोचनः । त्रीतैर्घाःस्थैर्मुक्कमार्गः प्राप सुग्रीववेदम सः ॥ १८५ ॥

॥ युग्मम् ॥

आयातं लक्ष्मणं श्रुत्वा निर्गत्यातःपुराद्भुतम् । उपतस्थे कपिराजः कंपमानवपुर्नयात् ॥ १८६ ॥
 ऊचे च लक्ष्मणः क्रुद्धः कृतकृत्योऽसि वानर । सुखं तिष्ठसि निःशंकः स्वान्तःपुस्समावृतः ॥ १८७ ॥
 स्वामी तरुतलासीनो दिवसानन्दसन्निजान् । यथात्येति न तद्भेत्सि प्रतिपन्नं च विस्मृतम् ॥ १८८ ॥

१ परनारीरिंसया कृतं साहाय्यं यस्त्यैतादृशः कामो दुर्जयस्तत्र किं वक्तव्यमित्यर्थः । २ पृथ्वीम् ।

सीताप्रवृत्तिमानेनुसुत्तिष्ठस्वाधुनापि हि । मा साहसगतेर्मार्गे गमः संकुचितो न सः ॥ १८९ ॥
पतित्वा पादयोस्तस्य सुग्रीवोऽथाब्रवीदिति । प्रसीदैकं प्रमादं मे सहस्वासि प्रचुर्यतः ॥ १९० ॥
एवमाराध्य सौमित्रिमये कृत्वा कपीश्वरः । हुतं ययौ रामचक्रं नमश्चक्रे च त्रक्तितः ॥ १९१ ॥
इत्यादिशच्च स्वान् सैन्यान् जो भोः सर्वेऽपि दोर्धतः । सर्वत्रास्वक्षिता यूयं गवेषयत मैथिलीम् ॥ १९२ ॥
इत्युक्तास्तेन ते सैन्या द्दीपेवद्रिषु सिंघुषु । जूमिरंध्रेष्वथान्यत्र त्वरितत्वरितं ययुः ॥ १९३ ॥
सीताहरणमाकर्ण्य तदा त्रामंडलोऽपि हि । आगमन्नाममस्थाच्च सै इवात्यंतदुःखितः ॥ १९४ ॥
विराधोऽपि स्वयं गह्वरं कंबुद्वीपमुपाययौ । तं च रत्नजटी दृष्ट्वा दूरादेवमर्चितयत् ॥ १९५ ॥
सुग्रीवोऽपि स्वयं गह्वरं कंबुद्वीपमुपाययौ । मध्वाय महाबाहुः सुग्रीवो वानरेश्वरः ॥ १९६ ॥
संस्मृत्य किं ममागस्तत्प्रैष्ययं दशमौलिना । इदानीमेष मे प्राणान् हरिष्यति हरीश्वरः ॥ १९७ ॥
हृता विद्या दशास्येन पुरा तावन्महौजसा । नान्यदुस्थाः कथं मां त्वं व्योमयानेऽल्लसोऽसि किम् ॥ १९८ ॥
इति चिंतापरं तं प्राक् सुग्रीवोऽगादुवाच । जानकीं हरतस्तस्य युद्धे ह्यदमुपस्थितः ॥ १९९ ॥
सोऽप्यभ्यधादृशास्येन विद्या मे सर्वतो हृता । जानकीं हरतस्तस्य युद्धे ह्यदमुपस्थितः ॥ २०० ॥
ततश्च रामपादान्ते स नीतः कपिकेतुना । तेन विज्ञापितः सीतोदन्तमेवं व्यजिज्ञपत् ॥ २०१ ॥
देव देवी नृशंसेन सती सीता दुरात्मना । हृता तंकापुरीशेन विद्या च मम कुप्यतः ॥ २०२ ॥
हा राम वत्स सौमित्रे त्रातन्मोमंडलेति च । देव्यां रुदत्यां सीतायामकुप्यं दशमौलिने ॥ २०३ ॥

१ स साहसगतेर्मार्गे मृत्युरूपो न संकुचितः तवापि मरण भविष्यतीति ध्वनिः । २ राम इव ।

सीतोदन्तेन तेनाथ मुदितो रघुपुंगवः । सुरसंगीतपुरेशं रत्नजटिनमाश्रित्व ॥ १०४ ॥
 ऋयो ऋयोऽपि प्रपन्न सीतोदन्ते रघूदहः । ऋयो ऋयोऽपि सोऽध्याख्यत्तन्मनःप्रीतिहेतवे ॥ १०५ ॥
 अपृह्वजामज्जस्तान् सुग्रीवादीन्महाभटान् । इतः कियति दूरे सा लंकापूतस्य रक्षसः ॥ १०६ ॥
 तेऽप्युचुः किं तथा पुर्योसंनयाथ दविष्ठया । रावणस्य जगज्जिणोर्थत्सर्वे तृणवक्ष्यम् ॥ १०७ ॥
 रामोऽप्युचै कृतं तस्य जय्याजय्यविचिन्तया । दर्शनप्रतिभूवन्नैस्तं दर्शयत केवलम् ॥ १०८ ॥
 तस्य दर्शितमात्रस्य सामर्थ्यं ज्ञास्यथाचिरात् । सौमित्रिमुक्तनाराचपीयमानगलासृजः ॥ १०९ ॥
 बज्राणे लक्ष्मणोऽप्येवं क एष ननु रावणः । सारमेय इवासारहृदोनैवं चकार यः ॥ ११० ॥
 द्वात्राचारेण तस्याहं ठेत्यामि हृद्विनः शिरः । संग्रामनाटकं यूयं सन्न्यीचयैव पश्यत ॥ १११ ॥
 जाम्बवान् व्याजहाराथ सर्वं वो युज्यते परम् । यो हि कोटिशिलोत्पाटी स हृनिष्यति रावणम् ॥ ११२ ॥
 साधुनानन्तवीर्येणाख्यातं ज्ञानवता ह्यदः । अस्मत्प्रत्ययहेतोस्तत्समुत्पादय तां शिलाम् ॥ ११३ ॥
 एवमस्त्वित्युक्तवन्तं ते नयति स्म लक्ष्मणम् । सपदि व्योमयानेन यत्र कोटिशिलास्ति सा ॥ ११४ ॥
 उच्चिक्षेप शिलां दोषणा लक्ष्मणस्तां लतामिव । साधु साधित्युच्यमानस्त्रिदशैः पुष्पवर्षिभिः ॥ ११५ ॥
 संजातप्रत्यक्षास्तेऽपि व्योमयानेन पूर्ववत् । किञ्चिन्धायां समानिन्युर्लक्ष्मणं रामसंनिधौ ॥ ११६ ॥
 कपिवृद्धास्ततः प्रोचुर्युष्मत्तो रावणद्वयः । आदौ प्रेष्यो विषां द्रुत इति नीतिमतां स्थितिः ॥ ११७ ॥

१ समीपस्थया । २ दर्शने प्रतिभूवत् साक्षिवत् । ३ नोऽस्माकम् । ४ लक्ष्मणेन सुक्तेन नाराचेन पीयमानं कंठशोणितं यस्य सः ।

संदेशहारकेणापि यदि सिध्येत्प्रयोजनम् । पर्याप्तं स्वयमुद्योगकर्मणा ज्यूज्जां तदा ॥ ११८ ॥
 समर्थः प्रेष्यतां तत्र कोऽपि दूतो महाशुलः । सा दुःप्रवेशनिष्काशा लंका हि श्रूयते हितौ ॥ ११९ ॥
 गत्वा दूतः स लंकायां ज्ञप्तिव्यति बिज्रीषणम् । सीतार्पणकृते रद्दःकुले स खलु नीतिवान् ॥ १२० ॥
 सीतां मोचयितुं सोऽपि रावणं बोधयिष्यति । रावणेन त्वज्ज्ञातस्त्वामेष्यति तदैव हि ॥ १२१ ॥
 एवं वचसि तेषां तु रामेणानुमते सति । श्रीञ्चितं प्रेष्य सुग्रीवो हनूमन्तमथाहूत ॥ १२२ ॥
 अथ रामं सज्जासीनं सुग्रीवादिसमावृतम् । नमश्चकार हनुमान् जानुमानिव तेजसा ॥ १२३ ॥
 ततो रामाय सुग्रीवः शशसैवमयं हि नः । विधुरे परमो बंधुर्विनयी पावनंजयिः ॥ १२४ ॥
 नास्य तुह्यो द्वितीयोऽस्ति सर्वविद्याधरेष्वपि । सीताप्रवृत्तिद्वाराञ्चैव स्वामिन्नेनं तदादिश ॥ १२५ ॥
 हनुमानप्युवाचैवं कपयः संत्यनेकशः । मैत्र्यायाः स्नेहतस्त्वेतद्वक्ति सुग्रीवचूपतिः ॥ १२६ ॥
 गवो गवाक्षो गवयः शरज्जो गन्धमादनः । नीलो द्विविदमैन्दौ च जांबवानंगदो नलः ॥ १२७ ॥
 अन्येऽपि बहवः स्वामिन् संतीह कपिपुंगवाः । तेषां संख्यापूरणोऽहमपि त्वत्कार्यसिद्ध्ये ॥ १२८ ॥
 लंकां सराहसर्दीपामुत्पाद्येह किमानये । बद्धा सबान्धवमथानयामि दशकन्धरम् ॥ १२९ ॥
 सकुटुंबं दशग्रीवं हत्वा तत्रैव वा द्रुतम् । देवीं जनकजामेवानयामि निरुपद्रवाम् ॥ १३० ॥
 रामोऽपि निजगादैवं सर्वं संभवति त्वयि । तज्जह पुयीं लंकायां सीतां तत्र गवेषयेः ॥ १३१ ॥
 मैदूर्मिकाभिमां देव्या मदन्निज्ञानमर्पयेः । तस्याश्चूनामणिं चान्निज्ञानमत्र समानयेः ॥ १३२ ॥

१ पवनंजयस्यापत्यं पुमान् पावनजयिः हनुमान् । २ मतसदृशः । ३ ममांगुलीयकम् ।

इदं भद्राचिकं शंसेद्वि यल्लक्षणाग्रजः । त्वद्वियोगातुरोऽत्यंतं ध्यायंस्त्वामेव तिष्ठति ॥ १३३ ॥
 मात्याहीर्षद्वियोगेन जीवितं जीवितेश्चरि । लक्ष्मणेन हतं द्रक्ष्यस्यचिरादेव रावणम् ॥ १३४ ॥
 हनुमानप्युवाचैवं यावदाज्ञां विधाय ते । लंकायाः पुनरायामि तिष्ठेस्तावदिह प्रजो ॥ १३५ ॥
 श्रुत्वा राघवं नत्वा मारुतिः सपरिहृदः । लंकापुरीं प्रत्यचाढीक्षिमानेनातिरंहसा ॥ १३६ ॥
 स गल्लन्नत्रसापश्यन्महेन्द्रचगिरिसानुनि । मातामहमहेन्द्रस्य महेन्द्रपुरपत्तनम् ॥ १३७ ॥
 एवं च दध्यौ हनुमान्महेन्द्रस्य पुरं ह्यदः । येन मेऽनपराधापि माता निर्वासिता तदा ॥ १३८ ॥
 इति संस्मृत्य संकुब्धो राणतूर्यमवादयत् । ब्रह्मांडं स्फोटयदिव दिङ्मुखप्रतिशब्दितैः ॥ १३९ ॥
 दृष्ट्वा परबलं राजा महेन्द्रोऽपीन्द्रविक्रमः । समं सैन्यैर्निरगमत् सपुत्रो रणकर्मणे ॥ १४० ॥
 महेन्द्रहनुमच्चम्बोरजायत महारणः । व्योमन्युत्पातजैर्मृत इवासृग्वृष्टिच्रीषणः ॥ १४१ ॥
 प्राचञ्च निर्ब्रजं जाय प्रचञ्चन इव द्रुमान् । परसैन्यान् दृष्ट्वा नापि त्रमन् वेगेन संगरे ॥ १४२ ॥
 प्रसन्नकीर्तिर्भौहिन्द्रियुध्यत हनूमता । निम्नन्नशंकं जामेयसंबन्धमविदन्नथ ॥ १४३ ॥
 उन्नावपि महाबाहू उन्नावप्यत्यमर्षणौ । अन्योऽन्यं दृढयुद्धेन जनयामासतुः श्रमम् ॥ १४४ ॥
 अथैवं चिंतयामास युध्यमानोऽपि पावनिः । आरंजि धिगमया युजं स्वामिकार्यविलंबकृत् ॥ १४५ ॥
 ये जीयंते दृष्टान्तेऽन्ये मम मातकुलं ह्यदः । तथाप्यारब्धनिर्वाहकृते जेतव्यमेव हि ॥ १४६ ॥
 ध्यात्वेति हनुमान् क्रुद्धः प्रहरैर्मोहयन् दृष्ट्वात् । प्रसन्नकीर्तिं जग्राह जगत्स्वरथसारथिम् ॥ १४७ ॥

१ मम संदेशम् । २ दिङ्मुखानां प्रतिघ्वानैः । ३ जीमूतो मेघः । ४ महेन्द्रपुत्रः ।

अग्रहीघ्नशमयोध्य महेन्द्रमपि मारुतिः । नत्वा चैवं समाचख्यौ नम्रा तेऽस्म्यञ्जनासुतः ॥ १४८ ॥
रामाङ्गया च वैदेहीशुद्धौ लंकां ब्रजन्नहम् । अत्रायातः समसार्पे मातृनिर्वासनं चिरात् ॥ १४९ ॥
जातामर्षेण तत्तात योधितोऽसि सहस्व मे । स्वामिकार्याय यास्यामि याहि नः स्वामिसन्निधौ ॥ १५० ॥
महेन्द्रोऽपि समादिग्य तमित्यूचे महाशुजम् । प्राक्छुतोऽसि जनश्रुत्या दिव्या दृष्टोऽद्य विक्रमी ॥ १५१ ॥
गह्व स्वस्वामिकार्याय पंथानः संतु ते शिवाः । इत्युदित्वा महेन्द्रोऽगात् ससैन्यो राघवान्तिके ॥ १५२ ॥
व्योम्नाथ हनुमान् गह्वन् धीपे दधिमुखाजिधे । कायोत्सर्गे तस्थिवांसौ प्रेक्षाचक्रे महामुनी ॥ १५३ ॥
तथोरनतिदूरे चापश्यत्तिष्ठः कुमारिकाः । ध्यानस्था निरवद्यांगीर्विद्यासाधनतत्पराः ॥ १५४ ॥
दवानलस्तदा धीपे प्रज्ज्वालाखिलेऽपि हि । तौ साधू ताः कुमार्यश्च निपेतुर्दवसंकटे ॥ १५५ ॥
तघात्सह्येन हनुमान् विद्यायादाय सागरात् । तं दवाग्निं मेघ इव शमयामास वारिजिः ॥ १५६ ॥
तदैव सिद्धविद्यास्ताः कन्या ध्यानस्थितौ तु तौ । मुनी प्रदक्षिणीकृत्य हनूमंतं बन्नाषिरे ॥ १५७ ॥
साधूपसर्गे साधूनामरहः परमार्हत । त्वत्साहाय्येन विद्या नः सिद्धाः कालं विनापि हि ॥ १५८ ॥
का यूयमिति तेनोक्ताः कन्यास्ता एवमद्भुवन् । अस्मिन् गन्धर्वराजोऽस्ति राजा दधिमुखे पुरे ॥ १५९ ॥
सस्तस्य कन्याः कुसुममालाकुक्षिज्जवा वयम् । तातं ययाचिरेऽस्मांस्तु बहवः खेचरेश्वराः ॥ १६० ॥
खेचरोऽङ्गारको नामोन्मत्तश्चास्मत्कृतेऽजवत् । ततस्तस्मै न चान्यस्मै ददौ तातस्त्वरोचकी ॥ १६१ ॥
मत्पुत्रीणां पतिः कः स्यादित्यपृच्छत्पिता मुनिम् । यः साहसगतेर्हन्ता स स्यादिति च सोऽवदत् ॥ १६२ ॥

तजिरान्वेषयंस्तातो नोपदेजे तु तं क्वचित् । विद्यासाधनमस्माजिस्तं ज्ञातुं च प्रचक्रमे ॥ १६३ ॥
विद्यात्रंशनिमित्तं चाङ्गारकेण कुतो दवः । त्वया च शमितः साधु ज्ञो निष्कारणबंधुना ॥ १६४ ॥
मासैः सिध्यति या पङ्क्तिस्त्वत्साहाय्यात् दृष्टादपि । सा मनोगामिनी नाम विद्या नः सिद्धिमाययौ ॥ १६५ ॥
आमूढात्साहसगतेर्वधं रामेण निर्मितम् । शशंस हनुमांस्तासां लंकायां चात्मनो गतिम् ॥ १६६ ॥
मुदितास्ताः पितुर्गत्वा शशंसुस्तदशेषतः । सोऽपि ताजिः समं सद्यः ससैन्योऽगाधघूहम् ॥ १६७ ॥
उत्पपाताथ हनुमानुपलंकं गतश्च सन् । ददर्शाशादिकां विद्यां घोरां कावनिशामिव ॥ १६८ ॥
अरे कपे क्व धैतासि यातोऽसि मम प्रोज्यताम् । इति ब्रुवाणा साक्षेपं व्याददाति स्म सा मुखम् ॥ १६९ ॥
हनुमांश्च गदापाणिः प्रविवेश तदाननम् । अत्रमध्यमिवादित्यस्तां विदार्य च निर्ययौ ॥ १७० ॥
तथा कृतं च प्राकारं लंकापुर्या मरुत्सुतः । विद्यासामर्थ्यतोऽज्जांहीन्मंहु कर्परलीलया ॥ १७१ ॥
तत्प्रारक्षमप्युच्चैः कुञ्चं वज्रमुखान्निधम् । सोऽवधीत्सह युध्वानं युष्माध्वन्यधुरंधरः ॥ १७२ ॥
हते वज्रमुखे लंकासुंदरी तस्य कन्यका । विद्याबलवती कोपाद्युच्चायाह्वास्त मारुतिम् ॥ १७३ ॥
व्योमनीव तन्निष्पेला साचारीच्चतुरं रणे । प्रहरन्ती मुहुः सानुमतीव हि हनूमति ॥ १७४ ॥
तदस्त्राणि निजैरस्त्रैश्चिह्नदानः पावनञ्जयिः । तां निरस्त्रीचकाराशु निष्पन्नामिव वीरूधम् ॥ १७५ ॥
क एष इति साश्चर्यादाञ्जनेयमुदीक्षितुम् । संप्रवृत्ता च कामेन तान्निता च शिंखीमुखैः ॥ १७६ ॥
सा हनूमन्तमित्यूचे मया पितृवधोत्थया । अविचार्य क्रुधा वीर योधितोऽसि मुधैव हि ॥ १७७ ॥

१ गमनम् । २ गच्छन्नसि । ३ कर्परो गुग्गयं जीर्णपात्रम् । ४ लताम् । ५ नाणैः ।

आख्यातं साधुना पूर्वं यस्ते जनकघातकः । जावी जेतति तन्नाथ मामुचह वशंवदाम् ॥ १७८ ॥
सकलेऽपि जगत्यस्मिन् कोऽन्यस्तव समो जटः । ततः स्यास्यामि नारीषु त्वया पत्यातिगर्विता ॥ १७९ ॥
एवं विनीतां तां कन्यां मुदितो हनुमानपि । गान्धर्वेण विवाहेन सानुरागमुपायत ॥ १८० ॥
स्नातुकाम इव व्योमोदवीपर्यटनश्रमात् । तदा त्विषमधिपतिर्ममज्जापरवारिधौ ॥ १८१ ॥
प्रतीचीमुपयुज्याशां गह्वता जानुमालिना । संध्या च्छब्दघना तस्या वासांसीवापनिन्यिरे ॥ १८२ ॥
चकाशे दिशि वारुण्यामरुणाञ्चपरंपरा । अस्तकाळे रविं त्यक्त्वा तेजः पृथगिव स्थितम् ॥ १८३ ॥
नवरागो नवरागां सिषेवे वारुणीमसौ । मां हित्वेत्यपमानेन भवानास्या प्राच्यभृङ्गुवम् ॥ १८४ ॥
क्रीडास्थानच्रुवां तासां परित्यागयुवा रुजा । खगैः कोलाहलमिषादाक्रन्दस्तत्र निर्ममे ॥ १८५ ॥
मदानिमासादयामास चक्रवाकी वराकिका । दूरीञ्चूतप्रियतमा लवनेव रजस्वला ॥ १८६ ॥
पद्मिनी कलयामास मुखसंकोचमुच्चकैः । पैतिव्रताव्रतेवास्तंगते पत्यावहर्षितौ ॥ १८७ ॥
तैर्णोक्तंकितास्तूर्णं गावो व्यार्जुद्युदुर्वनात् । वायव्यस्नानसंप्राप्तिमुदितैर्विन्दता व्रिजैः ॥ १८८ ॥
अस्तकाळे त्विषामीशो निजं तेजो हविर्भुजे । राजेव शुवराजाय राज्यसंपदमार्पयत् ॥ १८९ ॥
नागरीजिः प्रतिपदमदीप्यंत प्रदीपकाः । दिवोऽवतीर्णनद्वन्नश्रेणिश्रीपरिमोषिणः ॥ १९० ॥
अस्तमीयुषि चंडांशौ शशिन्यनुदिते सति । तमो जुंजितुमारेजे नलहोकाः खलाः खलु ॥ १९१ ॥

१ परिणीतवान् । २ आकाशादव्यां यन्त्रमणं तस्य श्रमात् । ३ प्रतीच्या वल्गाणि सूर्योऽप्यजहे । ४ प्रतीच्याम् । ५ पतिव्रताया व्रतं
यस्या सेव । ६ सूर्ये । ७ वत्सेषूत्कंठिताः । ८ प्रतिनिवृत्तिरे ।

किमंजनाङ्गैश्चूर्णेन पूर्णमेतदथाञ्जनैः । रोदसी ज्ञाडमचितस्तमःपूर्णमलक्ष्यत ॥ १ए२ ॥
 न हि स्थलं न हि जलं न दिशो न नञो न चूः । तदानीं किं बहूकेन स्वहस्तोऽपि न लक्ष्यते ॥ १ए३ ॥
 तारा व्योमन्यसिंश्यामे तमोलिसे विशेषतः । चिरं व्यडंवयन् द्यूतकरित्रस्थवराटिकाः ॥ १ए४ ॥
 नैयत्कोशु कलयामास कज्जलश्यामलं नजः । उँत्पुंररीककालिंदीहृदसब्रह्मचारिताम् ॥ १ए५ ॥
 एकाकारकरे विष्वक् तमःपूरे प्रसर्पति । विंधं विश्वमनालोकमभूपातालसन्निभम् ॥ १ए६ ॥
 स्फीतेऽन्धकारे निःशंकाः कामिसंघट्टनोत्सुकाः । स्वैरं जजृंजिरे दूत्यो हृदे शफरिका इव ॥ १ए७ ॥
 आजानूत्दिप्तमञ्जरीरास्तमालश्यामलांशुकाः । मृगनाञ्जिविदिमांङ्गयोऽजिसस्रुरजिसारिकाः ॥ १ए८ ॥
 अथोदयाद्रिप्रासादे सुवर्णकलशोपमः । करांकुरमहाकन्द उदियाय निशाकरः ॥ १ए९ ॥
 नैसर्गिकेण वैरेण दैह्यमव्याजात्सहेन्दुना । निधुञ्चमिव तन्वानमन्धकारमलक्ष्यत ॥ ३०० ॥
 विपुले गोकुल इव क्रीनन्ति स्म नचस्तले । स्वैरं गोष्विव तारासु गवेन्ध इव चन्धमाः ॥ ३०१ ॥
 व्यक्तमन्तःस्फुरहृदमा मृगलक्ष्ममा व्यराजत । मृगनाञ्जिद्रवाधारौष्यजाजनसन्निभः ॥ ३०२ ॥
 स्वद्वयमाना विरहिचिरन्तरा दत्तपाणिभिः । प्रसस्रुः शीर्तिंगुकराः शरा इव मनोजुवः ॥ ३०३ ॥
 विरञ्चुक्तामपि प्रोज्ज्य पद्मिनीं प्राप्तदुर्दशाम् । चृंगाः कुमुदतीं जेजुर्धिगहो नीचसौहृदम् ॥ ३०४ ॥

१ खड्गवच्छ्यामे । २ द्यूतपट्टस्थितकपर्दिकाः । ३ स्पष्टनक्षत्रम् । ४ अधिकानि पुंडरीकाणि यस्मिन्तस्य कालिंदीबृदस्य समा-
 नताम् । ५ समग्रम् । ६ जानुपर्यंतं धारितानि मजीराणि याभिस्ताः । ७ कलंकमिपात् । ८ बाहुयुद्धम् । ९ मृगमदस्य श्यामलात्कले-
 कसदृश्यं रौप्यपात्रस्य च श्रेयाच्चाद्रसादृश्यम् । १० शीता गावः किरणा यस्य तस्य चंद्रस्य कराः किरणाः ।

शेफाढ्याः कुसुमानीन्दुः करपातैरपातयत् । प्रियमित्रस्य पुष्पेषोः सज्जीकर्तुमिष्टुनिव ॥ ३०५ ॥
 प्रवर्षयन्नितुकान्तात् कुर्वाणः सरसीर्नवाः । स्वानि शीतरुचिः पूतकीर्तनानीव निर्ममे ॥ ३०६ ॥
 कुलदानामटन्तीनां पद्मिनीनामिवोच्चकैः । विततान मुखमृदानिं सा ज्योत्स्ना धौतदिङ्मुखा ॥ ३०७ ॥
 समं च लंकासुंदर्यां पवनञ्जननन्दनः । रममाणो निराशंकलामतीयाय यामिनीम् ॥ ३०८ ॥
 अथोदियाय किरणैः स्वर्णसूत्रसहोदरैः । मार्तण्डो मण्डयन्नाशा प्रियां प्रौचीनबर्हिषः ॥ ३०९ ॥
 अव्याहतं निष्पतन्त्यो रुचयश्चण्डरोचिषः । कुमुदतीषु स्मेरासु ययुः प्रस्वापनास्वताम् ॥ ३१० ॥
 अत्यक्तानि मौलिमाढ्यानि प्रबुद्धानिः पुरंध्रिजैः । केशपाशवियोगेनालिनादैररुदन्निव ॥ ३११ ॥
 रात्रिजागरणायसकषायितविलोचनाः । निर्वर्तन्ते स्म गणिकाः कामुकानां निकेतनात् ॥ ३१२ ॥
 स्मेरपंकजकोशेभ्यो निर्ययुर्चृग्राजयः । खंडिता मुखपद्मेभ्य इव निःश्वासवह्नयः ॥ ३१३ ॥
 उदितादित्यतेजोऽजिह्वितद्युतिवैजवः । अत्रवज्जनीजानिर्वृतातन्नुपुटोपमः ॥ ३१४ ॥
 यद्ब्रह्मामेऽपि मातं न तत्तमश्चंडरोचिषा । मेघश्चन्तानिलेनेव निर्धूय काव्यनीयत ॥ ३१५ ॥
 रात्रेरिवानुबद्वाया निद्राया अपसर्पणात् । स्वस्वकर्माणि निर्मातुं प्रावर्तत पुरीजनः ॥ ३१६ ॥
 तदा च हनुमौल्लंकासुंदरीं सुन्दरोक्तिभिः । आपृष्टय प्राविशल्लंकानगरीं गुरुविक्रमः ॥ ३१७ ॥

१ कामस्य । २ पीतत्वात् सुवर्णखुसदृशैः । ३ इन्द्रस्य प्रियां दिश पूर्वाम् । ४ कुटुंबिनीभिः स्त्रीभिः । ५ या स्वपतिमन्यया सह रममाणं दृष्ट्वर्थां करोति सा खडितेत्युच्यते । ६ लता ऊर्णनाभः तस्य मुखानिर्गतानां तंतूना गुटः पात्रं तत्सदृशः ।

बिन्नीषणस्य सदनं द्विषद्भटबिन्नीषणः । जगाम स्थामधामाथ पवनंजयनन्दनः ॥ ३१८ ॥
 बिन्नीषणेन सत्कृत्य पृष्टश्चागमकारणम् । अत्रोचदञ्जनासूनुः सारंगंजीरगीरदः ॥ ३१९ ॥
 यञ्जाता रावणस्यासि श्वेत्तोदकं विचिंत्य तत् । रामपत्नीं हुतां सीतां सतीं मोचय रावणात् ॥ ३२० ॥
 दुःखाकृदिहलोकेऽपि परलोके न केवलम् । काकुत्स्थपत्नीहरणं त्वद्भ्रातुर्वीलिनोऽपि हि ॥ ३२१ ॥
 बिन्नीषणोऽप्यन्नाषिष्ट साधूकं हनुमंस्तवया । सीतां मोचयितुं पूर्वमन्युक्तः स्वाग्रजो मया ॥ ३२२ ॥
 नृयोऽपि हि सनिर्वन्धं प्रार्थयिष्ये स्ववान्धवम् । सीतां यदि पुनर्मुञ्चत्येष संप्रति मज्जिरा ॥ ३२३ ॥
 एवं बिन्नीषणेनोक्ते समुत्पत्यांजनासुतः । जगाम देवरमणोद्याने वैदेह्यधिष्ठिते ॥ ३२४ ॥
 तत्राग्नौकतरोर्मूले कपोललुलितालकाम् । संतताश्रुपयोधारापट्वलीकृतञ्चूतलाम् ॥ ३२५ ॥
 प्रम्लानवदनाञ्चोजां हिमार्तो पद्मिनीमिव । अत्यंतद्दामवपुषं प्रथमेन्दुकलामिव ॥ ३२६ ॥
 उष्णनिश्वाससंतापविधुराधरपल्लवाम् । ध्यायंतीं राम रामेति निःसैपन्दां योगिनीमिव ॥ ३२७ ॥
 मलिनीञ्चूतवसनां निरपेक्षां वपुष्यपि । ददर्श देवीं वैदेहीं पवनंजयनन्दनः ॥ ३२८ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

एवं च दध्यौ हनुमानहो सीता महासती । अस्या दर्शनमात्रेण पवित्रीकृत्यते जनैः ॥ ३२९ ॥
 अस्याश्च विरेहे रामः स्थाने स खलु खिद्यते । रूपवल्लीलवच्चेद्वक्त्रं यस्य पावनम् ॥ ३३० ॥

१ शत्रुभटभयंकरः । २ शुभपरिणामम् । ३ निश्चलाम् । ४ स्थान इति युक्तार्थेऽव्ययम् ।

विधापि हि वराकोऽयं पतिष्यत्येव रावणः । रघूद्वहप्रतापेन स्वपापेन च च्यूसा ॥ ३३१ ॥
ततो विद्यातिरोच्यतः सीतोत्संगेऽहुलीयकम् । हनुमान् पातयामास तद्दृष्ट्वा मुमुदे च सा ॥ ३३२ ॥
तदैव गत्वा त्रिजटा दशकंठं व्यजिह्वयत् । इयत्कालं विषणासीत् सानंदा त्वद्य जानकी ॥ ३३३ ॥
मन्ये विस्मृतरामेयं रिरंमुर्मयि संप्रति । तज्जत्वा बोध्यतामेवमूचे मन्दोदरीं स तु ॥ ३३४ ॥
ततश्च पत्युर्दौत्येन पुनर्मन्दोदरी ययौ । प्रलोचनकृते सीतां विनीता सेत्यवोचत् ॥ ३३५ ॥
अद्वैतैश्वर्यसौन्दर्यवर्षस्तावद्दशाननः । त्वमप्यप्रतिरूपैव रूपलावाण्यसंपदा ॥ ३३६ ॥
यद्यप्यज्ञेन दैवेन युवयोरुजयोरपि । न व्यधाय्युचितो योगस्तथापि ह्यस्तु संप्रति ॥ ३३७ ॥
उपेत्य ऋजनीयं तं ऋजन्तं ऋज जानकि । अहमन्याश्च तत्पत्न्यस्त्वदाज्ञां सुश्रु विभ्रतु ॥ ३३८ ॥
सीताप्यवोचदाः पापे पतिदौत्यविधायिनि । त्वज्जतुरिव वीक्षेत मुखं दुर्मुखि कस्तव ॥ ३३९ ॥
रामस्य पार्श्वे मां विद्धि सौमित्रिमिह चागतम् । खरादीनिव हन्तुं ङ्गधवं तव सबान्धवम् ॥ ३४० ॥
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ पापिष्ठे वच्मि नातः परं त्वैया । सीतया तर्जितैवं सा सकोपा प्रययौ ततः ॥ ३४१ ॥
अथाविर्भूय हनुमान् सीतां नत्वा कृताञ्जलिः । इत्यूचे देवि जयति दिश्या रामः सलङ्काणः ॥ ३४२ ॥
त्वत्प्रवृत्तिकृते रामेणादिष्टोऽहमिहागमम् । मयि तत्र गते राम इहेष्यति रिपुहिदे ॥ ३४३ ॥
बाष्पायितेक्षणा सीतापृष्ठस्वमसि को ननु । दुर्लब्धमर्णवं चैतं कथं लोभितवानसि ॥ ३४४ ॥
कच्चित्प्राणिति मे प्राणनाथः सौमित्रिणा सह । क्व वा स्थाने त्वया दृष्टः कालं नयति वा कथम् ॥ ३४५ ॥

१ विस्मृतो रामो यथा सा । २ पतिम् । ३ त्वया सह । ४ समुद्रम् ।

आख्यञ्च हनुमानस्मि पवनाब्जनयोः सुतः । विद्यया व्योमयानेन लब्धितो जलधर्मया ॥ ३४६ ॥
 समस्तवानराधीशं सुग्रीवं विधिषट्पथात् । पत्नीकृत्याधिकिष्किन्धमस्ति रामः सलङ्काणः ॥ ३४७ ॥
 रामोऽस्ति त्वद्वियोगेन तप्यमानो दिवानिशम् । गिरिर्दवानलेनैव तापयन्नपरानपि ॥ ३४८ ॥
 गवेव वत्सो रहितस्त्वया स्वामिनि लक्ष्मणः । न जातु लभते सौख्यं शून्याः पश्यन्दिशोऽनिशम् ३४९ ॥
 द्वाणं सशोकौ सक्तौधौ द्वाणं ते पतिदेवरौ । सुग्रीवेणाश्वस्यमानावपि न प्राप्नुतः सुखम् ॥ ३५० ॥
 त्रामण्डलो विराधश्च महेन्द्राद्याश्च खेचराः । पत्नीञ्जयोपासते तौ शक्रेशानाविवामराः ॥ ३५१ ॥
 तव प्रवृत्तिमानेतुमहं सुग्रीवदर्शितः । रामेण प्रेषितो देवि समर्प्य स्वांगुलीयकम् ॥ ३५२ ॥
 चूडामणिरञ्जिज्ञानं त्वत्त आनायितो मया । तद्दर्शनेन मामन्नायातं प्रत्येव्यति प्रभुः ॥ ३५३ ॥
 हनुमदुपरोधेन रामोदन्तमुदा च सा । एकविंशत्यहोरात्रप्रांते व्यधित जोजनम् ॥ ३५४ ॥
 प्रोवाचैवमञ्जिज्ञानं चूनामणिमिमं मम । गृहीत्वा वत्स गह्वाशु तिष्ठतः स्यादुपपन्नः ॥ ३५५ ॥
 अत्र त्वामागतं ज्ञात्वा क्रूरकर्मैष राक्षसः । हन्तुमन्तकवच्चूनं समुपस्थास्यते बली ॥ ३५६ ॥
 स्मित्वा सप्रश्रयं सोऽपि जगादेति कृताञ्जलिः । त्वं मातर्मयि वात्सल्यादेवं वदसि कातरा ॥ ३५७ ॥
 रामलङ्काणयोः पत्तिस्त्रिजगज्जैत्रयोरहम् । तपस्वी रावणः कोऽयं ससैन्योऽपि ममाग्रतः ॥ ३५८ ॥
 त्वामपि स्कंधमारोप्य स्वामिनि स्वामिनोऽन्तिके । नयामि परिञ्चयैनं ससैन्यमपि रावणम् ॥ ३५९ ॥
 स्मित्वा सीताप्युवाचैवं न हि त्रेपयसि स्वकम् । रामचन्द्रं प्रभुं नृप वदन्नेवं ससौष्ठवम् ॥ ३६० ॥

१ तव तिष्ठतः सतः ।

त्वयि संज्ञाव्यते सर्वं पदातौ रामशार्ङ्गिणोः । परन्तु परपुंस्पर्शो न मेऽहंति मनागपि ॥ ३६१ ॥
तज्जह्म शीघ्रमेवैवं सति सर्वं कृतं त्वया । गते त्वयि यदुद्योगमार्यपुत्रः करिष्यति ॥ ३६२ ॥
अथेत्यं स्माह हनुमानेन गङ्गाभ्यहं परम् । रक्षसां दर्शयिष्यामि किञ्चिद्विक्रमचापलम् ॥ ३६३ ॥
जितकाशी दशास्योऽयं परवीर्यं न मन्यते । जानातु रामचञ्चीयपत्तेरपि पराक्रमम् ॥ ३६४ ॥
आमेत्युक्त्वार्पयत्तस्य सीता चूडामणिं निजम् । नत्वा सोऽपि च्चालोच्चैः पादन्यासैर्धुवन् धराम् ३६५ ॥
तदेव देवरमणोद्यानं त्रंक्तुं प्रचक्रमे । स वनं वनद्विपवत् प्रसरत्करविक्रमः ॥ ३६६ ॥
रक्तशोकेषु निःशूको बकुलदुःखनाकुलः । सहकारेष्वकारुण्यो निष्कंपश्चपकेष्वपि ॥ ३६७ ॥
अमन्दरोषो मन्दारेष्वदयः कदलीष्वपि । अन्यदुःखपि रम्येषु जंगलीलां चकार सः ॥ ३६८ ॥
तदुद्याने चतुर्वीरि धारपालाः क्षेपाचराः । अधावंत निहंतुं तं तदा मुजुरपाणयः ॥ ३६९ ॥
हनूमतिं स्वलोति स्म तेषां ग्रहराणि तु । महान्नोनिधिक्षोला इव तीरमहीधरे ॥ ३७० ॥
पौबनिः कुपितस्तेभ्यस्तैरेवोद्यानपादैः । प्रजहार निरायासः सर्वमखं बलीयसाम् ॥ ३७१ ॥
मंक्षु वृक्षनिवाज्जालीतानारक्षपाचरान् । छुद्रनैक्ष्वाकुपतिः स समीरण इवाखलन् ॥ ३७२ ॥
हनूमता क्रियमाणमुद्यानारक्षसंक्षयम् । गत्वाचक्षिरे केचिद्वपाचरपतेस्तदा ॥ ३७३ ॥
ततः सह बहिरदकुमारं राक्षसेश्वरः । समादिक्षुद्रनुमतो घातनायारिघातनम् ॥ ३७४ ॥
आच्छिपन्तं रणायादं बन्नापे पावनंजयिः । जोजनादौ फलमिव रणादौ मे त्वमापतः ॥ ३७५ ॥

१ जितेन जयेन काशते शोभत इति जीतकाशी । २ निशाचराः । ३ हनुमान् ।

मुधा कपे गर्जसीति तर्जयन् रावणात्मजः । ववर्ष विशिखैस्तीक्ष्णैरक्ष्णोः प्रसररोधिज्जिः ॥ ३७६ ॥
 श्रीशैलोऽपीषुवर्षेण सप्रकर्षेण रावणिम् । विदधे वारिज्जिर्घापमुदेल इव वारिधिः ॥ ३७७ ॥
 शस्त्राशस्त्रि चिरं कृत्वा कौतुकादञ्जनासुतः । रैणपारंपरिभ्रेषुरहं पशुमिवावधीत् ॥ ३७८ ॥
 ततो त्रातवधामर्षदाययौ द्रुतमिन्द्रजित् । मारुते तिष्ठेति ससौष्ठवमुदीरयन् ॥ ३७९ ॥
 द्यौरपि महाबाहोः कटपान्त इव दारुणः । विश्वविद्धोज्जकराणश्चिरं प्रववृते रणः ॥ ३८० ॥
 वर्षन्तौ वारिधारावन्नीरंभ्राः शस्त्रधोरणीः । व्योमस्थौ तावलद्वयेतां पुष्करावर्तकाविव ॥ ३८१ ॥
 अन्तरीहं तयोरस्त्रैरास्फलाद्भिर्निरंतरैः । क्षणादजनि दुःप्रेक्ष्यं यादोज्जिस्व वारिधिः ॥ ३८२ ॥
 मुमोच यावन्त्यस्त्राणि दुर्वारो रावणात्मजः । तदनेकगुणैरस्त्रैस्तानि चिह्नेद मारुतिः ॥ ३८३ ॥
 हनूमदस्त्रक्षुण्णाङ्गाः सर्वेऽपीन्द्रजितो जटाः । अनस्यन् रक्तहृदिनीपर्वता इव जंगमाः ॥ ३८४ ॥
 दृष्ट्वा नष्टं निजं सैन्यं स्वं च मोघीकृतायुधम् । अमुंचन्नागपाशास्त्रं श्रीशैलाय दशास्यसूः ॥ ३८५ ॥
 नागपाशैर्घटीयोत्रिस्तदैवापादमस्तकम् । अबन्धि चन्दन इवाञ्जितः पवननन्दनः ॥ ३८६ ॥
 स नागपाशबन्धोऽपि संमसाहि हनूमता । कौतुकाद्भि क्षाणं दत्ते शक्तो जयमपि द्विषाम् ॥ ३८७ ॥
 हृष्टेनेन्द्रजिता निन्ये हनूमानुपरावणम् । निरीक्ष्यमाणः फुल्लादै राक्षसैर्जयसाक्षिज्जिः ॥ ३८८ ॥

१ बाणैः । २ हनुमान् । ३ युद्धस्य पार प्राप्नुमिच्छुः । ४ अन्तररहिताः । ५ द्युतपरंपराः शस्त्रसमूहानिति यावत् । ६ शोणि
 तनदीनां पर्वताः । ७ विफलीकृतान्यायुधानि यस्य तम् । ८ असह्यत । ९ समर्थः पुरुषः कौतुकात् क्षणं यावत् शत्रूणां जयमपि दत्ते
 पराजयं तु दत्त एव ।

मारुतिं रावणः स्माह धुर्मते किं कृतं त्वया । आजन्म मामकीनेनाश्रितौ यत्तौ तपस्विनौ ॥ ३८ए ॥
वनेवासौ फलाहारौ मलिनौ मलिनांशुकौ । किरताविव तौ तुष्टौ तुज्यं कां दास्यतः श्रियम् ॥ ३८ए ॥
तत्रापि मेदबुद्धे त्वं तदाचा किमिहागमः । येनेहायातमात्रोऽपि प्राप्तोऽसि प्राणसंशयम् ॥ ३८ए ॥
दक्षौ चूचारिणौ तौ तु यत्ताभ्यां कारितोऽस्यदः । अंगारान् परहस्तेन कर्षयंति हि धूतकाः ॥ ३८ए ॥
यत्सेवकवरो मे त्वमद्य दूतः परस्य च । तदवध्योऽसि रे शिद्धामात्राय तु विन्यसे ॥ ३८ए ॥
हनुमानप्युवाचैवं कदाहं तव सेवकः । कदा ममाचूस्त्वं स्वामी वदन्नेवं न लज्जसे ॥ ३८ए ॥
एकदा युधि सामन्तो बहुमन्यः खरः स ते । त्वन्मैत्र्या वरुणबंधान्मरिचा मोचितः पुरा ॥ ३८ए ॥
साहाय्यार्थं त्वयाहूतोऽहमप्यन्यागमं पुरा । रणे वरुणपुत्रेभ्यस्त्वामरद्धं च संकटे ॥ ३८ए ॥
साहाय्यस्य न योग्योऽसि सांप्रतं पापतत्परः । संत्राषोऽपि हि पापाय परस्त्रीहारिणस्तव ॥ ३८ए ॥
त्वदीये तं न पश्यामि यो हि त्वां त्रास्यतेऽधुना । एकस्मादपि सौमित्रेर्दूरे रामस्तदयजः ॥ ३८ए ॥
तन्निरा कुपितो ब्रालाहितचृकुटिज्रीषणः । दशाननो दशन्नोष्ठं दशनैरिदमन्यधात् ॥ ३८ए ॥
मदरी यच्छित्तोऽसि त्वं मां चारीकृतवानसि । तन्नूनं मर्तुकामोऽसि वैराग्यं तत्र किं तव ॥ ४०ए ॥
यथा कुष्टविशीर्णाङ्गं मुमूर्षुमपि कोऽपि न । हत्याजयाङ्निहं त्येवं हन्यात् को दूतमप्यरे ॥ ४०ए ॥
आरोप्य रासजे पंचशिखीकृत्य च संप्रति । अन्तर्द्वकं प्रतिपथं त्राम्यसे लोकवेष्टितः ॥ ४०ए ॥
इत्युक्तो मारुतिः क्रुद्धोऽत्रोदयत् पाशपन्नगान् । बज्रो हि नलिनीनालैः कियत्तिष्ठति कुंजरः ॥ ४०ए ॥
तन्निर्द्वं इवोत्पत्य किरीटं राक्षसप्रजोः । कणशश्चूर्णयामास पादघातेन मारुतिः ॥ ४०ए ॥

१ वने वासो ययोस्तावदुक्समासः । २ आलोपोऽपि । ३ तव परिवारे । ४ मामशत्रु शत्रु कृतवान् न्विः ।

हन्यतां गृह्यतां चैष इति जह्यपति रावणे । अनाथाभिव सोऽजांक्षीतपुरीं पाददर्दरैः ॥ ४०५ ॥
क्रीडां कृतैवमुत्पत्य सुपर्ण इव पावनिः । राममेत्यानमत्सीताचूकारलं समर्पयन् ॥ ४०६ ॥
सीताचूडामणिं तं तु साक्षात्सीतामिवागताम् । आरोपयामास हृदि स्पृशन् रामो मुहुर्मुहुः ॥ ४०७ ॥

आदिग्य दाशरथिना सुतवत्प्रसादात् पृष्टः शशंस दैशक्कविमाननां ताम् ।

सीताप्रवृत्तिमखिलां हनुमान् यथावदाकर्ण्यमानचुजविक्रमसंपदन्यैः ॥ ४०८ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुरचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि

सीताप्रवृत्त्यानयनो नाम षष्ठः सर्गः ।



१ पादावेव दर्दराः पर्वतारैः । २ गरुडः । ३ रावणस्यापमानपर्यन्ताम् ।

॥ अथ सप्तमः सर्गः ॥

अथ रामः ससौमित्रिः सुग्रीवाद्यैर्वृतो षटैः । वंकाविजययात्रायै प्रतस्थे गगनाध्वना ॥ १ ॥
त्रामंरुदो नवो नीलो महेन्द्रः पावनंजयिः । विराधश्च सुयेणश्च जांबवानंगदोऽपि च ॥ २ ॥
महाविद्याधराधीशाः कोटिशोऽन्येऽपि तद्दणम् । चेदू रामं समावृत्य स्वसैन्यैश्चलन्नदिच्छुखाः ॥ ३ ॥
॥ युगमम् ॥

विद्याधरैराहूतानि यात्रातूर्याण्यनेकशः । नौदरत्यंतगंची रैर्बिजरांचक्रुंवरम् ॥ ४ ॥
विमानैः स्यन्दनैरश्वैर्गजैरन्यैश्च वाहनैः । खे जग्मुः खेचराः स्वामिकार्यसिद्धावर्हयवः ॥ ५ ॥
उपर्युदन्वतो गह्वन् ससैन्यो राघवः दृष्टात् । वेदंधरपुरं प्राप वेदन्धरमहीधरे ॥ ६ ॥
समुद्रसेतू राजानौ समुद्राविव दुर्धरौ । तत्र रामाग्रसैन्येनारेजाते योजुमुद्रतौ ॥ ७ ॥
नलः समुद्रं सेतुं च नीलोऽबध्नान्महायुजः । उपराममनैषीच्च मेनीषी स्वामिकर्मणि ॥ ८ ॥
काकुत्स्थः स्थापयामास तथैव पुनरेव तौ । रिपावपि पराभूते महांतो हि कृपादवः ॥ ९ ॥
समुद्रोऽपि हि रूपात्रिरामा रामानुजन्मने । रैमामतल्लिकास्त्रिभुवः प्रददौ निजकन्यकाः ॥ १० ॥
उषित्वा तां निशां सेतुसमुद्रानुगतः प्रगे । दृष्ट्वासादयामास सुवेलाङ्गिं रघूदहः ॥ ११ ॥
सुवेदं नाम राजानं जित्वा तत्रापि दुर्जयम् । उवासैकां निशां रामः प्रातर्जयश्चचाद च ॥ १२ ॥

१ गर्विष्ठाः । २ गनीषा बुद्धिरस्यास्तीति तथा । ३ रामासु तीषु गतल्लिकाः श्रेष्ठाः ।

उपलोकमश्रो हंसघीपे हंसरथं नृपम् । जित्वा तस्थौ कृतावासस्तत्रैव रघुपुंगवः ॥ १३ ॥
 आसन्नस्थेऽथ काकुत्स्थे मीनस्थित इवार्कजे । लंका क्षोत्रमुपेयाय विष्वक् प्रलयशंकिनी ॥ १४ ॥
 संनह्यति स्म युद्धाय सामंता रावणस्य ते । हस्तप्रहस्तमारीचसारणाद्याः सहस्रशः ॥ १५ ॥
 रावणो रणतूर्याणि दारुणान्यथ कोटिशः । किंकैस्तारुण्यामास द्विषत्ताडनपंडितः ॥ १६ ॥
 तदा दशास्यमभ्येत्य नत्वावोचद्विज्रीषणः । ह्राणं प्रसीद विमृश शुभ्रोदकं वचो मम ॥ १७ ॥
 अविमृश्य पुरा चक्रे लोकद्वितयघातकम् । परदारापहरणं लज्जितं तेन ते कुलम् ॥ १८ ॥
 निजचार्यां समानेतुं काकुत्स्थोऽयमुपस्थितः । आतिथ्यमिदमेवास्मै तत्कलत्रार्पणं कुरु ॥ १९ ॥
 सीतां त्वत्तोऽन्यथाकारमपि रामो ग्रहीष्यति । निग्रहीष्यति चाशेषं त्वया सह कुलं तव ॥ २० ॥
 दूरे स्तां रामसैमित्री तौ साहसखरंतकौ । तत्पत्तिरेको हनुमान् दृष्टो देवेन किं न हि ॥ २१ ॥
 इन्द्रश्रियोऽधिका श्रीस्ते तां सीताकारणेन मा । परिहारीर्भवेदेवमुग्रयत्रष्टता तव ॥ २२ ॥
 अथेन्द्रजिदुवाचैवं त्वया ह्याजन्मजीरुणा । दूषितं नः कुलं सर्वं नासि तातस्य सोदरः ॥ २३ ॥
 इन्द्रस्यापि विजेतारं नेतारं सर्वसंपदाम् । तातं संभावयन्नेवं नूनं मूर्खं मुमूर्षसि ॥ २४ ॥
 पुरापि ह्वलितस्तातस्त्वया ह्यनृतचाषिणा । प्रतिज्ञाय दशरथवधं यदकृथा न हि ॥ २५ ॥
 इहायातं दाशरथिं ताताद्रक्षितुमिहसि । दर्शयन् प्रयमुत्पाद्य भूचरेभ्योऽपि निरूप ॥ २६ ॥
 तन्मन्ये रामगृहोऽसि मंत्रेऽप्यधिकरोषि न । आसेन मंत्रिणा मंत्रः शुभ्रोदकौ हि च्छुजाम् ॥ २७ ॥

१ शनौ मीनराशिस्थिते । २ रामपक्षपाती ।

बिन्नीषणोऽप्युवाचैवं शत्रुगृह्यो न खट्वहम् । पुत्ररूपस्तु शत्रुस्त्वमुत्पन्नः कुलनाशकृत् ॥ ३८ ॥
 अयमैश्वर्यकामान्यामन्धस्तावत् पिता तव । जन्मान्ध इव रे सुग्ध दुग्धास्य त्वं तु वेत्सि किम् ॥ ३९ ॥
 राजन्ननेन पुत्रेण चरित्रेण निजेन च । पतिष्यस्यचिरादेव ताम्यामि त्वत्कृते मुधा ॥ ४० ॥
 रावणोऽप्यधिकं क्रुद्धः खड्गमाकृत्य जीषणम् । बिन्नीषणवधायोच्चैरुदस्थादैवदूषितः ॥ ४१ ॥
 बिन्नीषणोऽपि प्रकुटीजीषणः स्तंभमायतम् । उत्पाठ्य गजवद्योद्धुमुत्तस्थावजिरावणम् ॥ ४२ ॥
 कुञ्जकर्णेन्द्रजिह्वायां तौ पतित्वा द्रुतमंतरा । युष्मन्निषिध्य नीतौ स्वं स्थानं शाढामिव द्विपौ ॥ ४३ ॥
 अरे निर्याहि मत्पूर्या आश्रयाशोऽसि वह्निवत् । इत्युक्तो रावणेनागाद्रामान्यर्णे बिन्नीषणः ॥ ४४ ॥
 रद्धोविद्याधराणां चादौहिष्यस्त्रिशकुत्कटाः । हित्वा लंकाधिपं सद्योऽप्यनुजगमुर्बिन्नीषणम् ॥ ४५ ॥
 आपतंतं च तं प्रेक्ष्य सुग्रीवाद्याः प्रचुक्षुयुः । यथा तथा हि विश्वासः शाकिन्यामिव न द्विषि ॥ ४६ ॥
 आदौ स पुरुषं प्रेक्ष्य रामाय स्वमजिज्ञापत् । विश्वासपात्रसुग्रीविमुखं रामोऽप्युदैक्षत ॥ ४७ ॥
 सुग्रीवोऽप्यब्रवीदेते यद्यप्याजन्ममायिनः । प्रकृत्या राक्षसाः क्षुद्रास्तथाप्यायात्वसाविह ॥ ४८ ॥
 ज्ञास्यामः प्रेषैरेव जावमस्य शुभ्राशुभम् । दृष्टत्तावानुरूपं च करिष्याम इह प्रजो ॥ ४९ ॥
 तदजिज्ञोऽन्यधादेवं विशालो नाम खेचरः । महात्मा धार्मिकश्चैष रद्धःस्वेको बिन्नीषणः ॥ ५० ॥
 सीतामोक्षाय जडपंथानदपरोषेण बन्धुना । निर्वासितः शरण्यं त्वामागान्नैवैतदन्यथा ॥ ५१ ॥
 श्रुत्वेति रामो घाःस्थेन बिन्नीषणमवीविशत् । पादयोः क्षिप्तमूर्धानं परिरिन्ने च संभ्रमात् ॥ ५२ ॥

१ क्षीरफठ । २ आश्रयमश्नाति भक्षयतीति तथा । ३ गूढपुरुषैः ।

बिन्नीषणोऽप्युवाचैवं हित्वा दुर्नयमग्रजम् । त्वामागतोऽसि ज्ञक्तं मां तत्सुग्रीववदादिश ॥ ४३ ॥
 लंकारान्यं तदा तस्मै प्रत्यपद्यत राघवः । न मुधा जवति क्वापि प्रणिपातो महात्मसु ॥ ४४ ॥
 हंसघ्नीपे दिनान्यष्टावतिवाह्य रघूषहः । कट्यांतवातवह्मकां प्रत्यचाद्रीञ्चमवृतः ॥ ४५ ॥
 चम्बा रुङ्गा पृथुत्वेन पृथ्व्या विंशतियोजनीम् । रणाय सज्जो काकुत्स्थोऽवतस्थे स्थैर्मपर्वतः ॥ ४६ ॥
 रामसेनाकलकद्वी वेलाध्वनिरिवोदधेः । लंकां बधिरयामास स्फुटद्वह्नांडचूरिव ॥ ४७ ॥
 दशकन्धरसेनान्योऽनन्यसाधारणौजसः । सद्यः संवर्मयामासुः प्रहस्ताद्या उदायुधाः ॥ ४८ ॥
 केचिन्मतंगजोघाहौरपरे वैाहवाहनैः । शार्दूलवाहौरन्ये तु खरवाहौ रथैः परे ॥ ४९ ॥
 कुबेरवन्नरैः केचिन्मैषैः केचित्तु वह्निवत् । यमवन्महिषैः केचित्केचिज्ज्वन्तवद्भ्यैः ॥ ५० ॥
 विमानैर्देववत्केचित्पृष्ठाः समरकर्मणे । उत्पत्य युगपद्गीराः परिवव्रुर्दशाननम् ॥ ५१ ॥
 ॥ त्रिचिर्विशेषकम् ॥

रोषारुणाद्दः सन्नह्य विविधायुधपूरितम् । अध्यास्त स्यन्दनं रत्नश्रवःप्रथमनन्दनः ॥ ५२ ॥
 ज्ञानुकर्णः शूलपाणिर्दंडपाणिस्त्रिपापरः । जपेत्य दशकंउस्य समचूत्पा रिपार्श्वकः ॥ ५३ ॥
 कुमारविन्त्रजिन्मेघवाहनापराविव । दोर्देकौ दशकंउस्य पार्श्वयोरेत्य तस्थतुः ॥ ५४ ॥
 सुनवोऽन्येऽपि दोष्मन्तः सामंताः कोटिशोऽपि च । शुक्सारणमारीचमयसुंदादयोऽन्ययुः ॥ ५५ ॥
 अक्षौहिणीनां सहस्रैरसंख्यैः संख्यकर्मठैः । दिशः प्रह्लादयन् पुर्याः प्रचचाल दशाननः ॥ ५६ ॥

१ बलपर्वतः । २ उष्ट्रवाहनैः । ३ अश्वैः । ४ गत्ताः । ५ शुद्धचतुरैः ।

शार्दूलकेतवः केचित्केचिह्वरजकेतवः । वैमूरुकेतवः केचित्केचित्करटिकेतवः ॥ ९७ ॥
मयूरकेतवः केचित्केचित्पद्मकेतवः । माजरीकेतवः केचित्केचित्कुक्कुटकेतवः ॥ ९८ ॥
कोदरुपाणयः केचित्केचिन्निखिलशपाणयः । सुशुभीपाणयः केचित्केचिद्रुद्रपाणयः ॥ ९९ ॥
त्रिशूलपाणयः केचित्केचित्परिघपाणयः । कुटारपाणयः केचित्केचिच्च पाशपाणयः ॥ १०० ॥
विपद्द्वीरान् पृहन्तो नामग्राहं मुहुर्मुहुः । दशास्यवीराश्चतुरं विचेरु रणकर्मणि ॥ १०१ ॥

॥ पंचजिः कुलकम् ॥
वैताल्यस्यैव सैन्यस्य प्रथिम्नाह्लाद्य मेदिनीम् । पंचाशद्योजनान्यस्थान्यस्त्रावाणो रणकर्मणे ॥ १०२ ॥
स्वनायकान् प्रशंसन्तो निन्दन्तः परनायकान् । परस्परं चाद्विपन्तः कथयन्तो मिथोऽजिघाः ॥ १०३ ॥
अस्त्राण्यस्त्रैर्विदयन्तः करस्फोटपुरःसरम् । रामरावणयोः सैन्या मिमिहुः कांस्यतालवत् ॥ १०४ ॥
॥ युग्मम् ॥

गह्व गह्व तिष्ठ मा चैषीरुत्सृजयुधम् । कुरुष्वायुधमित्याजौ जटानां तत्र वागचूत् ॥ १०५ ॥
शब्दानि शंकवो बाणश्चक्राणि परिघा गदाः । समुत्पेतुर्धयोश्चम्बोर्वनान्तर्विहगा इव ॥ १०६ ॥
खड्गैर्मिश्रो घातजैर्वेगात् कृतैश्च मौलिजिः । उह्वलक्षिरचूलाकेतुराबिह्व खं तदा ॥ १०७ ॥
सुचटा मुजराघातैर्लोठयन्तो विपान् मुहुः । दंडकन्दुकिर्ती क्रीडां तन्वाना इव रेजिरे ॥ १०८ ॥

१ शरभोऽष्टापदयुगः स केतौ येषां ते तथा । २ चमूरुर्द्विगविशेषः । ३ करटी गजः । ४ नाना केतवो राहुवश्च यस्मिन्तत् ।

कुवारघातैराद्विन्ना चटानामपरैरैष्टैः । पंचशाखाः पतति स्म शाखाः शाखायतामिव ॥ ६ए ॥
 वीराः शिरांसि वीराणां नित्या ज्रमौ प्रचिक्षिपुः । वुञ्चिताय कीनाशायोचितान् कवदानिव ॥ ७० ॥
 रक्षसां वानराणां च युञ्जे तस्मिन्महौजसाम् । दायादानां धनमिव जयः साध्योऽन्नवच्चिरम् ॥ ७१ ॥
 चिरं प्रवर्तमाने च समरे तत्र वानरैः । अजंजि राक्षसवलं काननवन्महावलेः ॥ ७२ ॥
 जग्ने रक्षोवले हस्तप्रहस्तौ योद्धुमुद्यतौ । वानरैः सह लंकेशजयप्रतिभुवौ सदा ॥ ७३ ॥
 घयोरपि तयोर्युद्धाध्वरदीक्षितयोरथ । संमुखीनावुदस्थातां नलनीलो महाकपी ॥ ७४ ॥
 हस्तो नलश्चादितोऽपि संमुखीनौ महाभुजौ । रथारूढावमिलतां वक्रायकप्रह्माविव ॥ ७५ ॥
 आस्फालयामासतुस्तावधिज्यीकृत्य धन्वनी । ज्यानादेन मिथो युञ्जनिमंत्रणपराविव ॥ ७६ ॥
 तथा ववृपतुर्वाणांस्तौ धावपि परस्परम् । शरशूलैर्यथाभूतां रथौ श्वाविन्निजौ तयोः ॥ ७७ ॥
 द्वाणं नले द्वाणं हस्तेऽभूतां जयपराजयौ । तद्वलांतरमहायि न तत्र निपुणैरपि ॥ ७८ ॥
 सम्यगीचूतस्ववीराणामग्रे ह्रीणो नलो वली । अविहस्तो हस्तशिरः क्षुरप्रेणाद्विदक्कुधा ॥ ७९ ॥
 सद्यः प्रहस्तं नीलोऽपि हस्तं नल इवावधीत् । दिवोऽभूत् पुष्पवृष्टिश्चोपरिष्टान्नलनीलयोः ॥ ८० ॥
 हस्तप्रहस्तनिधनाद्वशाननवले क्रुधा । मारीचः सिंहजघनः स्वयंभूः सारणः शुक्रः ॥ ८१ ॥

१ हस्तौ पादौ मस्तकं चेति पंचशाखाः । २ यमाय । ३ प्रतिभूः साक्षी । ४ धनुषी । ५ श्वाविच्छल्यकः मापायां “शागुडी”
 इति ख्यातम् । ६ अव्याकुलः ।

चञ्जकोद्दामबीजतप्ताः कामाहो मकरो ज्वरः । गञ्जीरः सिंहस्थाश्वरथा अन्येऽभ्युपासरन् ॥ ८२ ॥
॥ युग्मम् ॥

मन्दनाङ्कुरसंतापमथिताक्रोशनन्दनाः । दुरितानघपुष्पास्त्रविघ्नप्रीतिकरादयः ॥ ८३ ॥

कपयो राक्षसैः सार्धमयुध्यन्त पृथक् पृथक् । उत्पतन्तः पतन्तश्च कुक्कुटाः ॥ ८४ ॥

॥ युग्मम् ॥

मारीचरहः संतापं नन्दनो ज्वरराक्षसम् । उद्धामराक्षसो विघ्नं शुक्रं दुरितवानरः ॥ ८५ ॥

राक्षसः सिंहजघनः प्रथितं नाम वानरम् । योधयित्वा दृढं जघुर्ययावस्तं च त्रास्करः ॥ ८६ ॥

॥ युग्मम् ॥

द्रयोरपि हि सैन्यानि रामरावणयोस्ततः । निवृत्त्यास्थुः शोधयन्तः स्वान् हतानहतानपि ॥ ८७ ॥

विज्जातायां विज्जावर्यां प्रत्यर्कं दानवा इव । प्रति रामबलं रक्षोयोधा योद्धुं कुटौकिरे ॥ ८८ ॥

मध्येसैन्यं दशास्यो जूमध्ये मेरुरिवाचलः । गैजस्थयथारुढश्चात्र राणकर्मणे ॥ ८९ ॥

बिज्राणो विविधान्यस्त्राण्यन्तकादपि त्रीषणः । तत्कावारुण्या शत्रून् दृशापि हि दहन्निव ॥ ९० ॥

पश्यन् प्रत्येकमप्यात्मसेनान्यं शतमन्युवत् । मन्यमानस्तृणाथारीन् रावणोऽगादृणावनिम् ॥ ९१ ॥

॥ युग्मम् ॥

१ रामपक्षीयाणां नामानि । २ प्रभाते । ३ प्रातः सूर्योदयात्पाङ्क सूर्यं प्रति दानवा असुरा योद्धुमायांतीति लौकिकशस्त्रे प्रसिद्धम् ।
४ गजा रथबोढारो यस्यैतादृश रथमारुढः । ५ इन्द्रवत् ।

तेऽपि राघवसेनान्यः सैन्यैः सह महोजसः । व्रीक्ष्यमाणा दिव्यभैरः समरायोपतस्थिरे ॥ ए२ ॥

सनदीकमिव कापि रक्तवारिजिरुद्धतैः । उत्पर्वन्तमिव कापि पतितैः कपिकुञ्जरैः ॥ ए३ ॥

क्वचिच्चोन्मकरमिव मेकरास्ये रथच्युतैः । लङ्घन्तमिव च कापि समिज्जगैर्महारथैः ॥ ए४ ॥

उत्तारिभैः कवंधैश्च नृत्तस्थानमिव क्वचित् । अजायत क्षणेनापि समराजिरञ्जलम् ॥ ए५ ॥

॥ त्रिचित्रिंशोपकम् ॥

अथ रावण्डुंकारप्रेरितै रजनीचरैः । सर्वैः सर्वाचिसारेण कपिसैन्या वज्रजिरे ॥ ए६ ॥

कुक्षः स्वसैन्यजगेन सुग्रीवोऽधिल्यकार्मुकः । स्वयं चचाल चलयन्नचलां प्रवर्तवर्तैः ॥ ए७ ॥

राजन्निहैव तिष्ठ त्वं समवेदस्व विक्रमम् । एवं निषिध्य सुग्रीवं हनुमानचलद्युधि ॥ ए८ ॥

हनुमान् राक्षसानीकमनेकानीकदुर्मदम् । दुर्गाहमप्यगाद्विष्ट महाब्धिमिव मंदरः ॥ ए९ ॥

अथ पर्जन्यवज्रजन्तुजितं युधि दुर्जयः । अढौकत धनुस्तूणमाली माली हनूमते ॥ १०० ॥

हनुमन्मालिनौ वीरौ धनुष्टंकारकारिणौ । पुञ्जारफोटकरौ सिंहाविवोद्दामौ विरेजतुः ॥ १०१ ॥

अस्त्रैर्मालिहनुमंतौ प्रजहते परस्परम् । चिन्तेदाते मिथोऽस्त्राणि मिथोऽतर्जयतां च तौ ॥ १०२ ॥

चिरं च युद्धा हनुमान्मालिनं वीर्यशालिनम् । चक्रे निरस्त्रं निस्तोयं ग्रीष्मार्कं इव पट्यलम् ॥ १०३ ॥

गह्व गह्व जरद्भुदः किं हतेन त्वया ननु । इति ब्रुवाणं श्रीशैलमेत्य वज्रोदरोऽवदत् ॥ १०४ ॥

अरे रे श्रियसे पाप वदन्नेवं हि कैष्णव । एह्येहि युध्यस्व मया न न्रवस्येप मा स्म गाः ॥ १०५ ॥

१ मकरमुत्सृजेः काष्ठमयमकराकृतयो रथे निक्षिप्यते । २ अर्धमश्वैः । ३ कुस्मितं वदतीति कद्वदस्तत्संबुद्धौ ।

मारुतिस्तत्र चः श्रुत्वा हक्कामिव मृगाधिपः । बृत्कुर्वन्नुर्वहंकारदग्धादयामास तं शरैः ॥ १०६ ॥
तिरयामास मारुतं प्रावृदकाल इवांबुदैः ॥ १०७ ॥
तद्वाणघट्टं निर्धूय शरैर्वज्रोदरोऽपि तम् । तिरयामास मारुतं प्रावृदकाल इवांबुदैः ॥ १०८ ॥
अहो वीरः पावनियोऽलं वज्रोदररक्षसे ॥ १०९ ॥
मानपर्वतः ॥ ११० ॥
असहिष्णुर्विषज्जिह्वदुमान् मानपर्वतः ॥ ११० ॥
अहो वज्रोदरो वीरो योऽलमस्मै हनूमते । असहिष्णुर्विषज्जिह्वदुमान् मानपर्वतः ॥ ११० ॥
एवं गिरो रणक्रीडासदस्यानां दिवौकसाम् । असहिष्णुर्विषज्जिह्वदुमान् मानपर्वतः ॥ ११० ॥
वज्रोदरं तमवधीत्यस्यतामपि रक्षसाम् ॥ ११० ॥
त्रिजिर्विशेषकम् ॥

वर्षन् युगपदस्त्राणि चित्राण्युत्पातमेधवत् । वज्रोदरं तमवधीत्यस्यतामपि रक्षसाम् ॥ ११० ॥

वज्रोदरवधकुञ्जो रावणिर्जबुमादयथ । तर्जन्मारुतिमान्हास्त प्रतिकार इव द्विपम् ॥ १११ ॥

वज्रोदरवधकुञ्जो रावणिर्जबुमादयथ । तर्जन्मारुतिमान्हास्त प्रतिकार इव द्विपम् ॥ १११ ॥

वज्रोदरवधकुञ्जो रावणिर्जबुमादयथ । तर्जन्मारुतिमान्हास्त प्रतिकार इव द्विपम् ॥ १११ ॥

वज्रोदरवधकुञ्जो रावणिर्जबुमादयथ । तर्जन्मारुतिमान्हास्त प्रतिकार इव द्विपम् ॥ १११ ॥

वज्रोदरवधकुञ्जो रावणिर्जबुमादयथ । तर्जन्मारुतिमान्हास्त प्रतिकार इव द्विपम् ॥ १११ ॥

वज्रोदरवधकुञ्जो रावणिर्जबुमादयथ । तर्जन्मारुतिमान्हास्त प्रतिकार इव द्विपम् ॥ १११ ॥

वज्रोदरवधकुञ्जो रावणिर्जबुमादयथ । तर्जन्मारुतिमान्हास्त प्रतिकार इव द्विपम् ॥ १११ ॥

वज्रोदरवधकुञ्जो रावणिर्जबुमादयथ । तर्जन्मारुतिमान्हास्त प्रतिकार इव द्विपम् ॥ १११ ॥

वज्रोदरवधकुञ्जो रावणिर्जबुमादयथ । तर्जन्मारुतिमान्हास्त प्रतिकार इव द्विपम् ॥ १११ ॥

वज्रोदरवधकुञ्जो रावणिर्जबुमादयथ । तर्जन्मारुतिमान्हास्त प्रतिकार इव द्विपम् ॥ १११ ॥

वज्रोदरवधकुञ्जो रावणिर्जबुमादयथ । तर्जन्मारुतिमान्हास्त प्रतिकार इव द्विपम् ॥ १११ ॥

वज्रोदरवधकुञ्जो रावणिर्जबुमादयथ । तर्जन्मारुतिमान्हास्त प्रतिकार इव द्विपम् ॥ १११ ॥

वज्रोदरवधकुञ्जो रावणिर्जबुमादयथ । तर्जन्मारुतिमान्हास्त प्रतिकार इव द्विपम् ॥ १११ ॥

दृष्ट्वा दक्षां ह्रीं ब्रह्मांसी तमांसीव दिवाकरः । महौजसां शिरोरत्नं पवनं जयनंदनः ॥ ११९ ॥
 रक्षोर्जनेन संकुक्षः कुञ्जकर्णेऽथ शूलचतुः । ईशान इव ज्रमिष्ठः स्वयं योजुमधावत ॥ १२० ॥
 कानप्यंघ्रिप्रहारेण मुष्टिघातेन कानपि । कांश्चित्कूर्पूरघातेन तलघातेन कांश्चन ॥ १२१ ॥
 कांश्चिन्मुजरघातेन शूलघातेन कांश्चन । कानप्यन्योऽन्यघातेन कुञ्जकर्णेऽवधीत्कपीन् ॥ १२२ ॥
 ॥ शुग्मम् ॥

कटपान्ताणैर्वकटपं तमापतंतं तैरस्त्रिनम् । रावणानुजमालोक्य सुग्रीवः समधावत ॥ १२३ ॥
 चामंडलो दधिमूलो महेन्द्रः कुमुदोऽङ्गदः । अपरेऽप्यन्वधावंतं प्रदीपन इवोद्यतः ॥ १२४ ॥
 दशाननानुजं पंचाननं व्याधा इवारुधन् । वर्षन्तोऽस्त्राणि चित्राणि युगपद्धानरोत्तमाः ॥ १२५ ॥
 प्रस्थापनास्त्रं तेषूच्चैः कालरात्रिमिवापराम् । रात्रिचरवरोऽमुञ्चदमोघं मुनिवाक्यवत् ॥ १२६ ॥
 निद्रायमाणं स्वं सैन्यं दिवा कुमुदखंडवत् । हृष्टा सस्मार सुग्रीवो महाविद्यां प्रवोधिनीम् ॥ १२७ ॥
 अरे क कुञ्जकर्णेऽस्तीत्युच्चैस्तुमुदकारिणः । उत्तस्थुर्वानरचटाः खगा इव निशाल्यये ॥ १२८ ॥
 जपाञ्चवन् कुञ्जकर्णेमाकर्णकृष्टकार्मुकाः । सुग्रीवाधिष्ठिताः सुष्ठुयोधिनः कपिकुंजराः ॥ १२९ ॥
 सुग्रीवो दलयामास कुञ्जकर्णस्य सारथिम् । रथं रथ्यांश्च गदयाऽगदंकारो गदानिव ॥ १३० ॥
 ज्रमिष्ठः कुञ्जकर्णेऽथ हस्तेनोदैस्तमुज्जरः । एकशृंगो गिरिखि सुग्रीवायान्यधावत ॥ १३१ ॥
 युज्यार्थं धावतस्तस्यांगवातेन गरीयसा । जूयांसः कपयः पेतुः करिस्पर्शेन वृक्षवत् ॥ १३२ ॥

१ हनुम द्विशेषणम् । २ वलिनम् । ३ सिंहम् । ४ वैद्यो रोगानिव । ५ उदत्त ऊर्ध्वोक्कृतो सुद्रो येन सः ।

सुवंगमैरस्खलितः स्थलोऽसि नदीरयः । सुग्रीवरथमाहत्याचूर्णयन्मुजरेण सः ॥ १३३ ॥
 खे समुत्पत्य सुग्रीवः शिलाभेकां महीयसीम् । मुमोच कुञ्जकर्णाय वज्री वज्रभिवाद्भ्ये ॥ १३४ ॥
 कुञ्जकर्णे मुजरेण तां शिलां कणशोऽकरोत् । उत्पात्तिकीं रजोवृष्टिं कपीनां दर्शयन्निव ॥ १३५ ॥
 तमुत्तडिति कुर्वाणं तडिद्वंडात्प्रमुक्तदम् । रावणावरजायाथ वालिनोऽवरजोऽमुचत् ॥ १३६ ॥
 तडिद्वंडाय चंडाय तस्मै शस्त्राण्यनेकशः । कुञ्जकर्णैः प्रचिक्षेप मोघीच्छतानि तानि तु ॥ १३७ ॥
 कुञ्जकर्णैः पपातोऽन्यां तडिद्वन्द्वेन ताम्रितः । जगद्भयंकराकारः कटपांत इव पर्वतः ॥ १३८ ॥
 मूर्ध्नि ते प्रातरि क्रुद्धः स्वयमेव दशाननः । साक्षादिवांतकोऽचादींश्चुकुटीं च्रीषणाननः ॥ १३९ ॥
 न त्वेन्द्रजित्तमित्यूचे स्वाभिस्तव पुरो रणे । न यमो वरुणो नापि न कुबेरो न वा हंसिः ॥ १४० ॥
 तिष्ठति किं नु ह्रवगा एवैते देव तिष्ठ तत् । गत्वैप तान् हनिष्यामि रुष्टो मशकमुष्टिवत् ॥ १४१ ॥
 निषिध्यैवं दशग्रीवं मनोदूग्रीवः स शक्रजित् । आघ्नानः प्रविशंतांतःकपिसैन्यं महायुजः ॥ १४२ ॥
 कासारः कैासरस्येव जैकैरापततः सतः । कपिभिर्मुमुचे तस्य समरोर्वीं महौजसः ॥ १४३ ॥
 स त्रस्यतः कपीनूचे रे रे तिष्ठत वानराः । अयुध्यमानान्नो हन्मि रावणस्यास्मि नंदनः ॥ १४४ ॥
 क मारुतिः क सुग्रीवस्तान्यामप्यथवा कृतम् । क नु तौ रामसौमित्रौ अन्यमित्रायमानिनौ ॥ १४५ ॥
 इति बुवाणं दोर्दपादमर्यारुणितेक्षणः । रणायान्हत सुग्रीवस्तं दशग्रीवनंदनम् ॥ १४६ ॥
 त्रामंभलोऽपीन्द्रजितोऽवरजं मेघवाहनम् । आयोधयितुमारोजे शरजं शरजो यथा ॥ १४७ ॥

१ इन्द्रः । २ मानेनोर्ध्वग्रीवः । ३ महिषस्य । ४ वीरमानिनौ ।

दिग्गजा इव चत्वारश्चत्वारः सागरा इव । आस्फावंतः शुशुचिरे ते त्रिलोकीञ्चयंकराः ॥ १४८ ॥
 गतागतैस्तद्गन्तानामकंपत वसुन्धरा । चकंपिरे सानुमंतश्चुद्धोज च महोदधिः ॥ १४९ ॥
 बुबुधे नान्तरं तेषां बाणाकर्षणमोक्षयोः । अत्यंतदधुहस्तानामविहस्तत्वशालिनाम् ॥ १५० ॥
 आयसैर्देवतैरस्त्रैरयुध्यंत चिराय ते । परं न कोऽपि केनापि तेषां मध्यादजीयत ॥ १५१ ॥
 अथो मुमुचतुः कुञ्जविन्द्रजिन्मेघवाहनौ । सुग्रीवञ्चामंरुख्योर्नागपाशास्त्रमुद्गतम् ॥ १५२ ॥
 नागपाशैस्तथा बद्धौ जामंडलकपीश्वरौ । अनीश्वरौ निश्वसितुमप्यञ्चूतां यथा हि तौ ॥ १५३ ॥
 इतश्च लब्धसंज्ञेन कुञ्जकर्णेन रोषतः । गदया ताम्बितः पृथ्व्यां मारुतिर्मूर्धितोऽपतत् ॥ १५४ ॥
 दोष्णा तद्वक्त्रकटपेन तं करीव करेण सः । समुद्ग्रे वलघ्नितेनान्तःकंदं न्यधत्त च ॥ १५५ ॥
 ऊचे विज्रीषणो रामं स्वामिन्नेतौ हि ते वले । बलीयसौ सारञ्चूतावानने नयने इव ॥ १५६ ॥
 बद्धौ वैदेहिसुग्रीवौ रावणिन्यां महोरगैः । यावद्वंकां न नीयेते तावत्तौ मोचयाम्यहम् ॥ १५७ ॥
 हनुमान् कुञ्जकर्णेन बद्धो दोष्णा महीयसा । लंकामप्राप्त एवायं मोचनीयो रघूद्वह ॥ १५८ ॥
 स्वामिन् विना हि सुग्रीवञ्चामंडलहनूमतः । अवीरमिव नः सैन्यमनुजानीहि यामि तत् ॥ १५९ ॥
 एवं तत्र ब्रुवत्येव वेगाज्जत्वांगदो जटः । आक्षिप्य कुञ्जकर्णेन शुयुधे युद्धकोविदः ॥ १६० ॥
 क्रोधान्ध्यात् कुञ्जकर्णेन प्रोत्क्षिप्तञ्जुलपाशतः । ययौ मारुतिरुत्पत्य विहंग इव पंजरात् ॥ १६१ ॥

१ अतिशीघ्रहस्तवतामनाकुलितत्वेन च शालिनां तेषां चतुर्णां बाणानां कर्षणे मोक्षणे च कियत्कालांतरमस्तीति केनापि न बुबुधे
 इति भावः । २ कक्षायामित्यन्तःकक्षम् । ३ ऊर्ध्वोत्कृतो मुज एव पाशस्तस्मात् ।

विज्रीणो मोचयितुं जामंलकपीश्वरौ । रावणिभ्यां समं योद्धुमथावत रथस्थितः ॥ १६२ ॥
 दध्यतुश्चेन्द्रजिन्मेघवाहनावेष नः पितुः । अनुजः स्वयमभ्येति कर्तुमस्मान्निराहवम् ॥ १६३ ॥
 अनेन तातकद्वेन योद्धव्यं कथमद्य हा । इतोऽपसरणं युक्तं न ह्रीः पूज्याद्धि बिन्ध्यताम् ॥ १६४ ॥
 पाशबद्धाविमौ चारी निश्चितं हि मरिष्यतः । इहैव हि तदासातां तातो नान्वेति नौ यथा ॥ १६५ ॥
 विचिंत्यैवं नेशतुस्तौ धीमन्तौ रावणी रणाय । पश्यन् विज्रीषणश्चास्थान्नामंडलकपीश्वरौ ॥ १६६ ॥
 चिन्ताम्लानानौ तत्र तस्थतू रामलक्ष्मणौ । हिंमानीहृन्नवपुषौ सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ १६७ ॥
 रामञ्जदस्ततः पूर्वप्रतिपन्नवरं सुरम् । महालोचनमस्मार्षीत् सुपणोमरपुंगवम् ॥ १६८ ॥
 ज्ञात्वा चावधिनान्येत्य ददौ पैद्माय सोऽभरः । विद्यां सिंहनिनादाख्यां मुशलं स्यंदनं हलम् ॥ १६९ ॥
 लक्ष्मणाय ददौ विद्यां गारुभीं स्यंदनं तथा । गदां च विद्युच्छदनां समरे रिपुनाशिनीम् ॥ १७० ॥
 वरुणश्रेयवायव्यप्रमुखाण्यपराण्यपि । दिव्यान्यस्त्राणि ऋत्रे च स ददावुजथोरपि ॥ १७१ ॥
 सौमित्रैर्वाहनीचूतं गरुडं प्रेक्ष्य तत्क्षणम् । सुग्रीवञ्चामंडलयोः प्रणेशुः पाशपन्नगाः ॥ १७२ ॥
 जज्ञे जयजयारावौ रामसैन्ये समंततः । रक्षोबलमिवास्तं च ययौ देवोऽब्जिनीपतिः ॥ १७३ ॥
 प्रातर्ज्योऽपि सैन्यानि रघूच्छहृदशास्ययोः । सर्वाञ्जिसारसाराणि रणांगणमुपासरन् ॥ १७४ ॥
 तेषां कृतांतदंताजस्फुरदस्त्रजयंकरः । अकांडारब्धसंवर्तः प्रावर्तत महारणः ॥ १७५ ॥
 क्रुद्धैरक्षौचि रक्षोचिर्वानराणां वरूथिनी । मध्याह्नुतापसंतप्तैः सरसी सूकरैश्चिव ॥ १७६ ॥

१ महद्भिम हिमानी तथा छन्न वपुर्धोस्तौ । २ रामाय । ३ शुब्धम् ।

चम्रायां चमूं प्रेक्ष्य सुग्रीवाद्या महौजसः । रक्षोऽनीकेषु विविद्युर्योगिनोऽन्यवपुःखिव ॥ १७७ ॥
 विडुद्रू राक्षसास्तेऽप्याक्रांतास्तैः कपीश्वरैः । नागा इव गरुत्मद्भिरङ्गिरामघैटा इव ॥ १७८ ॥
 रक्षोऽङ्गेन संक्रुद्धो दधावे रावणः स्वयम् । महारथप्रचारेण दारयन्निव मेदिनीम् ॥ १७९ ॥
 तस्य प्रसरतो दाववह्नेरिव तरस्विनः । मुहूर्तमपि नाग्रेऽस्थात् कपिवीरेषु कश्चन ॥ १८० ॥
 तद्युद्धे चक्षितं रामं निषिध्य प्रश्रयादथ । बिच्चीषणः क्षणादेत्य सरोध दशकंधरम् ॥ १८१ ॥
 तं रावणोऽवदर्शे रे कं श्रितोऽसि बिच्चीषण । कुक्षस्य मम येनाजौ द्विसः कवलवन्मुखे ॥ १८२ ॥
 व्याधेनेव किरौ श्वानं मयि त्वां रे प्रहिण्वता । रामेण मंत्रितं साधु साध्विदं ह्यात्मरक्षणम् ॥ १८३ ॥
 अद्यापि मम वात्सल्यं त्वयि वत्सास्ति गच्छ तत् । एतौ ह्यद्य हनिष्यामि ससैन्यौ रामलक्ष्मणौ ॥ १८४ ॥
 अमीषां वध्यमानानां मा संख्यापूरणः स्म नृः । एहि स्वस्थानमेव त्वं पृष्ठे हस्तोऽयमद्य ते ॥ १८५ ॥
 बिच्चीषणोऽप्युवाचैवं रामोऽन्तक इव स्वयम् । अचाढीत्त्वां प्रति क्रुद्धो निषिद्धश्च मया ह्रत्वात् ॥ १८६ ॥
 त्वां बोधयितुकामोऽहं युद्धव्याजादिहागतः । अद्यापि मुच्यतां सीता प्रसीद कुरु मघचः ॥ १८७ ॥
 हन्त मृत्युञ्जयान्नाहं राज्यलोचन नापि वा । गतोऽस्मि रामं निर्वादयथात् किं तु दशानन ॥ १८८ ॥
 सीतार्पणेन निर्वादं प्रणाशय यथा ह्यहम् । पुनरेव श्रयामि त्वां विहाय रघुपुंगवम् ॥ १८९ ॥
 क्रुद्धोऽथ रावणः प्रोचे किमद्यापि बिच्चीषिकाम् । रे बिच्चीषण दुर्बुद्धे प्रदर्शयसि कातर ॥ १९० ॥
 ज्ञातृहत्यात्रयादुक्तोऽस्येवं नान्येन हेतुना । इत्युक्त्वास्फालयामास कार्मुकं दशकन्धरः ॥ १९१ ॥

१ जलैः । २ अपक्वघटा इव । ३ अपवादमथात् । ४ भीतिम् ।

पुरुष
चरित्रं
॥ ए६ ॥

पर्व ७
सर्गः ७

॥ ए६ ॥

त्रातृहत्याजयादुक्तोऽस्येवं नान्येन हेतुना । इत्युक्त्वास्फाटयामास धनुः सोऽपि बिभीषणः ॥ १९२ ॥
ततः प्रवृत्ताते तौ त्रातरौ योऽमुद्यतौ । वित्राण्यखाणि कर्षन्तौ वर्षतौ च निरंतरम् ॥ १९३ ॥
अश्वेन्द्रजित्कुंजकर्णौ राक्षसा अपरेऽपि हि । स्वामिजकत्यान्यघावन्त कृतांतस्येव किंकराः ॥ १९४ ॥
रामोऽरौत्सीत् कुंजकर्णं लक्ष्मणो रावणिं पुनः । नीलस्तु सिंहजघनं दुर्मर्षश्च घटोदरम् ॥ १९५ ॥
स्वयंचूडुर्मतिं शंयुं नलवीरोऽङ्गदो मयम् । स्कन्दः पुनश्चन्द्रणखं विघ्नं चन्द्रोदरात्मजः ॥ १९६ ॥
केतुं जामंरुलनृपः श्रीदत्तो जंबुमादिनम् । कुंजकर्णसुतं कुंजं पवनञ्जयनन्दनः ॥ १९७ ॥
किंकिन्धेशः सुमादाख्यं कुन्दो धूम्राक्षराक्षसम् । वालिसूथश्चन्द्ररश्मिश्च जटं सारणराक्षसम् ॥ १९८ ॥
राक्षसानेवमन्योऽन्यमरोत्सुः कपयोऽपरे । अग्रुध्यंत च तैः सार्धं नैर्ऋत्या इवार्णवे ॥ १९९ ॥
एवं युद्धे वर्तमाने त्रीषणेभ्योऽपि त्रीषणे । लक्ष्मणायामुचत्क्रोधादखं तामसमिन्द्रजित् ॥ २०० ॥
तदखं तपनाखेण सौमित्रिः शत्रुतापनः । सद्यो विज्ञावयामासाग्निना मंदनपिंरुवत् ॥ २०१ ॥
सौमित्रिर्नागपाशाखं मुमोचेन्द्रजिते कुधा । तन्तुनांजसि हस्तीव स तेन जगबध्यत ॥ २०२ ॥
आक्रम्यमाणसर्वांगो नागाखेण दशास्यसूः । निपपाताशनिरिव दारयन् सागरांबराम् ॥ २०३ ॥
चिद्वेप स्वरथांके तं विराधो लक्ष्मणाज्ञया । कारापाद इवनैषीन्निजे च शिबिरे द्रुतम् ॥ २०४ ॥
नागपाशैः कुंजकर्णं त्वबध्नालक्ष्मणाग्रजः । जामंडलस्तं शिबिरेऽनैषीजामाज्ञया ततः ॥ २०५ ॥
अन्येऽपि प्रतियोज्यारो बध्ना रामस्य सैनिकैः । मेघवाहनमुख्यास्ते निन्यिरे शिबिरे निजे ॥ २०६ ॥

१ मदनो भाषाया “भीम” इति ख्यातः । २ स्वरथमध्ये । ३ कारागृहरक्षकः ।

दृष्ट्वा दशमुखस्तनु क्रीधशोकसमाकुलः । विञ्चीपणाय चिद्वेप शूलं मूलं जयश्रियः ॥ २०७ ॥
 तल्लूदमंतरालेऽपि कदलीकांभलीदया । चकार कणशो रामावरजः पत्रिञ्चिः शितैः ॥ २०८ ॥
 धरणेन्द्रप्रदत्तां ताममोघविजयाह्वयाम् । विजयार्थी दशग्रीवो महाशक्तिं समुद्धे ॥ २०९ ॥
 धगद्धगिति ज्वलन्तीं तरुत्तडिति नादिनीम् । संहाराब्दतडिल्लेखामिव खेऽद्रमयत्स ताम् ॥ २१० ॥
 अपसस्त्रुर्दिवि सुरा दृशं सैन्यान्यमीदयन् । तां विलोक्य न केऽप्यस्थुः सुस्थितं सुस्थिता अपि ॥ २११ ॥
 रामः सौमित्रिमित्यूचेऽस्माकमेव विञ्चीपणः । आगंतुर्हन्यते हंत धिम्न आश्रितघातिनः ॥ २१२ ॥
 इति रामवचः श्रुत्वा सौमित्रिर्मित्रवत्सलः । विञ्चीपणायै गत्वास्यादाद्विपन् दशकन्धरम् ॥ २१३ ॥
 पुरःस्थं गरुडस्थं तं प्रेक्ष्योवाच दशाननः । न तुभ्यं शक्तिरुत्तिष्ठा मा मृथाः परमृत्युना ॥ २१४ ॥
 त्रियस्व यदि वा मार्यस्त्वमेवासि यतो मम । वराकस्त्वत्पदे ह्येव ममाग्रेऽस्थाद्विञ्चीपणः ॥ २१५ ॥
 इत्युक्त्वा त्रमयित्वा तां शक्तिं रामानुजन्मने । मुमोच पतदुर्गपाताशनिकटपां दशाननः ॥ २१६ ॥
 तामापतन्तीं सौमित्रिः सुग्रीवो हनुमान्नलः । चामंभलो विराधोऽन्येऽप्यस्त्रैः स्वैः स्वैरताडयन् ॥ २१७ ॥
 सावज्ञाय तदस्त्रौघं न्यादद्विप इवांकुशम् । उर्वानैल इवांचोधौ लक्ष्मणोरःस्थलेऽपतत् ॥ २१८ ॥
 तथा त्रिन्नो महीपृष्ठे निपपात च लक्ष्मणः । उत्पपात च तत्सैन्ये विष्वग्धा ह्यारवो महान् ॥ २१९ ॥
 कुञ्जोऽथ ज्येष्ठकाकुत्स्थो जिघत्सुरिव रावणम् । आयोधयितुमारोचे पंचाननरथस्थितः ॥ २२० ॥
 क्षणाच्चकार विरथं पंचाननरथो विपम् । दशाननोऽपि वेगेनाध्यारुरोह रथांतरम् ॥ २२१ ॥

१ पतत् यत् उत्पातवज्रं तत्सदृशीम् । २ वाडवाभिरिव । ३ हंलुमिच्छुः ।

जंक्त्वा जंक्त्वा रथानेवं पंचवारान् दशाननम् । काकुत्स्थो विरथीचक्रे जगदैवतपौरुषः ॥ १११ ॥
 दशस्योऽचिन्तयच्चैवं त्राटुस्नेहादयं स्वयम् । मरिष्यत्येव तत्किं मे यो धितेनाधुनामुना ॥ ११२ ॥
 दशस्योऽचिन्तयच्चैवं ययौ लंकापुरीं द्रुतम् । अस्ते जगाम च रवी रामशोकादिवालुरः ॥ ११३ ॥
 दशग्रीवो विमृच्चैवं रामो निवृत्त्येयाय लक्ष्मणम् । तं च दृष्ट्वा निपतितं पपात शुवि मूर्धितः ॥ ११४ ॥
 जज्ञेऽथ रावणे रामो निवृत्त्येयाय लक्ष्मणम् । लब्धसंज्ञो निपद्योपसौमित्रील्यगदद्गदन् ॥ ११५ ॥
 सुग्रीवादिजिरासिक्तो रामश्चंदनवारिणा । लब्धसंज्ञो निपद्योपसौमित्रील्यगदद्गदन् ॥ ११६ ॥
 तव किं बाधते वत्स ब्रूहि तूष्णीं स्थितोऽसि किम् । संज्ञयापि समाख्याहि प्रीणयाग्रजमात्मनः ॥ ११७ ॥
 एते त्वन्मुखमीक्षते सुग्रीवाद्यास्तवानुगाः । नानुगृह्णासि किं वाचा दृशा वा प्रियदर्शन ॥ ११८ ॥
 जीवन्नृणाञ्चावणोऽगादिति लज्जावशाद्भुवम् । न ज्ञापसे तद्भाषस्व पूरयिष्ये तवेप्सितम् ॥ ११९ ॥
 २ २ रावणं दृष्ट्वात्मंस्तिष्ठ तिष्ठ क यास्यसि । एष प्रस्थापयामि त्वां नचिराय महापथे ॥ १२० ॥
 इत्युक्त्वा धनुरास्फाड्योदथाद्यावधूषहः । तावत् कपीश्वरैवमूचे विनयपूर्वकम् ॥ १२१ ॥
 स्वामिन्निशेयमगमल्लंकां च स निशाचरः । शक्तिप्रहारविधुरः स्वामी नश्चैष वर्तते ॥ १२२ ॥
 धैर्यमाधेहि जानीहि हतमेव दशाननम् । प्रतिजागरणोपायं सौमित्रेरेव चिंतय ॥ १२३ ॥
 ज्ञूयो रामो जगदैवं हुता चार्या हतोऽनुजः । तिष्ठत्यद्यापि रामोऽयं शतधा न विदीर्यते ॥ १२४ ॥
 सखे सुग्रीव हनुमन् चामंमल नलाङ्गद । विराधाद्याश्च सर्वेऽपि यात स्वौकसि संप्रति ॥ १२५ ॥
 सीतापहारात् सौमित्रिवधादप्यधिकं शुचे । सखे विनीपणाञ्छस्त्वं यत्कृतार्थोऽकृतोऽसि न ॥ १२६ ॥

१ जगल्यद्वितीयपराक्रमः । २ सौमित्रेः समीपमुपसौमित्रि ।

प्रातः पश्य परं बंधो निजबांधववर्त्मना । नीयमानं स्वेबंधुं तं बंधुरूपेण वैरिणम् ॥ १३७ ॥
 प्रातः कृतार्थीकृत्य त्वामनुयास्यामि लक्ष्मणम् । लक्ष्मणं हि विना किं मे सीतया जीवितेन च ॥ १३८ ॥
 बिभीषणो बन्नापेऽथ किमधैर्यमिदं प्रजो । शक्यता हतोऽपि ह्यनया पुमान् जीवति यामिनीम् ॥ १३९ ॥
 मंत्रतंत्रादिना घातप्रतीकाराय सर्वथा । प्रयत्नतां प्रजो यावन्न विजाति विजावरी ॥ १४० ॥
 आमेति राघवेणोक्ते सुग्रीवाद्यास्तु विद्यथा । सप्तवप्रांश्चतुर्द्वारान् राघवौ परितो व्यधुः ॥ १४१ ॥
 प्राच्यां दारेषु तत्रास्थुः सुग्रीवः पावनंजयिः । तारः कुंदो दधिमुखो गवाक्षो गवयः क्रमात् ॥ १४२ ॥
 उदीच्यामंगदः कूर्मोऽङ्गो महेन्द्रो विहंगमः । सुषेणश्चंद्रश्मिश्च दारेष्वस्थुः क्रमादमी ॥ १४३ ॥
 प्रतीच्यां नीलसमरशीलदुर्धरमन्मथाः । जयश्च विजयश्चैव संजवश्चावतस्थिरे ॥ १४४ ॥
 न्नमंडलो विराधश्च गजो शुवनजिन्नलः । मैन्दो विभीषणश्चास्थुर्दक्षिणस्यां क्रमादमी ॥ १४५ ॥
 मध्ये कृत्वेति काकुत्स्थौ सुग्रीवाद्या महाश्रुजाः । प्रजागरपरास्तस्थुरात्मोरामा इवोद्यताः ॥ १४६ ॥
 सीतायाः कश्चिदाचख्यौ यल्लक्या लक्ष्मणो हतः । प्रातर्विपत्स्यते रामञ्चजोऽपि ज्ञातुसौहृदात् ॥ १४७ ॥
 वज्रनिर्घोषवद्घोरं तच्छ्रुत्वा जनकात्मजा । पपात मूर्खया पृथ्व्यां लतेव पवनाहता ॥ १४८ ॥
 विद्याधरीचिरंजोत्रिः संसिक्ता लब्धचेतना । उत्थाय विदलपार्ष्वं जानकी करुणस्वरम् ॥ १४९ ॥
 हा वत्स लक्ष्मण कागास्त्यक्तवैकाकिनमग्रजम् । मुहूर्तमपि हि स्थातुं विना त्वामेष न ह्यमः ॥ १५० ॥
 धिगहं मंदन्नागथास्मि यतो मम कृतेऽधुना । स्वामिदेवरयोर्देवतुल्ययोरीहगागतम् ॥ १५१ ॥

१ लक्ष्मणवर्त्मना मृत्युरूपेणेत्यर्थः । २ स्वस्य तव बंधु त रावणम् । ३ रात्रिः । ४ योगिनः ।

प्रसीद मत्प्रवेशाय विद्या जव वसुंधरे । प्राणनिर्वाणहेतोस्त्वं जव वा हृदय विद्या ॥ १५१ ॥
 एवं रुदंतीं करुणं सीता कापि कृपावती । अवलोक्यावलोकित्या विद्याधर्यब्रवीदिति ॥ १५३ ॥
 अविष्यत्यदृतांगस्ते प्रजाते देवि देवरः । समं च रामचद्रेण त्वामेत्यानंदविष्यति ॥ १५४ ॥
 स्वस्थावस्था तज्जिरास्थात् काकुत्स्थगृहिणी तदा । सूर्योदयं चिंतयंती चक्रवाकीव जाग्रती ॥ १५५ ॥
 सौमित्रिर्माशितोऽद्येति दृष्टं जहर्ष रावणः । दृष्टं स्मृत्वा द्रातुपुत्रमित्रबन्धं रुरोद च ॥ १५६ ॥
 हा वत्स कुञ्जकर्णं त्वं ममामैवापरः परः । द्वितीयाविव मे बाहू हेन्द्मजिन्मेघवाहनौ ॥ १५७ ॥
 हा वत्सा जंबुमाल्याद्या मम रूपान्तरोपमाः । अप्राप्तपूर्वं प्राप्तास्थ कथं बन्धं गजा इव ॥ १५८ ॥
 स्मारं स्मारं स्वबंधूनामित्थं बंधादि नूतनम् । जूयो जूयो दशग्रीवो मुमूर्छं च रुरोद च ॥ १५९ ॥
 इतश्च पद्मसैन्ये प्राक्प्राकारघाररक्षकम् । जामंडलमुपेत्यैवं कोऽपि विद्याधरोऽवदत् ॥ १६० ॥
 पद्मपादान् दर्शय मे तदासो ननु यद्यसि । अलं लक्ष्मणजीवालुमाख्यास्यामि हितोऽस्मि वः ॥ १६१ ॥
 विधृत्य पाणिना दोष्णि नीतो जामंडलेन सः । पद्मस्य पादपद्मांते प्राणभ्यैवं व्यजिह्वपत् ॥ १६२ ॥
 संगीतपुरनाथस्य शशिमंडलचूपतेः । तनयः प्रतिचंज्रोऽहं सुप्रजाकुक्षिसंजवः ॥ १६३ ॥
 क्रीडार्थं सकलन्नोऽहं चक्षितोऽन्येद्युरंबरे । दृष्टः सहस्रविजयनाम्ना विद्याधरेण च ॥ १६४ ॥
 तेन मैशुनिकादौघोऽधितोऽहं चिरं तदा । पातितश्चंफरवया शक्त्या चाहत्य जूतले ॥ १६५ ॥
 साकेतपुर्यां माहेन्द्रोदयोद्याने लुठन् शुवि । दृष्टश्च चरतेनाहं त्वञ्जान्नातिकृपालुना ॥ १६६ ॥

सद्यो गंधांबुजिस्तेन सिक्तोऽहं पृथिवीजुजा । मत्तश्च निरगाह्यकिर्दस्युः परगृहादिव ॥ २६५ ॥
 सद्यो रूढप्रहारेण मया विस्मि तचेतसा । पृष्टो गंधांबुमाह्वयमित्यशंसत्तवानुजः ॥ २६६ ॥
 सार्थवाहो विंध्यनामाभ्यागाहजपुरादिह । एकस्तन्महिषो मार्गेऽतिजराश्रुदितोऽपतत् ॥ २६७ ॥
 तन्मूर्ध्नि पादं विन्यस्य संचचार पुरीजनः । उपप्लवेण महता विपन्नः सोऽथ सैरिर्जैः ॥ २६८ ॥
 सोऽकामनिर्जरायोगाह्वैतंकरपुरेश्वरः । सुरो वायुकुमारोऽञ्जन्नात्रा पवनपुत्रकः ॥ २६९ ॥
 ज्ञात्वा चावधिना पूर्वं मृत्युं प्रकुपितोऽथ सः । पुरे जनपदे चास्मिन् व्याधीन्नानाविधान् व्यधात् २७० ॥
 देशे गृहे च न व्याधिरञ्जन्मन्मातुलस्य तु । द्रोणमेघनरेन्द्रस्य मन्महीवर्तिनोऽपि हि ॥ २७१ ॥
 अव्याधिकारणं पृष्टो मया क्षोणघनोऽवदत् ॥ ज्ञार्थां प्रियंकरा मेऽञ्जत्पुरातिव्याधिबाधिता ॥ २७२ ॥
 जाते गर्जे तत्प्रज्ञावाद् व्याधिनामुच्यताश्च सा । सुषुवे च क्रमात्पुत्रीं विशदयामञ्जिधानतः ॥ २७३ ॥
 त्वद्देश इव मद्देशोऽप्युद्भूते व्याधुपप्लवे । विशदयाम्नाततोयेन सिक्तो लोकोऽञ्जवद्विरुक् ॥ २७४ ॥
 पृष्टो मया सत्यचूतशरणो मुनिरन्यदा । वदति स्म विशदयायाः प्रागजन्मतपसः फलम् ॥ २७५ ॥
 ब्रह्मसंरोहणं शल्यापहारी व्याधिसंक्षयः । नृणां स्नानां च साप्यस्या ज्ञावी जर्तो च लक्ष्मणः ॥ २७६ ॥
 तथा मुनिगिरा सम्यग्ज्ञानादनुब्रवादपि । विशदयाम्नातनपयसः प्रज्ञावो निश्चितो मया ॥ २७७ ॥
 इत्युदित्वा क्षोणमेघो विशदयाम्नातनोदकम् । ममापि ह्यर्पयत्तेनाञ्जवद्भूमिर्ममाप्यरुक् ॥ २७८ ॥
 तस्याः स्नानां च सांनेन मया सिक्तस्त्वमप्यहो । निःशक्तिशदयः संरूढव्रणश्च त्वमञ्जः क्षणात् ॥ २७९ ॥

१ चौरः । २ महिषः । ३ रोगरहितः ।

जरतस्य ममाप्येवमुत्पन्नः प्रत्ययः प्रजो । आ प्रत्यूषादानयत विशद्व्यास्तानवारि तत् ॥ १८३ ॥

त्वर्यतां त्वर्यतां तस्मात्प्रत्यूषे किं करिष्यथ । पर्यस्ते शक्ते हन्त किं कुर्वीत गणाधिपः ॥ १८३ ॥

जामंभलं हनूमंतमंगदं च रघूघ्नहः । आदिशत्प्रतिजरतं विशद्व्यास्तानवारिणे ॥ १८४ ॥

प्रययुस्ते विमानेनायोध्यां पवनरंहसा । प्रासादोके च ददृशुः शयानं जरतं नृपम् ॥ १८५ ॥

जरतस्य प्रबोधाय ते गीतं चक्रुरंबरे । राजकार्येऽपि राजान उत्थाप्यते ह्युपायतः ॥ १८६ ॥

जरतस्य जरतेनापि दृष्टः पृष्टः पुरो नमन् । ऊचे जामंभलः कार्यं नासस्याप्ते प्ररोचना ॥ १८७ ॥

विबुध्य जरतेन तन्नेयुषेति जरतस्ततः । तद्विमानाधिखंडोऽगात् पुरं कौतुकमंगलम् ॥ १८८ ॥

मेत्स्यत्येतन्मया तन्नेयुषेति जरतस्ततः । तद्विमानाधिखंडोऽगात् पुरं कौतुकमंगलम् ॥ १८९ ॥

जरतेन ज्ञोणघनो विशद्व्यामथ याचितः । सैहोघ्राह्य स्त्रीसहस्रसद्धितां तामदत्त च ॥ १९० ॥

जामंडलोऽप्ययोध्यायां सुक्त्वा जरतमुत्सुकः । आययौ सपरीवारो विशद्व्यासंयुतस्ततः ॥ १९१ ॥

ज्वलद्दीपविमानस्थो ज्रीतैः सूर्योदयत्रमात् । क्षणं दृष्टो निजैः सोऽधाद्रिशद्व्यामुपलक्ष्णम् ॥ १९२ ॥

तया च पाणिना स्पृष्टाल्लक्षणात्तत्क्षणादपि । निर्जगाम महाशक्तिर्यष्टिनेव महोरगी ॥ १९३ ॥

समुत्पतंती सा शक्तिः समुत्पत्य हनूमता । प्रसन्नं जगृहे श्येनविहगेनेव वर्तिका ॥ १९४ ॥

साप्यूचे देवतारूपा न मे दोषोऽस्ति कश्चन । प्रदत्ता धरणेनास्मै प्रज्ञासिन्नगिनी ह्यहम् ॥ १९५ ॥

विशद्व्याप्रागज्वतपस्तेजः सोढुमनीश्वरी । एषा यास्यामि मां मुंच भैरव्यनावादानागसम् ॥ १९६ ॥

विशद्व्याप्रागज्वतपस्तेजः सोढुमनीश्वरी । एषा यास्यामि मां मुंच भैरव्यनावादानागसम् ॥ १९७ ॥

विशद्व्याप्रागज्वतपस्तेजः सोढुमनीश्वरी । एषा यास्यामि मां मुंच भैरव्यनावादानागसम् ॥ १९८ ॥

विशद्व्याप्रागज्वतपस्तेजः सोढुमनीश्वरी । एषा यास्यामि मां मुंच भैरव्यनावादानागसम् ॥ १९९ ॥

विशद्व्याप्रागज्वतपस्तेजः सोढुमनीश्वरी । एषा यास्यामि मां मुंच भैरव्यनावादानागसम् ॥ २०० ॥

पुरुष
चरित्रं
॥ एए ॥

१ प्रस्तावना रोचकवाक्य वा । २ सह लक्षणेनेत्यध्याहारः

३ किंकरभावात् ।

इत्युक्तो मुक्तवान् शक्तिं मारुतिस्तां महाशुजः । मुक्तमात्रा च सा शक्तिर्लज्जितेव तिरोदधे ॥ १९६ ॥
 विशदयामि हि सौमित्रिं ज्ञयः पस्पर्श पाणिना । विलिखेप च गोशीर्षचन्दनेन शनैः शनैः ॥ १९७ ॥
 रुढब्रणोऽथ सौमित्रिर्जार्क्ष प्रसुप्त इवोत्थितः । सस्वजे रामभ्रजेण वर्षताश्रुजलं मुदा ॥ १९८ ॥
 सर्वं विशदयामृत्तातं रामस्तस्मै शशंस च । तत्त्वानपयसा चाशु स्वान् परांश्चाज्यषेचयत् ॥ १९९ ॥
 कन्यासहस्रसहितां विशदयां रामशसासनात् । तदानीमेव सौमित्रिरुपयेमे यथाविधि ॥ २०० ॥
 सौमित्रेर्जीवनोद्वाहोत्साहजन्मा महोत्सवः । विद्याधरनृपैश्चक्रे जगदाश्चर्यकारणम् ॥ २०१ ॥
 सौमित्रिर्जीवित इति चरैर्नक्तंचराधिपः । विज्ञाय मंत्रयांचक्रे समं मंत्रिवरैरिति ॥ २०२ ॥
 अत्रवन्मम चावोऽयं सौमित्रिः शक्तिताडितः । प्रातर्मरिष्यति ततो रामोऽपि स्नेहपीन्तितः ॥ २०३ ॥
 यास्यंति कपयो नंष्ट्रा ते च मद्धं धुसूनवः । कुञ्जकर्णेन्द्रजिन्मुख्याः स्वयमेभ्यंति मामिह ॥ २०४ ॥
 अधुना दैववैगुल्याह्वक्ष्माणः सोऽपि जीवितः । मया मोचयितव्यास्ते कुञ्जकर्णद्वयः कथम् ॥ २०५ ॥
 मंत्रिणोऽप्येवमृजुस्तं जानकीमोक्षार्णं विना । न मोक्षः कुञ्जकर्णोदिवीराणां प्रत्युताशिवम् ॥ २०६ ॥
 इत्यपि गते स्वामिन् रक्ष रक्ष निजं कुलम् । उपायश्चात्र नान्योऽस्ति रामानुजयनं विना ॥ २०७ ॥
 रावणस्तानवज्ञाय दूतं सामंतमादिशत् । सामदानदंडपूर्वमनुशिष्योपराधवम् ॥ २०८ ॥
 स गत्वा घाःस्थविज्ञप्तः सुग्रीवादिसमावृतम् । पद्मानात्रं नमस्कृत्य व्याजहारेति धीरगीः ॥ २०९ ॥
 दशास्यस्त्वां वदत्येवं बंधुवर्गं विमुंच मे । जानकीमनुमन्यस्व राज्यार्धं च गृहाण मे ॥ २१० ॥

१ निशाचराधिपः रावणः ।

॥ ३११ ॥

त्रीणि कन्यासहस्राणि तुन्यं दास्यामि तेन च । संतुष्य नो वेत्ते सर्वं न ह्येतन्न च जीवितम् ॥ ३११ ॥
 वचाषे पद्मनाचोऽथ नार्थो मे राज्यसंपदा । न चान्यप्रमदावर्गजोगेन महतापि हि ॥ ३१२ ॥
 प्रेषयिष्यत्यर्चयित्वा जानकीं रावणो यदि । तदा मोक्ष्यामि तद्वन्धुतनयानन्यथा न हि ॥ ३१३ ॥
 सामन्तः पुनरप्युचै राम नैतत्तवोचितम् । स्त्रीमात्रकस्यास्य कृते खं हेतुं प्राणसंशये ॥ ३१४ ॥
 सौमित्रिकवारं चेज्जीवितो रावणाहतः । जीव्यति कथं सोऽद्य त्वं चामी च हवंगमाः ॥ ३१५ ॥
 एकोऽपि रावणो हन्तुमिदं विश्वमपीश्वरः । सर्वथा तद्वचो मान्यमुदकं विमृश स्वयम् ॥ ३१६ ॥
 लक्ष्मणस्त्रिगिरा कुञ्जोऽन्यधादे दूतपांशन । स्वरक्तिं परशक्तिं वा वेत्स्यद्यापि न रावणः ॥ ३१७ ॥
 हतबधुपरीवारो ज्ञार्याशेषीकृतोऽपि सन् । पौरुषं नाटयत्येष एषा का तस्य धृष्टता ॥ ३१८ ॥
 शैबैकमूलमुशलह्निन्नाशेषैजदस्तरुः । यथा सोऽपि तथैकांगः कियत्स्यास्यति रावणः ॥ ३१९ ॥
 तज्जह संवाहय तं युद्धाय दशकंधरम् । कृतांत इव सज्जो मे तं व्यापादयितुं शुजः ॥ ३२० ॥
 लक्ष्मणेनैवमाक्षिप्तो विन्नापितुमना स तु । उत्थाय धृत्वा ग्रीवायां वानरैर्नैवास्यत ॥ ३२१ ॥
 रावणाय स गत्वाख्यत् सर्वं राघववाचिकम् । सचिवान् रावणोऽप्युचै किं कार्यं ब्रूत संप्रति ॥ ३२२ ॥
 अब्रुवन्मंत्रिणोऽप्येवं सीतार्पणमिहोचितम् । व्यतिरेकफलं दृष्टं पश्यान्वयफलं प्रजो ॥ ३२३ ॥
 अन्यव्यव्यतिरेकान्यां सर्वं कार्यं परीक्ष्यते । एकेन व्यतिरेकेण किं स्थितोऽसि दशानन ॥ ३२४ ॥
 अदत्ता बहवोऽद्यापि बंधवः सूनवश्च ते । सीतार्पणादिमुक्तैस्तैः सममेधस्व संपदा ॥ ३२५ ॥

अन्यव्यव्यतिरेकान्यर्थरूपं फल दृष्टमिति व्यतिरेकः सीतार्पणरूपस्यान्वयस्य फलं पश्येति संबन्धः ।
 १ सतुथो भव । २ जटाः शाखाः । ३ सीतार्पणाभावेऽन्यर्थरूपं फल दृष्टमिति व्यतिरेकः

तेषां सीतार्पणगिरा मर्मणीव हतोऽधिकम् । अंतर्दूनो दशमुखश्चिरं स्वयमचिन्तयत् ॥ ३२६ ॥
 विद्याया बहुरूपाया हृदि निर्णीयं साधनम् । शान्तिचैत्यं ययौ शान्तकषायी जूय रावणः ॥ ३२७ ॥
 स्नात्रं श्रीशान्तिनाथस्य पयस्कुन्त्रैर्देशाननः । स्वयमिन्द्र इवाकार्षीन्नकल्या विकसिताननः ॥ ३२८ ॥
 गोशीर्षचंदनेनांगारगं पुष्पैश्च दैवतैः । पूजां विधाय श्रीशान्तेः स्तुतिमेवं विनिर्ममे ॥ ३२९ ॥
 देवाधिदेवाय जैगत्तायिने परमात्मने । श्रीमते शान्तिनाथाय षोडशायाहते नमः ॥ ३३० ॥
 श्रीशान्तिनाथ जगवन् जवाञ्जोनिधितारण । सर्वार्थसिद्धमंत्राय त्वन्नाम्नेऽपि नमो नमः ॥ ३३१ ॥
 ये तवाष्टविधां पूजां कुर्वन्ति परमेश्वर । अष्टापि सिद्ध्यस्तेषां करुणा अणिमादयः ॥ ३३२ ॥
 धन्यान् यद्दीप्तिं यानि त्वां पश्यन्ति प्रतिवासरम् । तेभ्योऽपि धन्यं हृदयं तैर्हृद्यो येन धार्यसे ॥ ३३३ ॥
 देव त्वत्पादसंस्पर्शादपि स्यान्निर्मलो जनः । अयोऽपि हेमीजवति स्पर्शवेधिरसान्न किम् ॥ ३३४ ॥
 त्वत्पादाब्जप्रणामेन नित्यं जलुंवनैः प्रजो । शृंगारतिलकीजूयान्मम जाले किंणावलिः ॥ ३३५ ॥
 पदार्थैः पुष्पगंधैरुपहारीकृतैस्तव । प्रजो जवतु मन्त्राज्यसंपद्वेक्षः सदा फलम् ॥ ३३६ ॥
 जूयो जूयः प्रार्थये त्वामिदमेव जगद्भिजो । जगवन् जूयसी जूयात्त्वयि ज्ञात्किञ्चिदे ज्ञेये ॥ ३३७ ॥
 स्तुत्येति शान्तिं लंकेशः पुरो रत्नशिवास्थितः । तां साधयितुमारेन्ने विद्यामक्षुब्धं दधत् ॥ ३३८ ॥
 अथ मंदोदरी द्वाःस्थं यमदंडमदोऽवदत् । जिनधर्मरतोऽष्टाहान्यस्तु सर्वोऽपि पूर्जनः ॥ ३३९ ॥
 न करिष्यति यस्त्वेवं तस्य दंभो वधात्मकः । जविष्यतीति लंकायामाघोषय हैतानकः ॥ ३४० ॥

न करिष्यति यस्त्वेवं तस्य दंभो वधात्मकः । जविष्यतीति लंकायामाघोषय हैतानकः ॥ ३४० ॥

तदादेशेन स घास्थः पुर्यामाघोषयत्तथा । तच्च चारनैरेत्य सुग्रीवाय न्यवेद्यत ॥ ३४१ ॥
 सुग्रीवोऽप्यब्रवीदेवं न यावद्धुरुपिणीम् । विद्यां साधयति स्वामिस्तावत्साध्वी दशाननः ॥ ३४२ ॥
 स्मित्वा पद्मोऽप्युवाचैवं शान्तं ध्यानपरायणम् । कथं दशास्यं गुह्यामि न ह्यहं स इव ह्वली ॥ ३४३ ॥
 इति रामवचः श्रुत्वा तन्ममेवांगदादयः । विद्याञ्ज्ज्ञाय लंकेऽं शान्तिचैत्यस्थितं ययुः ॥ ३४४ ॥
 विदधुर्विविधांस्तत्रोपसर्गस्ते निरर्गलाः । मनागपि न तु ध्यानादचालीदृशकंधरः ॥ ३४५ ॥
 अत्रांगदो जगदैवं रामाङ्गीतेन किं त्वया । इदं पाखंरुमारब्धमप्राप्तशरणेन ज्ञोः ॥ ३४६ ॥
 त्वया परोक्षे मद्भर्तुहिता जार्या महासती । मंदोदरीं तु ते पत्नीं पश्यतोऽपि हराम्यहम् ॥ ३४७ ॥
 इत्युदीर्यमंदरोपोऽकर्षन्मन्दोदरीं कैचैः । सोऽनाथासि व रुदतीं कुररीकरुणस्वराम् ॥ ३४८ ॥
 रावणो ध्यानसंत्वीनः प्रेक्षांचक्रेऽपि तां न हि । प्रादुरासीच्च सा विद्या द्योतयंती नञस्तलम् ॥ ३४९ ॥
 सेत्यूचे तव सिद्धास्मि ब्रूहि किं करवाणि ज्ञोः । करोमि ते वक्षो विभ्वं कियन्मात्रौ हि राघवौ ॥ ३५० ॥
 रावणः प्रत्युवाचैवं सर्वं निष्पद्यते त्वया । स्मृता समापतेः कादो स्वस्थानं गच्छ संप्रति ॥ ३५१ ॥
 तच्चिसृष्टा तिरोऽधत्त सा विद्या तेऽपि वानराः । स्कंधावारं निजं जग्मुस्तपस्य पवमानवत् ॥ ३५२ ॥
 मंदोदर्यगदोदंतं शुश्राव च दशाननः । चक्रे च सद्योऽहंकारगर्जं हुंकारमुच्चकैः ॥ ३५३ ॥
 स्नात्वा लुक्त्वा च लंकेऽशोऽगादेवरमणे वने । ऊचे सीतां च सुचिरं मया तेऽनुनयः कृतः ॥ ३५४ ॥
 लज्जित्वा नियमञ्जगञ्जीरुत्वमधुना पुनः । रमयिष्ये प्रसह्य त्वां हत्वा त्वत्पतिदेवरौ ॥ ३५५ ॥

तत्राचा विषसंधीच्या मूर्धिता जनकात्मजा । निपपात दशास्यस्य तस्यामाशेव तत्क्षणम् ॥ ३५६ ॥
 कथंचिद्वधसंज्ञा सा जग्राहैवमग्निग्रहम् । मृत्युश्चेज्जामसौमित्र्योस्तदास्त्वनशनं मम ॥ ३५७ ॥
 तच्छ्रुत्वा रावणो दधौ रामे स्नेहो निसर्गजः । अस्यास्तदस्यां मे रागः स्थले कमलरोपणम् ॥ ३५८ ॥
 कुतं युक्तं मया तन्नावज्ञातो यद्विज्जीपणः । नामात्या मानिताः स्वं च कुलमेतत्कदांकितम् ॥ ३५९ ॥
 मुंचाम्येतामद्य चेत्तन्न विवेकपदे पृतेत् । रामाक्रांतेन मुक्तेयमिति स्यात्प्रत्युतायशः ॥ ३६० ॥
 बद्धेह रामसौमित्री समानेष्ये ततस्तयोः । अर्पयिष्याम्यमूं धर्म्यं यशस्यं च हि तद्भवेत् ॥ ३६१ ॥
 इति निश्चित्य लंकेशस्तामस्तीत्य विचावरीम् । युद्धे चचादाशकुनैर्वार्यमाणोऽपि दुर्मदः ॥ ३६२ ॥
 शूयः प्रववृते युद्धं रामरावणसैन्ययोः । अत्युद्धटचटजुजास्फोटत्रासितदिग्गजम् ॥ ३६३ ॥
 विधूयाशेषरक्षांसि तूलानीव महावैदः । लक्ष्मणस्तारुयामास विशिखैर्दशकंधरम् ॥ ३६४ ॥
 सौमित्रेर्विक्रमं दृष्ट्वा साशंको दशकन्धरः । सस्मार बहुरूपां तां विद्यां विश्वन्नयंकराम् ॥ ३६५ ॥
 स्मृतिमात्रोपस्थितायां विद्यायां तत्र रावणः । विचक्रे चैरवाष्टाशु स्वानि रूपाण्यनेकशः ॥ ३६६ ॥
 श्रूसौ नचसि पृष्ठेऽग्रे पार्श्वयोरपि लक्ष्मणः । अपश्यद्वावणानेव विविद्यायुधवर्षिणः ॥ ३६७ ॥
 तावद्रूप इवैकोऽपि तार्क्ष्यस्थो लक्ष्मणोऽपि तान् । जघान रावणान् बाणैश्चित्तोपनतैः शरैः ॥ ३६८ ॥
 नारायणस्य तैर्वाणैर्विधुरो दशकंधरः । सस्मार जाज्वलच्चक्रमर्धचक्रित्वलांडनम् ॥ ३६९ ॥
 रोषारुणादस्तच्चक्रं त्रमयित्वा नचस्तले । मुमोच रावणः शस्त्रमंत्यं रामानुजन्मने ॥ ३७० ॥

१ विषतुल्यया । २ सीतायां विषये रावणस्याशेव । ३ भवेत् । ४ वायुः ।

कृत्वा प्रदक्षिणां तत्तु सौमित्रेर्दक्षिणे करे । अवतस्थे रविस्त्रिविदपर्वतमूर्धनि ॥ ३७१ ॥
विषण्णो रावणो दध्यौ सत्यं जातं मुनेर्वचः । तेषां विज्रीषणादीनां सत्यश्चाखोचेर्निर्णयः ॥ ३७२ ॥
विषण्णं आतरं प्रेक्ष्य ऋयोऽप्यूचे विज्रीषणः । आतरद्यापि वैदेहीं मुंच त्वं चेज्जिजीविषुः ॥ ३७३ ॥
तुष्टस्तं रावणोऽवोचत् किं मेऽखं चक्रमेव रे । द्विषं सचक्रमप्येनं ब्राघ्मनिष्यामि मुष्टिना ॥ ३७४ ॥
इति दर्पाद्भिज्जुवतो रहोनाथस्य लक्ष्मणः । बद्धस्तेनैव चक्रेण कूष्माण्डवदपाटयत् ॥ ३७५ ॥
तदा च ज्येष्ठकृष्णैकादश्यामहथ पश्चिमे । यामे मृतो दशग्रीवश्चतुर्थं नरकं ययौ ॥ ३७६ ॥
सपदि जय जयेति व्याहरद्भिर्जुसन्निर्व्यरचि कुसुमवृष्टिर्लक्ष्मणस्योपरिष्टात् ।
समजनि च कपीनां तांडवं चंरुह्योत्थितक्लिबनादापूर्णरोदोनिकुंजम् ॥ ३७७ ॥
इत्याचार्यश्रीहिमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि रावणवधो

नाम सप्तमः सर्गः समाप्तः ॥

१ मन्त्रनिर्णयः ।

॥ अथाष्टमः सर्गः प्रारभ्यते ॥

अथो विन्नीषणस्तत्र कांदिशीकान्निशाचरान् । एवमाश्वामसयामास ज्ञातिस्नेहवशीकृतः ॥ १ ॥
 पद्मनारायणवेतावष्टमौ बलशार्ङ्गिणौ । शरख्यौ शरण्याशु श्रयध्वमविशंकितः ॥ २ ॥
 ते सर्वे शिश्रियुः पद्मसौमित्रौ तौ च चक्रतुः । तेषां प्रसादं वीरा हि प्रजासु समदृष्टयः ॥ ३ ॥
 हतं च त्रातरं दृष्ट्वा शोकावेशाद्विन्नीषणः । मर्तुकामः स्वयमपि चकर्ष ह्युरिकां निजाम् ॥ ४ ॥
 तथा स्वकुक्षिमाघ्रातं दध्ने रामो विन्नीषणम् । हा त्रातत्रातरित्युच्चैः क्रंदन्तं करुणादरम् ॥ ५ ॥
 मन्दोदर्यादिजिः सार्धं रुदन्तमुपरावणम् । इति तं बोधयामास पद्मनाभः सलक्ष्मणः ॥ ६ ॥
 ईदृक्पराक्रमः सोऽयं न हि शोच्यो दशाननः । यस्याशशंकिरे दूरे समरेष्वमरा अपि ॥ ७ ॥
 वीरवृत्त्यनया मृत्युं गतोऽसौ कीर्तिनाजनम् । तदस्योत्तरकार्याणि कुरुध्वं रुदितैरलम् ॥ ८ ॥
 इत्युदित्वा पद्मनाभो महात्मा प्राप्तबंधनान् । कुञ्जरकोण्जजिन्मेघवाहनादीनमोचयत् ॥ ९ ॥
 विन्नीषणः कुञ्जरकोणः शक्रजिन्मेघवाहनः । मन्दोदर्यपि संभूयापरेऽपि पतदश्रवः ॥ १० ॥
 दशग्रीवांगसंस्कारं सद्यो गोशीर्षचन्दनैः । कर्पूरागरुसंमिश्रैर्विदधुर्बालितानलैः ॥ ११ ॥

॥ युगमम् ॥
 पद्मः पद्मसरस्येत्य 'ते च स्नात्वा जलांजलिम् । सममश्रुजलैः कोष्णैः प्रदुर्दशमौलये ॥ १२ ॥
 गिराजिरामया रामः किरन्निव सुधारसम् । सलक्ष्मणः कुञ्जरकोणप्रचृतीनित्यजाषत ॥ १३ ॥

१ विन्नीषणादयः । २ ईषदुण्यैः ।

पूर्ववत् स्वस्वराज्यानि कुरुध्वमधुनापि हि । युष्मद्वक्ष्या न नः कृत्यं हे वीराः हेमस्तु वः ॥ १४ ॥
 इत्युक्ताः पद्मानात्रेण युगपद्भोक्विस्मयौ । बिभ्राणाः कुञ्चकणीद्या जगदुर्गजदाहरम् ॥ १५ ॥
 नार्थो राज्येन नः कश्चिद्प्राज्येनापि महायुज । श्रद्धीभ्यामः परिब्रज्यां मोक्षसाध्याज्यसाधनीम् ॥ १६ ॥
 अत्रांतरे च कुसुमायुधोद्याने महामुनिः । अप्रमेयबलो नाम चतुर्हानीं समाययौ ॥ १७ ॥
 तत्रैव निशि तस्याभूत् केवलज्ञानमुज्ज्वलम् । चक्रुश्च केवलज्ञानमहिमानं दिवौकसः ॥ १८ ॥
 प्रातश्च रामसौमित्रौ कुञ्चकणीदयश्च ते । उपेत्य तमवन्दन्त ततो धर्मं च शुश्रुवुः ॥ १९ ॥
 प्रपञ्चतुर्देशान्ते शक्रजिन्मेघवाहनौ । परं वैराग्यसापन्नौ पुरातनचक्रवाज्जिजान् ॥ २० ॥
 मुनिः सोऽथाब्रवीत्युयौ कौशांब्यामिह जारते । निःस्वौ बन्धू युवां जातौ नाम्ना प्रथमपश्चिमौ ॥ २१ ॥
 तावन्मृदा जवदत्ताद्भर्मं श्रुत्वा महामुनेः । व्रतं जगृह्लुः शांतकपायौ च विजह्लुः ॥ २२ ॥
 अन्येद्युस्तौ तु कौशांब्यां गतौ ददृशुर्दुर्गम् । पत्न्येन्दुमुख्या क्रीरन्तं नन्दिघोषं मधूत्सवे ॥ २३ ॥
 तं दृष्ट्वा पश्चिमोऽक्काषींजिदानं तपसामुना । ईदृक्क्रीडापरः पुत्रो ऋयासमनयोरहम् ॥ २४ ॥
 साधुचिर्वार्यमाणोऽपि निदानान्न न्यवर्तत । मृत्वा च पश्चिमो जज्ञे तयोस्तुप्रतिवर्धनः ॥ २५ ॥
 क्रमेणोद्यौवनः प्राप्सराज्यः स रतिवर्धनः । पितेव रेमे विविधं रमणीजिः समावृतः ॥ २६ ॥
 मृत्वा प्रथमसाधुस्तु निर्निदानतपोवशात् । बभूव पंचमे कदपे त्रिदशः परमर्द्धिकः ॥ २७ ॥

१ वसंतोत्सवे । २ वृत् पुत्रः ।

सोऽवधेर्त्रातरं ज्ञात्वा तत्रोत्पन्नं महीपतिम् । तं बोधयितुमभ्यागान्मुनिरूपधरः सुरः ॥ १७ ॥
 रतिवर्धनराजेनार्पिते षष्ठे निषद्य सः । शशंस प्राग्भवं तस्य स्वस्य च प्रातृसौहृदात् ॥ १८ ॥
 संजातजातिस्मरणाद्विरक्तो रतिवर्धनः । प्रात्राजीदय मृत्वा च ब्रह्मलोके सुरोऽजवत् ॥ ३० ॥
 च्युत्वा ततो विदेहेषु विबुध्ननगरे युवाम् । अभूतं प्रातरौ जूपौ प्रब्रज्याच्युतसीयशुः ॥ ३१ ॥
 च्युत्वाच्युताद्दशास्यस्य प्रतिविणोस्तु संप्रति । पुत्रौ युवामजायेथाग्निञ्जिन्मेघवाहनौ ॥ ३२ ॥
 रतिवर्धनमाता तु ज्वं प्रात्वेन्दुमुख्यपि । मन्दोदरी समजवज्जननी युवयोरियम् ॥ ३३ ॥
 कुञ्जकर्णेन्जिन्मेघवाहनाद्या निशम्य तत् । मन्दोदर्यादयश्चापि तदैवादद्विरे व्रतम् ॥ ३४ ॥
 मुनिं नत्वा तु तं रामः ससौमित्रिकपीश्वरः । विज्रीपणेन प्रह्णेण वेन्निणेवाग्रगामिना ॥ ३५ ॥
 दद्वर्धमानपथो विद्याधरीजिः कृतमंगलः । कन्द्या महत्येन्ज इव लंकायां प्राविशत्पुरि ॥ ३६ ॥

॥ शुग्मम् ॥

गिरेः पुष्पगिरेर्मूर्धन्युद्याने तत्र मैथिलीम् । गत्वा ददर्श काकुत्स्थो यथाख्यातां हनूमता ॥ ३७ ॥
 ताशुत्क्षिप्य निजोत्संगे द्वितीयमिव जीवितम् । तदैव जीवितमन्यो धारयामास राघवः ॥ ३८ ॥
 इयं महासती सीता जयत्विति मरुत्युधे । तदानीं जुष्टुषुः सिद्ध्यगंधर्वाद्याः प्रमोदिनः ॥ ३९ ॥
 सीतादेव्या नमश्चक्रे पादौ प्रक्षालयन्निव । निरंतरैरश्रुजलैः सुमित्रानन्दनो मुदा ॥ ४० ॥
 चिरं जीव चिरं नन्द चिरं जय मदाशिषा । इति ब्रुवाणा वैदेही जघ्नौ शिरसि लक्ष्माणम् ॥ ४१ ॥

१ आसने । २ नञ्शेष । ३ आकाशे ।

जामंडल्यो नमश्चक्रे सीतां सीतापि तं मुदा । आशिषानंदयामास मुनिवाक्यसमानया ॥ ४३ ॥
 स्वनामाख्यानपूर्वं च कपिराजो बिभीषणः । हनुमानंगदोऽन्येऽपि प्राणमुर्जनकालमजाम् ॥ ४४ ॥
 पार्वणेन शशांकेन चिरात् कुमुदिनीव सा । रामेण शुशुजे सीता विकारां समुपेयुषी ॥ ४५ ॥
 ससीतोऽध्यास्य शुवनालंकारं राघवो गजम् । जगाम रावणावासें सुग्रीवाद्यैः समावृतः ॥ ४६ ॥
 तदन्तश्च मणिसंज्ञसहस्रां कं जिनेशितुः । चैत्यं श्रीशांतिनाथस्य प्रविवेक्ष विवंदिषुः ॥ ४७ ॥
 बिभीषणापि तैस्तत्र कुसुमाद्यैरुपस्कुरैः । शांतिमानर्चं काकुत्स्थः सीतासौमित्रिसंयुतः ॥ ४८ ॥
 बिभीषणान्यर्थितोऽथ बिभीषणगृहं ययौ । रामः ससीतासौमित्रिः सुग्रीवादिभिरन्वितः ॥ ४९ ॥
 तत्र देवार्चनं स्नानचोचनादि च राघवः । चक्रे सपरिवारोऽपि मानयन् रावणानुजम् ॥ ५० ॥
 रामं सिंहासनासीनमग्रासीनो बिभीषणः । वाससी परिधायोजे गृह्यतां पत्तिरस्मि ते ॥ ५१ ॥
 रत्नखण्डीदिकोऽथ कुर्महे ते त्वदाज्ञया । पवित्रय पुरीं लंकां प्रसीदानुगृहाण माम् ॥ ५२ ॥
 राज्याज्रियेकमधुना कुर्महे ते लंकाराज्यं मया पुरा । व्यस्मार्षस्तदिदानीं किं महात्मन् चक्रिमोहितः ॥ ५३ ॥
 रामोऽप्युवाच दत्तं ते लंकाराज्यं मया हि । अभ्यर्षिचत् स्वयं प्रीतः प्रतिज्ञातार्थपालकः ॥ ५४ ॥
 एवं निषिध्य तं पद्मो लंकाराज्ये तदैव हि । आभ्यर्षिचत् सुधर्मायामिवाद्रिजित् ॥ ५५ ॥
 सीतासौमित्रिसुग्रीवप्रमुखैरावृतो ययौ । रामोऽथ रावणगृहे सुधर्मायां विवाद्रिजित् ॥ ५६ ॥
 तत्र सिंहोदरादीनामुघोढं प्राक् प्रतिश्रुताः । कन्या रामाज्ञयानुस्तत्र विद्याधरोत्तमाः ॥ ५७ ॥

१ पूर्णिमासंवंधिना । २ ईदृशः । ३ अंगीकृताः ।

अथ स्वस्वप्रतिपन्नास्ताः कुमारीर्यथाविधि । राघवाबुपयेमाते खेचरीगीतमंगलौ ॥ ५७ ॥
 भोगस्तत्रोपपञ्चानौ निर्विघ्नं रामलक्ष्मणौ । सुग्रीवाद्यैः सेव्यमानौ परुन्दीमतिनिन्यतुः ॥ ५८ ॥
 अत्रांतरे विन्ध्यस्थदयामिन्द्रजिन्मेघवाहनौ । तौ सिद्धिमीयतुर्जङ्गे तीर्थं मेघरथं च तत् ॥ ५९ ॥
 नर्मदायां कुञ्जकर्णौ नद्यां सिद्धिमियाय च । पृष्टरक्षितमित्यासीत्तत्तीर्थं चाग्निधानतः ॥ ६० ॥
 इतश्च साकेतपुरे रामलक्ष्मणमातरौ । तद्यार्तामप्यजानत्यौ तथ्यतुर्गुशङुःखिते ॥ ६१ ॥
 तदा च धातकीखंडादागतस्तत्र नारदः । पप्रह्य चक्तिनघ्ने ते विमनस्के कुतो युवाम् ॥ ६२ ॥
 अथापराजितोवाच पुत्रौ मे रामलक्ष्मणौ । पित्राज्ञया वनं यातौ स्त्रुषया सीतया सह ॥ ६३ ॥
 सीतापद्माराहंकायां जग्मतुस्तौ महायुजौ । रावणेन राणे शक्त्या लक्ष्मणस्ताडितः किल ॥ ६४ ॥
 शक्तिशक्त्योद्धारणाय विशदयानायि तत्र च । न विद्मो यदचूत्किंचिद्वत्सो जीवति वा न वा ॥ ६५ ॥
 अग्निधायेति हा वत्स वत्सेति करुणस्वरम् । रुरोद सा रोदयंती सुमित्रामपि निर्जरम् ॥ ६६ ॥
 ततस्ते नारदोऽवोचद्भवतं सुस्थिते युवाम् । युष्मत्पुत्राबुपेभ्यामि तथानेभ्यामि ताविह ॥ ६७ ॥
 तयोरेवं प्रतिश्रुत्य नारदो गगनाध्वना । जनश्रुत्या ज्ञातवृत्तो लंकायां राममन्यगात् ॥ ६८ ॥
 सत्कृत्य पृष्टो रामेण किमत्रागा इति स्वयम् । तन्मातृदुःखवृत्तान्तमाचख्यौ नारदोऽखिलम् ॥ ६९ ॥
 सद्यः संरणरणकः पद्मोऽवादीद्विभीषणम् । विस्मृत्य दुःखं मातृणां त्वद्भक्त्यास्थामिहाधिकम् ॥ ७० ॥
 अस्मद्दुःखादिपद्यंते न यावन्मातरो हि नः । तावत्तत्राद्य यास्यामोऽनुमन्यस्व महाशय ॥ ७१ ॥

१ रणरणकेनोद्वेगेन सहितः ।

नत्वा विन्नीषणेऽप्यूचे तिष्ठात्राहानि षोरुश । यावत् स्वैः शिल्पिन्नी रम्यां तामयोध्यां करोम्यहम् ७३
एवमस्त्विति रामोक्तः स विद्याधरशिष्टिपत्तिः । दिनैः षोरुशन्निश्चक्रेऽयोध्यां स्वर्गपुरीनिजाम् ॥ ७३ ॥
तदा रामेण सत्कृत्य विसृष्टो नारदो ययौ । आख्यञ्च राममादृणां पुत्रागममहोत्सवम् ॥ ७४ ॥
अथाहि षोरुशे सांतःपुरावारुह्य पुष्पकम् । शक्नेशानाविवैकस्थौ प्रतस्थान्ते रघूग्रहौ ॥ ७५ ॥
रावणानुजसुग्रीवजाम्बडलवृपादिभिः । अन्वीयमानौ नगरीमयोध्यां चेतुः क्षणात् ॥ ७६ ॥
आयातौ पुष्पकारूढौ दूरादपि निरीक्ष्य तौ । अन्यगात्कुंजराखूढो जरतः सानुजोऽपि हि ॥ ७७ ॥
आयाति जरते रामाङ्गयोपहति पुष्पकम् । जगाम पालकमिव पार्कशासनशासनात् ॥ ७८ ॥
आदावप्युत्तारेचाज्जरतो घ्रातृसंयुतः । उत्तरेतुः पुष्पकाच्च सोत्कंठौ रामलक्ष्मणौ ॥ ७९ ॥
पादयोः पतितं रामो जरतं साश्रुलोचनम् । परिरेजे समुत्थाप्य मूर्ध्नि चुंबन् मुहुर्मुहुः ॥ ८० ॥
शत्रुघ्नमपि पादांते लुण्ठं रघुपुंगवः । उत्थाप्य परिमृज्य स्वांशुकेन परिषस्वजे ॥ ८१ ॥
ततो जरतशत्रुघ्नौ सार्धं त्रिन्नी रामोऽथ पुष्पकम् । प्रसारितशुजो बाढमाद्विदिग ससंभ्रमः ॥ ८२ ॥
आरोहदनुजैः सार्धं त्रिन्नी चामौ च वाद्यमानेष्वश्वेन्द्र्यदौ । समादिदेश चायोध्याप्रवेशाय कृतत्वरः ॥ ८३ ॥
तूर्येषु न्योमिन्नि चामौ च वाद्यमानेष्वश्वेन्द्र्यदौ । अयोध्यां रामसौमित्रौ निजां प्राविशतां पुरीम् ॥ ८४ ॥
सोत्कंठैरुमुखैः पौरैर्मयूरैश्च वारिदौ । निर्निमेषैः प्रेक्ष्यमाणौ स्तूयमानौ च निर्जरम् ॥ ८५ ॥
अर्कवर्दीयमानार्धौ स्थाने पुरीजनैः । स्वं प्रासादं प्रसन्नास्यौ जगमतू रामलक्ष्मणौ ॥ ८६ ॥

१ इन्द्रशा सनात् । २ स्ववस्त्रेण । ३ मूर्त्यवदीयमानोऽर्धः पूजोपचारविशेषो याम्यां तौ ।

उत्तीर्य पुष्पकात्तत्र रामः सौमित्रिणा सह । जगाम मातृसदनं सुहृद्दयनंदनः ॥ ८७ ॥
 रामोऽपराजितां देवीं मातृवर्गमथापरम् । नमश्चक्रे ससौमित्रिस्ताम्रिश्वाशीभिरैध्यत ॥ ८८ ॥
 अथ सीताविशब्दाद्याः प्राणेशुरपराजिताम् । श्वश्रून्याश्च तत्पादपद्मेषु निहितालकाः ॥ ८९ ॥
 अस्मघ्घीरैः प्रकांडप्रसविन्योऽस्मदाक्षिपा । ज्यूयास्त यूयमिति ताः श्वश्र्वोऽप्याशासतोच्चकैः ॥ ९० ॥
 अथापराजिता देवी ज्यूयो ज्यूयोऽपि लक्ष्मणम् । स्पृशंती पाणिना मूर्ध्नि चुंबंती वैवमब्रवीत् ॥ ९१ ॥
 दिष्टया दृष्टोऽसि हे वत्स पुनर्जातोऽसि चाधुना । कृत्वा विदेशगमनं विजयीह यदागमः ॥ ९२ ॥
 तानि तानि च कष्टानि वनवासत्रवान्यसौ । रामः सीता चातिनिन्ये तवैव परिचर्यया ॥ ९३ ॥
 लक्ष्मणोऽप्यवदत्तातेनैवार्येणातिवाहितः । त्वयेव सीतादेव्या च वनेऽप्यस्थामहं सुखम् ॥ ९४ ॥
 खेह्वाडुर्लक्षितैर्मै चार्यस्य वैराणि जङ्गिरे । सीतापहरो यन्मूलः किमन्यदेवि गद्यते ॥ ९५ ॥
 परं तु शुभमदाशीर्जित्वा वैरिसागरम् । मातः सपरिवारोऽपि क्षेमोणार्यं इहाययौ ॥ ९६ ॥
 अश्रोत्सवमयोध्यायां जरतोऽकारयन्मुदा । पुरतो रामपादानां पत्तिमात्रत्वमाचरन् ॥ ९७ ॥
 अन्यदा रामजङ्गं तु प्राणम्य जरतोऽन्यधात् । आर्यं त्वदाज्ञया राज्यमियत्कालं मया धृतम् ॥ ९८ ॥
 प्रात्रजिब्यं तदैवाहं तातपादैः सह प्रजो । अर्गला नात्रविष्यच्चेदार्थाज्ञा राज्यपालने ॥ ९९ ॥
 मां व्रतायानुमन्यस्व स्वयं राज्यं प्रतीहं च । जवोद्विग्नस्त्वयि प्राप्ते न ह्यतः स्थातुमुत्सहे ॥ १०० ॥
 रामोऽप्युदश्रुत्वा स्माह किमेवं वत्स ज्ञापसे । कुरु राज्यं त्वमेवेह त्वय्युक्ता वयमागताः ॥ १०१ ॥

१ स्थापितकेशाः । २ वीरपुत्रप्रसविन्यः । ३ गृहाण । ४ त्वयि उक्ता उत्कण्ठिताः ।

लयजः सह राज्येन ऋयस्त्वद्विरहव्यथाम् । किं दत्से वत्स तत्तिष्ठ कुर्वांशं मम पूर्ववत् ॥ १०२ ॥
 इत्याग्रहपरं रामं ज्ञात्वा नत्वा च सोऽचलत् । यावत्सौमित्रिणा तावदुत्थायाधारि पाणिना ॥ १०३ ॥
 चरतं च तथा यातं व्रताय कृतनिश्चयम् । ज्ञात्वा सीताविशद्व्याघ्रास्तत्राजमुः ससंभ्रमाः ॥ १०४ ॥
 विस्मरयितुकामास्ता चरतस्य व्रताग्रहम् । जलक्रीमविनोदार्थमर्थनां चक्रिरेतराम् ॥ १०५ ॥
 उपरोधेन तासां च ययौ सांतःपुरोऽपि सः । क्रीमासरसि चिक्रीरु विरक्तोऽपि मुहुर्तेकम् ॥ १०६ ॥
 जलाग्निर्गत्य चरतस्तीरेऽस्थाप्राजहंसवत् । स्तंभमुन्मूढ्य शुवनालंकारस्तत्र चाययौ ॥ १०७ ॥
 मदांधोऽप्यमदः सोऽचूत् सद्यो चरतदर्शनात् । तद्दर्शनेन चरतोऽप्यवाप परमां मुदम् ॥ १०८ ॥
 संभ्रमाप्राप्तसौमित्रि तस्योपप्लवकारिणः । करिणो बंधनायाशु ससामंताबुधेभ्यः ॥ १०९ ॥
 रामाङ्गया हस्तिपैकैः स स्तंभे हस्त्यनीयत । आगतौ च मुनी देशरूपणः कुलरूपणः ॥ ११० ॥
 उद्याने समवस्यतौ वंदितुं तौ महामुनी । प्रययुः पद्मसौमित्रिचरताः सपरिहृदाः ॥ १११ ॥
 वंदित्वा तौ च पप्रह रामो मम करी कथम् । अमदोऽजनि शुवनालंकारो चरतेक्षणत् ॥ ११२ ॥
 आश्राख्यत्केवली देशरूपणो नात्रिसुनुना । समं सहस्राश्चत्वारो राजानः प्राब्रजन् पुरा ॥ ११३ ॥
 ते तु स्वामिन्यनादरे कृतमौने विहारिणि । निर्विण्णा जैङ्गिरे सर्वे तापसा वनवासिनः ॥ ११४ ॥
 प्रह्लादनमुप्रचरादृतनयौ तेषु तापसौ । चिरं चंद्रोदयसूरोदयाख्यौ त्रेमनुर्भवम् ॥ ११५ ॥
 चंद्रोदयो गजपुरे राज्ञो हरिमेतेरञ्जत् । नार्ययां चंद्रलेखायां सुनुनाम्ना कुलंकरः ॥ ११६ ॥

सूरोदयोऽपि तत्रैव विश्वचूलेर्विजन्मनः । प्रार्यायामग्रिकुंभाया नाम्ना श्रुतिरतिः सुतः ॥ ११७ ॥
अचूत् कुलंकरो राजा स गह्वस्तापसाश्रमम् । अवधिज्ञानिनेत्यूचे चाचिनंदनसाधुना ॥ ११८ ॥
तप्यमानेन पंचाग्नितपस्तत्र तपस्विना । दग्धुमानीतकाष्ठस्य मध्ये तिष्ठति पन्नगः ॥ ११९ ॥
सोऽहिः पुरा नृवे द्वेमंकराख्यस्ते पितामहः । तद्गारु दारयित्वा तं यत्नादाकृष्य रद्ध ज्योः ॥ १२० ॥
आकुलस्तघ्नचः श्रुत्वा गत्वा तद्गार्वदारयत् । ददर्शान्तःस्थितं चाहिं राजा विस्मयते स्म च ॥ १२१ ॥
आदित्सते स्म प्रव्रज्यां यावज्जाना कुलंकः । द्विजः श्रुतिरतिः सोऽथ तावदेवमवोचत ॥ १२२ ॥
धर्मो नाम्नायिको वोऽयं निर्बधश्चेत्तवान्तिमे । दीक्षा वयस्युपादेया किं संप्रत्यपि खिद्यते ॥ १२३ ॥
राजापि तज्जिरा जम्नदी द्योत्साहो मनागपि । मया किमत्र कर्तव्यमिति ध्यायन्नवास्थितः ॥ १२४ ॥
श्रीदामाख्याथ तज्जङ्गी सदा सक्ता पुरोधसा । नूनं मां ज्ञातवानेष इत्याशंकत दुर्मतिः ॥ १२५ ॥
आवां यावन्न हंत्येष तावच्चन्मीति सा विषम् । पुरोधोऽनुमता दत्त्वा कुलंकममारयत् ॥ १२६ ॥
क्रमाच्छ्रुतिरतिः सोऽपि मृतो ज्ञ्योऽप्युच्चावपि । चिरं जवं ज्रेमतुस्तौ नानायोननिपातिनौ ॥ १२७ ॥
पुरेऽन्यदा राजगृहे कपिलब्रह्मणः सुतौ । सावित्र्यां युग्मतोऽचूतां विनोदरमणाञ्चिधौ ॥ १२८ ॥
रमणौ वेदमध्येतुं ययौ देशांतरं ततः । कालेनाधीतेवदः सन्नागाज्जगृहं निशि ॥ १२९ ॥
अकालोऽसाविति धिया तदास्थाद्वहिरैव सः । सर्वसाधारणेऽस्वाप्सीदेकस्मिन् यद्धमंदिरे ॥ १३० ॥
विनोदचार्या शाखाख्या दत्तेन ब्रह्मणा समम् । तन्नागात्कृतसंकेता विनोदोऽपि हि तामनु ॥ १३१ ॥

१ अयं धर्म आत्रायिको वैदिको नास्तीति संबंधः ।

सा दत्तबुद्ध्या रमणमुत्थाप्यारमयत्तदा । विनोदोऽप्यसिमाकृष्य तं जघानाविशंकितः ॥ १३२ ॥
 शाखया रमणच्छुर्या विनोदोऽपि हतस्तदा । चिरं प्रांत्वा जवं चाच्छुदिन्यपुत्रो धनाजिघः ॥ १३३ ॥
 रमणोऽपि जवं प्रांत्वा धनस्यैवाजवत्सुतः । दक्षीकुक्षिसमुद्भूतो जूपणो नामधेयतः ॥ १३४ ॥
 द्वात्रिंशदिन्यकन्याः स धनोक्तः परिणीतवान् । तान्निः क्रीडन्नन्यदास्थात्रिशि स्वगृहमूर्धनि ॥ १३५ ॥
 तत्र यामे निशस्तुर्ये श्रीधरस्य महामुनेः । उत्पन्ने केवलेऽजाक्षीदैवैराब्धमुत्सवम् ॥ १३६ ॥
 जातधर्मपरीणामः सद्योऽत्युत्तीर्य वेदमतः । तं वंदितुमचाक्षीच्च मार्गे दष्टश्च सोऽहिना ॥ १३७ ॥
 शुभेन परिणामेन प्रांत्वा शुजगतीश्चिरम् । जंबूद्वीपेऽत्र विदेहे पुरे रत्नपुरे पुरे ॥ १३८ ॥
 महिष्यां हरिणीनाम्नयामचक्षुष्यस्य चक्रिणः । प्रियदर्शननामाञ्छत् स सुनुर्धर्मतत्परः ॥ १३९ ॥
 स प्रविब्रजिषुः पित्रनुरोधात्परिणीतवान् । त्रीणि कन्यासहस्राणि संविभ्योऽस्थात्तथापि हि ॥ १४० ॥
 चतुःषष्टिसहस्राणि वर्षाणां स तपः परम् । चरित्वा गृह्णवासेऽपि ब्रह्मलोके सुरोऽञ्जवत् ॥ १४१ ॥
 प्रांत्वा धनोऽपि संसारं स पोतनपुरेऽञ्जवत् । शकुनाग्निगुलब्रह्मपण्यां मृदुमतिः सुतः ॥ १४२ ॥
 स पित्रा दुर्विनीतत्वाजृहात्रिर्वासितोऽन्नमत् । धूर्तः सर्वकलाकण्डपो जूत्वा ज्यूोऽप्यगाजृहम् ॥ १४३ ॥
 सदा दिदेवै धूतेन न त्वजीयत केनचित् । दिने दिने देवकेन्यो ज्यूिष्ठमजयच्चनम् ॥ १४४ ॥
 वसन्तसेनया सार्धं शुक्त्वा जोगान् स वेदयथा । अन्ते गृहीतश्रामण्यो ब्रह्मलोके सुरोऽञ्जवत् ॥ १४५ ॥
 व्युत्वा पूर्वचवमायादोषाद्वैताद्वयपर्वते । अयं नञ्च शुवनालंकारो नाम कुंजरः ॥ १४६ ॥

१ शकुना नासौ अग्निगुलब्रह्मणः पत्नी चेति समासः तस्याग् । २ सर्वकलासु योग्यः । ३ विदेह निग्रीह ।

प्रियदर्शनजीवोऽपि ब्रह्मलोकात् परिच्युतः । बभूव जरतो ज्ञाता ज्वतोऽयं महाश्रुजः ॥ १४७ ॥
 जरतालोकनाज्जातजातिस्मृतिरसौ गजः । सद्यो गतमदो जज्ञे विवेके हि न रौद्रता ॥ १४८ ॥
 इति पूर्वजवाच्छ्रुत्वा विरक्तो जरतोऽधिकम् । व्रतं राजसहस्रेणाग्रहीन्मोक्षमियाय च ॥ १४९ ॥
 सहस्रं तेऽपि राजानः पालयित्वा चिरं व्रतम् । नानालब्धिषुषो जूवानुरूपं पदमासदन् ॥ १५० ॥
 कुंजरः सोऽपि वैराग्याद्धिधाय विविधं तपः । प्रपन्नानशनो मृत्वा ब्रह्मलोके सुरोऽजवत् ॥ १५१ ॥
 व्रतं जरतमातापि कैकेयी समुपाददे । पालयित्वा निष्कलंकं प्रपदे पदमव्ययम् ॥ १५२ ॥
 जरते च प्रव्रजिते श्रूपा जूचरखेचराः । अर्थयांचक्रिरे राममजिषेकाय ज्ञातः ॥ १५३ ॥
 लक्ष्मणो वासुदेवोऽयं जवन्निरजिषिच्यताम् । तानेवमादिशजामस्ते तथैवाशु चक्रिरे ॥ १५४ ॥
 बलदेवत्वान्निषेकं रामजघ्नस्य च व्यधुः । राज्यं द्वावप्यपातां चाष्टमौ तौ बलशार्ङ्गिणौ ॥ १५५ ॥
 पद्मो बिन्नीषणयादाज्जदोक्षीपं क्रमागतम् । सुग्रीवाय कपिद्वीपं श्रीपुरं च हनूमते ॥ १५६ ॥
 विराधाय तु पाताललंकामृदूपुरं पुनः । नीलाय प्रतिसूर्याय पुरं हनुपुरं पुनः ॥ १५७ ॥
 देवोपगतीतनगरं तत्तल्लजदिने पुनः । जामंडलाय वैताढ्ये नगरं रथनूपुरम् ॥ १५८ ॥
 अन्येभ्योऽपि प्रदायैवं रामः शत्रुघ्नमभ्यधात् । यस्तुन्यं रोचते वत्स तं देशमुररीकुरु ॥ १५९ ॥
 मथुरां मे प्रयच्छेति शत्रुघ्नेनार्थितः पुनः । रामो जगाद दुःसाध्या सा वत्स मथुरा पुरी ॥ १६० ॥
 तत्र राज्ञो मधोः शूलं चमरेण पुरार्पितम् । दूरात् परबलं सर्वं निहत्याच्येति तत्करे ॥ १६१ ॥
 शत्रुघ्नोऽप्येवमवदद्देव रद्दःकुलान्तक । तवास्मि नन्वहं ज्ञाता ज्ञाता कस्तस्य मद्युधि ॥ १६२ ॥

प्रयच्छ मथुरां मह्यं स्वयमेव मधोरहम् । प्रतीकारं करिष्यामि व्याधेरिव त्रिषग्वरः ॥ १६३ ॥
 शत्रुघ्नमत्याग्राहिणं ज्ञात्वा रामोऽन्वशादिति । अपशूलः प्रमत्तश्च योधनीयो मधुस्त्वया ॥ १६४ ॥
 अनुशिष्येत्यदाजामस्तूणावद्व्यसायकौ । कृतांतवदनं नाम सेनान्यं च सहादिशत् ॥ १६५ ॥
 शिबीमुखानग्निमुखानर्णवावर्तधन्व च । लक्ष्मणोऽपि ददौ तस्मायाशंसन् विजयं परम् ॥ १६६ ॥
 ततः प्रतस्थे शत्रुघ्नः प्रयाणैश्च निरंतरैः । यथावैपमधूपद्ममवात्सीच्च नदीतटे ॥ १६७ ॥
 तत्रादौ प्रेषिताश्चारास्तस्याख्यत्रेत्य यन्मधुः । गतः कुबेरोद्यानेऽस्ति मथुरापूर्वदिकूस्थिते ॥ १६८ ॥
 पत्न्या जयंत्या सार्धं स तत्र क्रीडापरोऽधुना । अस्वागारे च तच्छूलं कालोऽयं तस्य योधने ॥ १६९ ॥
 ततश्चलङ्काः शत्रुघ्नः प्राविशान्मथुरां निशि । रामायणरणरंजे खरं नारायणो यथा ॥ १७० ॥
 जघान समरे चादौ लवणं मधुनंदनम् । रामायणरणरंजे खरं नारायणो यथा ॥ १७१ ॥
 मधुः सुतवधकुञ्जो धावित्वा स्फालयन् धनुः । युयुधे दाशरथिना रथिना रथिनां वरः ॥ १७२ ॥
 अन्योऽन्यमस्त्रैरस्त्राणि ह्निंदानौ ताडुन्नावपि । शस्त्राशस्त्रि प्रचक्राते चिरं देवासुराविव ॥ १७३ ॥
 धनुः समुज्जावर्तं चाग्निमुखांश्च शिबीमुखान् । सौमित्रिदत्तानस्समार्धैर्धुर्यो दशरथात्मजः ॥ १७४ ॥
 तत्स्मृतोपनतं धन्वाधिज्यीकृत्याग्निपत्रिभिः । तैर्जघान मधुं वीरः शार्दूलमिव लुब्धकः ॥ १७५ ॥
 तद्वाणघातविधुरो मधुरेवमचित्तयत् । शूलं पाणौ न मेऽन्यागान्न हृतौ लक्ष्मणानुजः ॥ १७६ ॥
 गतं मम मुधा जन्म जिनेन्द्रो न यदचित्तः । कारितानि न चैत्यानि दत्तं पात्रेषु नो मया ॥ १७७ ॥

१ शूलरहितः । २ अक्षय्याः सायका इपवो ययोस्ती । ३ मधूपद्मस्य समीपम् । ४ अग्निशरः ।

इति ध्यार्यन्नात्तदीक्षो नमस्कारपरायणः । मृत्वा सनत्कुमारेऽञ्चन्मधुर्देवो महर्द्धिकः ॥ १७८ ॥
 मधुदेहस्योपरिष्ठात्तद्विमानसुरा व्यधुः । पुष्पवृष्टिं जुघुषुश्च मधुर्देवो जयत्विति ॥ १७९ ॥
 तच्छ्रुत्वां देवतारूपमुपेत्य चमरांतिके । शत्रुघ्नान्मधुनिधनं त्वोत्पन्नं शशंस च ॥ १८० ॥
 ततो मित्रवधामर्षाच्चमरः प्राचलत् स्वयम् । पृष्टः क्व यासीति तार्क्ष्यस्वामिना वेणुदारिणा ॥ १८१ ॥
 हंतुं स्वमित्रहन्तारं शत्रुघ्नं मथुरास्थितम् । यास्यामीति तदाख्याते वेणुदार्यवदत्पुनः ॥ १८२ ॥
 धरणेन्द्राज्रावणेन या लब्ध्या सापि निर्जिता । शक्तिः सौमित्रिणा पुण्यप्रकृष्टेनार्धचक्रिणा ॥ १८३ ॥
 रावणोऽपि हतस्तेन तत्पत्तिस्तु कियान् मधुः । शत्रुघ्नो लक्ष्मणादेशादवधीत् प्रधने मधुम् ॥ १८४ ॥
 उवाच चमरेन्द्रो यल्लक्तिः सौमित्रिणा जिता । कन्यकाया विशदयायाः प्रज्रावेण तदा खलु ॥ १८५ ॥
 तस्याश्चाब्रह्मचारिण्याः स प्रज्रावो गतोऽधुना । किं वा तेनैनं यास्यामि तं हंतुं मित्रघातकम् ॥ १८६ ॥
 इत्युक्त्वा चमरो रोषाह्वञ्जविषयं ययौ । सौराज्यसुस्थितं तत्र सर्वं लोकं ददर्श च ॥ १८७ ॥
 प्राक् प्रजोपज्रवेणोपज्रवाग्येतं मधुक्षिपम् । इति बुद्ध्या व्यधाध्याधीन् विविधांस्तत्प्रज्ञासु सः ॥ १८८ ॥
 कुलदेवतया तच्च ज्ञापितो व्याधिकारणम् । शत्रुघ्नोऽगादयोध्यायां रामलक्ष्मणसंनिधौ ॥ १८९ ॥
 तौ देशज्रूषणकुलज्रूषणावागतौ तदा । रामलक्ष्मणशत्रुघ्ना उपेत्य च ववंदिरे ॥ १९० ॥
 आग्रही हेतुना केन शत्रुघ्नो मथुरां प्रति । इति रामेण पृष्टः सन् बज्रावेषे देशज्रूषणः ॥ १९१ ॥
 शत्रुघ्नजीव उत्पद्य मथुरायामनेकशः । विप्रोऽञ्चरून्नीधरो नाम रूपवान् साधुसेवकः ॥ १९२ ॥

१ गृहीतदीक्षो भावचारित्रवानित्यर्थः । २ शुद्धे । ३ हे इन स्वामिन् ।

सोऽन्यदाध्वनि र्धन्नाजमहिष्या ललिताख्यया । दृष्टो रागादशानाधि स्वांतिके रंतुकाभ्यया ॥ १९३ ॥
 आगाच्चातर्कितो राजा ह्रुजिता ललितापि च । चौरोऽसाविति पूष्के रेखाधारि स तु विजः ॥१९४॥
 विमुक्तः प्रात्रजत् सोऽपि तपस्तप्त्वा दिवं गयौ । च्युत्वाचून्मथुरापुर्यं चन्ध्रजघ्नपात्मजः ॥ १९५ ॥
 जानुप्रचाद्यैः सापदैः सोऽचलोऽष्टशिरग्रजैः । व्यापादयितुमारेजे राजायं मा स्म ऋदिति ॥ १९६ ॥
 तन्मन्त्रे मंत्रिणाख्याते नङ्गागादचलोऽन्यतः । प्रमंश्चाविध्यत वने कंटकेन गरीयसा ॥ १९७ ॥
 स क्रन्दन् पश्चि दृष्टश्च पुंसा श्रावस्तिवासिना । पितृनिर्वासितेनांकनाम्नैर्धौजारधारिणा ॥ १९८ ॥
 अचलं मथुरापुर्यं त्वं शृणोषि यदा नृपम् । हृष्टः स कंटकं दत्तोवाचाकं साधु ज्ञोः कृतम् ॥ १९९ ॥
 कौशाभ्यामचलोऽथागात्तत्र सिंहगुरोः पुरः । दंष्ट्रदत्तदृपं धन्वाभ्यस्यतं समुदैक्षत ॥ २०० ॥
 सिंहेन्द्रदत्तयोः सोऽपि धानुष्कत्वमदर्शयत् । तस्मै दत्तामिन्द्रदत्तोऽदत्त पुत्रीं शुर्वो सह ॥ २०१ ॥
 सोऽसाध्यज्जातबलो देशानंगदिकांस्ततः । मथुरां चान्यदागच्छदुद्युधे चाग्रजैः सह ॥ २०२ ॥
 जानुप्रचादीन् स प्रावृन् बद्धाष्टावपि चाग्रहीत् । तन्मुक्त्यै मंत्रिणां प्रैषीच्चन्ध्रजज्ञोऽचलांतिके ॥ २०३ ॥
 आख्यत्तेषां स्ववृत्तांतमचलस्तेऽपि मंत्रिणः । विज्ञाय गत्वा चाचख्युश्चन्ध्रजप्राय सत्वरम् ॥ २०४ ॥

१ गच्छत् । २ काष्ठमारवाहकेन । ३ दत्तानाम्नीम् । ४ पृथ्व्या ।

अचलं चंद्रज्योऽपि हृष्टः पुर्यामवीविशत् । क्रमेण निजराज्ये ते लघीयांसमपि न्यधात् ॥ २०८ ॥
 पित्रा निर्वास्यमानांस्तान् प्रावृन् प्रानुप्रजादिकान् । कथंचिदचलोऽरक्षच्छक्रे चादृष्टसेवकान् ॥ २०९ ॥
 अन्यदा नटरंगस्थेनांको दृष्टोऽचलेन सः । हन्यमानः प्रतीहारैरानाग्रि च निजांतिके ॥ २१० ॥
 तस्मै तज्जन्मचूमि तां श्रावस्तीमचलो ददौ । तौ द्वौ संजूय चक्रते राज्यमद्वैतसौहृदौ ॥ २११ ॥
 तावन्यदा प्राव्रजतां समुद्राचार्यसंनिधौ । मृत्वा कालेन चाचूतां ब्रह्मलोके सुरोत्तमौ ॥ २१२ ॥
 च्युत्वा ततोऽचलजीवः शत्रुघ्नोऽचूतवानुजः । प्रागजन्ममोहनीयेन ततोऽसौ मथुराग्रही ॥ २१३ ॥
 च्युत्वा ततौकजीवोऽपि सेनापतिरयं तव । कृतांतवदनो नाम समजायत राघवै ॥ २१४ ॥
 इतश्च श्रीनंदनस्य प्रजापुरपुरेशितुः । नार्यायां धारणीनाम्न्यां सप्ताचूवन् क्रमात्सुताः ॥ २१५ ॥
 सुरनन्दः श्रीनन्दः श्रीतिलकः सर्वसुंदरः । जयन्तश्चाभिरश्चापि जयमित्रश्च सप्तमः ॥ २१६ ॥
 मासजातं सुतं राज्ये न्यस्य श्रीनन्दनोऽन्यदा । गुरोः प्रीतिकरस्यांते प्राव्राजीतैः सुतैः सह ॥ २१७ ॥
 श्रीनन्दनो ययौ मोक्षं सुरनन्दादयस्तु ते । सप्ताप्यासंस्तपःशक्त्या जंधाचारणलब्धयः ॥ २१८ ॥
 विहरंतः पुरीं जग्मुर्मथुरां ते महर्षयः । प्रावृह् चाचूतदा तस्थुरधिशैलगुहागृहम् ॥ २१९ ॥
 चक्रुः षष्ठाष्टमादीनि ते तपांसि सदापि हि । उत्पत्य दूरदेशेषु पारणं चक्रिरे पुनः ॥ २२० ॥

१ गुप्तसेवकान् । २ आनीतः । ३ एतच्छ्लोकानंतरं--“इत्युक्त्वा मुनिवर्यौ तौ ततोऽन्यत्र विजहतुः । रामचंद्रादयः सर्वे स्वं
 स्वं स्थानं मुदा ययुः ॥” इति भावार्थकः श्लोकोऽपेक्षित इति प्रतिभाति । ४ अष्टमं सुतमित्यर्थः ।

न्यूयोऽपि मथुराशैलगुहायां तस्थुरेत्य च । तत्पञ्चावाचमरचूव्याधिस्तत्र ह्ययं ययौ ॥ १११ ॥
 पारणायान्यदोषेत्यायोध्यायां ते ययुः पुरि । अर्हद्दत्तश्रेष्ठिनश्च जिह्मार्थं प्राविशन् गृहे ॥ ११२ ॥
 सावज्ञं तान् स वंदित्वा दध्यौ श्रेष्ठीति के ह्यमी । नेहेत्याः साधुवेषास्तद्वर्षस्वपि विहारिणः ॥ ११३ ॥
 पृष्ठामि किममून् यद्वा पाखण्डैर्चाषितैरलम् । तस्यैवं ध्यायतस्ते तु तद्वद्वा प्रतिद्विजिताः ॥ ११४ ॥
 आचार्यस्य ह्युतेर्जगुर्वसतौ ते महर्षयः । अन्युत्थाय ह्युतिनापि वंदितास्ते सगौरवम् ॥ ११५ ॥
 अकालचारिण इति तैत्तिरीयैरवन्दिताः । दत्तासनास्ते ह्युतिना तत्र पारणकं व्यधुः ॥ ११६ ॥
 आयाता मथुरापुर्या यास्यामस्तत्र संप्रति । इत्याख्याय समुत्पत्य स्वं स्थानं ते पुनर्ययुः ॥ ११७ ॥
 तेषां जंघाचारणानां गुणस्तोत्रं ह्युतिर्व्यधात् । तत्साधवः कुंतावज्ञाः पश्चात्तापं प्रचक्रिरे ॥ ११८ ॥
 तच्छ्रुत्वा श्रावकः सोऽर्हद्दत्तोऽप्यनुशयं व्यधात् । कार्तिकभ्वेतसप्तम्यां ययौ च मथुरां पुरीम् ॥ ११९ ॥
 आर्त्तित्वा तत्र चैत्यानि सप्तर्षीस्तानवन्दत । क्षमयामास चावज्ञादोषं शंसन् स्वयं कृतम् ॥ १२० ॥
 सप्तर्षीणां प्रज्ञावेण शान्तरोगं स्वममलम् । विज्ञायेयाय कार्तिक्यां शत्रुघ्नोऽपि हि तां पुरीम् ॥ १२१ ॥
 तान्नत्वोवाच शत्रुघ्नो जिह्म मे गृह्यतां गृहे । प्रत्युज्जुस्तेऽपि साधूनां राजपिंभो न कष्टपते ॥ १२२ ॥
 न्यूयोऽप्युवाच शत्रुघ्नो यूयं मय्युपकारिणः । महेशे देविको रोगः शांतो शुभमत्यजावतः ॥ १२३ ॥
 तक्षोऽकाशग्राहयेह किंचिदद्यापि तिष्ठत । सर्वा प्रवृत्तिर्जवतां ह्यन्योपकृतिहेतवे ॥ १२४ ॥
 तेऽप्युचिरे गतः प्रावृट्कालोऽयं तीर्थयात्रया । अधुना विहरिष्यामो नैकत्र मुनयः स्थिराः ॥ १२५ ॥

१ चमरेन्द्रकृतः । २ गत्र वास्तव्याः । ३ तस्य युतेः साधुभिः । ४ गुणस्तुतिर् । ५ कुंताऽवज्ञा यैस्ते । ६ पश्चात्तापम् ।

गृहे गृहे त्वं गृहिणां कार्योर्वैवमार्हतम् । पुर्यामस्यां ततो जातु व्याधिर्जावी न कस्यचित् ॥ २३६ ॥
 इत्युक्त्वा ते समुत्पत्य ययुः सप्तर्षयोऽन्यतः । शत्रुघ्नोऽपि तथा चक्रे लोकश्चाञ्छिरामयः ॥ २३७ ॥
 तेषां सप्तकपीणां च प्रतिमा रत्ननिर्मिताः । स चक्रे मथुरापुर्यो ककुप्सु चतसृष्वपि ॥ २३८ ॥
 इतश्च वैताढ्यगिरौ दक्षिणश्रेणिचूपणे । पुरे रत्नपुरे रत्नरथो राजा तदाजवत् ॥ २३९ ॥
 तस्य चञ्जमुखीकुक्षिजन्मा नाम्ना मनोरमा । उद्यौवना कन्यकाञ्छूद्रूपेणापि मनोरमा ॥ २४० ॥
 दातव्या कस्य कन्धेयमिति मंत्रपरे नृपे । जपेत्य नारदोऽवोचल्लक्ष्मणस्येयमर्हति ॥ २४१ ॥
 पुत्री रत्नरथस्याथ कुपिता गोत्रवैरतः । नृत्यान् ब्रूसंज्ञयादिदक्षिणोऽयं कुट्यतामिति ॥ २४२ ॥
 उत्तिष्ठतो जिघांसूस्तान् धीमान् विज्ञाय नारदः । समुत्पत्य पतन्नीव प्रययाबुपलक्ष्मणम् ॥ २४३ ॥
 लिखित्वा तां पटे कन्यां दर्शयामास नारदः । लक्ष्मणाय स्ववृत्तांतं तं चाचक्ष्यावशेषतः ॥ २४४ ॥
 तद्भूपदर्शनाज्जातानुरागो लक्ष्मणः कृणत् । समं रामेण तन्नागाद्रक्षोविद्याधरैर्वृतः ॥ २४५ ॥
 जितः सौमित्रिणा चाशु तत्र रत्नरथो ददौ । रामाय कन्यां श्रीदामां लक्ष्मणाय मनोरमाम् ॥ २४६ ॥
 वैताढ्यदक्षिणश्रेणिं जित्वा सर्वो च राघवौ । ज्यूयोऽयोध्यामीयतुः क्ष्मां पादयंतौ च तस्थतुः ॥ २४७ ॥
 षोडशान्तःपुरवधूसदृशं लक्ष्मणस्य तु । महिष्योऽष्टावचवंस्तत्र विशह्या रूपवत्यपि ॥ २४८ ॥
 वनमाद्या च कल्याणमालिका रत्नमालिका । जितपद्मा जयवती चाष्टमा तु मनोरमा ॥ २४९ ॥
 ॥ शुग्मम् ॥

पुरुष
चरित्रं
॥१११॥

सूनुवो द्वे शते सार्धे तेष्वष्ट महिषीजवाः । श्रीधरोऽञ्चद्विशल्याञ्चः पृथिवीतिलकः पुनः ॥ ११० ॥
रूपवत्पङ्गजो वनमालाजोऽर्जुनसंज्ञकः । श्रीकेशी जितपद्मायाः कल्याणायास्तु मंगलः ॥ १११ ॥
सुपार्थकीर्तिस्तु मनोरमाया विमलः पुनः । रतिमालाञ्चरचयवतीञ्चः सत्यकीर्तिकः ॥ ११२ ॥
रामस्यासन्महादेव्यश्चतस्रस्तत्र भैषिली । प्रजावती रतिनिजा श्रीदामा तु चतुर्थिका ॥ ११३ ॥
सीतैकदा ऋतुस्नाता निशांते स्वप्नमैद्धत । च्युतौ विमानाङ्गरचौ प्रविशंतौ निजानने ॥ ११४ ॥
व्याख्याञ्जामस्तयाख्याते वीरौ ते ज्ञाविनौ सुतौ । च्युतौ विमानाङ्गरचौ यत्तु तन्न मुदे मम ॥ ११५ ॥
धर्मस्य ते च माहात्म्यात् सर्वं ज्ञावि शुभं प्रजो । इत्यूचे जानकी देवी तदा गर्जं दधार च ॥ ११६ ॥
सीता प्राणप्रियाग्रेऽपि प्राप्तगर्जा विशेषतः । बञ्च्य रामचन्द्रस्य लोचनानन्दचञ्जिका ॥ ११७ ॥
ईर्ष्यालवः सपत्न्यस्तां मायाविन्योऽब्रुवन्नदः । कीदृम्रपो रावणोऽञ्चत्तं लिखित्वा प्रदर्शय ॥ ११८ ॥
सीताभ्यूचे मया दृष्टः सर्वाङ्गं न हि रावणः । दृष्टौ तच्चरणवेव कथं नाम लिखामि तम् ॥ ११९ ॥
तत्पादावप्याद्विख त्वं कौतुकं नस्तदीक्षणे । इत्युक्ता प्रकृतिऋज्वी दशास्यांघ्री लिखेख सा ॥ १२० ॥
स्थाने तत्रागमजामो बन्नापे तानिरप्यदः । रावणस्य स्मरत्यद्याभ्यसौ सीता तव प्रिया ॥ १२१ ॥
सीतास्वहस्तलिखितं रावणस्य क्रमदैयम् । पश्यैतन्नाथ जानीहि सीता तस्यैव नाश्रते ॥ १२२ ॥
दृष्ट्वापि तत्तथा रामो गञ्जीरत्वान्महामनाः । तथैव ववृते सीतादेव्यामनुपलक्षितः ॥ १२३ ॥

१ अष्टापदसूतौ । २ प्रकृत्या स्वभावेन ऋज्वी सरला । ३ क्रमश्चरणः । ४ पूर्ववत् ।

सीतादोषपदं तच्च देव्यो दासीजनैर्निजैः । जने प्राकाशयन् प्रायः प्रवादा लोकनिर्मिताः ॥ २६४ ॥
 वसन्तेऽथाब्रवीजामः सीते त्वां गर्जलेदिताम् । विनोदयितुकामेव मधुलक्ष्मीरिहाययौ ॥ २६५ ॥
 पुष्पंति वकुलप्राया वृद्धाः स्त्रीदत्तदोहदैः । रंतुं ब्रजामो महेन्द्रोदयोद्यानं ततोऽधुना ॥ २६६ ॥
 सीताप्यूचे दोहदो मे देवतार्चनलक्षणः । तं पूरयोद्यानत्रैर्नानापुष्पैः सुगंधिचिः ॥ २६७ ॥
 रामः सद्योऽपि देवानां पूजाचर्यामकारयत् । ययौ महेन्द्रोदये च ससीतः सपरिहृदः ॥ २६८ ॥
 विचित्रनगरक्रीडं तत्रापश्यन्मधूत्सवम् । अर्हत्पूजोत्सवमयं सुखासीनो रघूदहः ॥ २६९ ॥
 अत्रान्तरे च सीताया दक्षिणं चक्षुरस्फुरत् । आचच्छे च सद्योऽपि साशंका राघवाय सा ॥ २७० ॥
 नेदं साध्विति रामेणख्याते सीताब्रवीदिति । किं रक्षोघ्नीपवासान्मे संतुष्टोऽद्यापि नो विधिः ॥ २७१ ॥
 त्वद्वियोगत्रवाहुः खाहुः खमद्यापि मेऽधिकम् । किमसौ दास्यति विधिनिमित्तं नैतदन्यथा ॥ २७२ ॥
 रामोऽपि तामुवाचैवं देवि मा खेदमुदह । अवश्यमेव त्रोक्तव्ये कर्माधीने सुखामुखे ॥ २७३ ॥
 तज्जह्य मन्दिरे स्वस्मिन् देवानामर्चनं कुरु । प्रयच्छ दानं पात्रेभ्यो धर्मः शरणमापदि ॥ २७४ ॥
 सीतापि सदनं गत्वा संयमेन महीयसा । अर्हत्तोऽपूजयद्दानं प्रददे चावदानवत् ॥ २७५ ॥
 रघुनाथमथाजगमू राजधानीमहत्तराः । यथाभूत्पुरीवृत्तकीर्तनैकाधिकारिणः ॥ २७६ ॥
 विजयः सूरदेवश्च मधुमानथ पिंगलः । शूलधरः काश्यपश्च कालः क्षेमश्च नामतः ॥ २७७ ॥

१ प्रायेणपवादा लोकैरेव निर्मिता भवन्ति न तु तद्वास्तविकाः । २ पूजाचरणम् । ३ राजधान्या महत्तरा आमकूटा ग्रामण्य इति यावत् । ४ यथाभूतं सत्यं यत्पुरीवृत्तं तस्य कीर्तनेऽद्वितीयाधिकारिणः ।

नत्वा रामाग्रतस्तस्थुः कंपमाना दुर्गपन्नवत् । न तु विक्षपयामासू राजतेजो हि दुस्सहम् ॥ १७८ ॥
तानूचे रामन्नज्जोऽपि ज्ञो ज्ञोः पुरमहत्तराः । अन्नयं वो जुवाणानामेकान्तहितवादिनाम् ॥ १७९ ॥
तेष्वाद्याः सर्वसंविद्या विजयाख्यो महत्तरः । इति विक्षपयामास सावहृन्नः प्रजोगिरा ॥ १८० ॥
स्वामिन्नवश्यविक्षप्यं यदि विक्षप्यते न हि । वंचितः स्यात्तदा स्वामी विक्षप्तं वातिदुःश्रवम् ॥ १८१ ॥
देव देव्यां प्रवादोऽस्ति घटते दुर्घटोऽपि हि । युक्त्या हि यद्धटामेति श्रेष्ठं तन्मनीषिणा ॥ १८२ ॥
तथाहि जानकी हत्वा रावणेन रिरंसुना । एकैव निन्ये तद्वैमन्यवात्सीच्च चिरं प्रजो ॥ १८३ ॥
सीता रक्ता धिरक्ता वा संविद्या वा प्रसह्य वा । स्त्रीलोलेन दशास्येन नूनं स्यान्नोगदूषिता ॥ १८४ ॥
लोकोऽपि प्रवदत्येवं प्रवदामो वयं तथा । युक्तियुक्तं प्रवादं तन्मा सहस्र रघूवह ॥ १८५ ॥
आजन्मोपार्जितां कीर्तिं निजं कुलमिवामलाम् । प्रवादसहनेन त्वं मा देव मलिनीकृथाः ॥ १८६ ॥
कदं कस्यातिथीचूतां सीतां निश्चित्य राघवः । सद्योऽचूदुःखतूष्णीकः प्रायः प्रेमातिदुरत्यजम् ॥ १८७ ॥
धैर्यमालंब्य काकुत्स्थस्तानुवाच महत्तरान् । साधु व्यज्ञपि शुष्माग्निर्न क्रक्ताः काप्युपेक्षकाः ॥ १८८ ॥
न स्त्रीमात्रकृते जातु सहिष्येऽहमिहायशः । इति पद्मः प्रतिज्ञाय विससर्ज महत्तरान् ॥ १८९ ॥
निशायामथ काकुत्स्थः प्रह्वन्नः सदनाद्वहिः । निरगादिति चाश्रौषीज्जनवादं पदे पदे ॥ १९० ॥
रावणेनापनीतेयं तद्गृहे च चिरं स्थिता । सीतानीता च रामेण सतीति च स मन्यते ॥ १९१ ॥
सीतारक्तेन तेनेयं नोपयुक्ता कथं ज्ञेयम् । नौदोऽपि व्यमृशजामो न रक्तो दोषमीक्षते ॥ १९२ ॥

१ दृक्षपणवत् । २ संवित्तिर्बुद्धिः । ३ बलात्कारेण । ४ अद एतद् ।

इत्यादिसीतानिर्वादं शृण्वन्नामो गृहे ययौ । न्यूयोऽपि तच्छ्रवणार्थमादिदेश चरान् वरान् ॥ १९३ ॥
 एवं च दध्यौ काकुत्स्थो मया यस्याः कृते कृतः । रक्षःकुलक्षयो रौद्रस्तस्याः किमिदमागतम् ॥ १९४ ॥
 जाने महासती सीता स्त्रीलोलः स च रावणः । कुलं च मे निष्कलंकं हा रामः किं करोत्वसौ ॥ १९५ ॥
 प्राक् चरास्ते बहिः श्रुत्वा सीतानिर्वादमब्रुवन् । रामस्य सानुजकपिरक्षोरराजस्य सुस्फुटम् ॥ १९६ ॥
 क्रुद्धोऽथ लक्ष्मणोऽवोचद्वोपान् संकटस्य हेतुभिः । ये निंदन्ति सतीं सीतां तेषामेपोऽन्तकोऽस्म्यहम् ॥ १९७ ॥
 रामोऽप्यूचे मम पुरा व्यङ्ग्यीदं महत्तैः । स्वयं च शृश्रुवे तस्य संवादोऽयं चैरः कृतः ॥ १९८ ॥
 श्रुत्वा चामी समयाताः प्रत्यक्षं चापि ज्ञापिताः । सीतात्यागे मापवादीत् सीतास्वीकारवज्जनः ॥ १९९ ॥
 ऊचे च लक्ष्मणो लोकगिरा सीतां स्म मा त्यज । यथा तथापवदिता यदवञ्चमुखो जनः ॥ २०० ॥
 लोकः सौराज्यसुस्थोऽपि राजदोषपरो ज्ञेवत् । शिष्टाणीयो न चेत्तत्रोपेक्षणीयः स भ्रूजुजाम् ॥ २०१ ॥
 रामोऽप्यूचे सत्यमेतदीदृग् लोकः सदापि हि । सर्वलोकविरुद्धं तु त्याज्यमेव यशस्विनः ॥ २०२ ॥
 इत्युक्त्योवाच सेनान्यं कृतांतवदनं वलः । अरण्ये त्यजतां कापि सीतेयं गर्भवत्यपि ॥ २०३ ॥
 पत्तिवा रामपादेषु बभ्रापे लक्ष्मणो रुदन् । सीतादेव्या महासत्यास्यागोऽयमुचितो न हि ॥ २०४ ॥
 नातः परं त्वया वाच्यमिति रामेण ज्ञापिते । नीरंगीह्रिवक्त्रोऽगात् सौमित्रिः स्वगृहं रुदन् ॥ २०५ ॥
 कृतांतवदनं रामोऽन्वशात् सीतां वने नय । संमेतयात्राव्याजेन तस्याः खट्वेष दोहदः ॥ २०६ ॥
 सेनानीरपि संमेतयात्रायै रामशासनम् । आख्याय सीतामारोप्य स्पंदने प्राचलद्भुतम् ॥ २०७ ॥

१ यथा सीतास्वीकारे जनोऽपवदति तथा सीतात्यागे मापवदत्वतः सीतात्यागः कर्तव्य इति भावः ।

दुर्निमित्तेष्वशकुनेष्वपि सीता रथस्थिता । जगाम दूरमध्वानमार्जवादविशंकिता ॥ ३०८ ॥
गंगासागरमुत्तीथीरस्थे सिंहनिनादके । गत्वा कृतांतवदनस्तस्थौ किंचिद्विचिंतयन् ॥ ३०९ ॥
साश्रुं मृदानमुखं तं च प्रेक्ष्य सीताब्रवीदिति । कथमित्थं स्थितोऽसि त्वं सशोक इव दुर्मनाः ॥ ३१० ॥
कृतान्तः कथमप्यूचे दुर्वचं वच्यहं कथम् । दुष्करं कृतवाञ्छैतत् प्रेक्ष्यज्ञावेन दूषितः ॥ ३११ ॥
राक्षसावासंवासापवादाह्लोकजन्मनः । ज्ञीतेन देवि रामेण त्याजितासि वनेऽनघे ॥ ३१२ ॥
अपवादे चराख्याते रामं त्वत्त्यजनोद्यतम् । न्यषेधीक्ष्ण्णो लोकं प्रति क्रोधारुणेक्षणः ॥ ३१३ ॥
सिद्धान्त्या निषिद्धश्च रामेण स रुदन् ययौ । अहं च प्रेषितोऽमुष्मिन् कार्ये पापोऽस्मि देवि ह्य ॥ ३१४ ॥
अमुष्मिन्नापदाकीर्णं मृत्योरेकनिकेतने । जीविष्यसि मया त्यक्ता स्वप्रज्ञावेण केवलम् ॥ ३१५ ॥
तच्छ्रुत्वा स्यन्दनात् सीता मूर्छिता न्यपतद्भुवि । मृतेति बुद्ध्या सेनानीः पापमन्यो रुरोद सः ॥ ३१६ ॥
सीतापि वनवातेन कथंचित् प्राप चेतनाम् । ज्ञूयो ज्ञूयोऽप्यमूर्हच्च चेतनामाससाद च ॥ ३१७ ॥
महत्यामथ वेदायां सुस्थीज्रयेत्युवाच सा । इतोऽयोध्यां कियद्दूरे रामस्तिष्ठति कुत्र वा ॥ ३१८ ॥
सेनानीरन्यधादूरेऽयोध्या किं पृच्छयानया । उग्राङ्गस्य च रामस्य पर्याप्तं देवि वार्तया ॥ ३१९ ॥
इति श्रुत्वापि सा रामचक्ता ज्ञूयोऽप्यज्ञापत । जज्ञ मन्वाचिकमिदं शंसे रामस्य सर्वथा ॥ ३२० ॥
यदि निर्वादजीतस्त्वं परीक्षां नाकृथाः कथम् । शंकास्थाने हि सर्वोऽपि दिव्यादि लज्जते जनः ॥ ३२१ ॥

१ सिंहाना निनादो यस्मिस्तस्मिन् । २ किंकरत्वेन । ३ प्रश्नेन । ४ मत्सदेशम् । ५ पंचदिग्यानां गध्ये किमपि दिव्यं करोति येन सायासत्ये परीक्ष्येते इति भावः ।

अनुचोक्ष्ये स्वकर्माणि मन्दजाग्या वनेऽव्यहम् । नानुरूपं त्वकार्षीस्त्वं विवेकस्य कुलस्य च ॥ ३११ ॥
यथा खलुगिरालाक्षीः स्वामिन्नेकपदेऽपि माम् । तथा मिथ्यादृशां वाचा मा धर्मं जिनज्जापितम् ॥ ३१३ ॥
इत्युक्त्वा मूर्ध्निता जूमौ पतितोत्थाय चाज्यधात् । मया विना कथं रामो जीविष्यति हतास्मि ह्यहम् ॥ ३१४ ॥
रामाय स्वस्त्यथाशंसेराशिपं दक्षिणस्य च । शिवास्ते संतु पंथानो वत्स गह्वोपराधवम् ॥ ३१५ ॥

एवं विधेऽपि दयिते विपरीतवृत्तौ धैवं विधा तदियमेव सतीषु धुर्यो ।
संचिन्तयन्निति नृशं प्रणिपत्य मुक्त्वा सीतां कृतांतवदनो ववले कथंचित् ॥ ३१६ ॥

इत्याचार्यश्रीहिमचंद्राचार्यविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये

सप्तमपर्वणि सीतापरित्यागो नामाष्टमः सर्गः ।



॥ अथ नवमः सर्गः ॥

अथ सीता जयोद्धांता बभ्रामेतस्ततो वने । आत्मानमेव निंदंती पूर्वदुष्कर्मदूषितम् ॥ १ ॥
भूयो जूयश्च रुदती सखदंती च पदे पदे । गन्धन्ती पुरतोऽपश्यन्महत् सैन्यं समापतत् ॥ २ ॥
मृत्युजीवितयोस्तुष्टयाशया प्रेक्ष्यापि तद्वलम् । सीता तस्यावचीतैव नमस्कारपरायणा ॥ ३ ॥
तां दृष्ट्वा बिभ्रयांचक्रुः सैनिकाः प्रत्युतापि ते । का नाम दिव्यरूपेयं अस्थितेत्यत्रिजा विणाः ॥ ४ ॥
सीताया रुदितं श्रुत्वा स्वरवित्तच्छमूतपः । इयं महासती कापि गुर्विणी चेत्यवोचत ॥ ५ ॥
कृपाढुः स महीपाल उपसीतं जगाम च । सीताप्याशंकिता तस्य स्वं नेपथ्यमहौकयत् ॥ ६ ॥
राजाप्येवमन्नाषिष्ट मा जैषीस्त्वं मनागपि । तवैव जूषणान्येतान्यंगे तिष्ठतु हे स्वसः ॥ ७ ॥
का त्वं कस्त्वा मिहात्याह्वीन्निर्घृणेज्योऽपि निर्घृणः । आख्याहि मा स्म शंकिषास्वत्कष्टेनास्मि कष्टितः ॥ ८ ॥
तन्मन्त्री सुमतिर्नाम सीतामेत्याब्रवीदिति । गजवाहनराजस्य बन्धुदेव्याश्च नन्दनः ॥ ९ ॥
नृपतिर्वज्रजंघोऽयं पुंनरीकपुरेश्वरः । महोर्हतो महासत्वः परनारीसहोदरः ॥ १० ॥
गजान् ग्रहीतुमत्रैत्य कृतार्थार्थिञ्च्य च ब्रजन् । त्वद्दुःखदुःखितोऽन्नागादुःखमाख्याहि तन्निजम् ॥ ११ ॥
विश्वस्य सीताप्याचख्यौ स्ववृत्तांतमेशवतः । रुदती रोदयंती तौ कृपादू राजमंत्रिणौ ॥ १२ ॥
निर्व्याजो व्याजहारैवं राजा धर्मस्वसासि मे । एकं धर्मं प्रपन्ना हि सर्वे स्युर्वन्धवो मिथः ॥ १३ ॥

१ आगच्छत् । २ स्वरवेत्तीति स्वरवित् सचासौ तत्सेनाद्वयः । ३ निर्दयेभ्यः । ४ महोर्हृत्कृतः उत्तमश्रावक इति यावत् । ५ विश्वासं कृत्वा । ६ निष्कपटः ।

मम ज्ञामंभलस्येव ब्राह्मणेहि तदोकसि । स्त्रीणां पतिगृहादन्यत् स्थानं ब्राह्मणिकेतनम् ॥ १४ ॥
 रामोऽपि लोकवादेन त्वामत्याद्वीन्न तु स्वयम् । पश्चात्तोपेन सोऽप्यद्य मन्ये त्वमिव कष्टजाक् ॥ १५ ॥
 गवेषयिष्यत्यचिरात्त्वां सोऽपि विरहातुरः । चक्रवाक इवैकाकी ताम्यन् दशरथात्मजः ॥ १६ ॥
 इत्युक्त्वा निर्विकारेण तेनैमेत्यभिधायिनी । सीता रुरोह शिबिकां सद्यस्तदुपनायिताम् ॥ १७ ॥
 पुंडरीकपुरं चागान्मिथिलामपराभव । अहर्निशं धर्मशीला चास्यात्तद्वर्जिते गृहे ॥ १८ ॥
 इतश्च रामसेनानीर्गत्वा रामाय सोऽवदत् । वने सिंहनिनादाख्ये त्यक्तवानस्मि जानकीम् ॥ १९ ॥
 मुहुर्मुहुः सा मूर्च्छित्वा चेतित्वा च मुहुर्मुहुः । कथंचिर्धर्ममार्दन्य वाचिकं चैवमादिशत् ॥ २० ॥
 नीतिशास्त्रे स्मृतौ देशे कस्मिन्नाचार ईदृशः । एकपक्षोक्तदोषेण पक्षस्यान्यस्य शिद्धान्तम् ॥ २१ ॥
 सदा विमृश्य कर्तुंस्तेऽप्यविमृश्य विधायिता । मन्ये मद्भाग्यदोषेण निर्दोषस्त्वं सदाप्यसि ॥ २२ ॥
 खलोक्त्याहं यथा त्यक्त्वा निर्दोषापि त्वया प्रजो । तथा मिथ्यादृशां वाचा मा त्याद्वीधर्ममार्हतम् ॥ २३ ॥
 इत्युक्त्वा मूर्तिता सीता पतित्वोत्थाय चाब्रवीत् । मया विना कथं रामो जीविष्यति हतास्मि हा ॥ २४ ॥
 इत्याकर्ण्य वचो रामः पपात शुवि मूर्धन्या । संत्रमाह्वक्षणेनैत्य सिषिचे चंदनांजसा ॥ २५ ॥
 उत्थाय विदलापैवं क्व सा सीता महासती । सदा खलानां लोकानां वचसा ह्री मयोज्जिता ॥ २६ ॥
 अश्रोचे लक्ष्मणः स्वामिंस्तस्मिन्नद्यापि सा वने । महासती स्वप्रजावन्नाता नूनं न्रविष्यति ॥ २७ ॥
 गत्वा गवेषयित्वा च स्वयमानीयतां प्रजो । सीता देवी त्वधिरहान्न हि यावद्विपद्यते ॥ २८ ॥

१ आमेत्यंगीकारोऽन्ययम् । २ दृढः । ३ हीति खेदेऽन्ययम् ।

शुचैवं सह तेनैव सेनान्या खेचरैश्च तैः। रामोऽगाद्वद्योभयानेन तत्रारण्येऽतिदारुणे ॥ १ए ॥
प्रतिस्थलं प्रतिजलं प्रतिशैलं प्रतिद्रुमम्। रामो गवेषयामास ददर्श न तु जानकीम् ॥ ३० ॥
मन्ये व्याघ्रेण सिंहेन श्वापदेनापरेण वा। सीता जग्धेति सुचिरं दध्यौ रामोऽतिदुःखितः ॥ ३१ ॥
सीताप्राप्तौ विमुक्ताशो निवृत्य स्वपुरीं ययौ। पौरैः सीतागुणग्राहं निन्दमानो मुहुर्मुहुः ॥ ३२ ॥
प्रेतकार्थं च सीतायाः पद्मोऽकार्षीदुदशुद्धकम्। पश्यन् सीतामयमिव सर्वं शून्यमिवाथ वा ॥ ३३ ॥
सैका हृदि दृशोरग्रे तस्थौ रामस्य वाचि च। क्वापि तिष्ठति सीतेति तथापि न विवेद सः ॥ ३४ ॥
इतश्च तत्र वैदेही सुषुप्ते युगमिनौ सुतौ। नामतोऽनंगलवर्णं मदनांकुशमप्यथ ॥ ३५ ॥
वज्रजंघस्तयोश्चक्रे जन्मनाममहोत्सवौ। स्वपुत्रलाजादधिकं मोदमानो महामनाः ॥ ३६ ॥
धात्रीजनैर्लोड्यमानौ लीलादुर्लक्षिताबुधौ। क्रमेण ववृधाते तावद्विनाविव भूचरौ ॥ ३७ ॥
कलाग्रहणयोग्यौ तावजायेतां महाश्रुजौ। कलत्राविव शिद्धान्नौ नरेन्द्रनयनोत्सवौ ॥ ३८ ॥
तदा च नाम्ना सिद्धान्तोऽणुव्रती सिद्धपुत्रकः। विद्याबलार्जिसंपन्नः कलागर्भविचक्षणः ॥ ३९ ॥
त्रिसंध्यमपि मेर्वज्रौ चैत्ययात्रासु चक्रैः। आकाशगामी जिह्वार्थं वैदेहीगृहमाययौ ॥ ४० ॥
॥ युग्मम् ॥

वैदेह्या प्रक्तृपानाद्यैः श्रद्धया स तु जोजितः। तथा सुखविहारं च तथा पृष्टस्तदावदत् ॥ ४१ ॥

च
१ भक्षिता । २ सीताया गुणान्, गृहीत्वा । ३ जन्मनो नाम्नश्च महोत्सवौ । ४ लीलया चपलौ । ५ कलास्वागमेषु शालेषु
विचक्षणः । ६ गमनैः ।

तेनापि पृष्टा वैदेही सुतजन्मावधि स्वकम् । मूलाष्टत्तांतमाचख्यौ तस्य त्रातुस्त्रिवाग्रतः ॥ ४२ ॥
 ऊचेऽष्टांगनिमित्तज्ञः सिद्ध्यर्थः करुणानिधिः । किं ताम्यसि मुधा यस्यास्तनयौ लवणांकुशौ ॥ ४३ ॥
 प्रशस्तलक्ष्णौ साक्षादिव तौ रामलक्ष्मणौ । मनोरथं तव सुतौ नचिरात् पूरयिष्यतः ॥ ४४ ॥
 तेनेत्याश्वासिता सीता तमन्यर्थ्य कृताग्रहा । खट्वहे धारयामास पुत्राध्यापनहेतवे ॥ ४५ ॥
 स प्रव्याविति तत्पुत्रौ सर्वा अग्राहयत् कलाः । तथा यथा तावजूतां दुर्जयौ द्युसदामपि ॥ ४६ ॥
 तावधीताखिलकलौ प्रपेदाते च यौवनम् । नूतनाविव कंदर्पवसन्तौ सहचारिणौ ॥ ४७ ॥
 वज्रजंघः शशिचूलां पुत्रीं लहमीवतीज्वाम् । कन्या छान्निशतं चान्या लवणेनोदवाहयत् ॥ ४८ ॥
 सोऽङ्कुशाय ययाचे तु पृथ्वीपुरपतेः पृथोः । कन्यकाममृतवतीजातां कनकमालिकाम् ॥ ४९ ॥
 वंशो न ज्ञायते यस्य तस्मै स्वदुहिता कथम् । दीयतामित्यज्ञापिष्ट पृथुः पृथुपरक्रमः ॥ ५० ॥
 वज्रजंघस्तदाकर्ण्य तं क्रोधादन्यषेणयत् । पृथुगृह्यं व्याघ्रश्रं युद्धे वद्धाग्रहीन्नृपम् ॥ ५१ ॥
 स्वमित्रं पोतनपतिं साहाय्यायाह्वयपृथुः । विशुरेषु हि मित्राणि स्मरणीयानि मंत्रवत् ॥ ५२ ॥
 वज्रजंघोऽपि पुत्रान् स्वान्नरैरानाययद्युधि । तैर्वार्यमाणवपि तौ चेतुर्लवणांकुशौ ॥ ५३ ॥
 अन्येद्युर्वबुते युद्धं चम्बोर्मिलितयोर्धयोः । परैरतिबलैर्वज्रजंघसैन्यं त्वज्जयत ॥ ५४ ॥
 संक्रुद्धौ मातुलचमूत्रेण लवणांकुशौ । निरंकुशाविव गजौ प्रणिघ्नन्तावधावताम् ॥ ५५ ॥
 तयोरोजस्विनो रंहो मनागपि न सेहिरै । द्विषन्तः प्रावृकुत्पूरश्रोतसोरंग्रिपा इव ॥ ५६ ॥
 अज्जयत ससैन्योऽपि पृथुर्याविन्नरेश्वरः । ऊचतुस्तावदेवं तौ स्मेरास्यौ रामनंदनौ ॥ ५७ ॥

अपरिज्ञातवंशान्यामप्यावाभ्यामिहाहवे । विज्ञातवंशजा यूयं पत्न्यायध्वे कथं त्वहो ॥ ९८ ॥
इति तदचनं श्रुत्वा वदित्वा पृथुब्रवीत् । व्यज्ञायि वंशो युष्माकं विक्रमेणामुना मया ॥ ९९ ॥
अंकुशायार्थिता कन्या वज्रजंघेन चरुजा । नूनं मम हितेनैव वरो हीदृक् क्व लप्स्यते ॥ १०० ॥
इति सानुनयं प्रोच्य सोऽङ्कुशाय तदैव हि । कन्यां कनकमालाख्यां प्रददौ पूर्वयाचिताम् ॥ १०१ ॥
संधानं वज्रजंघेन समदं सर्वचरुजाम् । चक्रे पृथुनृपः पुत्र्याः स्पृहयन्कुशं वरम् ॥ १०२ ॥
तत्रास्थाह्निबिरं न्यस्य वज्रजंघनेश्वरः । आगाच्च नारदमुनिः सच्चक्रे तेन चोच्चैः ॥ १०३ ॥
तत्रास्थाह्निबिरं न्यस्य वज्रजंघनेश्वरः । अंकुशाय पृथुर्दास्यत्यसौ कन्यां निजां मुने ॥ १०४ ॥
वज्रजंघो निषण्णेषु राजसूवाच नारदम् । अंकुश्याहि ज्ञातजामातृवंशो येनैष तुष्यति ॥ १०५ ॥
लवणान्कुशयोर्वंशमस्मत्संवंधिनोऽस्य तत् । आख्याहि ज्ञातजामातृवंशो येनैष तुष्यति ॥ १०६ ॥
अश्रोचे नारदः स्मित्वा वंशं को वेत्ति नानयोः । यस्योत्पत्त्यादिकंदः स ऋगवाचृषन्नध्वजः ॥ १०७ ॥
चक्रिणो ह्यनयोर्वंशे ऋताद्याः कथाश्रुताः । को न वेच्यनयोस्तातौ प्रत्यक्षौ रामेण जानकी ॥ १०८ ॥
गर्भस्थयोरप्यनयोरयोर्ध्यालोकजन्मनः । अपवादाच्चकितेन त्यक्ता रामेण जानकी वने ॥ १०९ ॥
अश्रान्कुशो हसित्वोचे ब्रह्मन्न खलु साधु तत् । चक्रे रामेण वैदेहीं त्यजता दारुणे वने ॥ ११० ॥
चक्रिणो ह्यनयोर्वंशे ऋताद्याः कथाश्रुताः । को न वेच्यनयोस्तातौ प्रत्यक्षौ रामेण जानकी वने ॥ १११ ॥
गर्भस्थयोरप्यनयोरयोर्ध्यालोकजन्मनः । अपवादाच्चकितेन त्यक्ता रामेण जानकी वने ॥ ११२ ॥
अश्रान्कुशो हसित्वोचे ब्रह्मन्न खलु साधु तत् । चक्रे रामेण वैदेहीं त्यजता दारुणे वने ॥ ११३ ॥
गर्भस्थयोरप्यनयोरयोर्ध्यालोकजन्मनः । अपवादाच्चकितेन त्यक्ता रामेण जानकी वने ॥ ११४ ॥
अश्रान्कुशो हसित्वोचे ब्रह्मन्न खलु साधु तत् । चक्रे रामेण वैदेहीं त्यजता दारुणे वने ॥ ११५ ॥
गर्भस्थयोरप्यनयोरयोर्ध्यालोकजन्मनः । अपवादाच्चकितेन त्यक्ता रामेण जानकी वने ॥ ११६ ॥

वज्रजंघमशोवाच दवणः प्रश्रयं श्रयन् । इह्नावस्तत्र गत्वावा प्रेक्षितुं रामदक्षमाणौ ॥ ७३ ॥
 प्रतिपद्य स तद्वाचमंकुशं पर्याणययत् । महोत्सवेन पृथुरादपुत्र्या कनकमालया ॥ ७४ ॥
 वज्रजंघपृथुन्यां तावन्वितौ दवणांकुशौ । साधयंतौ बहून् देशान् लोकाख्यपुरमीयतुः ॥ ७५ ॥
 युद्धचूम्नौ च तद्भूपं धैर्यशौण्डीर्यशालिनम् । कुबेरकान्तनामानं मानिनं तत्र जिग्यतुः ॥ ७६ ॥
 लंपाकेष्वेककर्णख्यं विजिग्यते नृपं च तौ । ततश्च विजयस्थल्यं चूपं ब्राह्मणशताभिधम् ॥ ७७ ॥
 गंगामुत्तीर्य कैलासस्योत्तरां दिशमीयतुः । तत्र नंदनचारुणां देशानां चक्रतुर्जयम् ॥ ७८ ॥
 रेषुंकुंतलकाळांबुनंदिनंदनसिंहद्वान् । शालजाननलवाञ्छूद्वान् भीमान् भूतरवादिकान् ॥ ७९ ॥
 तौ जयंतौ नृपान् सिंधोः परकूटमुपेयतुः । तत्र चार्थाननार्याश्च साधयामासतुर्नृपान् ॥ ८० ॥
 बहुदेशेश्वरानेवं साधयित्वा सहैव तैः । निवृत्योपेयतुस्तौ तत्पुंररीकपुरं पुरम् ॥ ८१ ॥
 अहो धन्यो वज्रजंघो यदीयौ यौमिनंदनौ । ईदृशाविति जल्पद्भिर्वीक्ष्यमाणौ पुरीजनैः ॥ ८२ ॥
 जग्मतुः स्वगृहं वीरै र्चूपवीरैः समावृतौ । प्रणेमतुश्च जानक्याश्चरणौ विश्वपावनौ ॥ ८३ ॥

॥ युग्मम् ॥

चुचुंब मूर्ध्नि तौ सीता स्नपयंती मुदश्चुजिः । रामदक्षमाणयोस्तुह्यौ ज्ञयास्तमिति चावदत् ॥ ८४ ॥
 ऊचतुर्वज्रजंघं तौ मातुल प्राक् त्वयावयोः । मेने यानमयोऽध्यायामिदानीमनुतिष्ठ तत् ॥ ८५ ॥
 आज्ञायंतां च लंपाकरुषकाळांबुंकुंतलाः । शतजानदक्षलाद्याश्चापरेऽपि महीश्रुजः ॥ ८६ ॥

१ लंपाकदेशेषु । २ देशनामान्येतानि । ३ भगिनीपुत्रौ ।

प्रयाणचञ्चा वाद्यंतां नाद्यंतां च दिशो बदैः । त्यक्ता येनावयोर्माता वीक्ष्यस्तस्याद्य विक्रमः ॥ ८७ ॥
सीतापि सद्यो रुदती जगदैवं सगद्गदम् । वत्सौ केयमनर्थेष्ठा युवयोः कर्मणामुना ॥ ८८ ॥
वीरौ पितृपितृव्यौ वां दुर्जयौ ह्युसदामपि । यकान्यां निहतो रद्दः पतितैल्लोक्कटकः ॥ ८९ ॥
उत्कंठा पितरं द्रष्टुं युवयोर्द्वि बालकौ । विनीतीचूय तद्यातं पूज्ये हि विनयोर्द्वि ॥ ९० ॥
ततस्तोवेवमूचाते विनयः क्रियते कथम् । तस्मिन् विषत्पदप्राप्ते त्वत्त्याजिनि पितर्यपि ॥ ९१ ॥
पुत्रौ तवावामायातानिति तस्य पुरः कथम् । गत्वा स्वयं वदिष्यावस्तस्यापि ह्रीकरं वचः ॥ ९२ ॥
आनन्दजनकं तस्य जनकस्यापि दोषमतः । युज्जह्वानं युज्यते तु कुलद्वयशस्करम् ॥ ९३ ॥
अन्निधायेति सीतायां रुदत्यामपि चेलतुः । महोत्साहौ महासैन्यौ तौ रामनगरीं प्रति ॥ ९४ ॥
कुठारकुदाबन्धुतां सहस्राणि नृणां दश । तयोः पथ्यद्विदन् वृद्धादिकं क्ष्मां च समां व्यधुः ॥ ९५ ॥
क्रमेण गत्वा सेनाप्री रुन्धानौ सर्वतो दिशः । तादृषतुरुपायोध्यं योद्धुकामौ महाभुजौ ॥ ९६ ॥
विरुद्धं तद्वलं चूरि श्रुत्वायातं पुरो बहिः । उच्यौ विसिन्धियाते च सिन्धियाते च राघवौ ॥ ९७ ॥
अथेत्यमूचे सौमित्रिः परे केऽमी पतंगवत् । मर्तुकामाः समापेतुरार्यविक्रमपावकम् ॥ ९८ ॥
इत्युक्त्वा सह रामेण सुग्रीवादिभिरावृतः । युज्जे चचाल सौमित्रिरभिन्नान्वातज्रास्करः ॥ ९९ ॥
इतश्च नारदाञ्जुत्वा तन्नाममलचूपतिः । पुंडरीकपुरे सीतामुपेयाय ससंभ्रमः ॥ १०० ॥
तस्याख्यदुदती सीता रामो मां त्रातरत्यजत् । मत्स्यागमसद्विष्णु च त्वद्यामेयौ युधे गतौ ॥ १०१ ॥

१ गन्तुस्थानप्राप्ते । २ आर्यस्य रामस्य विक्रम एव पावकोऽश्विस्तम् ।

चामंडलोऽप्युवाचैवं त्वच्यागं रजसावशात् । चक्रे रामो द्वितीयं तु मा कार्षीत्पुनर्योर्वधम् ॥ १०२ ॥
 आत्मजौ तावजानानो न यावद्वंति राघवः । उत्तिष्ठ तावज्ज्ञावस्तत्रावामविलंबितम् ॥ १०३ ॥
 इत्युक्त्वा जानकीमात्मविमानमधिरोप्य च । लवणकुशयोः स्कंधावारे चामंभूलो ययौ ॥ १०४ ॥
 तौ नमश्चक्रतुः सीतां कुमारौ लवणकुशौ । मालुलोऽयमिति सीताख्यातं चामंभूलं तथा ॥ १०५ ॥
 स तौ शिरसि जुंविवा स्वोत्संगमधिरोप्य च । हर्षरोमांचितवपुस्त्यूचे गजदाहुरम् ॥ १०६ ॥
 वीरपत्नी पुराप्यासीद्विष्टा संप्रति वीरसूः । अचूद्युवान्यां मे यामिर्योमिनीजानिनिर्मला ॥ १०७ ॥
 वीरपुत्रौ च वीरौ च युवां यद्यपि मानदौ । रणं पितृपितृव्यान्यां मा कुपाभ्रां तथापि हि ॥ १०८ ॥
 न रणे रावणोऽप्यासीद्ययोर्महस्तयोः कथम् । युष्मं युवान्यामारेजे दोःकंडूरजसावशात् ॥ १०९ ॥
 तावच्चतुर्मलुलाढं स्नेहजीरुतयानया । त्वत्स्वसाप्यस्मदंवेयमूचेऽदः कातरं वचः ॥ ११० ॥
 आवामपि हि विघ्नो यन्न मल्लः कोऽपि तातयोः । युष्मं त्यक्त्वा तयोरेवोत्पादयावः कथं ह्रियम् ॥ १११ ॥
 तयोर्गुवाणयोरेव सैन्यानां रामसैनिकैः । समं प्रवधुते युष्मं संवर्तावर्तदर्शकम् ॥ ११२ ॥
 सुग्रीवाद्यैः खेचैरर्मानयोः सैन्यं महीचरम् । हन्यतामिति साशंको ययौ चामंभूलो युधि ॥ ११३ ॥
 उत्तस्थते कुमारप्याहवाय महाबली । उच्छ्लास्यमानवर्माणौ रोमांचेनातिशायिता ॥ ११४ ॥
 निःशंकं युद्धमानास्ते सुग्रीवाद्या नचश्चराः । युधि चामंडलं दृष्ट्वा पप्रच्छुः काविमाविति ॥ ११५ ॥
 चामंभूदाच्च ते ज्ञात्वा रामपुत्राविमाविति । गत्वा सीतां नमश्चक्रुर्न्यपदंश्च पुरो जुवि ॥ ११६ ॥

१ वीर सूते इति वीरसूचीरगतेत्यर्थः । २ यामिनी रात्रिर्नाया यस्य स चाद्रस्तद्वर्तिर्मला ।

इतश्च तौ क्षणेनापि दोष्मंतौ लवणकुशौ । रामसैन्यं दुधुवतुः क्षयोच्छांताब्धिदुर्धरौ ॥ ११७ ॥
यत्र यत्र त्रेमतुस्तौ वने सिंहाविवोद्धतौ । रथी सादी निषादी वा न तत्रास्थाद्भुतायुधः ॥ ११८ ॥
हेतविद्रुतमेवं च रामसैन्यं विधाय तौ । केनाप्यस्खलितौ रामं सौमित्रिं चेतुर्धुधि ॥ ११९ ॥
तौ प्रेक्ष्य रामसौमित्रि एवमन्योऽन्यमूचतुः । कावग्येतावजिरामौ कुमारौ विद्विषौ च नः ॥ १२० ॥
तौ प्रेक्ष्य रामसौमित्रि एवमन्योऽन्यमूचतुः । किमाश्लेषुमेतौ योधयितुं नु वा ॥ १२१ ॥
तौ प्रेक्ष्य रामसौमित्रि एवमन्योऽन्यमूचतुः । उद्यद्वावः किमाश्लेषुमेतौ योधयितुं नु वा ॥ १२२ ॥
निसर्गात् स्निह्यति मनो बलाहुह्यति किं त्विदम् । लक्ष्मणं चाङ्कुशोऽवोचत् सौष्ठवप्रश्रयान्वितम् ॥ १२३ ॥
इति व्याहारिणं रामं रथस्थं लवणो रथी । लक्ष्मणं चाङ्कुशोऽवोचत् सौष्ठवप्रश्रयान्वितम् ॥ १२४ ॥
जैनं जगदजय्यस्य रावणस्यापि दोष्मतः । दिव्याज्जाहं वीरयुद्धश्रद्धालुस्त्वामहं चिरात् ॥ १२५ ॥
नापूर्यत रणश्रद्धा रावणेनापि ते ध्रुवम् । एष तां पूरयिष्यामि त्वं च मे पूरयिष्यसि ॥ १२६ ॥
इत्युक्ते रामसौमित्रि द्वौ तौ च लवणकुशौ । आस्फालयामासतुः स्वं स्वं धनुर्ध्वानिनीषणम् ॥ १२७ ॥
कृतांतसारथी रामस्यंदनं वज्रजंघराट् । अनांगलवणरथमन्यदौकयतां मिथः ॥ १२८ ॥
रथं विराधः सौमित्रैरंकुशस्य पुनः पृष्ठुः । अन्योऽन्यमभ्यमित्रिणीं चक्रते वरसारथी ॥ १२९ ॥
चतुरं त्रमयामासुस्तेऽप्रसारथयो रथान् । प्रजहुर्विविधं ते च चत्वारो ध्वंक्ष्यो धिनः ॥ १३० ॥
विज्ञातज्ञातिसंबंधौ सापेक्षौ लवणकुशौ । युयुधाते निरपेक्षौ त्वज्ञानाज्जामलक्ष्मणौ ॥ १३१ ॥
विविधैरायुधैर्युद्धा युज्यान्तेहू रघूषहः । ऊचे कृतान्तवदनं रथं प्रत्यरि वाहय ॥ १३२ ॥
कृतांतोऽपि बचाषेऽदः खेदं प्राप्ता ह्यमी हयाः । सर्वांगं विशिखैर्विद्धाः प्रतियोधेन तेऽमुना ॥ १३३ ॥

१ क्षये प्रलयकाल उद्धातसमुद्रवदुर्धरौ । २ जादौ हतं पश्चाद्विद्रुतम् । ३ अभिनयेयमम् ।

तुङ्गा न त्वरतेऽमी कशाञ्जिताडिता अपि । रथश्च जर्जरस्तेऽञ्जदसौ वैर्यस्त्रताडितः ॥ १३३ ॥
 एतौ च मम दोर्दण्डौ द्विद्कांडाघातजर्जरौ । न हि रक्षिमं प्रतोदं वा द्रुमौ चालयितुं प्रजो ॥ १३३ ॥
 पद्मनाभोऽप्यजाविष्ट ममापि शिथिलायते । धनुश्चित्रस्थितमिव वज्रावर्तं न कार्यकृत् ॥ १३४ ॥
 अञ्जन्मुशद्वारलं च वैरिनिर्दलनाद्रुमम् । कणकंडनमात्रार्हमेवैतदपि संप्रति ॥ १३५ ॥
 अनेकशोऽङ्कुशीजृतं यदुष्टनृपदन्तिनाम् । हृदयरलं तदप्येतदञ्जदूपाटनोचितम् ॥ १३६ ॥
 सदा यद्वै रक्षितानां विपक्षद्वयकारिणाम् । तेषामेव ममास्त्राणामवस्था केयमागता ॥ १३७ ॥
 यथापराजितासूनोरञ्जन्मोघास्त्रता तदा । तथैव लक्ष्मणस्यापि मदनाङ्कुशयोधिनः ॥ १३८ ॥
 अत्रांतरे च सौमित्रिङ्गकुशेनोरसीषुणा । ताम्रितः कुलिशेनेव मूर्ध्नि तो न्यपतद्रथे ॥ १३९ ॥
 सौमित्रिमूर्ध्नि विधुरो विराधः स्यंदनं रणात् । अचालयत्प्रत्ययोध्यं संज्ञां लेजेऽथ लक्ष्मणः ॥ १४० ॥
 साक्षेपं लक्ष्मणश्चोचे किं विराधाकृथा नवम् । रामत्रातुर्दशरथसूनोरनुचितं ह्यदः ॥ १४१ ॥
 तद्द्वीघ्रं नय तत्रैव रथं यत्र स मे क्षिपन् । एष ह्यिनिक्षिप तद्द्वीघ्रं चक्रेणामोघरंहसा ॥ १४२ ॥
 एवमुक्तो विराधोऽथानैपीत्यत्यङ्कुशं रथम् । तिष्ठ तिष्ठेति जहपंश्च चक्रं जग्राह लक्ष्मणः ॥ १४३ ॥
 त्रमर्दकं त्रमकरं त्रमयित्वा च तद्विवि । कुजो मुमोच सौमित्रिङ्गकुशायास्खलज्यम् ॥ १४४ ॥
 आपतत्ताडयामासानैकशोऽस्त्रैस्तदङ्कुशः । सर्वात्मना लवणोऽपि न तु तत्प्रत्यहन्त्यत ॥ १४५ ॥
 वेगेनापत्य तच्चक्रमङ्कुशस्य प्रदक्षिणाम् । कृत्वा लक्ष्मणहस्तेऽगात् पुनर्नीड इवांरुजैः ॥ १४६ ॥

तद्भूयो लक्ष्मणोऽमुंचत् कृत्वा तद्यत्प्रदक्षिणाम् । पुनस्तत्पाणिमेवागग्राह्यां च ॥ १४७ ॥
 चितयामासलुञ्चैवं विषण्णो रामलक्ष्मणौ । किं सीरिशार्ङ्गिणावेतौ न त्वावामिह ज्ञाते ॥ १४८ ॥
 चितयामासलुञ्चैवं विषण्णो रामलक्ष्मणौ ॥ १४९ ॥
 हि ॥ १५० ॥
 तत्रोपेत्यावोचदेवं खिन्नं रामं सलक्ष्मणम् ॥ १५१ ॥
 चितयामासलुञ्चैवं विषण्णो रामलक्ष्मणौ ॥ १५२ ॥
 चितयामासलुञ्चैवं विषण्णो रामलक्ष्मणौ ॥ १५३ ॥
 चितयामासलुञ्चैवं विषण्णो रामलक्ष्मणौ ॥ १५४ ॥
 चितयामासलुञ्चैवं विषण्णो रामलक्ष्मणौ ॥ १५५ ॥
 चितयामासलुञ्चैवं विषण्णो रामलक्ष्मणौ ॥ १५६ ॥
 चितयामासलुञ्चैवं विषण्णो रामलक्ष्मणौ ॥ १५७ ॥
 चितयामासलुञ्चैवं विषण्णो रामलक्ष्मणौ ॥ १५८ ॥
 चितयामासलुञ्चैवं विषण्णो रामलक्ष्मणौ ॥ १५९ ॥
 चितयामासलुञ्चैवं विषण्णो रामलक्ष्मणौ ॥ १६० ॥

पुत्रयोर्विक्रमं दृष्ट्वा पित्रा च सह संगमम् । हृष्टा सीता विमानेन पुंडरीकपुरं ययौ ॥ १६१ ॥
 सहस्रपुत्रलाजेन मुदितौ रामलक्ष्मणौ । जह्नुः स्वामिर्हर्षेण ऋचराः खेचराश्च ते ॥ १६२ ॥
 त्रामंडलनृपाख्यातो वज्रजंघनपोऽपि हि । ननाम रामसौमित्रौ विनीतश्चिरपत्तिवत् ॥ १६३ ॥
 रामस्तमाललापैवं त्रामंडलसमोऽसि मे । पुत्रौ योऽवर्धयस्त्वं मेऽनैषीः कांष्ठाभिमां च यः ॥ १६४ ॥
 इत्युक्त्वा पुष्पकारूढः पद्मनाभः सलक्ष्मणः । आर्धासनोपविष्टान्यां पुत्रान्यां प्राविशत्पुरीम् ॥ १६५ ॥
 उद्भ्रवीवपार्ष्णिजिः पौरै राजमार्गे च विस्मितैः । प्रेक्ष्यमाणः स्तूयमानसुतो रामोऽगमद्गृहे ॥ १६६ ॥
 तत्रोत्तार पुत्रान्यां सह रामः सलक्ष्मणः । महान्तमत्यन्तमुदा कारयामास चोत्सवम् ॥ १६७ ॥
 अथ रामं सुमित्राऋः कपीश्वरबिन्नीषणौ । हनूमानंगदाद्याश्च संभ्रूयैवं व्यजिज्ञपन् ॥ १६८ ॥
 परदेशे स्थिता देवी त्वया विरहिताधुना । विनामूच्यां कुमारान्यामतिकष्टेन तिष्ठति ॥ १६९ ॥
 यद्यादिशसि तत्स्वामिन्मानयामोऽद्य तामिह । विपत्स्यतेऽन्यथा सा तु पतिपुत्रोन्निक्ता सती ॥ १७० ॥
 किंचिन्नामो विचिंत्योचे जानक्यानीयते कथम् । लोकापवादोऽस्त्रीकोऽपि बलवानंतरायकृत् ॥ १७१ ॥
 जानेऽहं यत्सती सीता सापि स्वं वेत्ति निर्मलम् । दिव्यं दातुमथादातुं तद्वयोरपि नास्ति प्रीतिः ॥ १७२ ॥
 प्रत्यहं सर्वलोकानां दिव्यं देवी करोतु सा । शुद्ध्य च तथा सार्धं गृहवासोऽस्तु मे पुनः ॥ १७३ ॥
 एवमस्तिवश्रुत्वा ते पुर्या बहिरकारयन् । विशालान्मंडपानुच्चैस्तदन्तर्मचैधोरणीः ॥ १७४ ॥
 तेषु चोपाविशन् ऋषाः पौरामात्यादयोऽपि च । ते बिन्नीषणसुग्रीवप्रमुखाः खेचरा अपि ॥ १७५ ॥

१ दिशाम् । २ ऊर्ध्वो ग्रीवा पार्श्वयश्च येषां तैः । ३ मंचश्रेणीः ।

ततो रामाङ्गयोत्थाय पुंडरीकपुरे स्वयम् । गत्वा नत्वा च वैदेहीमित्युवाच कपीश्वरः ॥ १७६ ॥
त्वत्कृते त्रैषि रामेण विमानं देवि पुष्पकम् । इदानीमिदमध्यास्व रामोपांतमुपेहि च ॥ १७७ ॥
सायूचेऽद्यापि मेऽरण्यत्यागदुःखं न शाम्यति । ततः कथं यामि रामं जूयो दुःखांतरप्रदम् ॥ १७८ ॥
नत्वा जूयोऽपि सोऽवोचन्मा कुपस्त्व शुक्रये । समं पौरैर्नृपैः सर्वैर्मचारूढोऽस्ति राघवः ॥ १७९ ॥
तेनेत्यूक्ते पूर्वमपि जानकी शुद्धिकांक्षिणी । आरुरोह विमानं तदयोध्यायां जगाम च ॥ १८० ॥
माहेन्द्रोदयमुद्यानं समुपेत्योत्ततार सा । दत्तार्घां लक्ष्मणैर्नैत्य नमश्चक्रे नृपैरपि ॥ १८१ ॥
अग्रे निषद्य सौमित्रिर्नृपैः सममदोऽवदत् । निजां पुरीं निजं वेदम प्रवेशादेवि पावय ॥ १८२ ॥
सीतायूचे प्राप्तशुद्धिः प्रवेक्ष्यामि पुरीमिमाम् । गृहं च नान्यथा वत्सापवादो जातु शाम्यति ॥ १८३ ॥
इति सीताप्रतिज्ञां तेऽशंसन् रायाय जूयुजः । रामोऽप्युपेत्य वैदेहीमित्यूचे न्यायनिष्ठुरम् ॥ १८४ ॥
जोगा न चेद्दशास्येन तस्थुष्या अपि तेद्गृहे । समहं सर्वलोकानां तद्विव्यं कुरु शुक्रये ॥ १८५ ॥
स्मित्वा सीतायुवाचैवं विज्ञस्त्वत्तोऽपरो न हि । अज्ञात्वा यो हि मे दोषं त्यागं कुर्या महावने ॥ १८६ ॥
दंडमादौ विधायाद्य कुरुषे मत्परीक्षणम् । विचक्षणोऽसि काकुत्स्थ सज्जा तत्रापि नन्वहम् ॥ १८७ ॥
ऊचे विद्वहो रामोऽपि जाने दोषस्तवास्ति न । जनोत्पादितदोषस्योत्तारणयेदमुच्यते ॥ १८८ ॥
जगाद जानकी दिव्यपंचकं स्वीकृतं मया । विशामि बहौ ज्वलिते जह्याम्यथ तंडुलान् ॥ १८९ ॥

१ रामसन्निधौ । २ रावणगृहे तस्थुष्या वसंत्यास्तव रावणेन समं भोगा न चेत्सुरिति सब्रथः । ३ मंत्रितांतंडुलानिति तात्पर्यम् ।

तुलां समधिरोहामि तप्तं कौशं पिबाम्यहम् । गृह्णामि जिह्वा फालं किं तुभ्यं रोचते वद ॥ १ए० ॥

॥ युग्मम् ॥

अत्रांतरेऽन्तरीक्षस्थः सिद्धार्थो नारदोऽप्यथ । लोकः सर्वश्च तुमुलं निषिध्येदमन्नाषत ॥ १ए१ ॥

जो जो राघव सीतेयं निश्चयेन सती सती । महासतीति मा कार्षीर्विकल्पमिह जालुचित् ॥ १ए२ ॥

रामोऽप्युवाच हे लोका मर्यादा कापि नास्ति वः । संकट्य दोषं युष्माजिरेवेयं दूषिता पुरा ॥ १ए३ ॥

ब्रूथान्यत् पुरतो यूयमन्यहरे स्थिताः पुनः । तदा कथं सदोषासीद्बलित्यधुना कथम् ॥ १ए४ ॥

ऋयोऽपि गृह्णतां दोषमर्गदा नास्ति कापि वः । प्रत्ययाय ततः सीता विशतु ज्वलितेऽनले ॥ १ए५ ॥

इत्युक्त्वा खानयद्रामो गर्तं हस्तशतत्रयम् । पुरुषषट्पदं चापूरयच्चंदनेन्धनैः ॥ १ए६ ॥

अत्रान्तरे च वैताल्यस्योत्तरश्रेणिवर्त्तिनः । हरिविक्रमराजस्य कुमारो जयचूषणः ॥ १ए७ ॥

ऊढाष्टशतनारीकः पत्नीं किरणमंभलाम् । सुप्तां हेमशिखाख्येन समं मातुलसूनुना ॥ १ए८ ॥

दृष्ट्वा निर्वासयामास तदैव प्राव्रजत् स्वयम् । सापि मृत्वा समजनि विद्युदंष्ट्रेति राक्षसी ॥ १ए९ ॥

अयोध्याबहिरन्येत्य स तदा जयचूषणः । तस्थौ प्रतिमया विद्युदंष्ट्रा च तमुपाज्वत् ॥ २०० ॥

केवलं तस्य चोत्पेदे तदुत्सववित्सया । तदानीं च समाजगमुः सुनासीरादयः सुराः ॥ २०१ ॥

सीतायाः प्रेक्ष्य तद्देवाः शक्रमेवं व्यजिज्ञपन् । लोकालीकापवादेन सीता वह्नौ प्रवेक्ष्यति ॥ २०२ ॥

१ सीसिकम् । २ शल्लधारम् । ३ जयभूषणः । ४ सुनासीर इन्द्रः ।

पत्यनीकपतिं सीतासन्निध्यायादिशस्त्रिः । तस्यैः केवलज्ञानात् सर्वं तु विदधे स्वयम् ॥ १०३ ॥
रामाज्ञयाथ ऋतकास्तं गर्तं चन्दनोचितम् । परितो ज्वालयामासुर्दुःप्रेक्ष्यं चक्षुषामपि ॥ १०४ ॥
ज्वालाकरालं तं प्रेक्ष्य रामो दध्याविदं हृदि । अहो अत्यंतविषमं किं ममेदमुपस्थितम् ॥ १०५ ॥
द्रव्यं महासती नूनं निःशंकाद्यौ प्रवेक्ष्यति । दैवस्येव हि दिव्यस्य प्रायेण विषमा गतिः ॥ १०६ ॥
मया सहास्या निर्वासो हरणं रावणेन च । वने त्यागो मया जूयो जूयोऽप्येतच्च मत्कृतम् ॥ १०७ ॥
एवं सोऽचिन्तयद्यावत्तावत्सीतोपपाकम् । स्थित्वा स्मृत्वा च सर्वज्ञं चक्रे सत्यापनामिति ॥ १०८ ॥
हे लोकपाला लोकाश्च सर्वे शृणुत यद्यदम् । अन्यमन्यलपं रामात्तदाग्निर्मां दहत्वयम् ॥ १०९ ॥
अन्यथा तु सुखस्पर्शो वारीवास्त्वित्युदीर्य सा । ऊपां स्मृतनमस्कारा ददौ तस्मिन् हुताशने ॥ ११० ॥
यावत्सा प्राविशत्तावद्विध्यातो वह्निराश्वपि । गर्तः खण्डोदकापूर्णः स तु वापीत्वमाययौ ॥ १११ ॥
सीता त्वधिजलं पद्मोपरि सिंहासनस्थिता । पैक्षेवास्थात्सतीचावतुष्टदेवप्रजावतः ॥ ११२ ॥
कुर्वाणं कापि हुंकारं क्वचिदुलुगुलारवम् । कापि त्रंन्नाशितध्वानं क्वचित्पटपटाध्वनि ॥ ११३ ॥
क्वचिद्विद्विद्विस्वानं क्वचित् खलखलास्वनम् । समुद्रांज्रं द्वांज्रस्तत्तत्र सावर्तमैक्ष्यत ॥ ११४ ॥
क्वचिद्विद्विद्विस्वानं क्वचित् खलखलास्वनम् । समुद्रांज्रं द्वांज्रस्तत्तत्र सावर्तमैक्ष्यत ॥ ११५ ॥

तनुजलज्जलं वाप्या उद्वेलस्येव वारिधेः । आश्रावयितुमारोजे मंचानपि गरीयसः ॥ ११५ ॥

१ सेवकाः । २ अग्निप्रवेशनम् । ३ लक्ष्मीरिव ।

विद्याधरा ऋयोद्भ्रंताः समुत्पत्येयुरंबरे । ऋचराशुक्लुशुश्चैवं पाहि सीते महासति ॥ ११६ ॥
 सीताप्युत्तीर्णमंत्रस्तर्तुं स्वपाणिच्यमवालयत् । पुनर्वापीप्रमाणं तदभूत्तस्याः प्रजावतः ॥ ११७ ॥
 उत्पलैः कुमुदैः पद्मैः पुंडरीकैर्निरंतरा । सौरज्जोद्भ्रंतं गङ्गादीसंगीता हंसशालिनी ॥ ११८ ॥
 आरफलद्घीचिनिचयमणिसोपानबंधुरा । वज्रोन्नयतटा रलोपलैर्वापी वञ्चूव सा ॥ ११९ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

नन्तुर्नारदाद्याः खे सीताशीलप्रशंसिनः । सीतोपरिष्ठास्तुष्टाश्च पुष्पवृष्टिं व्यधुः सुराः ॥ १२० ॥
 अहो शीलमहो शीलं रामपत्न्या यशस्करम् । इति लोकप्रघोषोऽभूज्जोदःकुक्षिंजरिः क्षणात् ॥ १२१ ॥
 मातुः प्रजावं तं दृष्ट्वा मुदितौ लवणकुशौ । हंसाविव तरंतौ तौ तत्समीपमुपेतुः ॥ १२२ ॥
 तौ मूर्ध्न्याघ्राय वैदेह्या पार्श्वयोरुपवेशितौ । कलत्राविव रेजाते नदीतीरघ्यस्थितौ ॥ १२३ ॥
 गत्वा सौमित्रिशत्रुघ्नजामंडलबिन्नीषणाः । सुग्रीवाद्याश्च वैदेहीं नमश्चक्रुः सज्जक्तयः ॥ १२४ ॥
 सीतामुपाययौ रामोऽप्यग्निरामतरद्द्युतिः । पश्चात्तापत्रपापूर्णे इत्यूचे रचितांजलिः ॥ १२५ ॥
 स्वप्नावाप्यसहोषग्राहिणां पुरवासिनाम् । षडौ नुवृत्त्या त्यक्तसि मया देवि सहस्र तत् ॥ १२६ ॥
 त्यक्तोऽग्रन्धापदेऽरण्येऽजीवस्त्वं स्वप्नजावतः । एकं दिव्यं तदप्यासीन्नाज्ञासिषमहं पुनः ॥ १२७ ॥
 द्वांत्वा सर्वं ममेदानीमिदमध्यास्व पुष्पकम् । चलस्व वेदमनि प्राग्वज्रमस्व सहिता मया ॥ १२८ ॥

१ ईशुर्जम्भुः । २ उच्छलितम् । ३ सौरभेण सुगन्धेनोद्भ्रता या भृगाली अमरसमूहस्तस्याः संगीतं यस्या सा । ४ आस्फलतो
 वीचिनिचयास्तरगसमूहा यवैतादृशैर्मणिसोपानैर्बंधुरा व्याप्ता । ५ इच्छानुवर्तनेन ।

सीताप्यूचे न ते दोषो न च लोकस्य कश्चन । न चान्यस्यापि कस्यापि किं तु मत्पूर्वकर्मणाम् ॥ १२१ ॥

निर्विण्णा कर्मणामीदृग्दुःखावर्तप्रदायिनाम् । ग्रहीष्यामि परिव्रज्यां तेषामुद्देकारिणीम् ॥ १२२ ॥

इत्युक्त्वा मैथिली केशानुच्चखान स्वमुष्टिना । रामस्य चार्पयामास शक्रस्येव जिनेश्वरः ॥ १२३ ॥

सद्यो मुमूर्छं काकुत्स्थो नोत्तस्थौ यावदेष च । तावत्सीता ययौ साधुजयन्मूषणसंनिधौ ॥ १२४ ॥

निरविण्णा कर्मणामीदृग्दुःखावर्तप्रदायिनाम् । ग्रहीष्यामि परिव्रज्यां तेषामुद्देकारिणीम् ॥ १२१ ॥

इत्युक्त्वा मैथिली केशानुच्चखान स्वमुष्टिना । रामस्य चार्पयामास शक्रस्येव जिनेश्वरः ॥ १२२ ॥

सद्यो मुमूर्छं काकुत्स्थो नोत्तस्थौ यावदेष च । तावत्सीता ययौ साधुजयन्मूषणसंनिधौ ॥ १२३ ॥

निरविण्णा कर्मणामीदृग्दुःखावर्तप्रदायिनाम् । ग्रहीष्यामि परिव्रज्यां तेषामुद्देकारिणीम् ॥ १२१ ॥

इत्युक्त्वा मैथिली केशानुच्चखान स्वमुष्टिना । रामस्य चार्पयामास शक्रस्येव जिनेश्वरः ॥ १२२ ॥

सद्यो मुमूर्छं काकुत्स्थो नोत्तस्थौ यावदेष च । तावत्सीता ययौ साधुजयन्मूषणसंनिधौ ॥ १२३ ॥

निरविण्णा कर्मणामीदृग्दुःखावर्तप्रदायिनाम् । ग्रहीष्यामि परिव्रज्यां तेषामुद्देकारिणीम् ॥ १२१ ॥

इत्युक्त्वा मैथिली केशानुच्चखान स्वमुष्टिना । रामस्य चार्पयामास शक्रस्येव जिनेश्वरः ॥ १२२ ॥

सद्यो मुमूर्छं काकुत्स्थो नोत्तस्थौ यावदेष च । तावत्सीता ययौ साधुजयन्मूषणसंनिधौ ॥ १२३ ॥

निरविण्णा कर्मणामीदृग्दुःखावर्तप्रदायिनाम् । ग्रहीष्यामि परिव्रज्यां तेषामुद्देकारिणीम् ॥ १२१ ॥

इत्युक्त्वा मैथिली केशानुच्चखान स्वमुष्टिना । रामस्य चार्पयामास शक्रस्येव जिनेश्वरः ॥ १२२ ॥

सद्यो मुमूर्छं काकुत्स्थो नोत्तस्थौ यावदेष च । तावत्सीता ययौ साधुजयन्मूषणसंनिधौ ॥ १२३ ॥

निरविण्णा कर्मणामीदृग्दुःखावर्तप्रदायिनाम् । ग्रहीष्यामि परिव्रज्यां तेषामुद्देकारिणीम् ॥ १२१ ॥

इत्युक्त्वा मैथिली केशानुच्चखान स्वमुष्टिना । रामस्य चार्पयामास शक्रस्येव जिनेश्वरः ॥ १२२ ॥

॥ अथ दशम सर्गः ॥

अथ सिक्तश्रंदनेन लब्धसंज्ञो रघूदहः । व्याजहार क्व ननु सा सीतादेवी मनस्विनी ॥ १ ॥
 ओ जूचराः खेचराश्च न चेद्वयं मुमूर्षवः । तन्मे लुंचितकेशामप्याशु दर्शयत प्रियाम् ॥ २ ॥
 वत्स वत्सैहि सौमित्रे तूणौ तूणौ धनुर्धनुः । यदमी सन्त्युदासीनाः सुस्थिता दुस्थिते मयि ॥ ३ ॥
 इत्युक्त्वा धन्व गृह्णतं तं नत्वा लक्ष्मणोऽब्रवीत् । आर्ययि किमिदं लोकः खट्वेष तव किंकरः ॥ ४ ॥
 सीतां यथा दोषचीतोऽत्याद्दीस्त्वं न्यायनैष्ठिकः । नवचीता स्वार्थनिष्ठा तथा सा सर्वमत्यजत् ॥ ५ ॥
 प्रत्यक्षमिह वः सीता स्वयमुत्पाव्य कुंतलान् । आददे विधिवद्दीक्षां जयज्योत्संनिधौ ॥ ६ ॥
 इदानीमेव तस्यैषेरुदपद्यत केवलम् । तज्ज्ञानमहिमावश्यकृत्यमस्ति तवापि हि ॥ ७ ॥
 तत्रास्ते स्वामिनी सीता स्वामिन्नात्तमहाव्रता । दर्शयन्ती मुक्तिमार्गं सतीमार्गमिवानघा ॥ ८ ॥
 रामः प्रकृतिमालंब्योवाच साधु मम प्रिया । उपाददे परिव्रज्यां तस्य केवलिनोऽन्तिके ॥ ९ ॥
 इत्युक्त्वा सपरीवारो जगाम जयज्योत्सम् । नत्वा च देशनां तस्माच्छुश्राव रघुपुंगवः ॥ १० ॥
 देशनांते च पप्रह्य नात्मानं वेद्वयहं प्रजो । जव्योऽहं किमुतान्नव्यस्तदाचक्ष्व प्रसीद मे ॥ ११ ॥
 अथाख्यतेकवदी सोऽपि जव्योऽसि त्वं न केवलम् । सिद्धिं यास्यस्यनैनैव जन्मनोत्पन्नकेवलदः ॥ १२ ॥
 रामः पप्रह्य ज्योऽपि मोहः प्रव्रज्यया नवेत् । सर्वत्यागेन सा किं तु लक्ष्मणो दुस्त्यजो मम ॥ १३ ॥

१ सा प्रव्रज्या सर्वत्यागेन भवेत् परतु लक्ष्मणो मम दुस्त्यजोऽस्तः सर्वत्यागः कथं भवेदिति तात्पर्यम् ।

मुनिराख्यदयश्यं ते प्रोक्तव्या बलसंपदः । तदन्ते त्यक्तसंगः सन् प्रव्रज्य शिवमाप्स्यसि ॥ १४ ॥

नत्वा विभीषणोऽपृह्यत् केन प्राजन्मकर्मणा । जहार रावणः सीतां लक्ष्मणस्तं न्यहन् युधि ॥ १५ ॥

सुग्रीवो चामंडलश्च तथेभौ लवणांकुशौ । अहं च कर्मणा केनात्यंतरक्ता रघूद्वहे ॥ १६ ॥

ऋगवानाचचक्षेऽथ भरतार्धेऽन्न दक्षिणे । पुरे क्षेमपुरे नाम्ना नयदत्तोऽन्नवद्विजः ॥ १७ ॥

धनदत्तवसुदत्तौ सुनंदाकुक्षिजौ गुतौ । तस्याञ्जलां तयोर्मित्रं याज्ञवल्क्योऽन्नवद्विजः ॥ १८ ॥

धनदत्तवसुदत्तौ पुरे तस्मिन्नञ्जलिम् । तस्य सूनुर्गुणधरः कन्या गुणवती पुनः ॥ १९ ॥

नाम्ना सागरदत्तश्च पुरे तस्मिन्नञ्जलिम् । तस्य सूनुर्गुणधरः कन्या गुणवती पुनः ॥ २० ॥

दत्ता सागरदत्तेन नयदत्तात्मजन्मने । धनदत्ताय गुणवत्यनुरूपगुणाय सा ॥ २१ ॥

श्रीकांतनाम्ने चाढ्याय तत्रत्यायार्थदोन्नतः । ददौ गुणवतीं तन्मं माता रत्नप्रज्ञा पुनः ॥ २२ ॥

याज्ञवल्क्यस्तु तज्ज्ञात्वा नयदत्तात्मजन्मनोः । स्वमित्रयोः समाचख्यावसहो मित्रवंचने ॥ २३ ॥

वसुदत्तस्ततो गत्वा श्रीकांतमवधीन्निशि । श्रीकांतेनापि खड्गेन वसुदत्तो निपातितः ॥ २४ ॥

विंध्यदव्यामञ्जलां तावुत्रापि कुरंगकौ । गुणवत्यनूढैव मृत्वा तत्रान्नवन्मृगी ॥ २५ ॥

तस्याः कृते च तत्रापि युद्धा पंचत्वमीयतुः । मिथो वैरेण तावेवं ऋयांसं त्रेमतुर्ज्वम् ॥ २६ ॥

तदानीं धनदत्तोऽपि स्वभ्रातृवधपीभितः । निर्धर्मोऽटन्निशि साधून् ददर्श ह्युधितोऽन्यदा ॥ २७ ॥

ययाचे जोजनं तेज्यस्तेष्वेको मुनिब्रवीत् । दिवापि न हि साधूनां ऋक्तपानादिसंग्रहः ॥ २८ ॥

तवापि नोचितं रात्रौ ऋक्ते पातुं च ऋक्क । को वेत्ति जीवसंसक्तिमन्नौदा तमसीदृशे ॥ २९ ॥

इत्यादि बोधितस्तेन सुधयेवोक्षितो हृदि । श्रावकीचूय मृत्वा च सौधर्मे त्रिदशोऽजवत् ॥ ३९ ॥
 च्युत्वा महापुरपुरे धारणीमेरुनन्दनः । नाम्ना पद्मरुचिः श्रेष्ठी परमश्रावकोऽजवत् ॥ ३० ॥
 सोऽन्यदा गोकुलं गह्वन्नश्वारूढो गृहह्वया । जरद्वुपजमद्रादीन्मुमूर्षु पतितं पथि ॥ ३१ ॥
 कुपालुः सोवरुद्धाश्वान्निकटीचूय तस्य तु । कर्णमूले ददौ पंचपरमेष्ठिनमस्कृतीः ॥ ३२ ॥
 मृत्वा च तत्पत्रावेण तत्रैव स सुतोऽजवत् । उव्रच्छायनरेन्द्रश्रीदत्तयोर्वृपचध्वजः ॥ ३३ ॥
 स्वैरं ब्रमन् सोऽन्यदा तां जरद्वुपजुधं ययौ । लेजे च जातिस्मरणं प्रागजन्मस्थानदर्शनात् ॥ ३४ ॥
 तत्र चाकारयच्चैत्यं तस्य चैत्यस्य चैकतः । जिज्ञावालेखयामास मुमूर्षु तं जरज्वम् ॥ ३५ ॥
 तत्कर्णान्ते नमस्कारदायिनं पुरुषं च तम् । तदन्यर्णे तदीयं च सपर्याणं तुरंगमम् ॥ ३६ ॥
 आरक्षांस्तत्र चादिद्वद्यश्चित्रं परमार्थतः । इदं विदद्बुदीक्ष्येत स ज्ञाभ्यस्त्वरितं मम ॥ ३७ ॥
 इत्युक्त्वा स ययौ वेदम चैत्ये तत्रान्यदा पुनः । वंदनायाययौ पद्मरुचिः स श्रेष्ठिपुंगवः ॥ ३८ ॥
 वंदित्वा तत्र सोऽर्हन्तं जित्तिचित्रमुदैक्षत । सर्वं मे संवदत्येतदित्यूचे च सविस्मयः ॥ ३९ ॥
 विज्ञप्तोऽथ तदारक्षैस्तत्रागाध्वुपचध्वजः । किं वेत्ति चित्रवृत्तांतमित्यगृह्यच्च तं नरम् ॥ ४० ॥
 गवेऽस्मै त्रियमाणाय नमस्कारानदां पुरा । इहाजिज्ञेन केनापि लिखितोऽस्मीत्युवाच सः ॥ ४१ ॥
 तं नत्वोवाच वृपचध्वजो योऽयं जरज्वः । राजपुत्रोऽजवं सोऽहं नमस्कारग्रचावतः ॥ ४२ ॥
 कामयास्यमहं योनिं तिर्यग्योनिस्तदाप्यहम् । कुपालुस्त्वं न चेन्मह्यं नमस्कारानदास्यथाः ॥ ४३ ॥

१ शिक्तः ।

सर्वथा त्वं गुरुः स्वामी दैवतं चासि मे खलु । शुंश्च राज्यमिदं प्राज्यं त्वया यत्तं ममापि यत् ॥ ४४ ॥
 द्युक्त्वा पद्मारुचिना सहेव वृषजध्वजः । विजहाराकृतदैधः पालयच्छ्रवकवक्रतम् ॥ ४५ ॥
 श्रावकत्वं चिरं सम्यक् पालयित्वा विपद्य च । ईशानकटपे जज्ञाते तौ देवौ परमर्द्धिकौ ॥ ४६ ॥
 द्युक्त्वा ततः पद्मारुचिर्मैरोरपरतो गिरौ । वैताड्ये नगरे नंदावर्ते नंदीश्वरात्मजः ॥ ४७ ॥
 कनकाचाकुक्षिजन्मा नयनानंद इत्यश्नुत् । राज्यं लुक्त्वा परित्रज्य माहेन्द्रे त्रिदशोऽजवत् ॥ ४८ ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 द्युक्त्वा च प्राग्विदेहेषु दोषायां पुरि चूपतेः । विपुलवाहनस्याश्नुत्पद्मावत्यां स नंदनः ॥ ४९ ॥
 श्रीचंद्रो नाम लुक्त्वा च राज्यं प्रत्रज्य चान्तिके । समाधिगुप्तस्य मुनेर्ब्रह्मलोकेन्द्रतां ययौ ॥ ५० ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 द्युक्त्वा ततोऽयं पद्मोऽच्छद्मजज्ञो महाबलः । सुग्रीव एष वृषजध्वजजीवस्त्वच्छ्रुक्कमात् ॥ ५१ ॥
 ब्रांत्वा श्रीकांतजीवोऽश्नुन्मृणालकन्दपत्तने । राजसूनुर्वज्रकंठो शंशुहेमवतीजवः ॥ ५२ ॥
 ब्रांत्वा च वसुदत्तोऽच्छद्मराजपुरोधसः । विजयस्य रत्नचूनाजवः श्रीश्रुतिरात्मजः ॥ ५३ ॥
 गुणवत्यपि सा ब्रांत्वा श्रीचल्लेस्तस्य नंदना । सरस्वतीकुक्षिजवा नाम्ना वेगवतीत्यश्नुत् ॥ ५४ ॥
 सोद्यौवनान्यदा साधुं प्रतिमास्थं सुदर्शनम् । वंद्यमानं जनैर्हृष्टा सोपहासमदोऽवदत् ॥ ५५ ॥
 अहो साधुरयं दृष्टः पुरा क्रीरन्महेक्षया । सांनेन प्रेषितान्यत्र तं वन्दस्वं कथं जनाः ॥ ५६ ॥

१ न कुत द्वैधं येन सोऽभिन्न इति यावत् । २ स्त्रिया ।

श्रुत्वा विपरिणम्याशु लोकः सर्वोऽपि तं मुनिम् । विप्लावयितुमोचे कलङ्कोद्घोषपूर्वकम् ॥ ९७ ॥
 न मे यावत्कलङ्कोऽयमुत्तरिष्यति सर्वथा । न तावत्परयिष्यामीत्यभिजग्राह सोऽप्यृषिः ॥ ९८ ॥
 ततश्च देवतारोषाहूतं वेगवतीमुखम् । साधुव्यतिकरं क्त्वा सा पित्रा जत्सिता ऋशम् ॥ ९९ ॥
 रोगात् पितुश्च सा ज्जीता सुदर्शनमुनेः पुरः । प्रत्यक्षं सर्वलोकानामित्युच्चैःस्वरमब्रवीत् ॥ १०० ॥
 निर्दोषः सर्वथासि त्वं दोषोऽलीकोऽयमेव ते । मयैवारोपितः स्वामिस्तिक्ष्णस्व क्षमानिधे ॥ १०१ ॥
 श्रुत्वेति तद्वचो लोको ज्यूोऽप्यानर्च तं मुनिम् । जह्वाघाच्छूरेगवती तदादि श्राविका च सा ॥ १०२ ॥
 तां च रूपवतीं दृष्ट्वा ययाचे शंभुचूपतिः । दास्ये मिथ्याहशे नेति श्रीचूतिः प्रत्युवाच तम् ॥ १०३ ॥
 शंभुर्निहत्य श्रीचूतिं बुभुजे तां बलादपि । जवान्तरे ते वधाय ज्यूासमिति साशपत् ॥ १०४ ॥
 शंभुनापि विमुक्ता सा हरिकांतायिकान्तिके । प्रवव्राजाय पूर्णयुर्ब्रह्मलोकमुपाययौ ॥ १०५ ॥
 ततश्च्युत्वा शंभुजीवरक्षोनाथस्य मृत्यवे । निदानवशतो जज्ञे सीतेयं जनकात्मजा ॥ १०६ ॥
 सुदर्शनमुनेस्तस्यालीकदोषाधिरोपणात् । अस्याः कलङ्कोऽलीकोऽयं लोकेनेहाधिरोपितः ॥ १०७ ॥
 जवं ज्ञान्त्वा शंभुजीवोऽप्युदपादि विलिन्मनः । कुशध्वजस्य सावित्र्यां प्रजासो नाम नन्दनः ॥ १०८ ॥
 स प्रवव्राज विजयसेनर्षेरन्तिकेऽन्यदा । परमं च तपस्तेपे सहमानः परीषहान् ॥ १०९ ॥
 संमेतयात्राचक्षितं विद्याधरनरेश्वरम् । कनकप्रजमज्जाक्षीदिन्द्रध्वत्परमर्द्धिकम् ॥ ११० ॥
 तपसानेन ज्यूासमीहगृह्णिरिति व्यधात् । स निदानं विपद्याश्रोत्येदे कष्टे तृतीयके ॥ १११ ॥

एवं मुनिवचः श्रुत्वा संवेगं बहवो ययुः । तदैव रामसेनानीः कृतांतः प्राव्रजत्पुनः ॥ ८८ ॥
 अथोत्थाय नमश्चक्रे काकूत्स्यो जयचूपणम् । उपसीतं च गत्वैवं चिन्तयामास चेतसि ॥ ८९ ॥
 अस्मौ शिरीषमृगं राजपुत्री मम प्रिया । सीता शीतातपःक्लेशं कथं नाम सहिष्यते ॥ ९० ॥
 इमं संयमचारं च सर्वचारातिशायिनम् । लक्ष्म्यति कथं नाम हृदयेनापि दुर्वहम् ॥ ९१ ॥
 यद्वा सतीव्रतं यस्या न भक्तुं रावणोऽप्यलम् । सा निर्व्यूढप्रतिज्ञैवं जाविनी संयमेऽपि हि ॥ ९२ ॥
 एवं विमृश्य वैदेहीं ववन्दे लक्ष्मणाग्रजः । लक्ष्मणोऽन्ये च राजानः श्रद्धानिधौतचेतसः ॥ ९३ ॥
 इतश्च सपरीवारो रामोऽयोध्यां ययौ पुनः । सीताकृतान्तवदनौ तेपाते च परं तपः ॥ ९४ ॥
 तपस्तप्त्वा ब्रह्मलोकं कृतांतवदनो ययौ । सीतापि षष्टिं वर्षाणि विदधे विविधं तपः ॥ ९५ ॥
 त्रयस्त्रिंशदहोरात्रौ कृत्वान्तेऽनशनं मृता । द्वाविंशत्यर्णवायुः सोऽच्युतेन्द्रः समजायत ॥ ९६ ॥
 इतश्च शैले वैताल्येऽचूत् कांचनपुरे पुरे । नामतः कनकरथो विद्याधरपतिस्तदा ॥ ९७ ॥
 मन्दकिनीचंद्रमुख्योः कन्ययोः स स्वयंवरे । सपुत्रान् जूपतीन्नामलक्ष्मणादीनथाह्वयत् ॥ ९८ ॥
 तत्रासीनेषु चूपेषु मंदाकिन्या निजेह्वया । अनंगलवणो वव्रे चन्द्रमुख्याङ्कुशः पुनः ॥ ९९ ॥
 लक्ष्मणस्य सुतासत्र क्रोधाडुत्तस्थिरे युधि । सार्धे शते द्वे अपि ते युगपत्पत्नीधरादयः ॥ १०० ॥
 श्रुत्वा संनह्यतस्तांश्च प्रोचते लवणंकुशौ । को नाम योत्स्यतेऽमीजिरवध्या त्रातरः खलु ॥ १०१ ॥
 यथा न तातयोर्भेदः कोऽपि ज्येष्ठकनिष्ठयोः । तत्पुत्राणां तथास्माकममीषामपि मास्तु संः ॥ १०२ ॥

एवं तयोर्वचो ज्ञात्वा चरेभ्यो लक्षणात्मजाः । वीक्षापन्ना निनिन्दुः स्वं दुःकर्मारंजसंमुखम् ॥ १०३ ॥
 एवं तयोर्वचो ज्ञात्वा चरेभ्यो लक्षणात्मजाः । वीक्षापन्ना निनिन्दुः स्वं दुःकर्मारंजसंमुखम् ॥ १०४ ॥
 सद्यः संवेगमापन्नाः पितरावनुमान्य ते । महाबलमुनेः पादपद्मान्ते जगद्भुव्रतम् ॥ १०५ ॥
 जातोऽपि तदानीं तावन्गलवणांकुशौ । सहेव सीरिशङ्खिन्यामयोध्यामीयतुः पुरीम् ॥ १०६ ॥
 इतश्च स्वपुरे हर्म्यमूर्ध्नि ज्ञामंमलः स्थितः । कदाचिदेवं मनसा चिन्तयामास शुद्धधीः ॥ १०७ ॥
 श्रेणिप्रयं वशीकृत्यास्वलन् सर्वत्र लीलया । विहृत्यान्ते चात्तदीक्षो जवेयं पूर्णवाञ्छितः ॥ १०८ ॥
 एवं चिन्तयतस्तस्य मूर्ध्नि विद्युत्पपात खात् । स मृत्वा देवकुरुषु जज्ञे शुगलधर्मिषु ॥ १०९ ॥
 इतश्च हनुमांश्चैत्रे चैत्यवन्दनहेतवे । मेरं गतो निवृत्तोऽस्तमयं सूर्यो धिग्धिक् सर्वमशाश्वतम् ॥ ११० ॥
 एवं च दध्याबुदयो यथा ह्यस्तं तथा खलु । निर्दर्शनमयं सूर्यो धिग्धिक् सर्वमशाश्वतम् ॥ १११ ॥
 एवं विचिन्त्य स्वपुरे गत्वा राज्यं सुते न्यधात् । धर्मरत्नाचार्यपाञ्च प्रव्रज्यामाददे स्वयम् ॥ ११२ ॥
 तमनुप्राव्रजन्नाह्वां सार्धसप्तशतानि च । आर्यालक्ष्मीवतीपाञ्चैऽस्थुस्तत्पत्न्यश्च दीक्षिताः ॥ ११३ ॥
 ध्यानानलेन निर्दह्य क्रमात् कर्माणि मूलतः । श्रीशैलः प्राप्य शैलेरीं जगाम पदमन्ययम् ॥ ११४ ॥
 हनूमंतं प्रव्रजितं ज्ञात्वा दध्यौ रघूदहः । हित्वा जोगसुखं कष्टां दीक्षां किमयमाददे ॥ ११५ ॥
 तां रामचिन्तामवधेक्षात्वा सौधर्मवासवः । ऊचे मध्येस्रमहो कर्मणां विषमा गतिः ॥ ११६ ॥
 रामश्चरमदेहोऽपि यज्जर्म हसति स्वयम् । सौख्यं विषयसंभूतं प्रत्युतैष प्रशंसति ॥ ११७ ॥
 अथवा ज्ञातमनयो रामलक्ष्मणयोर्मिश्रः । स्नेहो गाढतरः कोऽपि नवानिवेदकारणम् ॥ ११८ ॥

१ विस्मय प्राप्ताः । २ अयति गच्छति तमयं तमम् । ३ दृष्टांतः ।

दो देवौ कौतुकात्तत्र तयोः स्नेहं परीक्षितुम् । उपेयतुर्योध्याया दक्षिणस्य निकेतने ॥ ११७ ॥
 दर्शयामासतुः सद्यो मायया दक्षिणस्य तौ । सर्वमन्तःपुरस्त्रैणमाकंदत् करुणस्वरम् ॥ ११८ ॥
 हा पद्म पद्मनयन बन्धुपद्म दिवाकर । अकांभृत्युः कोऽयं ते विश्वस्यापि त्रयंकरः ॥ ११९ ॥
 एवं च रुदतीर्वेदांस्याद्याना मुक्तकुंतलाः । अन्तःपुरवधूः प्रेक्ष्य विषण्णो दक्षिणोऽवदत् ॥ १२० ॥
 ममासौ किं मृतो त्राता जीवितस्यापि जीवितम् । पिशुनेन कृतंतेन किं कृतं वदघातिना ॥ १२१ ॥
 एवं च त्रापमाणस्य वचसा सह जीवितम् । सौमित्रेर्निर्ययौ कर्मविपाको दुरतिक्रमः ॥ १२२ ॥
 एवं च त्रापमाणस्य स्थितः सिंहासनेऽपि हि । सोऽथ प्रसारिताक्षोऽस्थाह्वेभ्यमूर्तिरिवाक्रियः ॥ १२३ ॥
 स्वर्णस्तंजमवष्टभ्य स्थितः सिंहासनेऽपि हि । मिथो जजहपतुरहो किमावाच्यामिदं कृतम् ॥ १२४ ॥
 परासुं दक्षिणं दृष्ट्वा विषण्णौ तौ सुरावपि । मिथो जजहपतुरहो किमावाच्यामिदं कृतम् ॥ १२५ ॥
 विश्वाधारः पुमानेष किमावाच्यां हहा हतः । इति स्वं बहु निन्दन्तौ स्वकहपं जगमतुः पुनः ॥ १२६ ॥
 परासुं दक्षिणं प्रेक्ष्य तत्र चान्तःपुरस्त्रियः । चक्रन्धुः सपरीवारा विदुलकुंतलादिकाः ॥ १२७ ॥
 तच्चाक्रन्दितमाकर्ष्य तत्र रामः समाययौ । उवाच च किमारब्धमविज्ञायाम्यमंगदम् ॥ १२८ ॥
 जीवन्नेवैष तिष्ठामि जीवत्येव च मेऽनुजः । कोऽप्यसुं बाधते व्याधिर्भोजं तत्प्रतिक्रिया ॥ १२९ ॥
 इत्युक्त्वानुहवज्जामो वैद्याञ्ज्योतिषिकानपि । प्रयोगं मंत्रतंत्राणां कारयामास चासकृत् ॥ १३० ॥
 ते विन्नीषणसुग्रीवशत्रुमाद्या उदश्रवः । विमुक्तकंठं रुरुडर्हताः स्म इति ज्ञाविणः ॥ १३१ ॥

१ बन्धव एव पद्मानि तेषु दिवाकरः सूर्यस्तसंयुजौ । २ गृताम् । ३ विदुलम् कुंतलालिः केशपत्तिकर्यासां ताः ।

कौशल्याद्या मातरश्च स्नुषाभिः सह साश्रवः । जूयो जूयोऽपि मूर्खेन्यश्चक्रन्दुः करुणस्वरम् ॥ १३३ ॥
प्रतिमार्गे प्रतिगृहं प्रत्यङ्गं क्रन्दनात्तदा । शोकाघैतमचूत् सर्व रसान्तरमविम्लुचम् ॥ १३४ ॥
नत्वाथ राममूचाते कुमारौ लवणकुशौ । जवादद्यातिचीतौ स्वः कनीयस्तातमृत्युना ॥ १३५ ॥
अक्रस्मादापतलेष मृत्युः सर्वस्य तन्नरैः । तत्परैः परलोकाय स्थातव्यं मूलतोऽपि हि ॥ १३६ ॥
अनुमन्यस्व दीक्षायै न नो युक्तमतः परम् । कनीयस्तातमुक्तानां गृहे स्थातुं मनागपि ॥ १३७ ॥
इत्युक्त्वा राममानम्यामृतघोषमुनेः पुरः । जत्रौ जगृहतुर्दीक्षां क्रमाच्च शिवमीयतुः ॥ १३८ ॥
रामो ज्ञातृविपत्त्या च वियोगेन च पुत्रयोः । मुमूर्खं जूयो जूयोऽपि मोहादेवं जगाद च ॥ १३९ ॥
मयापमानता काचित्क्वचिच्छक्रेऽद्य बान्धव । कस्मादकस्मादालंबि जवता मौनमीदृशम् ॥ १४० ॥
त्वयि ह्येवं स्थिते ज्ञातः पुत्रान्यामपि चोज्जितः । प्रविशंति द्विजशते नृणां चूतशतानि हि ॥ १४१ ॥
जन्मत्तज्जाषिणं चैवं राममेत्य कथंचन । विज्रीषणाद्याः संज्यू जगदुर्गजदस्वरम् ॥ १४२ ॥
धीरेष्वपि हि धीरस्त्वं वीरो वीरेष्विव प्रजो । लज्जाकरमिदं तस्मादर्धैर्यं मुंच संप्रति ॥ १४३ ॥
लोकप्रसिद्धमधुना सौमित्रेरौर्ध्वदैहिकम् । अंगसंस्कारपूर्वं हि कर्तव्यं समयोचितम् ॥ १४४ ॥
इत्युक्त्या कुपितो रामस्तानूचे विधुताघरः । जीवत्येष हि मे ज्ञाता किमिदं वो वचः खल्लाः ॥ १४५ ॥
सर्वेषां वः संबन्धूनां ज्वलने दाहपूर्वकम् । मृतकार्यं विधातव्यं दीर्घायुस्तान्ममानुजः ॥ १४६ ॥
ज्ञातज्जातर्बूहि शीघ्रं वत्स लक्ष्मण नन्वयम् । दुर्जनानां प्रवेशोऽस्ति किं खेदयसि मां चिरम् ॥ १४७ ॥
यद्य खलसमदं न वत्स कोपस्तवोचितः । इत्युक्त्वांसे तमारोप्य यथावन्यत्र राघवः ॥ १४८ ॥

नीत्वा स्नानगृहे रामः कदाप्यस्नपयत् स्वयम् । ततश्च तं स्वहस्तेन विखिलेप विलेपनैः ॥ १४ए ॥
 आनाय्य दिव्यजोज्यानि पूरयित्वा च प्राजनम् । कदाचित्तस्य पुरतो मुमोच स्वयमेव च ॥ १५० ॥
 कदाप्यारोपयदंके निजे चुंबह्निरौ मुहुः । कदाप्यस्वापयत्तदपे वाससाह्वादि ते स्वयम् ॥ १५१ ॥
 कदापि स्वयमात्राण्य स्वयं स्म प्रतिप्रापते । स्वयं संवाहकीचूय ममर्दं च कदाचन ॥ १५२ ॥
 इत्यादि चेष्टा विकलाः स्नेहोन्मत्तस्य कुर्वतः । ययौ रामस्य पण्मासी विस्मृताशेषकर्मणः ॥ १५३ ॥
 श्रुत्वा च तं तथोन्मत्तमिन्द्रजित्सुन्दसूनवः । खेचरा विद्विषोऽन्येऽपि रामस्येयुर्जिघांसवः ॥ १५४ ॥
 अयोध्यां रुरुधुः सैनैरुन्मत्तरघुपुंगवाम् । सुप्तसिंहां गिरिगुहामिव व्याधाह्वलौजसः ॥ १५५ ॥
 रामोऽपि लक्ष्मणं स्वांके निधायस्फालयद्भुजः । वज्रावर्तमकालेऽपि संवर्तस्य प्रवर्तकम् ॥ १५६ ॥
 तदा चासनकंपेन माहेन्द्रान्नाकिञ्चिः समम् । जटायुराययौ रामं दृढात्प्रागजन्मसौहृदात् ॥ १५७ ॥
 अद्यापि नाकिनो रामगृह्या इति विचाषिणः । इन्द्रजित्पुत्रमुख्यास्ते उद्भुजः खेचरा द्रुतम् ॥ १५८ ॥
 अत्र देवसखा रामो हन्ता नोऽग्रेर्विभीषणः । इति ज्ञीता लज्जिताश्च ते संवेगं परं दधुः ॥ १५९ ॥
 ते मुनेरतिवेगस्य पार्श्वे संवेगधारिणः । उपेत्य दीक्षां जगद्गुहवासपराङ्मुखाः ॥ १६० ॥
 ततो जटायुरमरो बोधार्थं राघवस्य सः । पुरःस्थाय तरुं शुष्कं सिषेच मुहुरंजसा ॥ १६१ ॥
 क्षिप्त्वा कैरीषं दृषदि रोपयामास पद्मिनीम् । बीजान्युवापाकालेऽपि मृतोक्षणा लांगलेन च ॥ १६२ ॥

१ अग्रे पुरः विभीषणो यस्य इति रामविशेषणम् । २ पुरः स्थित्वा । ३ शुष्कगोमयादि । ४ मृतदृपशेण ।

यन्त्रे च वालुकाः क्षिप्त्वा तैलार्थं पर्यपीलयत् ॥ १६३ ॥
 रामस्तमूचे किं शुष्कं तरुं सिंचसि ज्ञो मुधा । फलं दूरेऽस्तु किं नाम मुसलं कापि पुष्यति ॥ १६४ ॥
 शिवायां पद्मिनीखंरुमारोपयसि मुग्ध किम् । किं वा वपसि बीजानि निर्जलेऽपि मूर्तैर्वृषैः ॥ १६५ ॥
 न वालुकाज्यसैलं स्यात् किं पीलयसि मूर्ख ज्ञोः । छानुपायविदस्तेऽसौ प्रयासः सर्वथा वृथा ॥ १६६ ॥
 स्मित्वा जटायुरप्यूचे यदीयदपि वेत्सि ज्ञोः । अज्ञानचिन्हं मृतकं स्कन्धे वहसि तर्हि किम् ॥ १६७ ॥
 सौमित्रिवपुराङ्गिण्य रामस्तं प्रत्यज्जाषत् । अमंगलं ज्ञापसे किं त्यज दृष्टिपथं मम ॥ १६८ ॥
 एवं जटायुषं रामे ज्ञापमाणेऽवधेर्विदन् । कृतान्तवदनो देवस्तद्वोधार्थं समाययौ ॥ १६९ ॥
 स्कन्धे स्त्रीमृतकं न्यस्योपरामं विचार सः । रामोऽप्यूचे किमुन्मत्तोऽस्येवं स्त्रीमृतकं वहन् ॥ १७० ॥
 प्रत्युवाच कृतांतोऽपि ज्ञापसे किममंगलम् । ममैषा प्रेयसी त्वं तु किं शयं वहसि स्वयम् ॥ १७१ ॥
 मृतां जानासि मे ज्ञार्यामुह्यमानां मया यदि । निजस्कंधस्थितं किं न मृतकं वेत्सि बुद्धिमन् ॥ १७२ ॥
 तेनैवं दक्षितैस्तैर्हैतुजिज्ञोते चेतनः । रामो दध्यौ किं नु सत्यं न जीवति ममानुजः ॥ १७३ ॥
 ततस्तौ लब्धबोधाय रामाय स्वमशंसताम् । देवौ जटायुकृतान्तौ निजस्थानं च जग्मतुः ॥ १७४ ॥
 मृतकार्थं ततो रामश्चकार स्वानुजन्मनः । दीक्षां प्रपित्सुः शत्रुघ्नं राज्यादानाय चादिशत् ॥ १७५ ॥
 अहमभ्यनुयास्यामि जवत्पादानिति ब्रुवन् । प्रत्यादिदेश शत्रुघ्नो राज्यं जवपराङ्मुखः ॥ १७६ ॥
 ततो लवणपुत्रायानंगदेवाय राघवः । ददौ राज्यं स्वयं तुर्यपुरुषार्थाय सत्वरः ॥ १७७ ॥

१ निषिषेध । २ तुर्यः पुरुषार्थो मोक्षस्तस्मै ।

मुनिमुव्रतवंशस्य सुव्रतस्य महामुनेः । अर्हद्दासश्रावकेणोपदिष्टस्यान्तिकं ययौ ॥ १७८ ॥
 तत्र शत्रुघ्नसुग्रीवबिभीषणविराधितैः । अन्यैश्च राज्ञिः सार्धं रामो व्रतमुपाददे ॥ १७९ ॥
 रामचन्द्रे तु निष्क्रान्ते निष्क्रान्तान्यथ पोडश । महीशुजां सहस्राणि चववैराग्ययोगतः ॥ १८० ॥
 सप्तत्रिंशत्सहस्राणि प्राव्रजन् वरयोषितः । श्रीमत्याः श्रमणायाश्च ता बभ्रुवुः परिक्षिदे ॥ १८१ ॥
 पृथग्बन्दीं गुरुपादांते विविधाचिग्रहोद्यतः । तेपे तपांसि रामर्षिः पूर्वांगश्रुतचावितः ॥ १८२ ॥
 अथ रामः प्रहृन्नैकविहारो गुर्वनुज्ञया । एकाकी प्रययौ निर्जोरटव्यां गिरिकन्दरे ॥ १८३ ॥
 तस्यामेव विज्ञावर्यां तत्र ध्यानजुषः सतः । उदभूदवधिज्ञानं रामचन्द्रमहामुनेः ॥ १८४ ॥
 पश्यंश्चतुर्दशरज्जुप्रभं विश्वं करस्थवत् । देवाभ्यां हृतमज्ञासीज्ज्ञतं च नरकेऽनुजम् ॥ १८५ ॥
 इदं च चिन्तयामास रामचन्द्रारकस्तदा । धनदत्ताजिधोऽञ्जुमहं पूर्वत्र जन्मनि ॥ १८६ ॥
 वसुदत्तोऽभिधानेन लक्ष्मणोऽञ्जुन्ममानुजः । तत्राप्यकृतकृत्योऽसावेवमेव व्यपद्यत ॥ १८७ ॥
 चन्द्रेऽस्मिन्मे वसुदत्तजीवोऽञ्जुल्लक्ष्मणोऽनुजः । तत्राप्यमुष्य कौमारे मुधागाह्वरदां शतम् ॥ १८८ ॥
 शतत्रयं मंरुदित्वे चत्वारिंशत्तु दिग्जये । वर्षैकादशसहस्राः सार्धां राज्येऽब्दषष्टि च ॥ १८९ ॥
 द्वादशाब्दसहस्राणि सर्वमायुरिति क्रमात् । ययावविरतस्यैव केवलं नरकावहम् ॥ १९० ॥
 न दोषो देवयोः कोऽपि भायावधकयोस्तयोः । विपाकः कर्मणामीहृग्भवत्येव शरीरिणः ॥ १९१ ॥
 एवं विचिन्तयन्नामः कर्महेदेऽधिकोद्यतः । तपःसमाधिनिष्ठोऽञ्जुन्निर्ममः सन् विशेषतः ॥ १९२ ॥

अथ पद्योपवासान्ते प्राविशत् पारणाय सः । शुगमात्रदत्तहृष्टिर्नगरे स्यन्दनस्थले ॥ १९३ ॥
निशाकरमिवावन्यामायान्तं नयनोत्सवम् । संमुखीनाः समापेतुः पौराः प्रचुरसंमदाः ॥ १९४ ॥
पौर्यः स्वस्वगृहद्वारि चिद्वादानाय तस्य च । विचित्रज्योत्स्नानि ज्ञाजानानि पुरो दधुः ॥ १९५ ॥
पौराणां हर्षतस्तत्र तुमुलोऽञ्जनाय यथा । स्त्रान् बर्जुः करिणो ययुश्चोत्कर्षितां हृयाः ॥ १९६ ॥
रामोऽप्युज्जितधर्माचिरतत्वात् पौरद्वौकितम् । आहारं नाग्रहीतेज्योऽभ्यागात् नृपवेदमनि ॥ १९७ ॥
तत्र चोज्जितधर्मेणाहारेण प्रत्यलंजयत् । प्रतिनंदिन्यो रामं विधिवद्भुजे च सः ॥ १९८ ॥
अमरैर्विदधे तत्र वसुधारादिपंचकम् । जगवान् रामचन्द्रोऽपि तदरक्ष्यं ययौ पुनः ॥ १९९ ॥
मा च्छ्रद्धयः पुरद्वोचः संघट्टो मे च मा स्म ऋत् । इति बुद्ध्या शुद्धबुद्धिः सोऽज्जिग्रहमिमं व्यधात् ॥ २०० ॥
अरक्षेऽत्रैव चेद्विद्वाकाले चिद्दोषलप्यते । तदानीं पारणं कार्यमस्माज्जिनोन्यथा पुनः ॥ २०१ ॥
इत्यज्जिग्रहचृज्जामो निरपेक्षो वपुष्यपि । परं समाधिमापन्नोऽवतस्थे प्रतिमाधरः ॥ २०२ ॥
तत्रान्येद्युर्विपर्यस्ताश्चिद्दोषाभ्येन वेगिना । आकृष्यमाण आयासीत्प्रतिनंदी नरेश्वरः ॥ २०३ ॥
पंके नंदनपुण्याख्यसरसोऽश्वो ममज्ज सः । समापपातानुपदं सैन्यं च प्रतिनंदिनः ॥ २०४ ॥
पंकात्तमश्वमुत्तार्य शिबिरं न्यस्य तत्र च । स्नात्वा च स नृपश्चक्रे जोजनं सपरिहृदः ॥ २०५ ॥
तदा च पारितधानो रामर्षिः पारणेह्यया । तत्राजगाम जगवानन्युत्तस्थौ च तं नृपः ॥ २०६ ॥
अवशिष्टैर्नृक्तपानैः स रामं प्रत्यलंजयत् । कृतपारणके तस्मिन् रत्नवृष्टिरचूद्दिवः ॥ २०७ ॥

१ प्रचुरः समदो हर्षो येषां ते । २ उज्जितो धर्माय य आहारस्तस्मिन्नासक्तत्वात् । ३ विपरीतचिक्षेण ।

रामर्षिदेशानां चक्रे प्रतिनंद्यादयोऽथ ते । बज्रुतुः श्रावकाः सम्यग्वादशत्रयधारिणः ॥ २०८ ॥
 ततः प्रच्रुति तत्रैव रामस्तस्थौ चिरं वने । देवीर्चिवनवासान्निः पूज्यमानो महातपाः ॥ २०९ ॥
 मासेनैकेन मासाज्यां मासैस्त्रिचतुरैरपि । रामर्षिः पारयामास जवपारयियासया ॥ २१० ॥
 पर्यंकस्थः कदाप्यस्थात् प्रलंबितजुजोऽन्यदा । कदाप्युत्कटिकासीन ऊर्ध्वबाहुः कदाचन ॥ २११ ॥
 अंगुष्ठस्थोऽन्यदा तस्थौ पाणिस्थश्च कदापि हि । इति नानासनो ध्यानी स तेपे द्रुस्तपं तपः ॥ २१२ ॥
 विहरन्नन्यदा रामो ययौ कोटिशिलां शिलाम् । विद्याधरसमदं या लक्षणेन पुरोद्दधे ॥ २१३ ॥
 तामध्यासीच्छिलां रामः द्रुपकश्रेणिमाश्रितः । शुक्लध्यानांतरं भ्रजे निशायां प्रतिमाधरः ॥ २१४ ॥
 तदा चावधिना ज्ञात्वा सीतेन्द्रः पर्यञ्चिन्तयत् । अयं जंबवी जवति चेज्जामो युज्येऽमुना पुनः ॥ २१५ ॥
 अनुकूलैरुपसर्गैः द्रुपकश्रेणिवर्तिनः । उपद्रवं करोम्यस्य यथा स्यान्मत्सुहृत्सुरः ॥ २१६ ॥
 इति संचिंत्य सीतेन्द्र उपरामं समाययौ । विचक्रे च महोद्यानं वसंतर्तुविजृपितम् ॥ २१७ ॥
 चुकूज कोकिलकुलं ववौ च मलयानिलः । रणंतो त्रमरा त्रेमुः कुसुमामोदमोदिनः ॥ २१८ ॥
 चूतचंपककंक्रीहिपाटला बहुलादयः । दधुः सद्योऽपि पुष्पाणि नन्यास्त्राणि मनोजुवः ॥ २१९ ॥
 सीतारूपं च सीतेन्द्रो विकृत्य स्त्रीजनानपि । ऊचे प्रिय प्रिया तेऽस्मि सीतेह समुपस्थिता ॥ २२० ॥
 रक्तं त्यक्त्वा तदानीं त्वामहं पंडितमानिनी । प्राव्रजं नाथ पश्चाच्च पश्चात्तापो ममात्यज्रूत् ॥ २२१ ॥
 विद्याधरकुमारीजिराजिरद्याहमार्धिता । प्रसीद नाथे स्वं नाथं रामं नाथीकुरुष्व नः ॥ २२२ ॥

त्वं च मुंच परित्रज्यां रामस्य महिषी जव । त्वदादेशात्तस्य पत्न्यो ऋविष्यामोऽधुना वयम् ॥ १२३ ॥
 अमूर्विद्याधरवधूस्तदुग्रह रघूग्रह । प्रागवत्सह त्वया रंस्ये तां सहस्वावमाननाम् ॥ १२४ ॥
 इति ह्युवाणे सीतेन्द्रे वैक्रियः खेचरस्त्रियः । संगीतं विविधं चक्रुः स्मरोज्जीवनजेषजम् ॥ १२५ ॥
 सीतेन्द्रचवैतैश्च तेन संगीतकेन च । वसन्तेन च नाकुन्त्यजामजजमहासुनिः ॥ १२६ ॥
 माघस्य शुक्लघादश्यां तदा यामेऽन्तिमे निशि । उदपद्यत रामर्षेः केवलज्ञानमुज्वलम् ॥ १२७ ॥
 रामस्य केवलज्ञानमहिमानं सचक्रिकः । सीतेन्द्रो नाकिनोऽन्ये च विदधुर्विधिपूर्वकम् ॥ १२८ ॥
 दिव्यस्वर्णबुजासीनो दिव्यचामरराजितः । दिव्यातपन्नवात्रामो विदधे धर्मदेशनाम् ॥ १२९ ॥
 देशनान्ते क्षमयित्वा सीतेन्द्रेण प्रणम्य च । सौमित्रिरावणगतिं पृष्टो रामर्षिरन्यधात् ॥ १३० ॥
 अधुना नरके तुर्ये सशंभूको दशाननः । लक्ष्मणश्चास्ति गतयः कर्माधीना हि देहिनाम् ॥ १३१ ॥
 नरकाद्युश्चानुच्य तौ दशाननलक्ष्मणौ । नगर्यां विजयावत्यां प्राग्विदेहविष्णुषणे ॥ १३२ ॥
 सुनन्दरोहिणीपुत्रौ जिनदासमुदर्शनौ । ऋविष्यतोऽहर्धर्मं च सततं पादविष्यतः ॥ १३३ ॥

॥ शुग्मम् ॥

ततो विपद्य सौधर्मे त्रिदशौ तौ ऋविष्यतः । न्युत्वा च विजयापुर्यां श्रावकौ ऋविनौ पुनः ॥ १३४ ॥
 ततोऽपि मृत्वा पुरुषौ हरिवर्षे ऋविष्यतः । तौ चावसानमासाद्य देवलोकं गमिष्यतः ॥ १३५ ॥
 न्युत्वा च विजयापुर्यां जयकान्तजयप्रज्ञौ । कुमारवार्ताराड्लक्ष्म्योस्तौ कुमारौ ऋविष्यतः ॥ १३६ ॥

१ विक्रियया समुत्पन्नाः ।

जिनोक्तं संयमं तत्र पालयित्वा विपद्य च । गीर्वाणौ दान्तके कदपे जविष्यत उजावपि ॥ १३७ ॥
 तदा त्वमच्युताच्युत्वा देत्रे चानैव जारते । सर्वरत्नमतिर्नीम चक्रवर्ती जविष्यसि ॥ १३८ ॥
 च्युत्वा तौ जाविनाविन्द्यायुधमेघरथाग्निधौ । सुतौ ते त्वं परिव्रज्य वैजयंते ब्रजिष्यसि ॥ १३९ ॥
 इन्द्रायुधः स तु जीवो रावणस्य जवन्नयम् । शुभ्रं ब्रांत्वा तीर्थकरगोत्रकर्मर्जयिष्यति ॥ १४० ॥
 ततो रावणजीवः स तीर्थनाथो जविष्यति । वैजयन्ताच्युतस्तस्य जावी गणधरो जवान् ॥ १४१ ॥
 ततस्तौ यास्यतो मोक्षं स जीवो दक्ष्णाणस्य तु । जवत्सूनुर्मैघरथो ब्रजिष्यति गतीः शुभाः ॥ १४२ ॥
 ततश्च पुष्करद्वीपे प्राग्विदेहविजृषणे । नगर्यां रत्नचित्रायां चक्रवर्ती जविष्यति ॥ १४३ ॥
 चक्रवर्तिश्रियं युक्त्वा परिव्रज्य क्रमेण च । स तीर्थनाथो जविता निर्वाणं च प्रपत्स्यते ॥ १४४ ॥
 एवमाकर्ण्य सीतेन्द्रो रामचक्रं प्रणम्य च । ययौ प्राकुस्नेहवशतो दुःखजागयन्न दक्ष्णाणः ॥ १४५ ॥
 सिंहादिरूपैर्विकृतैस्तत्र शंबूकरावणौ । दक्ष्णाणेन समं क्रुद्धौ युध्यमानौ ददर्श सः ॥ १४६ ॥
 नैवं वो युध्यमानानां दुःखं जावीति वादिनः । परमाधार्मिकाः क्रुद्धा अभिर्कुण्डेषु तान्त्रयधुः ॥ १४७ ॥
 दह्यमानास्त्रयोऽप्युच्चैरटन्तो गलितगंगाः । ततः क्रुद्धा तप्तसैलकुम्भ्यां निदधिरे बलात् ॥ १४८ ॥
 विव्दीनदेहास्तत्रापि त्राष्ट्रे चिद्दिपिरे चिरम् । तमत्तडिति शब्देन स्फुटन्तो डड्डबुः पुनः ॥ १४९ ॥
 इत्यादि दुःखं तेषां स प्रेक्ष्योवाचासुरानिति । किं रे न वित्थ यदमी आसन् पुरुषपुंगवाः ॥ १५० ॥
 अपयातासुरा दूरं मुंचतैतान्महात्मनः । निषिध्येत्यसुरानूचे सोऽथ शंबूकरावणौ ॥ १५१ ॥

युवान्यां तत्कृतं पूर्वं येनेमं नरकं गतौ । पूर्वैवरं किमद्यापि दृष्टोदकं न मुञ्चतम् ॥ ११२ ॥
तावयेवं निषिध्येन्द्रः सौमित्रे रावणस्य च । रामकेवलिनारुत्यातमाचख्यौ बोधहेतवे ॥ ११३ ॥
तावय्यथ बजापाते साध्वकार्षीः कृपानिधे । जवह्नुजोपदेशेन जाता नो दुःखविस्मृतिः ॥ ११४ ॥
प्राज्ञन्मोपाजितैस्सैः क्रूरैः कर्मचिरर्पितः । दीर्घो नौ नरकावासस्तदुःखं कोऽपनेष्यति ॥ ११५ ॥
इत्युक्त्या करुणापूर्णः सीतेन्द्रः प्रत्यवोचत । नेष्यामि सुरलोकं त्रीनपि वो नरकादितः ॥ ११६ ॥
इत्युक्त्वा पाणिनोद्दधे स तांस्त्रीनपि ते पुनः । विशीर्य कणशः पेतुः पाणैः पारदवल्कणात् ॥ ११७ ॥
ज्यूयोऽपि मिलितान्गांस्तानुद्दधे स यथा यथा । पुनरेव पतंति स्म पूर्ववत्ते तथा तथा ॥ ११८ ॥
ततः सीतेन्द्रमूचुस्ते जवत्यधिकमेव नः । दुःखमुद्भ्रियमाणानां तन्मुंचास्मान् दिवं ब्रज ॥ ११९ ॥
तान्मुक्त्वैयाय सीतेन्द्रो रामं नत्वा ततोऽगमत् । शाश्वताहर्त्तार्थयात्राकृते नंदीश्वरादिषु ॥ १२० ॥

गहन्नयो देवकुरुप्रदेशे निरीक्ष्य जामंरुदराजजीवम् ।
प्राक्कलेहयोगात् प्रतिबोध्य सम्यग् निजं स सीतेन्द्र इयाय कदपम् ॥ १२१ ॥

उत्पन्ने सति केवले स शरदां पंचाधिकां विंशतिं, मेदिन्यां च विकान् प्रबोध्य जगवाच्छ्रीरामञ्जटारकः ।
आयुश्च व्यतिष्ठेद्य पंचदश चाब्दानां सहस्रान् कृत्वा । शैलेशीं प्रतिपद्य शाश्वतसुखानंदं प्रपेदे पदम् १२२

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाल्ये सप्तमे पर्वणि रामनिर्वाणमनो
नाम दशमः सर्गः समाप्तः ॥

श्रीरामलक्ष्मणरावणचरित्रसंवलितं जैनरामायणं
समाप्तिमगात् ।

॥ अथ एकादशः सर्गः ॥

श्रीनमिनाथचरित्रम् ।

नमो नैमिजिनेन्द्राय सुरेन्द्रमहिताग्रये । कर्मद्रुमगजेन्द्राय धरित्रीकटपशाखिने ॥ १ ॥
तस्यैव कीर्तयिष्यामश्चरित्रमतिपावनम् । विश्वस्याप्युपकाराय परलोकैकह्लोकयोः ॥ २ ॥
जंबूद्वीपेऽत्रैव प्रत्यग्विदेहे चरतान्निधे । विजये संपदां कोशः कौशांबी नामतोऽस्ति पूः ॥ ३ ॥
आखंफल इवाखंशशासनस्तत्र चाज्रवत् । सिद्धार्थीकृतसर्वार्थी सिद्धार्थो नाम पार्थिवः ॥ ४ ॥
गांजीर्थैर्धैर्यमौदार्यं वीर्यं बुद्धिरथापरे । अन्योन्यस्पर्धयेवासन् सर्वे तस्याद्भुता गुणाः ॥ ५ ॥
संपद्भिस्तारमापन्ना तस्यात्युन्नतिशालिनः । अचूद्विश्वोपकाराय त्रया मार्गतरोरिव ॥ ६ ॥
धर्मो मनसि तस्यैको नित्यमत्यन्तनिर्मले । निवासं कौरयामास राजहंस इवाबुजे ॥ ७ ॥
चवाधिरक्तः सोऽन्येद्युरुत्सृज्य तृणवच्छिद्यम् । सुदर्शनमुनेः पादमूले दीक्षासुपाददे ॥ ८ ॥
आर्जयत्स्थानकैः कैश्चित्तीर्थकृन्नाम कर्म सः । सम्यग्रतं पालयित्वा मृत्वागादपरजिते ॥ ९ ॥
इतश्च जंबूद्वीपेऽस्मिन् क्षेत्रे चात्रैव चारते । नगरी मिथिलेत्यस्ति धर्मोशिथिलनगरा ॥ १० ॥
प्राकारवलयो रत्नस्वर्णहर्म्याद्वर्गजितः । तस्यामाचाति सर्वस्वसमुज्जक इवावनेः ॥ ११ ॥

१ सुरेन्द्रेण पूजितावंशी चरणौ यस्य तस्मै । २ असिद्धार्थान्सिद्धार्थकृताः । सर्वेऽर्थिनो याचका येन सः । ३ स्वार्थन्यतरस्य रूपम् । ४ धर्मोऽशिथिला अनलसा नागराः पौरा यस्यां सा ।

परितो रत्नखचितस्तस्यामुद्यानदीर्घिकाः । तटद्रुमपरागेण यांति पंक्तितां यदि ॥ १२ ॥
तस्यां सर्वांरिविजयी विजयो नाम पार्थिवः । बभ्रुव च्छ्वासवतां दधानः परया श्रिया ॥ १३ ॥
ब्रूचंगमप्यकृत्वैवासन्नाह्यापि वरुश्चिनीम् । स क्षीलया पराजिग्ये परान् यूत इव स्मरः ॥ १४ ॥
स सागर इवागाधोऽजिरामश्चंद्रमा इव । समीरण इवौजस्वी तेजस्वी जानुमानिव ॥ १५ ॥
वप्रेति नामतस्तस्य सर्वान्तःपुरमंरुतम् । मंरुनीचूतशीलाचरुद्धरिवांगवती प्रिया ॥ १६ ॥
गंगेव स्वहृगंजीरा जगतोऽपि हि पावनी । ज्योत्स्नेव नयनानन्ददायिनी सा व्यराजत ॥ १७ ॥
ये ये सूततशीलाद्या निरीक्ष्यंते गुणाः किल । अवदातैरचूतैस्तेः स्त्रीणां सैका निदर्शनम् ॥ १८ ॥
इतश्च सिद्ध्यार्थजीवो विमाने सोऽपराजिते । स्वमायुः पूरयामासत्रयस्त्रिंशार्णवोपमम् ॥ १९ ॥
च्युत्वाभ्वेयुकूपूणिमायामभ्वैकिन्यामवातरत् । वप्रादेव्याः स उदरे कृतोद्योतो जगत्रये ॥ २० ॥
तदा च यामिनीशेषे वप्रादेवी चतुर्दश । उदैकृत महास्वप्नांस्तीर्थैकृज्जन्मसूचकान् ॥ २१ ॥
पितुर्मनोरथ इव गर्भः प्रववृधे क्रमात् । अतिलावण्यजननो जनन्याः सुखकृच्च सः ॥ २२ ॥
पूर्णे काले नर्जःकृष्णाष्टम्यां मे चाभ्वेदेवते । नीलोत्पलांकं स्वर्णचंद्रं देवी सुतमसूत सा ॥ २३ ॥
अथैत्यासनकंपेन चक्रुर्देवीकुमारयोः । तदैव सूतिकर्माणि विधिवद्विष्णुमारिकाः ॥ २४ ॥
शक्रो निन्ये मेरुमूर्धन्यच्युताद्याश्च वासवाः । चतुःषष्टिरपि तीर्थान्नोन्निरस्तपयन् प्रभुम् ॥ २५ ॥

१ अगवती शूर्तिमती यूः पृथ्वीव । २ आश्विनस्य पूर्णिमायाम् । ३ अश्विनीनक्षत्रे । ४ श्रावणकृष्णाष्टम्याम् । ५ अश्वो देवता यस्य तस्मिन्नश्विनीनक्षत्र इत्यर्थः ।

स्त्रपनोते जगन्नाथमन्यन्त्यं कुसुमादिन्निः । रचितारात्रिकः शक्र इति स्तोतुं प्रचक्रमे ॥ ३६ ॥
 व्याहर्ता मोक्षमार्गस्य संहर्ता सर्वकर्मणाम् । प्रहर्ता च कषायाणां जय त्वं परमेश्वर ॥ ३७ ॥
 कुमतस्यापनेतारं नेतारं जगतामपि । सद्बोधस्य प्रणेतरं त्वां नमामि जगद्गुरो ॥ ३८ ॥
 विश्वेश्वर्यस्याधिकर्ता न्यक्कर्ता विश्वपाप्मनाम् । अकिञ्चिदपकर्त्रा च सनाथं जवता जगत् ॥ ३९ ॥
 धर्मबीजसमुद्भूतं धर्त्रेऽतिशयसंपदाम् । श्रुतस्कन्धविधात्रे च जगवन् जवते नमः ॥ ४० ॥
 प्रत्यादेष्टुः कुमार्गणामोदेषुमुक्तिवर्त्मनः । धर्मः प्रजविता त्वत्त उपदेष्टुरतः परम् ॥ ४१ ॥
 नव्यतीर्थप्रतिष्ठानुरुष्ठातुस्तपःश्रियाम् । प्रजो जगदधिष्ठातुर्जवतः किंकरा वयम् ॥ ४२ ॥
 आदातर्पणवर्गस्य विश्वस्यान्नयदातरि । त्वयि त्रैलोक्यशरणे प्रपन्नशरणोऽस्म्यहम् ॥ ४३ ॥
 अस्मिन् जवे यथाश्रुस्त्वं प्रश्नुर्मम जगत्पते । जवान्तरेष्वपि तथा श्रूया नान्यो मनोरथः ॥ ४४ ॥
 इति स्तुत्वा जगन्नाथं पुनरादाय वासवः । सुमोच वप्रास्वामिन्याः पार्श्वे नीत्वा यथास्थिति ॥ ४५ ॥
 राजापि विजयः प्रातः सूनोर्जन्ममहोत्सवम् । चकार कारामोक्षादिपूर्वकं परया मुदा ॥ ४६ ॥
 प्रजौ गर्भस्थिते रुद्धा पुर्यासीन्मिथिलारिन्निः । अधिप्रासादमारोहद्वप्रादेवी च तत्क्षणम् ॥ ४७ ॥
 वप्रां प्रेक्ष्य च तज्जर्जानुजावाहिजयं नृपम् । यन्नेमुर्ध्विष इत्यस्य नभिरित्यन्निधा ददे ॥ ४८ ॥
 पाट्यमानोऽथ धात्रीन्निः शक्रादिष्टान्निरन्वहम् । नमिनाथः प्रववृधे निशानाथ इवापरः ॥ ४९ ॥

१ कथयिता-वक्ता । २ दूरं कर्तारम् नाशकभितियावत् । ३ नायकम् । ४ कर्तारम् । ५ अविकारिणा । ६ आ समंताद्दातरि ।
 ७ प्रपन्नं शरणं येन सः । ८ स्वामी जातोऽसि ।

विमुक्तशैशवः स्वामी धनूंषि दश पंच च । उच्छ्रितांगः पर्यणैषीत् कन्यां पितृनिदेशतः ॥ ४० ॥
 सार्धवर्षसहस्रे द्वे व्यतिक्रम्य स जन्मतः । दत्तं पित्राददे राज्यं कर्मजोगफलं विदन् ॥ ४१ ॥
 पंचस्वब्दसहस्रेषु राज्याद्यातेष्वथ प्रभुम् । तीर्थं प्रवर्तयेत्यचूरेत्य लोकांतिकामराः ॥ ४२ ॥
 निवेक्ष्य सुप्रज्ञं नाम पुत्रं राज्ये नमिप्रभुः । प्रददौ वार्षिकं दानं ऋणैर्जुञ्जकाहूतैः ॥ ४३ ॥
 सुप्रज्ञाद्यैर्नृपैः शक्रादिर्जिदैर्वैवृतः प्रभुः । देवकुर्वा शिविकया सहस्रान्नवणं ययौ ॥ ४४ ॥
 कंदंबचुंबनासक्तमधुव्रतकंदंबकम् । मैल्लिकाकुसुमोच्चायव्याकुलोद्यानपालकम् ॥ ४५ ॥
 विगलत्पाटलापुष्पपाटलीचूतभूतलम् । कामुकस्रस्तैरीचूलशिरीषकुसुमोत्करम् ॥ ४६ ॥
 बहमानार्यद्वोटैः प्रोह्यलब्धिकरोत्करैः । ग्रीष्मेऽपि दर्शिताब्ददुर्तु तघनं प्राविशत्प्रभुः ॥ ४७ ॥
 ॥ त्रिजिर्विशेषकम् ॥
 आषाढकृष्णनवम्यामश्विन्यां चरमेऽहनि । समं राज्ञां सहस्रेण षष्ठेन प्राव्रजत् प्रभुः ॥ ४८ ॥
 तदोत्पन्नमनोज्ञानो द्वितीयेऽहनि पारणम् । स द्वैरेय्या वीरपुरे चक्रे दत्तदृष्टपौकसि ॥ ४९ ॥
 चक्रे च विबुधैस्तत्र वसुधारादि दत्तराट् । पीठं च व्यहृतान्यत्र नवमासांस्ततः प्रभुः ॥ ५० ॥
 ततः सहस्रान्नवणं दीक्षास्थानं तदा ययौ । षष्ठेन वकुलस्याधस्तस्थौ च प्रतिमाधरः ॥ ५१ ॥

१ कंदंबपुष्पाणां चुंबन आसक्तो मधुव्रतानां अमराणां कंदंबकः समूहो यस्मिस्तत् । २ मैल्लिकापुष्पाणामवचये व्याकुला उद्या-
 नपाला यस्मिस्तत् । ३ सस्तरमासनं शय्या वा । ४ अरघटो जलयंत्रम् । ५ दर्शितोऽब्दानां मेघानामुत्थेन तत् ।

मार्गस्य शुद्धैकादश्यामश्विन्यां जे नमिप्रजोः । घातिकर्मदयादिविरजत् केवलमुज्ज्वलम् ॥ ५१ ॥
 सद्योऽपि देवाः समवसरणं विदधुस्ततः । अशीत्यग्रशतधनुस्तुंगाशोकद्रुचूषितम् ॥ ५३ ॥
 तत्र प्रदक्षिणीकृत्याशोकं तीर्थाय चानमत ॥ न्यपदत्प्राङ्मुखः पूर्वैरत्नसिंहासने प्रभुः ॥ ५४ ॥
 रत्नसिंहासनस्थानि प्रतिबिम्बानि च प्रजोः । विचक्रुर्व्येतरसुरा दिक्ष्वन्यास्वपि तत्क्षणम् ॥ ५५ ॥
 अवतस्ये यथास्थानं श्रीमान् संघश्चतुर्विधः । जगवंतं नमस्कृत्य सौधमैन्जोऽस्तवीदिति ॥ ५६ ॥
 केवलज्ञानसंज्ञेन चक्षुषा वीक्षसेऽखिलम् । जगदेतत्तदेवं ते त्रिनेत्राय नमः प्रजो ॥ ५७ ॥
 पंचत्रिंशदतिशयवचसे परमेष्ठिने । चतुस्त्रिंशदतिशयान्विताय जवते नमः ॥ ५८ ॥
 मालवकैशिकीमुख्यग्रामरागमनोरमाम् । सर्वन्नापानुगां नाथ तव वाचमुपास्महे ॥ ५९ ॥
 त्वद्दर्शनात् प्राणश्यंति कर्मपाशाः शरीरिणाम् । तार्क्ष्यावलोकनान्नागपाशा इव दृढा अपि ॥ ६० ॥
 त्वद्दर्शनाद्देहभ्राजोऽधिरोहंति शनैः शनैः । निश्रेणिमिव मोक्षस्य गुणस्थानकमालिकाम् ॥ ६१ ॥
 स्मृतः श्रुतः स्तुतो ध्यातो दृष्टः स्पृष्टो नमस्कृतः । येन तेन प्रकारेण स्वामिन् जवसि शर्मणे ॥ ६२ ॥
 स्वामिन् पुष्ट्यानुवंधीनि पूर्वपुष्ट्यानि नः खलु । यस्त्वं दृग्गोचरं नीतोऽसाधारणगतिप्रदः ॥ ६३ ॥
 यथा तथा ममास्त्वन्यत् स्वर्गराज्यादि सर्वतः । मा जातु हृदयाद्यान्तु नाथ त्वद्देशनागिरः ॥ ६४ ॥
 इति स्वामिगुणस्तोत्रं विधीय विरते हरौ । जगन्नयगुरुधर्मदेशनामकरोदिमाम् ॥ ६५ ॥
 असारः खलु संसारः चलदूर्मिचलं धनम् । विद्युघ्निलाससदृशं शरीरमपि नश्वरम् ॥ ६६ ॥

१ पंचत्रिंशदतिशया यस्मिन्नेतादृशं वचो यस्य तस्मै ।

नमिनाथ
चरित्रं
॥१३५॥

अनास्थां सर्वथा तेषु तद्विधाय विचक्षणः । यतेत यतिधर्माय मुमुक्षुर्मोक्षवर्त्मने ॥ ६७ ॥
अशक्तस्तद्विधाने चेत्तदाकांक्षी तथापि हि । सम्यक्श्रावकधर्मायोत्तिष्ठेत् द्वादशात्मने ॥ ६८ ॥
नयेन्नित्यमहोरात्रं श्रावकस्त्वप्रमद्वरः । धर्म्यान्निरिति चेष्टाचिर्मनोवाङ्मायजन्मन्निः ॥ ६९ ॥
ब्राह्मे मुहूर्तं उत्तिष्ठेत् परमेष्ठिस्तुतिं पठन् । किं धर्मा किंकुलश्चास्मि किंव्रतोऽस्मीति च स्मरन् ॥ ७० ॥
शुचिः पुष्पाभिर्षस्तोत्रैर्देवमन्यर्च्य वेदमनि । प्रत्याख्यानं यथाशक्ति कृत्वा देवगृहं ब्रजेत् ॥ ७१ ॥
प्रविश्य विधिना तत्र त्रिः प्रदक्षिणयेज्जिनम् । पुष्पादिजिस्तमन्यर्च्य स्तवनैरुत्तमैः स्तुयात् ॥ ७२ ॥
ततो गुरुणामन्यर्णे प्रतिपत्तिपुरःसरम् । विदधीत विद्युज्जात्मा प्रत्याख्यानप्रकाशनम् ॥ ७३ ॥
अभ्युत्थानं तदालोकेऽन्नियानं च तदागमे । शिरस्यंजलिसंश्लेषः स्वयमासनढौकनम् ॥ ७४ ॥
आसनाजिग्रहो ज्वल्या वंदना पथुपासनम् । तद्यानेऽनुगमश्चेति प्रतिपत्तिरियं गुरोः ॥ ७५ ॥
ततः प्रतिनिवृत्तः सन् स्थानं गत्वा यथाञ्जो जनम् ॥ सुधीर्धर्माविरोधेन विदधीतार्थचिन्तनम् ॥ ७६ ॥
ततो मध्याह्निकीं पूजां कुर्यात् कृत्वाथ जोजनम् । तद्विद्भिः सह शास्त्रार्थरहस्यानि विचारयेत् ॥ ७७ ॥
ततश्च संध्यासमये कृत्वा देवार्चनं पुनः । कृतावश्यककर्म च कुर्यात् स्वाध्यायमुत्तमम् ॥ ७८ ॥
न्याय्ये काले ततो देवगुरुस्मृतिपवित्रितः । निजामहपामुपासीत प्रायेणाब्रह्मवर्जकः ॥ ७९ ॥
निजाल्लेहे योषिदंगसतत्त्वं परिचिन्तयेत् । महात्मनां मुनीनां हि तन्निवृत्तिं परामृशन् ॥ ८० ॥

१ संसारादिषु । २ मोक्षाकांक्षी । ३ को धर्मो यस्य स तथा । ४ जामिपं नैवेद्यम् । ५ नार्यगस्य सतत्त्वं यथाार्थं वक्ष्यमाणम-
शुचित्वादि । ६ विचारयन् ।

यकृच्छकृन्मलश्लेष्मज्जास्थिपरिपूरिताः । स्नायुस्यूता बही रम्याः स्त्रियश्चर्मप्रसेविकाः ॥ ८१ ॥
 बहिरन्तर्विपर्यासः स्त्रीशरीरस्य चेद्भवेत् । तस्यैव कामुकः कुर्याद्भ्रूगोमायुगोपनम् ॥ ८२ ॥
 स्त्रीशस्त्रेणापि चेत्कामो जगदेलज्जिगीपति । तुल्यपिहमयं शस्त्रं किं नादत्ते स मूढधीः ॥ ८३ ॥
 संकैटपयोनिनानेन हहा विश्वं विडंबितम् । तद्दुःखनामि संकल्पं मूलमस्येति चिंतयेत् ॥ ८४ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

यो यः स्याद्वाधको दोषस्तस्य तस्य प्रतिक्रियाम् । चिंतयेद्दोषमुक्तेषु प्रमोदं यतिषु ब्रजन् ॥ ८५ ॥
 दुःस्थां जवस्थितिं स्थेन्ना सर्वजीवेषु चिंतयन् । निसर्गसुखसर्गं तेवपवर्गे विमार्गयेत् ॥ ८६ ॥
 जिनो देवः कृपा धर्मो गुरवो यत्र साधवः । श्रावकत्वाय कस्तस्मै न श्लाघेताविमूढधीः ॥ ८७ ॥
 जिनधर्मविनिर्मुक्तो मा ज्ञवं चक्रवर्त्येपि । स्यां चैतोऽपि दरिद्रोऽपि जिनधर्माधिवासितः ॥ ८८ ॥
 त्यक्तसंगो जीर्णवासा मलक्लित्तकलेवरः । जजन्मायुकरिं वृत्तिं मुनिचर्यां कदाश्रये ॥ ८९ ॥
 त्यजन् दुःशीलसंसर्गं गुरुपादरजः स्पृशन् । कदाहं योगमन्यस्यन् प्रजयेयं जवह्रिदे ॥ ९० ॥
 महानिशायां प्रकृतकायोत्सर्गे पुराद्बहिः । स्तंजवत् स्कन्धकषणं वृषाः कुर्युः कदा मयि ॥ ९१ ॥
 वने पद्मासनासीनं क्रोडस्थितमृगार्चकम् । कदा प्रास्थंति वक्त्रे मां जरन्तो मृगयूथपाः ॥ ९२ ॥
 शत्रौ मित्रे तृणे स्त्रौ स्वर्णेऽश्मनि मणौ मृदि । मोक्षे जवे जविव्यामि निर्विशेषमतिः कदा ॥ ९३ ॥

१ चर्मगोणी । २ गुध्रशृगालाभ्यां रक्षणम् । ३ कामेन । ४ तत्तस्मात् अस्य कामस्य मूलं संकल्पं अहं दुःखनामि खननं करोमि ।
 ५ स्थैर्येण । ६ निसर्गसुखस्य सर्गं उत्पत्तिर्यस्मिन्नेतादृशमपवर्गे मोक्षम् । ७ दासः । ८ प्रकर्षेण कृतः कायोत्सर्गो येन तस्मिन्मयि ।

अधिरोढुं गुणश्रेणीं निःश्रेणीं मुक्तिवेत्तमनः । परानंददाताकंदान् कुर्यादिति मनोरथान् ॥ ९४ ॥

॥ सप्तत्रिः कुलकम् ॥

इत्याहोरात्रिकीं चैर्यामप्रमत्तः समाचरन् । यथावदुक्तवृत्तस्थो गृहस्थोऽपि विशुध्यति ॥ ९५ ॥

श्रुत्वेमां देशानां चतुर्विधवः प्राप्त्रजज्ञानाः । कुंजादयो गणधरास्तत्र सप्तदशाचरन् ॥ ९६ ॥

देशनान्ते जगद्भूतः कुंजो व्यधित देशनाम् । तद्देशनान्ते नत्वेवं शक्राद्याः स्वं पदं ययुः ॥ ९७ ॥

तत्तीर्थजन्मा नृकुटिर्यक्षस्त्यक्षश्चतुर्मुखः । स्वर्णवर्णो वृषश्चतुर्भिर्दक्षिणैर्ध्रुवैः ॥ ९८ ॥

धृतमालुलिंगशक्तिमुज्जराचरयैर्युतः । वामैः पुनर्नकुलकर्णवज्राक्षसुत्रिभिः ॥ ९९ ॥

॥ युग्मम् ॥

तथैव देवी गान्धारी श्वेतांगी हंसवाहना । दोर्च्यो वरदखड्गिच्यां दक्षिणाच्यां विराजिता ॥ १०० ॥

वामाभ्यां बीजपूरिच्यां बाहुन्यामुपशोचिता । अचूतामित्युक्ते चतुर्नभेः शासनदेवते ॥ १०१ ॥

तान्याममुक्तसान्निध्यो विजहार वसुंधराम् । सार्धे वर्षसहस्रे द्वे नवमासोनिते विभुः ॥ १०२ ॥

प्रचोरचूवन् साधूनां सहस्राण्यथ विंशतिः । व्रतिनीनां पुनरेकचत्वारिंशत्सहस्रयपि ॥ १०३ ॥

चतुर्दशपूर्वचूतां सार्धं शतचतुष्टयम् । अवधिज्ञानज्जां तु सहस्रं पट्टं शताधिकम् ॥ १०४ ॥

षष्ठ्या घादशशती मनःपर्ययशालिनाम् । शतानि षोडश पुनः केवलज्ञानधारिणाम् ॥ १०५ ॥

जातवैक्रियलब्धीनां सहस्राः पंच संख्यया । तथा सहस्रमेकं तु वादलब्ध्युपशोचिनाम् ॥ १०६ ॥

१ परः श्रेष्ठो य आनन्दः स एव लता तस्याः कदाः मूलभूतास्ताम् । २ आचरणम् । ३ बीजपूरमस्ति धनयोसिति ।

श्रावकाणां लक्ष्मेकं सहस्राणि च सप्ततिः । श्राविकाणां त्रिलक्ष्यष्टचत्वारिंशत्सहस्रयुक् ॥ १०७ ॥
 मोक्षकालमथ ज्ञात्वा संमेताहिमगात्प्रभुः । समं मुनिसहस्रेणानशनं प्रत्यपादि च ॥ १०८ ॥
 मासांते वैशाखकृष्णदशम्यामश्विनीयुजि । समं तैर्मुनिभिः स्वामी प्रपेदे पदमव्ययम् ॥ १०९ ॥
 कौमारेऽब्दानां सहस्रौ साधौ राज्ञे तु पञ्च १ ते । व्रते साधौ सहस्रौ चेत्ययुतायुर्नमिप्रभुः ॥ ११० ॥
 मुनिसुव्रतनिर्वाणास्त्रिवाणं श्रीनमिप्रभोः । वर्षाणां पदसु लक्षेषु व्यतिक्रान्तेष्वजायत ॥ १११ ॥

निर्वाणकट्याणमुपेत्य तत्र गीर्वाणनाथास्त्रिदशैः समेताः ।

शरीरसंस्कारपुरःसरं श्रीनमेरुकार्पुः सपरिहृदस्य ॥ ११२ ॥

इत्याचार्यश्रीहिमचन्द्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
 नमिनाथचरितवर्णनो नामैकादशः सर्गः ।

१ ते सहस्राः ।

॥ अथ द्वादशः सर्गः ॥

श्रीहरिपेणचक्रितम् ॥

इतश्च विरहत्वेव नमिनाथि जिनेश्वरे । हरिपेणोऽत्रवचक्री चरितं तस्य कीर्त्यते ॥ १ ॥
इहैव चरतेऽनन्ततीर्थे नरपुरे पुरे । नरात्रिरामो नृपतिरत्रिरामो नरेवञ्चत् ॥ २ ॥
क्रमेण च प्रवोद्विशः परित्रज्यां प्रपद्य सः । सनत्कुमारकटपेऽञ्जुदमरः परमर्द्धिकः ॥ ३ ॥
इतश्च पंचालदेशीकटपः स्वःकटपमृद्धिभिः । परैरकथं कापीह्यमित्यस्ति प्रवरं पुरम् ॥ ४ ॥
तस्मिन्महाहरिर्नाम राजा हरिरिवौजसा । इक्ष्वाकुवंशतिवको बञ्चव शुवि विश्रुतः ॥ ५ ॥
तस्याञ्जुमहिषी नाम्ना मेरा स्मेरांबुजानना । शीखालंकरणा रूपेणालंकृतमहीतला ॥ ६ ॥
नरात्रिरामजीवोऽपि तस्याः कुक्ष्याववातरत् । चतुर्दशमहास्वमाख्यातश्चक्रधरर्द्धिकः ॥ ७ ॥
सा कालेऽसूत हेमाञ्जं हरिपेणानिधं सुतम् । पंचदशधनूच्छायो युवराज्येऽभ्यपेचि सः ॥ ८ ॥
पेटुकं शासतस्तस्य राज्यं प्राज्यशुजौजसः । अन्येधुरस्त्रशाखायां चक्ररत्नमजायत ॥ ९ ॥
पुरोधोवर्धकिगृहिसेनानीप्रचृतीन्यपि । तस्य त्रयोदशान्यानि क्रमाद्रत्नानि जज्ञिरे ॥ १० ॥
चक्रमार्गानुगः प्राज्यां गत्वा तीर्थे स मागधे । मागधतीर्थकुमारं दिग्जयादावसाधयत् ॥ ११ ॥
दक्षिणस्यामश्रोपेत्य दक्षिणाञ्चोधिर्वर्तिनम् । वरदामपतिं देवं वशीचक्रे मत्वाशुजः ॥ १२ ॥

१ पंचालदेशस्याकल्पो भूषणम् । २ स्वर्गदुल्यम् । ३ स्वर्णकांतिम् ।

उभेत्य दिशि वारुण्यां प्रजासाधिपतिं सुरम् । सोऽसाधयदखंभौजा विडौजा इव ऋस्थितः ॥ १३ ॥
 महानदीमेत्य सिंधुं दिक्सिंधुरपराक्रमः । क्रमाघशंवदीचक्रे चक्रवृहशमोऽथ सः ॥ १४ ॥
 ततोऽजिसृत्य वैताड्यं वैताड्याजिकुमारकम् । विधिना साधयामास स दिक्साधनपंक्तिः ॥ १५ ॥
 कृतमालामरं चाथ कृती स्वयमसाधयत् । पश्चाच्च सेनापतिना पश्चिमं सिंधुनिष्कुटम् ॥ १६ ॥
 वैमान्यकुञ्जविन्यस्तमणिरत्नेन कुञ्जिना । सेनान्युद्घाटितघारां तमिस्रां प्रविवेश सः ॥ १७ ॥
 काकिणीरत्नलिखितमंभलोद्योतितान्तराम् । पथ्योत्तीर्य चोन्मन्नानिमग्ने तामदंघयत् ॥ १८ ॥
 स्वयमुद्घाटितोदीच्यघारा तस्या विनिर्ययौ । आपातसंज्ञान्मलेच्छांस्तान् स्वच्छंदानजयच्च सः ॥ १९ ॥
 अज्ञापयच्च सेनान्या सिंधोः पश्चिमनिष्कुटम् । गत्वा च ह्युज्रहिमवत्कुमारमजयत् स्वयम् ॥ २० ॥
 काकिण्या ऋषजकूटे उजयश्रेणिवर्तिचिः । जगाम साधयजांगं सेनान्या पूर्वनिष्कुटम् ॥ २१ ॥
 विद्याधरैर्दत्तदंड उजयश्रेणिवर्तिचिः । स्वयं चासाधयामास नाट्यमालमथापरम् ॥ २२ ॥
 सेनान्योद्घाटितां खंभप्रपातां प्राविशद्बुद्धाम् । चक्रानुगश्चक्रवर्ती निर्जगाम च पूर्ववत् ॥ २३ ॥
 सेनान्या साधयामास गांगं प्राचीनिनिष्कुटम् । स्वयमावासयामास गांगयां वसुधाधिपः ॥ २४ ॥
 नवापि निधयो गंगामुखमागधवासिनः । सिध्यति स्म स्वयं तस्योत्कृष्टपुष्टानुज्ञावतः ॥ २५ ॥
 संपूर्णचक्रवर्तिश्रीर्जितपट्खंभञ्जारतः । अथाजगाम कांपील्यपुरं स श्रीपुरंदरः ॥ २६ ॥
 तस्य चकित्वा जिषेक्षक्रे देवैर्नरैरपि । महोत्सवः पुरे चासीद्यावद्घादश वत्सरान् ॥ २७ ॥

१ सिंधुरो गजः । २ वामान्यं दक्षिणम् । ३ पथया सेतुना ।

ऋषाद्वैः पाठ्यमानाङ्गो जरते सकलेऽपि हि । धर्माविवाधया नोगान् बुभुजे स महाशुभः ॥ १८ ॥
जवाधिरक्तः सोऽन्येद्युः राज्यमुत्सृज्य लीढया । उपादत्त परित्रज्यां शिवब्रज्योत्सवोत्सुकः ॥ १९ ॥
हरिषेणस्य कौमारे सपादाब्दशतत्रयी । मंढलित्वेऽपि सैवाथ सार्धमब्दशतं जये ॥ २० ॥
चक्रचतुत्वे पुनरष्टौ सहस्राणि शताष्टकम् । पंचाशच्च व्रतकाले पुनः सार्धं शतत्रयम् ॥ २१ ॥

वर्षायुतायुः परिपाठ्य सम्यक् तीव्रं व्रतं घातितघातिकर्मा ।
उत्केवलज्ञान इयाय नित्यसुखं पदं तद्गरिषेणचक्री ॥ २२ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि हरिषेणचक्रवर्तिचरित-
वर्णनो नाम द्वादशः सर्गः समाप्तः ॥

१ शिवं मोक्षं प्रति ब्रज्या गमनं तस्योत्सव उत्सुकः ।

॥ अथ त्रयोदशः सर्गः ॥

(जयचकिचरित्रम्)

नमेर्जगवतस्तीर्थे समुत्पन्नस्य चक्रिणः । जयस्य जयिनः पुण्यं चरित्रमिदमुच्यते ॥ १ ॥
अस्यैव जंबूद्वीपस्यैरवते श्रीपुरे पुरे । वसुंधरापतिरचूत् ख्यातो नाम्ना वसुंधरः ॥ २ ॥
स प्रेयस्याः पद्मवत्या मृत्युनोद्विग्नमानसः । राज्ये निवेशयामास तनयं विनयन्धरम् ॥ ३ ॥
मनोहरवने पार्श्वे वरधर्ममहामुनेः । तत्त्वं श्रुत्वा प्रतिबुद्धः परित्रिज्यामुपाददे ॥ ४ ॥
चिरकालं परित्रिज्यां स यथावदपालयत् । विपद्य सप्तमे कटपे देवचूयमियाय च ॥ ५ ॥
इतश्चास्ति राजगृहं पुरं मगधमंडनम् । श्रियामेकं कुलगृहं स्वःपुर्यां इव सोदरम् ॥ ६ ॥
इक्ष्वाकुवंशप्रचरवः प्रचरवो न्यायवर्त्मनः । विजयी विजयो नाम तत्राचूत्पृथिवीपतिः ॥ ७ ॥
वप्राजिधाना तस्याचून्महिषी शीलशालिनी । जूगता कापि देवीव रूपलावण्यसंपदा ॥ ८ ॥
काले गच्छति तस्याश्च कुक्षावततार सः । वसुन्धरमर्हीपालजीवः शुक्रात् परिच्युतः ॥ ९ ॥
जज्ञे तस्यां जयो नाम धनुर्घादशकोन्नतिः । सूनुश्चतुर्दशस्वमसूचितः कांचनह्रविः ॥ १० ॥
पित्रा राज्येऽजिषिक्तश्च तस्यायुधगृहेऽन्यदा । चक्ररत्नं समुत्पेदे प्रथमं चक्रिलक्षणम् ॥ ११ ॥
तथा ह्यत्रं मणिर्दंडो निखिंशश्चर्म काकिणी । जज्ञिरे तस्य सैधैवं रत्नान्येकेन्द्रियाणि तु ॥ १२ ॥

१ जयनशीलस्य । २ मनोहरनाम्नि वने । ३ चक्रेण सह सप्त ।

पुरोधोगृहिहस्त्यश्वसेनानीवर्धकिस्त्रियः । पंचेन्द्रियाणि ससैवं तस्य रत्नानि जज्ञिरे ॥ १३ ॥
 दिव्यान्नार्थं सोऽनुचक्रं पूर्वं पूर्वोब्धिमन्यगात् । मागधतीर्थकुमारं तत्र चक्रे वशंवदम् ॥ १४ ॥
 ततो निवृत्य याम्याब्धौ वरदामपतिं सुरम् । सोऽसाधयन्न देवोऽपि सुव्यलं चक्रवर्तिने ॥ १५ ॥
 ततश्चासाधयत् सिंधुं सिंधुराज इवापरः । वैताढ्यात्रिकुमारं च सुरं सुरवरोपमः ॥ १६ ॥
 सोऽथ स्वयं वशीचक्रे कृतमालाञ्जिधं सुरम् । सेनान्या तु महानद्याः सिन्धोः पश्चिमनिष्कुटम् ॥ १७ ॥
 यथाविधि तमिषां स प्रविश्य च निर्रीय च । आपातनाम्नः किरातान्निर्जिगाय महायुजः ॥ १८ ॥
 पश्चिमं निष्कुटं सिन्धोः सेनान्या स विजित्य च । वशीचकार हिमवत्कुमारं देवविक्रमः ॥ १९ ॥
 काकिष्ठा कृषजकूटे स लिखित्वात्मनोऽन्निधाम् । सेनान्या निष्कुटं गांगं प्राचीनं चखितोऽजयत् ॥ २० ॥
 साधयित्वा स्वयं गंगां जित्वा विद्याधरेश्वरान् । खंडप्रपातादारस्थं नाट्यमालमसाधयत् ॥ २१ ॥
 खंडप्रपातागुह्या वैताढ्यान्निर्जगाम सः । सेनान्यासाधयचाशु गांगं प्राचीननिष्कुटम् ॥ २२ ॥
 आवासितस्य गंगायां तेऽथ गंगामुलस्थिताः । नवापि निधयस्तस्य नैसर्पाद्या वशोऽभवन् ॥ २३ ॥
 सोऽथ संपूर्णचक्रि श्रीराजगम निजं पुरम् । चक्रे चक्रित्वात्रिषेकश्चास्य देवैर्नैरपि ॥ २४ ॥
 षट्खंडां बुभुजे पृथ्वीमखंडितपराक्रमः । क्रमेण च परिव्रज्यां जवोविभ्रः स आददे ॥ २५ ॥
 एवं जयस्य कौमारे वत्सराणां शतत्रयम् । तदेव मंरुलित्वेऽब्दशतं तु ककुचां जये ॥ २६ ॥
 १ निर्गत्य ।

एकोनविंशतिशती वर्षाणां षक्रिसंपदि । व्रतकाले तु चत्वारि संवत्सरशतान्यगुः ॥ ३८ ॥

समासहस्रत्रयमायुरात्मनः स पूरयित्वा परिपाह्य च व्रतम् ।

धातिक्षयाविष्कृतकेवलौ ययौ कैवलयमक्षीणसुखारूपदं जयः ॥ ३९ ॥

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि जयचक्रवर्तिचरितवर्णनो
नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

रामद्वन्द्वमणदशानना नमिस्तीर्थकुच्च हरिषेणचक्रचूत ।

षक्रचूच्च जय इत्यमुत्र षट् वर्णिताः श्रुतिसुखाय संतु वः ॥ १ ॥

॥ समाप्तं चेदं सप्तमं पर्व ॥

इतिश्री त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र.
सप्तम पर्व.
जैनरामायणादि

